

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Kırık Zeytin Dalı

HARRY ANASTASIOU

KAL

KAL KEDON

Kırık Zeytin Dalı

Milliyetçilik,
Etnik Çatışma
ve
Kıbrıs'ta Barış
Arayışları

HARRY
ANASTASIOU

khora

KIRIK ZEYTİN DALI

Milliyetçilik, Etnik Çatışma ve Kıbrıs'ta Barış Arayışları

KIRIK ZEYTİN DALI

Milliyetçilik, Etnik Çatışma ve Kıbrıs'ta Barış Arayışları

HARRY ANASTASIOU

Orjinal Adı: *The Broken Olive Branch*

Nationalism, Ethnic Conflict, and The Quest for Peace In Cyprus

Çeviren

Erhun Yücesoy

Yayına Hazırlayan

Hakan Tanıtıran - Münür Rahvancıoğlu

Kalkedon Yayınları: 264

Khora Kitaplığı: 14

Kapak Tasarım: Şahan Yatarkalkmaz

Düzeltili: Onur Gayretli

Bali Paşa Caddesi, No 155A, Fatih-İstanbul

Telefon ve Fax: 0212 512 43 56 - Sertifika No: 13931

Web: www.kalkedonyayinlari.com.tr

e-mail: kalkedonyayinlari@gmail.com

Bu kitap Ceylan Matbaası'nda (Ahmet Uçar) basılmıştır

Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi 83/ 317-318-319

Zeytinburnu - İstanbul - Sertifika No: 23352

Tel: 0212 613 10 79 Fax: 0212 613 10 79

İngilizce İlk Baskı: Syracuse University Press 2008

Türkçe Birinci Basım: 2014

Tüm hakları saklıdır.

© Kalkedon 2014

ISBN: 978-605-4979-03-5

KIRIK ZEYTİN DALI

Milliyetçilik, Etnik Çatışma ve Kıbrıs'ta Barış Arayışları

HARRY ANASTASIOU

**Türkçesi
Erhun Yücesoy**

KALKEDON

İÇİNDEKİLER

1 MİLLİYETÇİLİK MİRASI VE KIBRIS TRAJEDİSİ	11
2 MİLLİYETÇİ ZİHNİYETİN PROFİLİ	27
Tarihi Kökenler ve Zihinsel Kalıplar	
3 MİLLİYETÇİ ZİHNİYETİN PROFİLİ	53
Soyut Mutlakçılık ve Yaşam ve Ölümün Kahramanlık Destanları	
4 KIBRIS SORUNUNA KISA BİR TARİHSEL BAKIŞ	83
Sömürge Dönemi: Yabancı İdaresi ve Milliyetçi Ayaklanma	
5 ÇATIŞMA VE YABANCILAŞMA	117
Kıbrıs Sorununun Milliyetçi Çerçevesi	
6 ETNİK BÖLÜNMENİN BİR YANINDAN ÖTEKİNE İLETİŞİM	161
7 KIBRIS'TA ÇÖZÜLME YÖNELİK SİYASİ ÜZAKERELERİN YAPISI	191
KAYNAKÇA	223

Yazar Hakkında

İngiltere'de dünyaya gelen ve Kıbrıs'ta büyüyen Harry Anastasiou, anavatanında yaşamını sürdürmüş ve bu Doğu Akdeniz Adası'nı şekillendiren iç savaş ve etnik gruplar arası çatışmanın sürdüğü çalkantılı yılları görüp geçirerek, bu döneme bizzat tanıklık etmiştir. Anastasiou, çatışmayı ve bunun modern ve postmodern dünyadaki dönüşümünü anlamının arayışı içinde geçen yıllarda siyaset bilimi, felsefe ve çatışma araştırmaları konularında eğitim görmüş ve Birleşik Devletler, Kanada ve Hollanda'daki üniversitelerden derece ve diplomalar almıştır.

Harry Anastasiou, barış ve çatışmanın siyasi sosyolojisi üzerine Cincinnati, Ohio'daki Union Enstitüsü ve Üniversitesinden doktora derecesi ve sosyal bilimler dalında Amsterdam, Hollanda'daki Free University'den doktora hazırlık derecesi almıştır. Anastasiou uzun bir zamandan bu yana etnik gruplar arası ve uluslararası barış ve çatışma incelemeleri üzerine akademisyenlik yapmaktadır ve çatışma çözümlemesi konusunda deneyimli bir uygulayıcıdır. Hâlihazırda, Çatışma Çözümlemesi Lisansüstü Programı'nın ana fakülte üyesi ve Portland Eyalet Üniversitesindeki Uluslararası Çalışmalar Programı'nın bir üyesidir. Anastasiou, etnik olarak bölünmüş Kıbrıs Adası'nda on yılı aşkın bir süredir yurttaş merkezli bir barış hareketinin geliştirilip büyümesinde ve Kıbrıslı Elen - Kıbrıslı Türk ilişkilerinde öncü bir rol oynamaktadır. Ayrıca, siyasi liderler ve akademisyenlerden oluşan ve Kıbrıs sorununun barışçıl yollardan çözümü için fikir ve yaklaşımlar üzerinde çalışan Harvard Çalışma Grubu adındaki iki toplumlu düşünce kuruluşunda da katılımcı üyedir. Anastasiou, bir akademisyen olarak, Kıbrıs, milliyetçilik, barışı inşa etme ve Avrupa Birliği konularına odaklanarak barış ve çatışma meseleleri üzerine sayısız makale yayınlamıştır.

Teşekkürler

Bu kitabın araştırma çalışmalarını üstlenen Portland Eyalet Üniversitesi Kıbrıs Barış Girişimleri Projesi'nin desteğinden ötürü E. John Rumpakis, Cleo Rumpakis, Al Jubitz, Jubitz Ailesi Vakfı, Douglas C. Strain, Gary Watson, Chris Garos, Effy Stephanopoulos, Isidoros Garifalakis, Maria Garifalakis ve Oregon, Portland'daki Yunan topluluğunun sayısız üyesine minnet ve teşekkürlerimi sunmak isterim. Söz konusu şahıslar bir barış ve ortak insanlık vizyonu paylaşarak, Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki demokrasi, barış ve uzlaşmaya katkıda bulunmaya yönelik akademik ve tatbiki çabalarımıza manevi ve maddi güç sağlamışlardır.

Portland Eyalet Üniversitesi Beşeri Sanat ve Bilimler Fakültesinin dekanı Marvin Kaiser'e; Portland Eyalet Üniversitesi Hatfield Yönetim Fakültesi'nden meslektaşım Birol Yeşilada'ya; ve Portland Eyalet Üniversitesi Çatışma Çözümlemesi Lisansüstü Programı'nın Başkanı Robert Gould'a teşvik ve desteklerinden ötürü özellikle teşekkür etmek isterim.

Müsveddeleri gözden geçirdiklerinden ötürü, Syracuse Üniversitesi Toplumsal Çatışma Çalışmaları Onursal Profesörü Louis Kriesberg'e; Kanada'daki Manitoba Üniversitesine bağlı St. Paul Yüksekokulu Arthur V. Mauro Barış ve Adalet Merkezi'nden Sean Byrne'a; Arizona Eyalet Üniversitesi Hugh Downs Beşeri İletişim Okulu'ndan Benjamin

8 Kırk Zeytin Dalı

Broome'a; Kıbrıs Üniversitesi Sosyal ve Siyasal Bilimler Bölümü'nden Maria Hadjipalou'ya ve Doğu Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanı Erol Kaymak'a teşekkür etmek isterim.

Yayına hazırlama sürecinde değerli tavsiyelerinden ötürü Roxane Christ ve Pieter Dykhorst'a da teşekkürlerimi sunmak isterim.

Kırk Zeytin Dalı'nın tamamlanmasıyla sonuçlanan uzun yolculuk sırasında bana cesaret veren ve güç katan karım Theodora'ya ve oğullarımız Anastis ve Michaelangelo'ya da bilhassa teşekkür etmek isterim.

Son olarak, ilk adımlarımı içinde yetiştirdiğim kavgalı ve çatışmalı dönemin ötesinde bir dünyaya yönlendirerek beni yetiştiren annem Maria ve babam Anastasious'a teşekkürlerimi sunmak isterim.

Harry Anastasiou

Kırk Zeytin Dalı, Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk halklarına, bilhassa da ister yüksek, ister önemsiz mevkilerde olsun, Doğu Akdeniz'de barış için çaba sarf eden Kıbrıslı Türklere, Kıbrıslı Elenlere, Yunanlılara ve Türklere ithaf edilmiştir.

1

MİLLİYETÇİLİK MİRASI VE KIBRIS TRAJEDİSİ

KIBRIS SORUNU İLE İLK KARŞILAŞMA

Bugünün standartlarıyla kıyaslandığında derme çatma bir işletme olan babamın sineması, gerek ailemizin köyünden gerek civar köylerden seyirci çeken bir yenilikti; annem, sinemaya gelenlere bilet kesme işini üstlenmişti. Gösterilen tüm filmler arasında bir tanesi bütün yaşamım boyunca hafızama kazınacaktı: romantik bir dram olan *Kırmızı Güller* filmi. Filmin gala gecesinde komşum, karısı ve evlat edindikleri çocuk benim iki sıra önümde, sinema salonunun sağ tarafında oturuyorlardı. Film başlayalı yarın saat geçmişti ki salona giren dört adamın karaltısını fark ettim. Adamlar hemen önüme, benimle komşumu ayıran sıraya oturdular. Romantik dram sinema perdesinde tüm heyecanıyla sürerken seyircileri de büyüleyip, içinde yaşadıkları dünyadan daha güzel diyarlara sürüklüyordu.

Önümde oturan dört adamın kafalarının arasından sahneye bakıp filmi seyretmeye çalışırken birden beklenmedik bir anda dördü de yavaş yavaş kıpırdanıp, hareketlenmeye başladılar. Ardından hepsi de aynı anda öne eğilerek kafalarına siyah başlıklar geçirip yüzlerini tamamen örttüler. Yıldırım hızıyla ayağa fırlayıp ellerindeki silahları komşuma doğrulttular ve onu kurşun yağmuruna tuttular. Kulakları sağır edici bir gürültüyle art arda patlayan silahların sesi, çığlıklar ve bunu izleyen

kargaşa bir anda sinemada dehşet ve panik havası yarattı. Saldırganlar sinemadan hızla kaçarken havaya devrimci beyanatlar içeren yüzlerce broşür fırlattılar.

Meydana gelen olay, 1950'lerde Kıbrıs'ta yaşanan birçok siyasi suikasttan biriydi. Bu korkunç cinayete tanıklık ettiğimde henüz beş yaşında bir çocuktum. Afallamış, buz kesmiş bir vaziyette, saniyeler önce gözlemin önünde gerçekleşen saldırıya anlam vermeye çalışıyordum. Annem korkuya kapılmış, can güvenliğimden endişelenerek nefes nefese olay yerine koşup beni elimden kavramış ve ardına kadar açık olan çıkış kapılarından birinden beni çeke çeke sinemanın dışına sürüklemişti.

Seyircilerin arasından bazı adamlar hiç vakit yitirmeden kurbanı salondan dışarı taşıdılar ve fuayenin zeminine yattırdılar. Adam hâlâ hayattaydı ama çok kan kaybediyordu. İnsanlar bağırarak, birilerinin onu hastaneye götürmesi gerektiğini söylüyordu ama buna hiç kimse cesaret edemedi. Ölen adama yardım eden birinin kendi hayatını da tehlikeye atacağı bilinen bir gerçektir. Adam oracıkta kan kaybından can verdi.

Birkaç dakika içerisinde İngiliz birlikleri olay yerine geldi. Derhal projeksiyon odasında makinistlik yapan babamı ve anneme bilet kesme işinde yardım eden büyükbabamı tutukladılar. Subaylar ikisini de sorgulamak üzere en yakındaki şehire götürdüler. Sömürgeci yetkililer babamın ve büyükbabamın suikastın başlıca suç ortakları olduklarını varsaymışlardı. Ne var ki, cinayetle hiçbir ilişkileri olmadığını anlayanca birkaç gün sonra her ikisini de serbest bıraktılar.

Artık günümüzde herkesçe bilinen Kıbrıs sorununa dönüşen karmaşık tarihi ve siyasi gerçeklerle ilk karşılaşmam bu şekilde olmuştu.

Kurbanın adı Zanetos'du. Zanetos eceliyle korkunç bir biçimde tanıştığında karısı Vathou ile sadece birkaç yıldır evliydi. Zanetos ve Vathou'nun çocukları olmadığı için evlatlık edindikleri küçük kızlarının ismi ise Maria idi. O gün bu gündür Maria, kendisini evlat edinen babasını kaybettiği o korkunç gecenin kalıcı bir hatırası gibi bacasında bir kurşun yarasının izini taşır.

Zanetos'un evinin önündeki sokak bizim devamlı oyun oynadığımız bir yerdi. Zanetos sözünü sakınmayan bir komünistti ve ne gariptir ki İngiliz sömürge hükümetinin destek polis biriminde iş bulmuştu. Zanetos'un üzerinde dikkat çeken polis üniformasıyla evine girip çıktığını hatırlıyorum. Zanetos hep gururlu ve küçümseyip meydan okur bir havada yanımızdan geçişlerdi. Onun bu tavırları çocuk olarak bizi et-

kilemişti. Sanki onun gözüne görünmüyormuş gibi hissediyorduk kendimizi. Zanetos'un evinin dış kısmına yaptığı tasarım, o döneme özgü bir anlayışla siyaseti haddinden fazla günlük yaşamın içine karıştırmanın bir kanıtıydı. Zanetos, komünizmin simgeleri olan orak ve çekiç figürlerini evinin dış duvarına resmetmişti.

Zanetos'un katilleri, İngiliz sömürge yönetimine son vermek ve Kıbrıs'ı Yunanistan ile birleştirmek üzere silahlı mücadele başlatan, sağcı, militan milliyetçi Kıbrıslı Elenlerdi. Sinemadaki suikasti düzenleyenlerin köyümüzden değil dışarıdan gelen yabancılar olduğu herkesçe biliniyordu. Zanetos'un sömürge karşıtı yeraltı hareketine mensup köylüleri dönemin gerilla taktiklerini kullanarak olaydan çok önce onu yoldaşlarına ihbar etmişlerdi ve suikasti düzenleyenler de köylülerimizin tanımadığı, dışarıdan gelen bu adamlardı.

Bu sağcı Kıbrıslı Elen militanlar, İngiliz yetkililerle iş birliği yapan insanların vatan haini sayılacağını daha önceden ilan etmişlerdi. Bu yaklaşım, Elen milliyetçilerin Yunanistan'la siyasi birlik [Enosis] hedefleriyle taban tabana zıt olan ve Türk milliyetçilerin Kıbrıs'ta etnik bölünmeyi [Taksim] hararetle savunan kendi etnik merkezci¹ yaklaşımlarıyla benzerlik taşıyordu. Türk milliyetçileri de, Kıbrıslı Elenlerle bağları koparan kendi etnik merkezci politikalarını öne sürmeye başlamışlardı ve Kıbrıslı Elenlerle iş birliği yapan Kıbrıslı Türklerin ihanetle suçlanıp öldürüleceği yönünde uyarıda bulunuyorlardı. Kıbrıs toplumu içindeki çatışma, İngilizlere karşı sömürgecilik karşıtı hareketle başlayıp, Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumları arasında etnik gruplar arası gerilime ve Kıbrıslı Elenlerin ve Kıbrıslı Türklerin kendi toplumları içinde çekişmeye kadar varan çok yönlü bir fikir ayrılığına ve zıtlasmaya dönüşmeye başlıyordu.

Zanetos'un suikastini izleyen günlerde insanlar sık sık, "Zanetos çok boşboğazdı!" diyorlardı. Küresel sıcak ve soğuk savaşların sürdüğü bir dönemde Zanetos, partisinin ideolojik söylemini aksettirerek sağcı militanları kıyasıya eleştiriyor, onları Kıbrıs'ın ulusal çıkarlarına karşı hareket eden faşist haydutlar olarak yaftalıyordu. Sol kanadın kendine özgü ama sağ kanada mensup Kıbrıslı Elenlerin milliyetçilik anlayışını yansıtan ve saldırganlıkta onlardan aşağı kalır yanı olmayan bir milliyetçi duruşu vardı. O dönemde, Kıbrıslı Elen toplumunun sağ ve sol kanatları arasındaki çatışma salt kimin sosyoekonomik ideolojisinin doğ-

1) Ait olduğu grubun, toplumun, irkin diğerlerinden üstün olduğunu savunan anlayış (ç.n.).

ru ve uygulanabilir olduğu üzerine değildi. Karşılıklı husumet ve nefret ortamında, kimin “ulusal mücadeleye” daha etkin bir biçimde önderlik yapmaya uygun olduğuna dair daha derin bir çekişme yaşanıyordu. Kıbrıslı Elen toplumunun kendi içinde yaşadığı bu son derece duygusal ve Sağ ve Sol ideolojik zıtlasmlarla iyice çapraşıklaşan rekabeti, esasen baştanbaşa milliyetçi bir dünya -ve Kıbrıslı Türk toplumundaki yükselen karşıt milliyetçiliği ateşleyen ve bu milliyetçilikle çatışmaya mahkûm bir hayat görüşü- harekete geçiriyordu. Bu karmaşık, kendi içinde ve gruplar/toplumlar arası boyuttta süren etnik çekişmeler, gide-rek tırmanan ve önünde hiçbir engel olmayan bir çatışma seyri izliyor ve her adımda bir bedel ödetiyordu.

O korkunç gecede, babamın sinemasında komşumun suikaste kurban gitmesini afallamış ve dili tutulmuş bir vaziyette izlerken, dünyaya dair çocuksu hayallerim de yıkıma uğradı. Cinayete tanık olmamın bende yarattığı şok, olayın büyük bir kısmını hafızamdan sildi; ancak uzun yıllar boyunca bu olaydan -ihtiyatla da olsa- bahsedilmesi sayesinde sadece belli belirsiz görüntüler aklımda kaldı. Aradan neredeyse yirmi yıl geçtikten sonra, yirmili yaşlarımin başlarında, sinemada yaşanan olay hafızamda yavaş yavaş yeniden canlanmaya ve görüntüler parça parça bir araya gelip, tutarlı bir bütün oluşturmaya başladı. Ondan sonra, olay zihnimde berrak hatıralar bütünü olarak yer aldı. Bugün, görüntüler, heyecan ve kargaşa, kokular, sesler ve dehşet anları sanki daha dün yaşamış gibi tüm ayrıntılarıyla son derece net ve dolaysız bir biçimde, bir daha hiç silinmemek üzere zihnime kazınmıştır.

O korkunç deneyimden geriye aklımda şu soru kaldı: Tanık olduğum olay gibi şiddet içeren eylemlerden iyi, asil ya da insan aklını ve ahlakını geliştiren sonuçlar doğar mı? Çocukken yaşadığım deneyimden kaynaklanan bu soru, Kıbrıs'taki yaşamı şekillendiren sayısız tarihi, siyasi ve ideolojik olaylar ve olgularla ölümcül şiddetin yolları tekrar tekrar kesiştikçe tüm yaşamım boyunca zihnimde yankılandı. Sanki bu sorunun, bizzat insan doğasına gönderme yapmak için, kaynaklandığı insanı koşulların sürekli ötesine geçmeye zorlayan aşkın bir özelliği vardı.

Sinemada yaşanan olaydan kaynaklanan soru bu çalışmanın da içine nüfuz etmiştir. Bunu izleyen soruları yönlendiren kıstaslar, bir yanda düşmanca milliyetçi yaklaşımlar, diğer yanda barışı güçlendiren uzlaş-tırıcı yaklaşımlar olmak üzere Kıbrıs halklarının ruhundaki mücadele-

MİLLİYETÇİLİĞİN GÜCÜ VE PARADOKSLARININ ÇALKANTILI BİR TARİHÇESİ

Kıbrıs Adası (Bundan böyle Ada olarak anılacak) Doğu Akdeniz'de yer alır. Yakın komşuları kuzeyindeki Türkiye; kuzeybatısındaki Yunanistan, doğusundaki Suriye, Lübnan ve İsrail; ve güneyindeki Mısır'dır. Toplamda yaklaşık dokuz yüz bini bulan nüfusunun yüzde sekseni Kıbrıslı Elen, yüzde on sekizi Kıbrıslı Türk ve yüzde ikisi ise Kıbrıslı Ermeni, Maronit ve Latinlerden oluşmaktadır. 1974'ten bu yana, Türkiye'deki yönetimin himaye ve gözetimi altında bilinmeyen sayıda Türk yerleşimci Ada'nın kuzeyinde yaşamaktadır.

Batı ve Doğu medeniyetlerinin kesiştiği bir coğrafyada ve gelişmiş Kuzey Yarıküre ile az gelişmiş Güney Yarıküre arasında yer alan Kıbrıs'a, dış etkenler ve fetihlerin uzun, karmaşık tarihçesi damgasını vurmuştur. Ada'nın kaderi her zaman dış güçlerin geliş gidişleri ve yükseliş ve çöküşleriyle iç içe geçmiştir.

Çalkantılı tarihi boyunca Kıbrıs çeşitli evrelerden geçmiştir. 1571 yılı, Osmanlı İmparatorluğu idaresinin başlangıcı olarak tarihte yer alır. 1878'de Kıbrıs, İngiliz idaresine geçerek 1923 yılında Britanya İmparatorluğu'nun bir sömürgesi olur. 1960 yılında ise sömürge idaresiyle geçen yılların ardından Kıbrıs Cumhuriyeti kurulur ama Ada çekişme ve çatışma ortamından kurtulamaz.

Soğuk Savaş'ın devam ettiği ve toplumların içinde sürüp giden uzlaşmaz, ideolojik bölünmelerin yaşandığı bir dünyada, Ada'daki büyük etnik topluluklar olan Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türkler, anavatanları Yunanistan ve Türkiye'nin de müdahil olduğu ve Kıbrıs'ta yeni yaralar açan şiddetli bir çatışmanın içine girdiler. Gerek toplumlar arası gerek toplum içi etnik gerilim tırmanarak, 1974'de Yunanistan'ın Kıbrıs'taki askeri darbesi ve üzerinden daha bir hafta geçmeden Türk ordusunun askeri müdahalesi ve Ada'yı kısmen işgal ederek fiilen etnik olarak bölmesiyle birlikte doruk noktasına çıktı.

Bu olayların Kıbrıs'ta yaşayanların yüreğinde ve zihninde derin yaralar açtığını sanırım söylemeye gerek yok. Çağdaş ve yakın zamanlarda dökülen kanlar Ada'nın tarihini defalarca lekelemiş, Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türklerin yanı sıra Yunan ve Türkiye halkları arasındaki yabancılaşma ve ayrışmanın ve ayrıca uçurumun sınırlarını belirlemiştir. Kökleri uzak bir geçmişe dayansa da, Kıbrıs sorunu 1950'lerden bu yana dünyadaki sünnicezneli, etnik ulusalcı çatışmalar listesinde önemli

bir yere sahiptir. Nicholas Burns, 2001 yılının yazında ABD'nin Yunanistan Büyükelçiliği görevini tamamlamasının ardından Kıbrıs sorununun içinde bulunduğumuz çağın en karmaşık siyasi sorunlarından biri olmayı sürdürdüğünü belirtmiştir. Kıbrıslı Elenlerle Kıbrıslı Türklerin yanı sıra Yunan ve Türkiye halkları arasındaki tarihi bölünme ve ayrışma arasına köprü kurmak kaçınılmaz olarak Kıbrıs'ta ve bir bütün olarak Doğu Akdeniz Bölgesi'nde barışı tesis edip korumaya yönelik çabaların bütünleyici ve vazgeçilmez bir boyutu olarak ortaya çıkmıştır.

On dokuzuncu yüzyıldan bu yana, Ada'nın tarihine zarar veren bölücü ve tahrip edici olayların çokluğu tek ama her yana nüfuz etmiş/sürekli hissedilen bir unsura dayanmaktadır: Etnik merkezci milliyetçilik olgusu. Özünde milliyetçilik, hem sağ hem de sol kanada ait geleneklerin klasik, siyasi ideolojilerini aşan toplumsal ve tarihi gerçeklerden kaynaklanan bir dünya ve hayat görüşüdür. Denitch'in kaydettiği üzere, "Milliyetçilik teoride sol ya da sağ kanattaki siyasi görüşleri yansıtabilir," ama öte yandan uygulamada, ulusal kimlik içerisindeki farklılaşmalar ve ayrımları asla hoş karşılamayan "milliyetçilik, sınıflar ya da programlardan çok esasen belirli bir ulusun halkına önem verir."

Çağdaş tarih boyunca milliyetçi görüşler ve bu görüşlerin siyasi değişkenleri, adalet, demokrasi ve özgürlüğün silahlı mücadele ile elde edilebileceğini vurguladılar. Diğer milliyetçi bakış açıları da bu tezin daha ılımlı bir yorumunu ortaya atarak, silahlı mücadelenin en azından adaleti, demokrasiyi ve özgürlüğü savunduğunu ileri sürdüler. Bu gibi iddia ve savlara duyulan itimat ve bunların doğruluğu son kertede insanın inançları, dünya görüşü ve hayattaki duruşuna bağlıdır. Ne var ki bu görüşler ne olursa olsun insan, şiddete başvuran yöntemlerin adalet, demokrasi ve özgürlük getirip getirmediği ve doğası itibarıyla şiddetin bu yüce insani amaçlarla çelişen olgulardan başka bir şey üretip üretmediği sorularını kendine sormalıdır. Geçerli ve tutarlı bir cevap vermek şöyle dursun, milliyetçiliğin çoğumuza bıraktığı tarihi mirasa göre, milliyetçilik esasen bu hayati soruyla yüzleşmeyi reddetmektir.

Etnik merkezci milliyetçilik olgusu, ister Kıbrıslı Elen ister Kıbrıslı Türk olsun, Kıbrıs halklarının çalkantılı tarihi serüveninin temelinde yer almıştır. Milliyetçilik beraberinde getirdiği düşünce ve eylem kalıplarıyla bir dünya ve hayat görüşü olarak siyasi kimliği düşmanlığa dayalı bir anlayışla şekillendirmiş ve demokrasiyi sırf mono etnik bir idare şekliyle sınırlandırarak çarpıtmıştır. Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen

halkları arasındaki kültürel ve kimliğe dayalı örtüşmeleri yadsımış ve Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler arasındaki toplum temelli geleneksel bağları koparmıştır. Bunun neticesinde, Kıbrıslı iki halk arasında yarım yüzyıl boyunca hem etnik gruplar arası hem de kendi toplumu içinde etnik şiddet döngüleriyle dikkat çeken derin bir yabancılaşma, bir demire biçim verir gibi işlenip meydana getirildi.

Ulus ülküsünü kutsal kılan milliyetçi zihniyet, saldırgan ve hoşgörüsüz tabiatını ulus adına ahlaki gerekçelere dayandırıp şiddete itibar ederek -ve ulusun adalet, demokrasi ve özgürlüğüne destek olmak için şiddete başvurarak- her zaman akılcı ve makul göstermeye çalışmıştır. Belki de milliyetçilik, şiddetin sorunlu yapısını "ahlaki/manevi" savların arkasına gizleyerek muazzam boyuttaki tarihi gücünü toplumları ve grupları etki altında bırakıp kapsamlı bir çatışmaya sevk etmek için kullanmıştır.

Çağdaş tarih boyunca insanın canına kıymayı ve hayatından feragat etmesini meşrulaştıran tek siyasi kültür biçimi olarak milliyetçilik insan ruhunun aşınmasında büyük bir rol üstlenmiştir. Milliyetçilik, ulusun değerlerini insan hayatının üstünde tuttuğu için, taraftarları da hem kendilerine hem de diğerlerine karşı derin bir yabancılaşma içine girer. Kıbrıs'ta, şiddetin nispeten dindiği dönemlerde bile, tavırların, politikaların ve diplomasinin etnik merkezci milliyetçilikle koşullandırılması, onlarca yıl süren siyasi açmazın başlıca nedeniydi zira milliyetçi zihniyet herhangi bir çoketnikli yönetim biçimini ve uluslararası çok yanlılığı kökten reddeder.

Kıbrıslı Elenlerin, Kıbrıslı Türklerin, Yunanistan'ın ve Türkiye'nin dahil olduğu Kıbrıs sorunu, içinde bulunduğumuz çağın sürüncemeli birçok etnik çatışmasından biridir ve kesin olarak milliyetçiliğin gücü ve paradokslarıyla şekillenmiştir. Bu nedenle, milliyetçi zihniyeti derinlemesine anlayıp bu zihniyetin bakış açısıyla dikkatle incelenmedikçe Kıbrıs sorununun tam kapsamını ve yapısını kavrayıp takdir etmek de mümkün değildir. Kıbrıs sorunu ancak milliyetçiliğin bakış açısıyla toplumsal ve tarihi değerlendirmeye ve uygun çatışma tahlillerine tabi tutulabilir. Milliyetçiliğin temel değişkenleri açıkça ortaya konduktan sonra, Kıbrıs'taki çekişme salt siyasi bir sorun olarak değil, Kıbrıs toplumunun kültürünü, toplumsal süreçlerini, psikolojisini, iletişim yöntemlerini ve antropolojisini de şekillendirip yapılandıran temel bir unsur olarak da anlaşılmalıdır. Bu bağlamda, Kıbrıs Sorunu'nu, milliyet-

çiliğin bakış açısından teşhis etmek, bu sorunu çözmek için gerekli yönelimleri, stratejileri ve seçenekleri de aramanın olmazsa olmaz koşuludur. Son tahlilde, milliyetçiliğin ruhu ve barış ruhu temel olarak uyumsuz olabilir.

Kıbrıs'ta barışı tesis etmek ve sürdürmek için verilen mücadeleye dair herhangi bir sosyopolitik ya da tarihi düşünce ancak Ada'nın trajik tarihi ve geçmişi üzerinden değerlendirilirse bir anlam kazanır. Bu tarih, etnik merkezci yönlü iki milliyetçi hareketle başlar: Kıbrıs ve Yunanistan arasında birliği (*enosis*) savunan Elen milliyetçiliği ve etnik olarak ayrı, tamamen Türklerden oluşan bir devlet oluşumunu garanti altına almak için etnik olarak karışık yaşayan Kıbrıs toplumunun birbirinden ayrılmasını amaçlayan (*taksim*) Türk milliyetçiliği. Bu milliyetçi akımlar, Kıbrıs'ta yaşayan iki büyük toplumun tarihini sürekli çatışmalarla geçen bir ilişkinin içine sürüklemiş ve birçok evreden geçmesine rağmen, 1990'ların sonuna kadar önemli bir değişiklik emaresi göstermemiştir. Üstelik, milliyetçilik üç temel nedenden ötürü hâlâ Kıbrıs'ın ruhu üzerinde ağırlığını sürdürmektedir.

İlk olarak, doğası ve tarihçesi itibarıyla milliyetçilik ardında bir saldırganlık ve kuşku kültürü/mirası ve kendinden olmayanı dışlayan, totaliter bir etnik kimlik kavramı bırakmıştır.

İkincisi, Kıbrıs'taki iki rakip etnik topluluğun, kendilerine ait milliyetçi yönelimlerinin bayrağı altındaki milliyetçi siyasetleri ve gayeleri farklı biçimlerde ve zamanlarda aşınmaya uğramıştır. Bizzat yarattıklarını şiddetin tarihçesi, milliyetçi bakış açılarının belirlediği etnik ulusçu hedeflerinin temelini çürütmüştür. Bu tarihçeyi, milliyetçiliğin mutlakiyetçi tavırları ve karışık etnik kimliğe sahip bir toplumda karşılıklı sürdürülen etnik merkezci siyasi gayelerin uyumsuzluğu meydana getirmiştir (Niyazi Kızılyürek, 1998).

Üçüncüsü ise, barışa kavuşma ve bunu sürdürme Kıbrıslı Türklerin ve Kıbrıslı Elenlerin ve anavatanları Türkiye ve Yunanistan'ın, geçmişin yöntemlerini bir kenara bırakıp milliyetçiliği aşma konusundaki istek ve becerisine bağlıdır.

1960 yılında, Kıbrıs Cumhuriyeti, etnik olarak karışık, iki toplumlu tek bir devlet olarak, tek bir bayrak altında ve sadece iki bin kişilik bir orduyla kuruldu. 1963 ile 1974 yılları arasındaki olaylar Kıbrıs toplumunun şiddetli bir kutuplaşma yaşamasına ve 2003 yılına dek tarihi ve siyasi bir tıkanmaya sürüklenmesine yol açtı. Çalgantılı 1950'li ve

60'lı yıllar boyunca ve 1974 olaylarının ardından, Türk milliyetçiliği sadece Türkiye'nin tanıdığı hukuka aykırı, uyduruk bir devlet kurmayı başardı. 1974 yılında Ada'nın kuzeyinin zorla ayrılması ve Türkleştirilmesi, Yunanistan'la birleşme arzusunun üzerine gölge düşürünce, aynı şekilde, Yunanistan ile siyasi birlik kurma gibi kutsal bir gayesi olan Elen milliyetçiliği de esaslı bir gerileme yaşadı. 1974 yılının yazında birleşme gayesinin ön ayak olduğu Yunan askeri darbesi ve ardından bölüp ayırma gayesi güden Türk askeri müdahalesi ile doruk noktasına varan bir dizi etkileşimli tarihi olayın net sonucu buydu.

Toprağında yabancı askeri birliklerin konuşlanması, binlerce Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen'in yerlerinden yurtlarından olup [kendi ülkelerinde] mülteci durumuna düşmesi, toplumdaki tüm erkeklerin savaşa hazır askerler olarak eğitilmesi ve koca Ada'yı bir baştan diğerine bölen ateşkes hattı ile Kıbrıs koşulsuz ve fiili olarak etnik anlamda "saf" iki devlet hâlinde bölündü. Güneydeki Kıbrıslı Elen yönetimi, uluslararası tanınmışlığa sahip Kıbrıs Cumhuriyeti sıfatıyla tüm Ada üzerinde idare yetki ve hakkı iddia ederken, Kıbrıslı Türkler de sadece Türkiye'nin tanıdığı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) kuruluşunu ilan ederek kendi kendini idare hakkı ve özerklik iddiasını ortaya koydu. Mevcut durum, Kıbrıs'ta dalgalanan dört bayrağın temsil ettiği milliyetçiliği yansıtır olmuştur: Kıbrıslı Elenlerin yaşadığı güneydeki Yunan ve Kıbrıs Cumhuriyeti bayrakları ve Kıbrıslı Türklerin yaşadığı kuzeydeki Türk ve KKTC bayrakları.

Dahası, 1964'ten bu yana, Kıbrıslı Elenler ile Kıbrıslı Türkler arasındaki fiziki ayrılık Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün doğrudan denetimi ve gözetimi altındadır (Kaloudis, 1982). 1974 öncesinde olduğu gibi, 1974'ten beri, iki taraf da silah stoğunu giderek arttırıp askeri güçlerini devamlı yenilediler. 1996 yılında, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Boutros Gali Kıbrıs'ın, nüfusuna oranla dünyadaki en yoğun askerleştirilmiş bölgelerden biri olduğunu bildirdi. Tüm bunlar Kıbrıs'ın tarihi trajedisini vurgular niteliktedir (Attalides, 1979; Clerides, 1989; Crawshaw, 1978; Denktaş, 1982; Joseph, 1985).

İki toplum kendi milliyetçilik şablonunu/taslağını izleyerek etnik kimlik, sosyoekonomik yapı ve kültürel kalıp ve dokuları kendine has ve farklı olanı dışlayan yorumlarıyla ekonomik anlamda farklı yönler izledi. Birbirine fiziki olarak komşu iki etnik toplum birbirinden ayrılıp izole edilmiş bir biçimde değişim ve gelişim gösterdi. Kıbrıs Cumhuri-

yeti içinde Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen toplumlarının çıkarları asla keşişip örtüşmedi ve 1974'te yaşanan olayların ardından kati bir anlaşmazlık ve çekişmeye dayalı bir ilişki sürdürüldü. Kendilerini Kıbrıs Cumhuriyeti'nin koruyucusu ilan eden Kıbrıslı Elenler, 1974 yılında Türk ordusu tarafından Kıbrıslı Elen mallarına ve iş yerlerine zorla el konulmasına misilleme ve 1983 yılında Kıbrıslı Türklerin tek taraflı bağımsızlık ilanına tepki olarak, Türklerin denetimi altındaki kuzey Kıbrıs'ı uluslararası platformda kabul gören ekonomik ambargoya maruz bıraktı.

Buna karşın Türkler ve Kıbrıslı Türk tarafı ise anavatandan gelen mali yardımlar vasıtasıyla ve Anadolu'dan akın akın işçi olarak çalışmaya gelen yerleşimcilerle Kuzey Kıbrıs'ın ekonomisini Türkiye'nin ekonomisine bağımlı kıldı. Kıbrıslı Elenlerin ambargosuna karşı mücadele verme çabasıyla Kıbrıslı Türk toplumu, Türkiye ile kendine özgü ve kati bir bağımlılığa dayalı bir ilişki kurdu. Böylece Kıbrıslı Türk toplumu, Türk lirasındaki enflasyona bağlı değer kayıpları doğrultusunda onlarca yıl ekonomik gelişiminin frenlenmesine ve özel sektör teşebbüslerinin zayıflamasına maruz kaldı. Kuzey Kıbrıs, doğrudan Türkiye'den gelen devlet yardımları ile suni olarak sürdürülen bir ekonomiye bağımlı kaldı. Kıbrıslı Türk toplumu, fiziki güvenlik ve siyasi bağımlılık adına ekonomik durgunluk ve gerilemeye ve en önemlisi de doğrudan uluslararası ticaretten tecrit edilip dışlanmaya katlanmak zorunda kaldı. Bir yandan Kıbrıslı Elenler, Kuzey Kıbrıs'ta kalan malları için yasal hak talebinde bulunurken, ekonomileri gelişti ve Kıbrıslı Türklere kıyasla fert başına beş kat fazla bir milli gelire sahip oldular.

Kıbrıs Adası'nın tarihinde, yarım yüzyıldan fazla bir zaman boyunca şiddet, ihtilaf, sorunlar ve uzlaşmaz siyasi gündemlerle zaafa uğrayan ve birbirini ardına gelen çeşitli ve çatışan ilişkiler yaşandı. İster birey ve siyasi gruplar olarak, ister topluluklar ve etnik kültürlere ait insanlar olarak, tüm Kıbrıslılar "ötekiler" ile (farklı zamanlarda farklı insanlarla) yaşadıkları bu sürüncemeli, bitmek bilmez yüzleşme ve çatışmada şu ya da bu şekilde yıpratılıp, damga yediler. Sağ ve sol siyasi kanatlar arasındaki toplum içi çatışmalar, Kıbrıslı Elenlerle Kıbrıslı Türkler arasında yaşanan etnik çatışmalar, Yunanistan ve Türkiye'nin karşılıklı meydan okumaları ve çeşitli dönemlerde İngiliz ve Amerikalıların müdahil olmaları "ötekileri" ve özellikle de "düşman" ötekileri tanımlamada az

1974'ün şiddet dolu yıllarının ardından, birbiriyle çatışan toplum içi çeşitli ilişkiler, bir yanda Kıbrıslı Elen toplumu ve Yunanistan ve diğer yanda ise Kıbrıslı Türk toplumu ile Türkiye olmak üzere ana cepheleşme eksenini üzerine dahil olup yeniden şekillendirildi. Daha da belirgin bir biçimde ifade etmek gerekirse, o zamandan bu yana başlıca aktörler Yunanlıların arka çıkıp desteklediği, Kıbrıs Cumhuriyeti bayrağı altında toplanmış Kıbrıslı Elen toplumu ile Kıbrıslı Türklerin ve KKTC'nin cömert hamisi rolüne soyunmuş Türk ordusu olmuştur.

En başından beri sorunun kaynağı olan taviz vermez/uzlaşmaz etnik merkezci milliyetçilik, tetikleyip yarattığı tarihi olaylarla birlikte yeni bir meşruiyet kazandı. Milliyetçilerin zihinlerinde, sürüncemeli Kıbrıs sorunu, Kıbrıslı Elenlerle Kıbrıslı Türkler arasındaki düşmanlığın art zamanlı, değişkenlik göstermeyen ve varoluşçu bir gerçek, sabit bir olgu olduğunu ileri süren sonu gelmez, basmakalıp milliyetçi yargıyı geçerli kılıp doğruluyordu. Hem Elen hem de Türk milliyetçiliği, Kıbrıslı Elenlerle Kıbrıslı Türkler arasındaki çatışmayı inkâr edilmez bir tarihi gerçek olarak gördü ve bu ihtilafı değişmez bir olgu olarak gösterdi.

İster Türklerden, ister Elenlerden kaynaklanıyor olsun, bu bakış açısı çoğu kez aynı sonuca çıkmıştır. Siyasi çözüm arayışına yönelik tüm gerekçeleri yok etmiş ve böylece barış ve uzlaşma umutlarının önünü tıkamıştır (Kitromilides, 1979). Etnik merkezci milliyetçilik koşulları altında Kıbrıs sorununa çözüm arayışı ve buna bağlı Kıbrıslı Elenlerin, Kıbrıslı Türklerin, Yunanistan'ın, Türkiye'nin ve uluslararası toplumun dahil olduğu tüm çabalar defalarca verimsiz ve etkisiz kalmış, hemen hemen hiçbir netice elde edilememiştir. Milliyetçiliğin genel sosyokültürel koşulları hâkim oldukça, diplomatik düzeyde çözüm bulunsa bile bu, başarısızlığa mahkûm olacaktır zira milliyetçilik etnik gruplar arası diyalogu ve etnik gruplar arası demokrasiyi dayanaksız ve olanaksız kılacak, böylece yeniden bir gerilim ve şiddet tehlikesi yaratacaktır. Kıbrıs sorununun tarihçesi göz önüne alındığında, üzerinde mutabakata varılacak bir siyasi anlaşma ancak milliyetçi zihniyet yapısının çözülüp tasfiye edilmesiyle yönlendirildiği ölçüde uygulanabilir ve sürdürülebilir görünüyor.

Geçmişte gerçekten de varolan barış içinde bir arada yaşamaya yönelik tarihsel deneyimlerin halkın siyasi kültüründen silinmiş olması dikkate değerdir. Özellikle 2. Dünya Savaşı'nın ardından, milliyetçilik olgusu ve bu olgunun her zaman ürettiği ve kutuplaşmaya yol açan "biz

ve onlar” zihniyeti, Kıbrıs halk kültürünü o denli etki altına almıştır ki bunun sonuncunda Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumlarının düşünce yapısını dönüştürüp tamamen etnik merkezci, kaçınılmaz olarak kendinden olmayanı dışlayan ve siyasi anlamda belirli bir gruba özgü kılmıştır. Her iki toplumdaki milliyetçi görüşlerce tetiklenen düşmanlık ve şiddet olayları sadece geçmişteki müşterek yaşam algısını tahrip etmekle kalmayıp farklı etnik kimlikteki insanların bir arada barış içinde yaşadıkları dönemlerin tüm anılarını da bastırmış hatta silmiştir. Milliyetçilik Ada’nın halk kültürünün içine işledikçe, barış içinde bir arada varolmaya dair tarihi referanslar da unutulup gitmiştir.

Milliyetçilik kendi tarihsel yorumunu imal etmek için genel olarak olumsuz ve zarar veren bir ön yargıyla ve seçerek, düşmanlık ve şiddet olaylarından istifade eder; böylece insanlığın, toplumların, kültürün ve tarihin değerlerini çatışmaya eğilimli, zoraki etnik merkezci basmakalıp yargılar olarak biçimlendirir (Anderson, 1995; Kiromilides, 1990). Bir asırdan uzun bir zaman boyunca, bu zihniyet, Kıbrıs’ta yaşayan iki toplumun ve anavatanlarının sosyalleşme süreçlerinde değişmez bir boyut hâline geldi.

Bu şekilde kavrandığında Kıbrıs sorununun tarihi, klasik bir sürüncemeli etnik-ulusal çatışma vakası olarak karşımıza çıkar. Bu tür bir çatışmanın Azar tarafından yapılan tahlili -genel bir kuram olarak geliştirilmiş olsa da- sadece sürüncemeli çatışmayı tarif eden unsurlar açısından değil ama aynı zamanda sonucu açısından da Kıbrıs’a tam olarak uymaktadır. Azar’ın vardığı sonuç, Kıbrıs toplumunu onlarca yıl boyunca tanımlayıp niteleyen özelliklerin birebir yansımasıdır:

Sürüncemeli çatışma süreci siyasi kurumların etkin bir biçimde çalışmasını tahrif edip geriletir. Toplum içinde kötümserliği güçlendirir, liderlerin cesaretini kırıp ahlakını bozar ve barışçıl çözüm arayışlarının önünü tıkar. Sürüncemeli çatışma sürecine giren toplumların sorunları ve sıkıntıları için çözüm arayışına girmekte zorlandıklarını gözlemledik. Kronikleşmiş sorun, yıkıma uğramış ulusun kültürünün bir parçası hâline geldikçe bir tıkanma/felce uğrama hissi yaratır ve bu da toplumun kolektif bilincini sarsıp zaafa uğratar. Umutsuzluk ortamı toplumun tüm katmanlarına nüfuz eder ve çatışmaya yönelik herhangi bir çözüm için yapıcı müzakere ve uzlaşmayı engelleyen bir kuşatma zihniyeti gelişir.

ÇATIŞMASIZ BİR GELECEK İÇİN UMUT VAR MI?

1990'ların sonunda Kıbrıs'taki bu karamsar tablo değişmeye başladı ve geleneksel, milliyetçi rekabetin ağır mirası altında bile, Yunan ve Türk toplumlarıyla birlikte Kıbrıs toplumu da ılımlı ama tanımlanabilir bir değişim eğilimi göstermeye başladı. Tarihsel olaylar, izlenecek politikalar üzerine alınan kararlar ve yurttaş girişimi bir araya gelerek Kıbrıs sorununa husumete dayalı yöntemlere başvurmadan değinmek için ilk kez yeni koşullar bütününe yarattı. İlginçtir ki, Kıbrıslı Elenler ile Kıbrıslı Türklerin yanı sıra Yunan ve Türk toplumları arasındaki ilişkileri iyileştirmek için atılan ilk adımlar, bazı siyasetçilerin ve yurttaşların bugüne dek egemen olan milliyetçi zihniyeti geçersiz kılmaya yönelik ilk defa ortaya koydukları çabalarla kesişti.

1999 yılının yazında, Türkiye'de yaşanan vahim depremlerin ardından Yunanistan'ın, Türkiye'ye insani yardım önerisinde bulunması ve kısa bir zaman sonra Yunanistan'da da aynı şekilde bir deprem yaşanınca Türkiye'nin buna karşılık veren jesti, iki komşu ülkenin toplum kültürlerine egemen olan düşmanlığa dayalı basmakalıp düşünce yapılarını karşılıklı olarak yumuşattı (Kasaba ve Bozdoğan, 2000; Keridis, 2006). 1999 yılının Aralık ayında, Avrupa Birliği'nin (AB) Helsinki'de düzenlenen zirvesinde Yunanistan geleneksel politikasını izlemeyi sürdürerek Türkiye'nin Avrupa'ya yakınlaşma girişimlerini veto etmek yerine tarihi bir kararla Türkiye'nin AB'ye üyelik başvurusunu destekledi. Bu siyaset değişikliğiyle beraber Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'ta süregelen işgaline karşı Yunanistan geçmişteki kindar bakış açısını bir kenara bırakıp farklı bir duruş benimseyerek, komşusuna karşı meydan okuyan değil yapıcı bir tutumla yaklaştı.

Milliyetçiliği mitolojiden arındırmanın, etnik gruplar arası siyasi söylemi yapıcı anlamda geliştirmenin bir ön koşulu olduğu giderek bariz bir hal aldı ve bu yeni tarihi girişime öncülük edenlerin tümü bunu kabul edip onayladı. Milliyetçiliği aşmak, tarihsel gelişim ve olguların bizi zorla tutsak ettiği, kısıtlayıcı ve felce uğratan etnik merkezci zindanlardan kurtulmak için şarttı. Kıbrıs'taki, Yunanistan'daki ve Türkiye'deki Türkler ve Yunanlıların düşman komşuları ile tarihsel anlamda yeniden bağ kurmaya ve iş birliği ve uzlaşmaya dayalı ilişkiler tesis etmeye yönelik ilk çabaları, iki toplumun siyasi kültüründe yerleşik hale gelen milliyetçiliğin aşınmasıyla doğrudan bağlantılı olarak ortaya çıktı.

Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk arasında barış/hareketi Yunan ve Türk

Dışışleri Bakanları Papandreou ve İsmail Cem nezdindeki girişimler ve Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk vatandaşlarının sivil toplum girişimleri tarafından yürütölen etnik gruplar arası uzlaşma çalışmaları, barışı güçlendiren geçiş sürecinin temellerini attı ve düşmanlıktan arınmış bir gelecek vadetti. Dahası, AB'nin kapsayıcı bölgesel çalışma alanı ve süreçleri Yunan ve Türk toplumları arasında bir dizi uzlaşma girişimini pekiştirmekle kalmayıp aynı zamanda Avrupa'nın uzlaştırmacı kurumlarının ve siyasi kültürünün Kıbrıs, Yunanistan ve Türkiye'ye artan oranda aşılınması vesilesiyle barış inşa etme çabalarını da güçlendirdi.

Yunanistan'ın yaklaşımındaki değişim, Türkiye'yi, AB'nin kurumları, usul ve işleyişleri ve siyasi kültür alanına taşıdı. Bu gelişme Türkiye'ye sadece ayrıcalıklar ve gelecekle ilgili olasılık ve umutlar sağlamakla kalmayıp, demokrasi, sivil toplum, komşularla ilişkiler ve özellikle de Kıbrıs'la ilgili ihtilafları çözme yönünde AB'nin gerekli gördüğü uzlaşmacı yaklaşımlara başvurma konusunda büyük sorumluklar yükleyecektir. Geleneksel milliyetçi çekişmelerin ve çözölmemiş sorunların yaşandığı bir ortamda devreye giren yeni unsurlar, beraberinde Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs arasındaki ilişkilerin yeniden şekillenmesini de gündeme getirdi. Yunanistan hâlihazırda bir AB üyesiydi; Türkiye AB üyeliğı için aday olmuştu; Kıbrıslı Elenlerin yönetiminde Kıbrıs Cumhuriyeti AB'ye katılma sürecindeydi ve artan sayıda Kıbrıslı Türk de AB'ye girme arzusu içlindeydi.

AB çerçevesi ve süreçleri, gelecekte erişilecek refah, güvenlik ve istikrar vaadinde bulunsa da, Kıbrıs sorununa dahil olan tüm taraflar için büyük ve zorlu görevleri de gündeme getirdi. Kıbrıslı Elenler AB'ye katılma sürecinde Avrupa'nın çokkültürlü ve çok yönlü demokrasisiyle yüzleşmek zorunda kalırken, öte yandan Kıbrıslı Türkler de bölünmeye oluşturulan KKTC'nin kayıtsız şartsız tanınmasının giderek savunulmaz bir tez hâline geldiğini kabullenmek zorunda kaldılar. AB'nin tam üyesi olarak Yunanistan, tıpkı diğeri tüm AB üyeliğine aday ölkeler için olduğu gibi, Türkiye'nin de AB'ye giden yolculuğunda gerekli desteğı vermeye yükömlü ve nihayet istekli oldu. Türkiye, nihayetinde AB ile katılım müzakerelerini başlatabilecek niteliklere sahip olabilmek için usulen AB standartlarına uyuma yönelik, kurallarla saptanmış bir yol haritasına bağılı kalacağını taahhüt etmek zorundaydı.

Ayrıca, Kıbrıs'ta, 1990'larda pek fark edilmeyen iki toplumlu bir yurttaş barış hareketi giderek artan oranda sesini duyurup 2000 yılına ge-

lindiğinde olgunluğa erişti. Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk yurttaşlar ortak çabayla, Kıbrıs'ın etnik merkezci siyasetine özgü milliyetçi kültürlerine, sivil toplumun ve çoketnikli demokrasinin vazgeçilmez temeli olarak alternatif bir barış ve uzlaşma kültürü kattı. İlk başlarda zayıf ve son derece riskli olan bu yurttaş hareketi sonunda AB süreçleri ve siyasi kültürü içinde tam bir meşruiyet kazandı.

Kıbrıs'ın resmi politikaları ve sivil toplumunun içindeki ve yanı sıra Türkiye ve Yunanistan arasındaki bu çok yönlü gelişmeler, kuşku ve çekismeye dayalı eski kalıplardan ilk sapma belirtilerinin göstergesiydi. Sonuç olarak bu, Kıbrıslı Elenleri, Kıbrıslı Türklerden ve Yunan toplumunu Türk toplumundan ayıran tarihi çatışmalara ve farklılıklara karşı alternatif uzlaşmacı yaklaşımlar benimseme yolundaki ilk hakiki çabaları ortaya çıkardı. Avrupa Birliği, genişleme sürecinde, Kıbrıs ve Türk-Yunan ilişkilerinde potansiyel olarak iyileşen bu gelişmeleri güçlendirmek için bölgesel düzeyde yapısal bir çerçeve ve siyasi destek sağlamıştır. Tüm bu eş zamanlı eğilimler, tarafların huzur, güvenlik ve refahı adına barış tohumları içeren, yaratıcı ve çatışmayı aşan seçenekler için tarihi fırsatların doğmasına ön ayak olmuştur.

2002 yılına gelindiğinde, tüm tarafların çıkarına olacak ideal bir sonucun gerekliliği giderek açık bir şekilde görülmüyordu. Kıbrıslı Türklerle, Kıbrıslı Elenlerin arasında, yeniden birleşmiş çoketnikli bir Kıbrıs'ı kuracak barışçıl bir anlaşma, hem Kıbrıslı Elenler hem de Kıbrıslı Türklerin bir arada AB'ne katılımını da mümkün kılacaktı. O dönemde onay görüp takdir edilen böyle bir senaryo bir yandan Türk-Yunan ilişkilerinin normalleşmesine büyük katkıda bulunacak bir yandan da Türkiye'nin AB yolundaki ilerlemesine güç katacaktı. Bu bağlamda, Kıbrıs için nihai bir siyasi anlaşma oluşturmak muazzam bir önem arz etti. 2002 yılının Kasım ayında, uzun süren müzakerelerin ardından BM genel sekreteri Kofi Annan'ın, Kıbrıs sorununun nihai siyasi çözümüne yönelik gelmiş geçmiş en kapsamlı ve ayrıntılı teklifi sunmasıyla ileriye dönük olası bir anlaşmanın ciddiyeti de bariz bir biçimde ortaya çıktı.

23 Nisan 2003'ten beri Kıbrıslı Elenler ile Kıbrıslı Türkler arasında doğrudan temasların kaldığı yerden yeniden başlamasıyla birlikte yaşanan tarihi olaylar ve Kıbrıs'ın 1 Mayıs 2004'te beklendiği üzere Avrupa Birliği'ne katılmasıyla, Yunan ve Türk milliyetçiliklerinin kanla lekelenmiş mirasının ötesinde, gelecekte bir barış ve uzlaşmaya giden yolu işaret eden daha başka önemli dönüm noktaları ortaya

Ne var ki, umutla dolu tüm bu değişimlerin ortak bir ana unsuru vardı: Kıbrıs'ın ve Türk-Yunan ilişkilerinin çağdaş tarihini şekillendiren geleneksel husumete dayalı milliyetçiliğe karşı bir tehdit oluşturmuyorlardı. Kıbrıslı Elenler ile Kıbrıslı Türkler ve Türk ve Yunan toplumları arasındaki ilişkilere ve barış umutlarına dair önemli tarihsel ve sosyopolitik soru, onlarca yıl rakip tarafların siyasetine ve halk kültürlerine hayat veren milliyetçiliğin sürekli mi yoksa geçersiz mi kılınacağına dayanıyordu. Dolayısıyla, hem Kıbrıs sorununun yapısının hem de sürdürülebilir barışa yönelik çabaların teşhisine göre, milliyetçilik olgusunu kapsamlı bir biçimde kavramak çok önemli ve elzemdir.

[Sözü edilen] milliyetçilik ağırlıklı olarak Kıbrıs sorununun tarihi kökenlerine ve dirençli/değişmez yapısına dayansa da, asla Kıbrıs'a özgü bir olgu değildir ve bu şekilde ele alınması uzak görüşlülükten yoksun, sıg bir yaklaşım olur. Milliyetçiliği, on dokuzuncu yüzyıldan başlayıp en az 2. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Avrupa'nın sosyopolitik tarihini şekillendiren ilginç bir Avrupa olgusu olarak ele almadan Kıbrıs sorununu tam anlamıyla tahlil etmek mümkün değildir. Milliyetçiliğin, Kıbrıs üzerindeki etkisini anlamak için öncelikle milliyetçi zihniyeti anlamak gerekir. Bu zihniyet Kıbrıs Adası'nın kıyılarının ötesinde gelişip belirginleşmiştir. Dolayısıyla Kıbrıs sorununu tahlil ederken, milliyetçiliğin kendi içindeki mantığını teşhis ederek, grup kimliğine, topluma, tarihe, siyasete ve kolektif insan davranışının temel belirleyici etkeni olarak devlete olan bakışını açıklayarak ilerlemek kaçınılmazdır.

2

MİLLİYETÇİ ZİHNİYETİN PROFİLİ

Tarihi Kökenler ve Zihinsel Kalıplar

MİLLİYETÇİLİĞİN TANIMI

Milliyetçilik terimi normalde bir dizi fikir ve yorumu beraberinde getirir. Alışlagelmiş sohbetlerde bu terim çoğu kez insanın vatanına duyduğu aşkı, kültürünü ve ait olduğu yeri ve hatta aileyi ve değerleri korumak ve onurlandırmakla ilgili görevi ifade eder. Ne var ki, bu yorumların hiçbirisi sosyotarihi bir olgu olarak son iki yüzyıl boyunca toplumların ve dünyanın üzerinde azımsanamayacak bir etkisi olan milliyetçilik gerçeğine yaklaşmaz.

İki dünya savaşı, milliyetçiliğin toplumları kitlesel halde harekete sevk edip düşmanlık ve şiddete yöneltme konusundaki muazzam gücünün en belirgin ve hafızalardan silinmeyen tarihsel tanıklığını yapar (Goff ve diğerleri, 1998). Bu savaşların beraberinde getirdiği eşi benzeri görülmemiş yıkım ve ızdırıp, farklı uluslara mensup bireylerin vatan, aile ve kültür aşkıyla harekete geçmesine atfedilemez. Burada, çok daha karmaşık ve derin kavramlar söz konusudur.

Milliyetçilik, komünizm ya da liberalizm gibi salt siyasi bir ideoloji değildir; daha çok hem bir geçmiş hem de bir sonuç olarak kökleri tarihsel, sosyolojik ve varoluşsal koşullara dayanan bir dünya ve hayat görüşüdür. Bu itibarla, milliyetçilik dünyada var olmanın bir biçimidir.

Milliyetçiler, belli davranış kurallarını benimsemek ve kimliğe ve aidiyete ilişkin belli bir anlayışa sahip olmakla birlikte yaşama, topluma ve tarihe dair belli bir görüşleri olduğunu ifade eder. Ayrıca, birey ve ulus arasındaki müşterek ilişkiye de kendilerine özgü bir biçimde baktıklarını ve insanın kendi ulus devleti ile diğer ulus devletler arasındaki ilişkiyi yine kendilerine özgü bir biçimde algıladıklarını ifade eder (Alter, 1994; Anderson, 1995; Ignatieff, 1999; Pfaff, 1989).

Bu bağlamda Pfaff'ın (1993) *The Wrath of Nations* (Ulusların Gazabı) başlıklı kitabındaki milliyetçilik tahlilinden yola çıkarak ortaya koyduğu kavrayış çok yerindedir. Pfaff milliyetçiliğin, tarihsel evrimi içerisinde, sınıf farklılıklarını, sağ ve sol kanadın siyasi ideolojileri arasındaki ayrımları ve ulus devlet içindeki belirli politika ve stratejilerin dahili farklılıklarını aşan ve gölgede bırakan itici bir sosyopolitik güç oluşturduğuna ilişkin önemli bir gerçeği ortaya koyar.

Eski bir milliyetçi olan bir Kıbrıslı Elen, 1995 yılında ulusal televizyonda çıktığı bir programda bir an için geçmişte yaşadıklarının anımsayıp, "ulus ülküsü o denli güçlü bir fikirdi ki, kimse buna karşı çıkamıyordu" diye bir itirafta bulunmuştu. İlginçtir ki, söz konusu şahıs, Kıbrıs politikalarının ve toplumunun geçmişte raydan çıkmasındaki en büyük nedenin milliyetçilik olduğunu fark ettikten sonra bu açıklamayı yapmıştı. Bu şahıs, milliyetçiliğin tehlikelerinin bilincine vardıktan sonra bile, milliyetçi ruhun karşı konulmazlığını ima ederek geçmişte yaptıklarını haklı gösterme çabasını sürdürmüştü.

Ulus fikrinin geçmişte ve halen, toplumlar ve özellikle de etnik kimliğiyle ön plana çıkan gruplar üzerindeki gücünü en iyi şekilde anlamak için belki de insanların ulusa atfettikleri güçü kavramak gerekir (Cauten, 2004; Smith, 1993a). Alter, milliyetçilikte "ulus, en üst kaideye yerleştirilir; milliyetçiliğin değeri, anlamı ve meşruiyeti birbirine bağlama gücüne sahip tek vasıta olmasında yatar" diye hatırlatmada bulunur (1994, s. 5).

MİLLİYETÇİLİK VE DEVLET

Milliyetçi görüşün ana fikirlerinden biri de, ulus devletin, ulusal topluluğun en üst ifadesi olarak tesisi, **sağlamlaştırılması** ve sürekliliğidir. Bunun üzerine doğal olarak ortaya şöyle bir soru çıkar: O halde bir ulus devleti ve ona ilişkin topluluğu oluşturan nedir?

Karl Deutsch (1966) ulus devleti çok kültürlü iletişim kavramına dayalı

olarak tanımlama girişiminde bulunur. Deutsch, bir ulusun politik olarak harekete geçmiş ve ortak bir dil, din ve değer eksenini/mantığı üzerinde etkin iç kültürel iletişimi sürdürebilen insanlar bütünü olduğu düşüncesi -ve dahası, tek kültürlü bir kimliğe sahip insanların bir devlete sahip olduklarında bir ulus hâlinde var oldukları fikri üzerinde durur. Ne var ki, gerçek toplumların politik-kültürel yapısıyla ilişkili olarak değerlendirildiği vakit, Deutsch'un yaklaşımı hem kısıtlayıcı hem de iddialıdır. Bu yaklaşım, siyaset ve toplumu sadece milliyetçi açıdan anlayıp algıladığı ölçüde fayda sağlar ve çoketnikli toplumlarda demokratik idare ya da devletin yönetim şeklinin bir ön şartı olarak kültürler arası etkileşim ve iletişim üzerine söyleyecek fazla bir şeyi yoktur.

Daha kesin olarak ifade etmek gerekirse, milliyetçiliğin en temel özelliği ulus fikrini açıkça ya da üstü örtülü olarak mutlaklaştırması, diğer yandan da ulusal topluluğu etnik açıdan homojen/tek kimlikli bir grup olarak kavramsallaştırmasıdır. Tarihsel olarak ulusal kimliğe dair bu homojen (türdeş) kavram, etnik kültürel açıdan farklı grupların kendi kimliklerini varolan ya da varolma sürecinde olan bir devletin ve bu devlete ilişkin toplumun, tarihin ve bölgenin toplamı üzerinden tanımlama güdüsünden kaynaklanır. Milliyetçilik dayatmacı bir tarihi güç olarak ortaya çıkmış ve etnik gruplar bu gücü kullanarak bir yandan kendi devletlerinin ve bu devletin bütün gücünün mutlak sahibi oldukları iddiasını ısrarla sürdürüp takip ederken, bir yandan da devleti, ulusun kurumsal ifadesi olarak görmüşlerdir.

Bu, milliyetçiliği, grupları ve toplumları harekete sevk edip merkezileştirilmiş devlet biçiminde şekillendirmekte kullanılan siyasi bir kaynak olarak tanımlayan Breuilly'nin tahlilini de teyit eder (1994). Aynı şekilde Ellul (1972), kuruluşunun ardından devletin kendi meşruiyetini yaratıp güçlendirmek için kendi araçlarını da ayrıntılı olarak hazırladığını ortaya koyar. İster bilinçli planlama isterse varsayılan/geçerli sosyokültürel değerler yoluyla olsun, ekonomik çıkar, toplu eğitim, kitle iletişim araçları, siyasi söylem, ordu ve siyasi partiler gibi unsurların tümünün, toplumların milliyetçilik altında asimilasyonu ve birleşmesi açısından etkili araçlar olduğu görülmüştür. 2. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Avrupa'daki durum tartışmasız böyleydi (Goff ve diğerleri, 1998).

Avrupa Topluluğu ve bu topluluğun Avrupa Birliği'ne dönüşümü haricinde, milliyetçilik sloganı savaş sonrası döneminde de özellikle sömür-

gelere bağımsızlığının verilmesi süreciyle ilintili olarak hâkimiyetini sürdürdü.

Elen ve Türk milliyetçiliklerinin gelişmesi de tam olarak bu tarihsel süreci yansıtır. Kıbrıslı Elenlerin milliyetçiliği, Kıbrıs Adası'nı Yunan Devleti ile birleştirerek tek ve büyük bir Helen devleti kurma hayalini güdüyordu. Türk milliyetçiliğine öykünerek şekillenen bir pan-Türkizm hayali peşindeki Türk milliyetçiliği ise Ada'yı etnik kökene dayanarak coğrafik olarak bölüp, etnik anlamda homojen ve katıksız bir Türk devleti kurmayı amaçlıyordu. Elen ve Türk etnik merkezcilikten ödün verilerek uzlaşıp 1960 yılında kurulan iki toplumlu, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti, her iki toplumun da milliyetçi ihtiraslarına gem vurmadı. Bir başka deyişle, her bir toplumun, mutlak ulus kavramı üzerinde odaklanan kendi tek etnik kimlikli devlet kurma özlem ve arzusu aşılamadı. Bilakis, milliyetçi güçler, tüm belirsizlikleri ve kudretleri ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin içine sokuldular. Cumhuriyeti kuran bağımsız ve birleşmiş iki etnik kimliğe sahip devlet mantığı, milliyetçiliğin kendi içindeki mantıkla kaçınılmaz olarak çarpıştı (Crawshaw, 1978; Kızılyürek, 1993).

MİLLİYETÇİLİĞİN ÇATIŞMA KÜLTÜRÜ İÇİNDEKİ KÖKENİ

Kan, Devrim ve Ulus Devletin Doğuşu

Alter (1994), milliyetçiliğin tarihi kökenleri üzerine yaptığı tahlilde, milliyetçiliğin on dokuzuncu yüzyılda Avrupa'da yükselişi ve yayılmasını, sosyal, siyasi ve ekonomik krizlerle; ve Sanayi Devrimi'nin ön ayak olduğu hızlı toplumsal dönüşümlerden kaynaklanan ve bu krizlere eşlik eden değerler ve grup kimliği krizleriyle ilişkilendirir. Milliyetçilik ve toplumların içindeki şiddetli krizler arasındaki ilişki, milliyetçiliğin temel bir özelliğini ifade eder: Milliyetçiliğin psikolojisi, eylemleri ve bakış açısı, kitle karmaşası ve çaresizliğin yarattığı koşullara dayalıdır. Toplumsal kriz, milliyetçiliğin ortaya çıkışına önemli bir katkıda bulunsa da, milliyetçiliğin yükselişinin, gruplar arası şiddete dayalı olaylar ve koşullarla -birçok durumda kitlesel şiddet ya da savaşla -daha da güçlü bağları vardır.

Çağdaş tarihte, devletlerin büyük çoğunluğu -dünyadaki milliyetçi görüşlerle birlikte gelişen kurumlar- kan dökülerek kurulmuştur (Ellul, 1969, 1972). Yirminci yüzyılın ortaları neredeyse hiç bir şekilde, Nanyec gibi nadir bir

istisna dışında, şiddetli çarpışmalarla kurulmamış tek bir çağdaş ulus devleti örnek göstermek neredeyse mümkün değildir. Howard'ın kaydettiği üzere, on dokuzuncu yüzyıl milliyetçiliğinin Avrupalı kurucuları, "kendilerine güven içerisinde sabırsızlıkla bekledikleri barışın şiddet ve kaçınılmaz mücadelelerle dolu bir tünelin sonundaki ışıktan ibaret olduğunu kabul ettiler; her ne kadar kendilerinden sonra gelen mirasçıları, toplumsal devrimciler, özlemini duydukları adil bir sosyal düzenin ancak şiddet ve gerekirse kanlı devrimle kurulabileceğine inansalar da" (1994, s. 254).

Milliyetçilik, çağdaş ulus devleti kurma ve güvenceye alma arayışında, iktidardaki imparatorluk güçlerine karşı kanlı devrimler düzenlemekten tutun da otokratik rejimlerin şiddete başvurularak devrilmesine, hatta iç savaşlara kadar bir dizi çatışma olgusunu açıkça destekledi. Devrimsel şiddete başvurma, daha sonraları ulusal birlik, kimlik, güvenlik ve çıkar adına devletin güç kullanmasıyla birlikte, milliyetçi bakış açısı içerisinde çağdaş ulus devletin kanla lekelenmiş tarihsel başlangıcı ve gelişiminin ana senaryolarını teşkil etti (Goff ve diğerleri, 1998). Bu bağlamda, milliyetçi zihniyet ve onun türevi olan ulus devlet, şiddetle tarihsel olarak şu ya da bu şekilde ilintilidir. Milliyetçilik tarihsel olarak ortaya çıkışından modern çağda küresel yaygınlaşmasına kadar geçen dönemde şiddeti haklı göstermek ve meşru kılmak için ulus devleti kurarak ve muhafaza ederek sosyal adalet ve siyasi özgürlük elde etmeyi bir araç olarak kullandı.

On dokuzuncu yüzyılda Avrupa'yı kasıp kavuran popüler devrim ideolojileri, şiddete başvurma konusunda milliyetçiliğin gelişip, keskinleşmesini sağlayan daha da belirgin ve kolaylaştırıcı bir işlev üstlendiler. Ellul *Autopsy of Revolution* (Devrimin Otopsisini) adlı kitabında (1971), modern çağda devrim ve şiddet arasındaki çağrışımın kışkırtıcı denecek kadar önemli bir tahlilini yapar ve böyle bir çağrışım ya da ilişkilendirmenin kaçınılmaz olarak öncülüğünü yaptığı siyasi ikilemleri ve çelişkileri açığa çıkarır. Hem sol kanat hem de sağ kanat politikaların çağdaş gelenekleri, şiddet yanlısı devrim ideolojilerinin yanı sıra insan özgürlüğü ve sosyal adaletin Aydınlanma dönemi ülkülerini birbirinden ayırt etmeksizin milliyetçi ideolojilerin zihinsel yapısına/örgütlenmesine dahil etti.

On dokuzuncu yüzyıl aydınlanma hareketinin sadece demokrasi, özgürlük ve adalet değerlerini popülesürmele kalmayıp aynı zamanda

devrimin tarihsel meşruiyet kıvılcımını da ateşlediği gerçeği sık sık görmezden gelinir. Dolayısıyla Aydınlanma hareketi, insanlığın -ister toplumsal ister ekonomik ya da siyasi olsun- baskıcı güçlerden kurtulmaya yönelik ulvi amaçlarına ulaşmak için gerekli bir araç olarak şiddeti meşrulaştırmıştır (Adorno ve Horkheimer, 1979). İnsanların özgürlüğü ve adalet adına, siyaset felsefecilerinin yanı sıra dönemin popüler görüşleri sinsice bir yaklaşımla devrimci şiddeti bir insan hakkı olarak tanımladılar. Milliyetçilik, Aydınlanma geleneğinin bu yönünü miras aldı, üzerine odaklandı, normalleştirdi ve güçlendirdi. Milliyetçilik popülist yaklaşımla, bir yandan ulus devleti insan haklarının tek ve doğal merkezi garantörü varsayarken, etnik merkezci bir ulus devleti kurmak, güvence altına almak ve savunmak adına şiddeti kullanmayı bir sağduyu gereği olarak yorumladı.

Tarihsel olarak, ulus adına şiddetin meşrulaştırılması, milliyetçiliğin tüm çeşitlerinde ve evrelerinde şu ya da bu şekilde geçerli kılınmıştır. Alter (1994) üç çeşit milliyetçiliğin tanımını yapar:

- Risorgimento milliyetçiliği: Kitlelerin, etnik-ulusal bir devlet kurma yolunda, toplumsal ve siyasi baskılardan kurtulma amacıyla bir imparatorluk gücüne karşı devrim yapmak üzere harekete geçirilmesi;
- Reform milliyetçiliği: Varolan bir ulus devletin kendini savunma fikriyle oluşturduğu mekanizma ve dış ekonomik denetim ve müdahaleye, yabancı kültürlerin etkisine ve siyasi vesayete karşı benimsediği duruş;
- Bütünleyici milliyetçilik: Hükümet idaresine devlet merkezli yaklaşımda devlet açıkça tüm güç vasıtalarını kullanarak toplumun, mutlak ve kutsal olarak addedilen etnik merkezci bir ulus devlet altında kayıtsız şartsız asimile edilip tektipleştirilmesini amaçlar.

Alter'in sınıflandırmasında tanımlanan her tip milliyetçilik şu ya da bu şekilde, üstü örtülü ya da açıkça, ulus devlet adına şiddetin desteklenip onaylanmasını kalıcılaştırdı. Tarihsel olarak, farklı türdeki milliyetçi akımlar şiddeti onaylama ve şiddete sığınma ölçüsünde farklılık göstermiş olabilirler fakat özünde tümü de şiddete başvurma hakkını saklı tuttular. Risorgimento milliyetçiliği şiddete başvuran devrimi, özgürleşmenin meşru bir aracı olarak savunarak bunu yapmıştır. Reform milliyetçiliği dış tehditler karşısında etnik-ulusal birlik, refah ve bağda-

şıklık adına devletin güç kullanmasını onaylayarak bunu yapmıştır. Bütünleyici milliyetçilik, ulusal güvenlik, ulusal birlik ve tek kimlik gerekçesiyle ve militanlığın/saldırganlığın normalleştirilmesi vasıtasıyla bireyi ve alt ulusal etnik grupları yadsıyıp yok ederek şiddeti meşrulaştırmıştır. Ayrıca, tüm milliyetçi akımlar bölgesel genişleme ya da sömürgecilik olgusunda açıkça görüldüğü üzere ulusal güç ve çıkar adına güç kullanımını onaylayıp benimsemişlerdir.

Basitçe ifade etmek gerekirse milliyetçilik, şiddet içeren çatışma ile yakın bir ilişki içerisinde ve bu, genelde açıkça söylenmeyen, önemli bir tarihsel gerçektir. Howard'ın kaydettiği üzere, "Milliyetçilik ilkesi en başından beri, hem teoride hem de pratikte neredeyse ayrılmaz bir biçimde savaş fikriyle bağlantılıdır" (1994, s. 254). Milliyetçiliğin tarihi, çatışma içinde doğduğunu, çatışma içinde geliştiğini ve çatışma içinde belirginleştiğini açıkça ortaya koyar. Dolayısıyla milliyetçilik, çatışmaya eğilimli, dünyayı hasım taraflarla dolu, sadece düşmanların ve müttefiklerin olduğu bir yer olarak basit ve yalın bir biçimde yorumlayan bir hayat görüşünü somutlaştırmaya ve yaymaya yönelmiştir. Milliyetçilik insan özgürlüğü, adalet ve demokrasi değerlerini yalnızca bu görüş çerçevesinde algılar ve ele alır. Ne var ki, bu olgu, bu gibi değerlerin milliyetçi bakış açısıyla bütünleşirken maruz kaldıkları muameleyle ilgili ciddi soruları gündeme getirir.

Özgürlüğün şiddet içeren devrimle özdeşleştirilmesi hâlihazırda Fransız Devrimi sırasında popüler bir fikir hâline geldi ve daha sonra hem sağ kanat hem de sol kanat siyasetinin geleneğinde süregeldi (El-lul, 1971). Örneğin ressam Delacroix'nın *Liberty Leading the People* (Halka Yol Gösteren Özgürlük) tablosu bu özdeşleştirmeyi açıkça yüceltir; resimde, özgürlüğü simgeleyen ve Devrim'le özgürlüğüne kavuşmuş kitleleri karşı konulmaz bir biçimde harekete sevk eden göğsü açık bir kadın tasvir edilir (Clark, 1973). Fransız Devrimi'nin ve mirasının en büyük kusurlarından biri, araçları ve amaçları birbirinden ayırt etmekteki başarısızlığıydı. Alter, "Fransız devrimcileri özgürlük, eşitlik ve kardeşliğe dair evrensel insan ideallerini Avrupa'nın dört bir yanına yayma misyonuna dayandırarak her defasında milliyetçiliklerini savunup haklı çıkarmaya çalışmışlardır" diye kaydeder. Çağdaş milliyetçiliğin Fransız kurucuları, özgürlük, eşitlik ve kardeşlikle ilgili üstün ve tartışılmaz, asil ülkülerini giyotinden ve emellerine ulaşmak için kullandıkları bir dizi bedensel, psikolojik ve kurumsal şiddet aracından

ayırt etme gereğini duymadılar.

Milliyetçi çerçeve, devrimci şiddetin ve uygar insan değerlerinin bir-biriyle çelişen aşırılıklarını, sanki bunlar tek ve kendi içinde tutarlı bir bakış açısının unsurlarıymış gibi birleştirmiştir. Aydınlanma dönemi-nin düşünürleri ve 2. Dünya Savaşı kadar yakın bir dönemdeki ardılla-rı da bunların arasında ayrım yapmak için pek az çaba gösterdiler. Dev-letin gücünü tesis etmek ve pekiştirmek adına, milliyetçi zihin şiddet içeren devrimi tarihin varsayılmış bir iç mantığıyla, evrensel özgürlük ve refaha giden yolda kaçınılmaz olarak ilerleyen insanın gelişimiyle özdeşleştirecek kadar ileri gitti (Ellul, 1971; Nairn, 1994).

Milliyetçi araç ve amaçların bu tarihsel bağdaşmazlığı, Fransız Devri-mi'ni izleyen korkunç Terör Dönemi'nde gerçek etkisini gösterdi. Bu dönem, milliyetçi devrim yoluyla kurulumalarının ya da ele geçirilmele-rinin ardından sayısız ulus devlette meydana gelecek olayların ilk örne-ğiydi. O zamandan beri milliyetçilik, devletin ve iktidar araçlarının de-netimini ele geçiren etnik-ulusalcı devrimci grupların sosyopolitik bir-leşmeyi ve mutabakatı oluşturup güçlendirmek adına şiddeti meşru araç olarak kullandıkları sayısız örneklerle çağdaş tarih sahnesini tıka basa doldurmuştur. Bu süreç içerisinde, etnik merkezci anlayışla idare edilen devletler, diğerlerinden ayrılan ya da muhâlif alt ulusal sayısız etnik grubu acımasızca ve zor kullanarak boyun eğdirip hükmü altına almış ve hatta yok etmiştir. Milliyetçi zihniyet, ister devlete karşı dev-rim sırasında, ister ulusun, halkın, ulusal birliğin ya da ulusun refahı-nın adına tek etnikli mutabakatın devlet tarafından uygulaması/yaptırı-mı sırasında olsun, şiddete her zaman başvurması yönünden araçlarla amaçlar arasındaki çelişkiyi ortaya koyar.

Tarihsel olarak milliyetçilik, ölümcül araçların meşrulaştırılmasıyla, özgürlük, adalet ve demokrasi gibi yüce amaçlar arasındaki sorunlu iliş-kiyi ulus devletlerin ve hükmettikleri gücün yapısı ve mantığı içine ta-şdı. Ulus devletin güç kullanımını tekelleştirmesinin neredeyse evren-sel olarak kabul görmesi, milliyetçi ruhun oluşum döneminde ulus dev-letle ilişkilendirilen siyasi kültür üzerindeki tarihi etkisinin bir sonucu-dur (Giddens, 1994).

Devletin kullandığı meşru güç ile devlete karşı kullanılan gayrimeşru güç arasında devlet tarafından propagandası yapılan alışlagelmiş ayrım, ulus devletin yapısı/örgütlenmesinde milliyetçiliğin şiddeti onaylayıp desteklemesinin doğrudan bir sonucudur. Benzer biçimde, devrimci

hareketlerin kendi başvurdukları “ahlaki açıdan savunulabilir” şiddetle devlet tarafından kullanılan gayrimeşru baskıcı şiddet arasında yaptıkları ayrım da yine milliyetçiliğin şiddeti meşru bir siyasi araç olarak geçerli kılma eğilimini gösterir.

Risorgimento milliyetçiliği devlete karşı yöneltildiğinde şiddeti meşrulaştırırken, reform ve bütünüleyici milliyetçilik devlet tarafından kullanıldığı vakit şiddeti meşrulaştırır. Bununla birlikte, tüm milliyetçilikler, koşullara bağlı olarak ne kadar gerekli ve kaçınılmaz gibi gözüktüğü de her türlü şiddetin baskıcı ve insan değerlerine aykırı olduğunu kabullenme konusunda yetersiz kalırlar. Tarihsel açıdan işin aslı şu ki, hem devlet kuruluşu öncesi hem de devlet kuruluşu sonrası evrelerde milliyetçi dünya ve bu dünyaya ait hayat görüşü, hiçbir değerlendirme ya da eleştiride bulunmadan insan onurunu korumaya yönelik amaçları, insanın başvurduğu şiddet araçlarıyla bağdaştırmıştır.

Milliyetçilik, şiddet araçları/yöntemleri ve asil ve yüce amaçlardan oluşan tek bir paketi özümseyip detaylandırdı fakat bunu yöntemlerin önceliğine göre düzenledi. Aslına bakılırsa, bizzat yöntemler insan özgürlüğünün ve ulus devleti kurmanın bütünleştirmenin ve savunmanın stratejilerini tanımlayan birleşik bir bakış açısına dönüştü. Devrimin araçları ve ardından gelen devlet gücünün araçları, insan özgürlüğünü, adaleti ve demokrasiyi elde etmek için en uygun olasılığı/beklentiye kavramsallaştırma konusunda sapma noktasını belirlerler. İki dünya savaşının yıkıcı sonuçları belki de milliyetçiliğin kendi içindeki çelişki ve tutarsızlığın tarihsel anlamda somut örnekleridir. Adorno ve Horkheimer'in *Dialectic of Enlightenment* (Aydınlanmanın Diyalektiği, 1979), başlıklı eleştirel çalışmasının büyük bir bölümünün ardında yatan tam da bu yüce ve asil amaçlar ile şiddet yöntemleri arasındaki -Aydınlanma değerleri ve beraberinde getirdiği şiddetli milliyetçilik arasındaki- belirli tarihsel bağlantıdır. Adorno ve Horkheimer bu çalışmalarında, Aydınlanma'nın bir söyleneceye dönüştüğünü -yani asli nedeninden uzaklaşıp tam tersine bir yönde seyrettiğini- öne sürer.

Osmanlı idaresine karşı koyup mücadele ederken, Yunanlılar arasında yaygınlaşan milliyetçilik tarzı, kökleri Jean-Jacques Rousseau'nun çalışmalarına dayanan Avrupa romantizminin entelektüel akımları vasıtasıyla gelişti. Yunan milliyetçiliğinin zihinsel yapısı, ilk semeresini 1821 yılındaki Yunan Devrimi ya da Yunan Bağımsızlık Savaşı olarak da bilinen süreçte Üçüncü Aleksandros Vryssakidis'in regimleriyle liberal

milliyetçilik özgürleştirici bir siyasi güç olarak gelişti ve "büyük toplumsal grupların siyasi bütünleşmesine, ulusların ve öz kimliklerinin ulusal bir devlet çatısı altında oluşmasına hizmet eden bir ortam" sundu (Alter, 1994; s. 20). Ayrıca, milliyetçiliğin yayılmasıyla birlikte gelişen ve son derece etkileyici bir biçimde ifade edilen, romantik ve duygusal bir kültür, Yunan milliyetçiliğini daha belirginleştirdi (Nairn, 1994). Romantizm vasıtasıyla gelişen milliyetçiliğin Yunanlıların hissi duyarlılığına büyük etkisi olduğunu vurgulamaya gerek yoktur. Diğer sonuçlarının yanı sıra, milliyetçiliğin on dokuzuncu yüzyılda yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan önemli bir tarihi gerçek de şiddetin devlet kurma yolunda bir yöntem olarak halk tarafından onaylanıp desteklenmesiydi. Ayrıca, Yunan devrimci milliyetçiliğinin meşrulaştırdığı şiddete başvurusu sadece Osmanlı idarecilerini değil, aynı zamanda hem Devrim sırasında hem de Devrim sonrasında sıradan Müslüman Türkleri de hedef alıyordu (Mc Carthy, 1996).

Türk milliyetçiliği ise farklı bir yol izleyerek farklı bir dönemde gelişti. Yirminci yüzyılın ilk on yılında Osmanlı İmparatorluğu gerileme dönemine girmiş, Jön Türk hareketi, Sultan Abdülhamid'e karşı kayda değer bir muhalefet oluşturmuştu. Her zaman olduğu gibi, Risorgimento milliyetçiliği ilerlemenin yolu olarak militan mücadeleyi öne çıkarıp popülerleştirdi. Jön Türkler, bir yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgesel bütünlüğünü korumak isterken, padişahı da otokratik yönetiminden ötürü suçluyorlardı. 1908 yılındaki Jön Türk Devrimi'nin üzerinden on yıl geçtikten sonra, hareket kaosla neticelendi ve imparatorluk dağıldı. Buna karşın, Jön Türkler yenilikçi bir devrim ruhuyla, Kemal Atatürk'ün çağdaş Türk ulus devletini kurmasıyla bağdaştırılan bir milliyetçiliğin kurumsal, ideolojik ve toplumsal çerçevesini oluşturdular.

1910'larda, Jön Türkler neticede padişahın idaresi kadar otokratik bir rejim yarattılar (Davison, 1968). Buna karşın, devlet politikalarının merkezietçi yönelimi ve Osmanlı'nın padişah idaresi kavramını gölgede bırakarak gelişen milliyetçilik, Atatürk'e devletçi milliyetçiliği oluşturma için gerekli yapı taşlarını sağladı ve bu milliyetçilik 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte var gücüyle gelişti. Şiddetin, etnik merkezci devlet oluşumuna giden yolda milliyetçilikle meşrulaştırılması, milliyetçi Türkleri, sadece Osmanlıların değil aynı zamanda bölgedeki Yunanlılar ve Ermenilerin üzerinde katıksız bir güçle hakimiyet sağlarken, halkı meşrulaştırarak, meşrulaştırarak (Dobkin, 1998;

Gerard, 2003). Devlet gücünün araçlarını tekelleştiren Atatürk, Türk milliyetçiliğinin bayrağı altında laik ve sivil bir çağdaşlaşma süreci başlattı. Bu devletçi milliyetçilik, merkeziyetçi bir devlet denetimi ve militan bir idare için meşruiyet sağlarken devlet de tek etnikli Türk ulus devletinin kurulmasıyla özdeşleştirdiği sosyal ve siyasi yeniliklerden oluşan kapsamlı gündemini uygulamaya geçti. Tüm bunlar 1821 yılındaki Yunan Devrimi'nden yaklaşık yüz yıl sonra gerçekleşti.

Buradaki tarihsel ironi, Yunanlıların ulusal bağımsızlıklarını ve çok arzu edilen Yunan Devleti'nin doğuşunu Osmanlı Türklerine karşı verdikleri savaşla mümkün kılmaları, öte yandan Türklerin de kendi ulusal bağımsızlıklarını ve çağdaş Türk devletinin kurulmasını, diğerlerinin yanı sıra Yunanlılara karşı verdikleri savaşla mümkün kılmış olmalarıdır (Davison, 1968). Yunan ulus devleti Türklere karşı verilen şiddetli mücadelenin sonucunda, Türk ulus devleti de Yunanlılara karşı verilen şiddetli mücadelenin sonucunda doğmuştur. Sonuç olarak, her iki taraf da kendi milliyetçiliğini birbirleriyle girdikleri fiziksel çekişmelerle doğrudan ilişkili olarak yapılandırmıştır.

Bu olaylarla birlikte gelişen Türk ve Yunan tarihsel milliyetçiliklerinin üst anlatıları da aslen varolan kimliklerinin ve ulusal özgürlük, ulusal büyüklük ve ulusal tarih yorumlarının bir parçası olarak diğer ulusa karşı husumete dayalı ve şiddet içeren bir ilişkiyi benimsedi. Her bir tarafın milliyetçiliğinin mantığı, diğer etnik-ulusal topluluğun az çok kalıcı sayılabilecek bir biçimde düşman olarak algılanmasını da beraberinde getirdi. Kıbrıslı Elenlerin ve Kıbrıslı Türklerin *Enosis* ve *Taksim* fikirlerini detaylandırırken anavatanlarından miras edindikleri milliyetçilik de tam olarak buydu. Anavatanlarının milliyetçiliğini özümserken Kıbrıslı iki toplum da özgürlüğünün ve etnik-ulusal bütünlüğünün diğerinin özgürlük ve ulusal bütünlüğü ile doğrudan çeliştiği ve zıtlığı görüşünü benimsedi. En iyi ihtimalle, diğeri, açıkça ifade edilmese de sürekli zan altındaydı zira karşıdaki ya düşmandı ya da düşmanca davranabilirdi.

Gerek Yunan ve gerekse de Türk milliyetçiliklerinin, Yunan ve Türk devletlerinin kuruluşunu izleyen yıllarda Kıbrıs üzerinde aşamalı ama belirleyici bir etkisi olsa da, Yunan milliyetçiliği, geçmişi daha eskiye dayandığından dolayı başı çekti. Yunan ve Türk milliyetçilikleri, İngiliz sömürge idaresinin son dönemlerinde belirginleşip dikkat çekmeye ve Kıbrıs'a özgü bir biçimde ifade bulmaya başladı. 1950'lerde, Kıbrıslı

Elenlerin ve Kıbrıslı Türklerin devrimci özgürlük hareketleri -Kıbrıslı Elenler, Kıbrıslıların Ulusal Mücadele Örgütü'nü (EOKA), Kıbrıslı Türkler ise Türk Mukavemet Teşkilatı'nı (TMT) kurdular- örgütsel bir yapıya kavuştular ve eyleme geçtiler (Crawshaw, 1978). İki hareket de ait olduğu Kıbrıs toplumunun siyasi sağ kanadından doğdu. Kıbrıslı Elenlerin ve Kıbrıslı Türklerin silahlarla ve devrim ideolojisiyle donanmış milliyetçilikleri bizzat bu devrimci örgütlerden çok daha kapsamlı hale gelen arzu ve yönelimleri yansıtarak Kıbrıslılar arasında genel olarak siyasallaşmanın toplumsal süreçlerini şekillendiriyordu.

Gerek Kıbrıslı Elen gerekse Kıbrıslı Türk milliyetçileri, etnik-ulusal özgürlüğün bir aracı olarak şiddetin kullanımını kavramsallaştırdılar. Her iki taraf da, özellikle kendi etnik merkezci ulusal niyetlerini dayatmadıkları takdirde siyasi amaçlarının neredeyse savunulamaz olduğunu gösteren tarihi gerçekle yüzleştikçe şiddete başlıca meşru seçenek olarak baktı. Kıbrıslı Elen milliyetçilerin gündemindeki *enosis* -Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi- ve Kıbrıslı Türk milliyetçilerin gündemindeki *taksim* -Kıbrıs'ın etnik bölünmesi- ilke olarak hem birbiriyle hem de dönemin geçerli uluslararası gerçekleriyle bağdaşmıyordu. Ne var ki, savunulamaz amaçlarla karşı karşıya kalındığında, yöntemlerinin ve arzularının/taleplerinin akla uygunluğunu ve tutarlılığını eleştirel bir bakış açısıyla sorgulamak yerine şiddetin kullanımını makul kılmaya çalışmak milliyetçiliğin tipik bir yaklaşımıdır.

Tarihsel olarak milliyetçilik, bünyesinde düşmanlığa dayalı bu ruh hâlini taşıyagelmıştır. Milliyetçiliğin açık bir çekişme ve şiddet ortamı içerisinde hayata geçirilmesi, zorunluluktan çok koşullara bağlı ve tesadüfiydi. Dünyayı çatışmaya dayalı koşullar ve özellikle de Türk-Yunan ilişkileri içinde yorumlayan milliyetçi çerçeve, Kıbrıs'ta yaşayan her iki etnik topluluğun bilincine de, karşı tarafın düşman olduğuna dair kalıcı bir imaj/fikir yerleştirdi. 1990'lara gelindiğinde, öteki toplumun, kendi etnik-ulusal toplumunun eski ve sürekli düşmanı olduğu yönündeki bu yansımali görüş, Lefkoşa'daki ara bölgede düzenlenen sayısız iki toplumlu çalıştayda son derece net bir biçimde defalarca ortaya çıktı. Özellikle ulusal tarihin standartlaştırılmış, geleneksel öğretisi üzerine ihtisas sahibi olmuş Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk eğitimciler arasındaki etkileşimde bunu açıkça görmek mümkündü. Bu etkileşimler sırasında, eğitimciler her bir tarafın tarihe kendi bakış açısına ait baskın kavramları ve fikirleri ifade etmeye çalıştılar. Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk

eğitimciler girdikleri diyalog vasıtasıyla, her iki toplumun da ulusal tarihin öğretilmesiyle ilgili yaygın/hâkim eğiliminin karşı tarafın düşman imajını sürdürüp onaylamakla kalmayıp aynı zamanda Türk-Yunan çekişmesinin sürekliliği ve yeniden imaline -kaynaklandığı tarihsel olayların da ötesinde- katkıda bulunduğunu karşılıklı olarak kabul ettiler.

Emperyalizm, Sömürgecilik ve Milliyetçiliğin Yayılması

Milliyetçiliğin, çatışmayla kökeninde varolan ilişkisini açığa vuran bir başka olgu ise, milliyetçi güdümlü ulus devletlerin emperyalist sömürgecilik vasıtasıyla çıkarlarını geliştirmeye yönelik tarihsel eğilimleridir. Bu, 2. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar özellikle Avrupa devletleri için geçerliydi. Milliyetçilik, ekonomik, askeri ve jeopolitik alanlardaki dış politikayı demokrasi koşullarıyla değil, yayılmacı devlet gücünün önceliğinin dayattığı koşullarla tanımlayarak ulus devletlerin tutumlarını etkilemiştir. Ne var ki bu yaklaşımı benimseyen Avrupa devletlerinin milliyetçiliği, dünyanın dört bir yanındaki sömürgelerinde de eş zamanlı olarak yerel, militan milliyetçiliklerin gelişmesine çanak tutmuştur. Zamanı gelince de, özellikle iki dünya savaşının sosyopolitik etkileri vasıtasıyla, sömürge yönetimi altındaki halklar, özgürlük, devlet oluşumu, toplum ve tarihin etnik merkezci bir yorumuyla birlikte şiddeti de özgülleşmenin bir aracı olarak kullanma hakkını zımnen benimsemişlerdir. Gandhi'nin, Hindistan'ın özgürleşmesi yolunda benimsediği yaklaşım gibi nadir bir istisna dışında, sömürge yönetimi altındaki halklar efendilerinin yöntemlerini benimseyip efendilerinin imajlarını ve düşünce ve eyleme yönelik tutumlarını yansıttılar.

Tarihsel olarak sömürgecilik, sömürge idaresi altında yaşayan toplumlarda her zaman milliyetçiliğin yayılmasını teşvik etmiştir. Milliyetçiliği ve etnik merkezci bir devlet kurmak için beraberinde getirdiği şiddet kullanımını benimsemeyen bir sömürgecilik karşıtı harekete rastlamak çok zordur. Sömürgeciliğin gerek istismarcı güce dayalı yapısı ve gerek ahlaki açıdan sorgulanabilir mantığı, baskı yapıp boyun eğdirdiği toplumları milliyetçiliğin üreme alanına çevirerek, düşmanca tepkiler vermeye ve şiddet içeren çatışmaya eğilimli hale getirdiler.

İngiliz idaresi altındaki Kıbrıs'ın durumu da buna bir istisna teşkil etmiyordu. Sömürge gücü ve sömürge idaresi altında yaşayan insanlar arasındaki güç orantısızlığı ister Kıbrıslı Elen ister Kıbrıslı Türk olsun, Kıbrıs'ın tüm halkların milliyetçiliğe eğilimi/ve son derece duyarlı ha-

le getiren toplumsal ve psikolojik koşullar yarattılar. Dahası, milliyetçiliğin hâlihazırda hem Yunanistan'da hem Türkiye'de bir halk kültürü olarak gelişip serpilmesi, Kıbrıslı Elenlerin ve Kıbrıslı Türklerin milliyetçiliği özümsemesini daha da kolaylaştırdı. Kıbrıslı Elenlerin ve Kıbrıslı Türklerin milliyetçiliği bu kadar kolay benimsemelerinin bir başka nedeni de, milliyetçiliğin Avrupa'da ve başka yerlerde yayılmış olmasından kaynaklanıyordu; milliyetçilik eyleme geçmek için hazır bir etnik-ulusalcı gündeme ve stratejiye sahip ve son derece yaygın bir dünya ve hayat görüşüydü.

Milliyetçilik özellikle on dokuzuncu yüzyıl boyunca ve yirminci yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da geliştiğinden, milliyetçiliğin gerçeklik vizyonu, herhangi bir etnik grubun kendine atfedip yakıştırarak kolayca benimseyebileceği bir devlet oluşum modeli sunuyordu. Bu gerçek, on dokuzuncu yüzyıl emperyalizmi ve çağdaş sömürgecilik bağlamında milliyetçiliğin dünya çapında hızla yayılmasının temel tarihi nedenlerinden birini açıklar. Ayrıca coğrafi, tarihi, lisana ve yerel kültürel geleneklere bağlı farklılıklara rağmen, her yerde rastlanan milliyetçi hareketler arasındaki çarpıcı benzerliğe de açıklama getirir.

Milliyetçiliğin şiddet içeren çatışma içindeki tarihsel kökenleri ve sonrasında sık sık şiddete sığınan bir dünya görüşüne dönüşmesi, ilkel insan içgüdüleriyle bir ilişki içinde olduğunu anlatır. Psikolojik bir perspektiften bakıldığında, Hedges'in tahlili, milliyetçilik ile insan zihni/ruhu içindeki ilkel dürtülerin harekete geçmesi arasında gerçekten de yakın bir ilişki olduğunu saptar (2002). Sosyopolitik bir bakış açısıyla Kedourie (1994), milliyetçiliğin, yabancı düşmanlığı/korkusu ve yabancıya ve grubun dışında kalana karşı nefret duyma gibi belirli evrensel ve doğal insan eğilimlerini alıp bunları kendi özgün antropolojisinin hizmetine sunduğunu kaydeder. Bu boyutta, kitlelerin tahrik edilmesini ve varoluşsal bir korkuyu tetikleme, grup tepkisini harekete geçirme, düşmanlık hislerini kabartma, saldırganlığa sevk etme ve benzeri eylemler toplumları etkisi altına alan milliyetçiliğe her zaman eşlik ederler. Bu nedenle, milliyetçilik doğal olarak çatışmaya yönelen, popülist bir kültüre çanak tutar. Varolan kültürel gelenekler ve meşru insanı kaygılarla ilkel dürtülerin dünyası arasında kendiliğinden bir bağlantı kurarken bir yandan da ilkel dürtüleri eş zamanlı olarak belirli etnik merkezci kültürel değerlere aktarır ve bu da toplumun genel kültürü içine aşılanır. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Belki de çağdaşlığın çalkantılı tarihçesi içinde milliyetçiliğin şiddet yüklü mirasının en çarpıcı yansıması ulusal bayrakların, milli marşların ve anıtların göstergebiliminde ifade bulur. Farklılıklarına rağmen, bu ulusal sembollerin içerikleri belli başlı ortak özellikleri açığa vurur. Bu ulusal semboller neredeyse istisnasız olarak ulusal topluluğun narsistik bir biçimde kendi kendine tapınmasını, ulusun abartılı ifadelerle övülüp yüceltilmesini yansıtır; üstün manevi değerler ve şerefli gayeleri somutlaştıran olgular olarak sunulan ve devrimlere, savaşımlara, muharebeler ve kan dökmeye yapılan romantik atıflarla ilişkilendirilen özgürlük ve meşruiyet fikirlerine sarılır. Diğer anlamlarının yanı sıra, Yunan bayrağındaki dokuz şerit “özgürlük ya da ölüm” kelimelerinin hecelerini temsil eder. Öte yandan Türk bayrağındaki kırmızı zemin, fedakarlıkları sayesinde ay yıldızla simgelenen ulusun varlığını mümkün kılan savaşçıların kanını temsil eder.

MİLLİYETÇİLİK VE TARİHİN ALGILANMASI

Kolektif Bir Zihin Kurgusu

Milliyetçiliğin kendine has özelliklerinden biri de tarihe ilişkin belirli bir görüşü işlemesi, belirginleştirmesi ve aktarıp yaymasıdır. Milliyetçi tarih yazarlığı/tarihçilik, ister dar bir akademik çerçevede, ister daha geniş ve popülist biçimde olsun, ulusu, zaman boyutunda kendi katıksız etnik merkezci varlığı, tarihi gidişatı ve yazgısı olan bir kavram olarak sunar. Bu bakış açısında ulus yüceltilir, hürmet edilir ve tüm diğer tarihçelerden, hatta onlarca ya da yüzlerce yıl bir arada varolunan, etkileşim içerisine girilen ve birlikte yaşanan diğer etnik grupların tarihçesinden ayrı ve üstün tutulur.

Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Elenler on altıncı yüzyıldan bu yana aynı Kıbrıs toplumu içerisinde yüzlerce karışık köy ve şehirde bir arada yaşamışlardır. Buna karşın, tarih kitaplarına, özellikle de iki toplumun geleceksel devlet eğitim sisteminde kullanılan ders kitaplarına göz atıldığında, ne birinin ne de diğerinin, Kıbrıs tarihini aktarırken öteki toplumdan elle tutulur bir biçimde bahsetmediği ve atıfta bulunmadığı görülür.

Milliyetçilerin tarihe bakışı özünde kolektif bir zihin yapısına dayanır. Bu görüş son derece seçici ve belli tarihi gerçekleri abartarak vurgulayan, diğerlerini yadsıyıp örtbas eden veya bazılarını da açıkça uyduran kendine özgü bir tıfıl yapıyla gelişir. Ulusun şatafatlı, mutlak

unsurlarından da faydalanmıştır: Ortak konuşma dili (çok çeşitli lehçelere sahip olsa da), ortak âdet ve gelenekler ve Yunan Ortodoks dini. Ne var ki bu kültürel unsurların hiçbiri, kendi içlerinde ulusun ya da ulus devletin milliyetçi kavramlarını/düşüncelerini barındırmamıştır. Her zaman olduğu gibi, milliyetçilik sadece bu unsurları tek etnikli toplumun ve ulus devletin üst anlatısını kurgulayıp yorumlamak için hamme olarak kullanmıştır. Ne var ki milliyetçilik bu unsurları böyle bir yaklaşımla kullanarak esas tarihi yapılarını ve anlamlarını da değiştirmiş oldu. Gellner'in kaydettiği üzere, "Milliyetçiliğin özbenlik kavramı/düşüncesi, milletin, folklorün, popüler kültürün vs. vurgulanmasını kapsar. Aslına bakılırsa, tam da bu gibi şeyler yapaylaştıkça milliyetçilik de önemli hale gelir" (1994b, s. 58).

Türk milliyetçiliği ve onun Kıbrıs Türk milliyetçiliğindeki yansıması da benzer bir yapıdadır. Türk Devleti'nin merkezîyetçiliği vasıtasıyla yükselen Türk milliyetçiliği, sık sık Türkiye içindeki geleneksek etnik kültürlerden unsurları bünyesine kattı ama önce bunları varsayılmış, tektip, etnik ulusçu bir Türk kültürünün parçası olarak aktarıp yeniden tanımladı. Örneğin, Türk Devleti bir yandan okullarda Kürt dilinin öğretilmesini resmi olarak yasaklarken, Kıbrıs Türk okulları aslında Kürtçe olan şarkıları anavatanın Türkçe şarkıları olarak sunup öğrettiler. Ne var ki, 1980'lerde Kürt sorununun patlak vermesinin ve kendi etnik ulusçu kurgularıyla birlikte Kürt milliyetçiliğinin ayrılıkçı güçlerinin ayaklanmasının ardından, Türk yetkililer birden Kürt kökenli şarkıları eğitim sistemlerinden ve Kıbrıslı Türklerin milliyetçi öğretilerinden çıkardılar.

Burada, Türk milliyetçiliğinin bir yandan birtakım Türk olmayan ve alt ulusal bir etnik kültüre ait olan unsurları çarpıtarak, Türkleştirerek ve el koyarak kendi etnik-ulusal kültürünü yarattığı, öte yandan da Türk milliyetçi düşünce yapısına uyumları sorunlu addedildiğinde kültürün Türk olmayan unsurlarını tasfiye ettiği görülür. Her iki durumda da yöntem ve süreç, Kedourie'nin "milliyetçiler bugünü çarpıtıp bozmak için geçmişten faydalanırlar" şeklindeki tezini akla getirir (1994, s. 51).

Ulus: Mutlak, Yenilmez, Ebedi

Akademik çevrelerin yanı sıra halk kültüründe de, milliyetçi tarihçiliğin köşe taşlarından biri, tarih boyunca ulusun mutlak doğru, iyi ve ahlaklı olanın öncüsü olduğuna ilişkin temel varsayımdır. Bunun ne-

deni, milliyetçi zihniyetin, ulusun hakikat ve ahlaklılığın en üst belirleyicisi olmasından ötürü kötülük yapıp suç işlemeyeceği ve ahlaki yanılığa düşmeyeceği gibi bir ön koşulu ilke olarak benimsemesidir. Böylece tarihin milliyetçi bakış açısıyla anlatımı ulusu mutlak ve hata yapmaz olarak addeden bir görüşü yansıtır.

Bu açıdan bakıldığında, insanların itibar edecekleri, hükme varacakları veya sorumlu tutacakları ulus ve milletten daha üst bir değer ya da gerçeklik yoktur. Milliyetçi tarihçilik bireylere, belli gruplara hatta ulusal liderlere hata atfedilip suç yüklenmesine hoşgörüyü bakabilir ama ulusu asla haksız ve kabahatli bulmaz. İç savaşlar söz konusuysen bile, gerçekte neler olduğuna dair çelişen yorumlar varsa, milliyetçi tarihçilik suçu asla ulusa yüklemesin. Çoğunlukla, geçmişin birbiriyle rekabet eden iki milliyetçi yorumu vardır ve her iki kesim de iç savaşın farklı bir yanına suç yükler. Sağ kanada ve sol kanada mensup tarihçiler, 1940'ların sonundan 1970'lere kadar Yunanistan ve Türkiye'de ve Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumları içinde sağ ve sol siyasi gruplar arasında yaşanan kanlı iç çatışmaları bu şekilde açıkladılar. Düşmanı gibi kendisi de aynı etnik-ulusal topluma bağlı olan her bir ideolojik grup, kanlı eylemlerinin tarihçesini, adına mücadele edip savaş verdiği ulusun her şeyin üstünde tutulan kutsallığını koruma güdüsüyle harekete geçmek olarak yorumlamıştır. Dolayısıyla her bir grubun gözünde, iç savaş asla ulusun değil vatana ihanet içinde olarak algılanan karşı grubun yarattığı bir sorundur. Bu bağlamda bizzat ulus fikri, tarihsel eleştiri olasılığına meydan vermez zira milliyetçi tarihçilik tarihsel olayların karmaşıklığını ve belirsizliğini ahlaki yönden güvenli, dürüst ve sorunsuz bir yorum çerçevesinde değerlendirir. Bu düşünce yapısı, milliyetçi zihniyetin kendi kendine hizmet eden narisisizmini güvence altına alan ve mantıklı ve makul kılan ana faktörlerden biridir.

Ayrıca milliyetçi tarihçilik sürekli ulusal tarih içinde meydana gelen felaketleri ve trajedileri özünde ve ilke olarak ulusun hatası olarak görmez ve tarihin karanlık taraflarını her zaman ulusun sözde mutlakiyetini, yanılmazlığını ve dolayısıyla kutsal konumunu koruyacak şekilde yorumlar. Milliyetçi zihniyet genellikle tarihsel olarak ters gitmiş olayları açıklamak için iki tür atıfta bulunur: Ya ahlaksız ve hain diye tanımladığı bir iç düşmana ya da kalles ve hilekâr olarak tanımladığı, insafsızca yöntemlere ya da kaba kuvvete başvuran bir dış düşmana suç yükler. Böylece milliyetçi zihniyet, psikolojik ve fikri saptamalarla ulu-

su sürekli ahlaki açıdan lekesiz ve saf kılar. Ne var ki eş zamanlı olarak ulusu hesap sorulabilirlikten ve tarihsel sorumluluktan da muaf kılar.

Milliyetçi bakış açısının ulusu kutsayıp günahlarından arındırmasının bir başka yolu da onu ebedi, tarihsel değişimlerin ve zamanın değişkenliğinin ötesinde varolan bir gerçeklik olarak idrak ve ifade etmekte yatar. Milliyetçi zihniyet ulusu ezelden beri mevcutmuş gibi gösterip onu her zaman varolmuş bir oluşum gibi betimler. Aynı şekilde, her zaman varolacak bir oluşum gibi ebedi mevcudiyetinden bahseder. Anderson bu olgunun en başından itibaren “milliyetçiliği nesiller boyu/silsileler hâlinde yorumlama sürecini, birbirini izleyerek devam eden tarihsel bir geleneğin ifadesi” olarak beraberinde getirdiğini kaydeder. Ayrıca “Avrupa’daki yeni milliyetçilikler neredeyse en baştan kendilerini ‘bir uykudan uyanmış’ gibi hayal etmiştir” diye belirtir (1995, s. 195). Buradaki temel bir varsayıma göre ulus, bir devlet olarak tesis edilmeden önce, tarihte eylemsiz ve uykuda olan mutlak bir değerdir ve bir devlet olarak kuruluşundan itibaren tam bir tarihsel bilince kavuşarak tarihin en ön sıralarında yer alır. Hegel’in ulus devlet kavramına atıfta bulunan Gellner, milliyetçiliğin bu söylenceye dayalı/hayali yanını çürütürken şöyle belirtir:

Ne bir devlete sahip olan ne de bunun eksikliğini hisseden uyuyan güzel ulusları, milliyetçi doktrinle uyanmaya davet edersek, milliyetçiliğin, ulusları insanoglunun yapıtaşı olarak gören toplumsal metafiziğini/doğa ötesi gerçeğini zımnen kabul etmiş oluruz... İnsanları doğal bir sınıflandırma biçimi, özümüzde varolan ama epey gecikmiş siyasi bir yazgı olarak uluslar bir söylenceden ibarettir; zaman zaman önceden varolan kültürleri alıp onları ulusa dönüştüren, zaman zaman kendi kültürünü icat eden ve çoğu zaman önceden varolan kültürleri bozup yok eden milliyetçilik; işte o, iyi ya da kötü bir gerçektir ve genelde kaçınılmaz bir gerçektir. Bu milliyetçiliğin tarihsel aracısı/vekili olanlar ne yaptıklarını bilmezler (1994a, s. 63).

Tarihe milliyetçi bakış açısı ve onunla bağlantılı efsane hâline gelmiş evrensellik, ulusu sabit ve temel yapısı ve kültürü değişmeyen bir oluşum olarak addeder.

Eski bir Türk milliyetçiliği söylencesi, dünyadaki tüm halkların ve dillerin tarih öncesi bir Türk kökenden evrildiğini iddia eder. Aynı şekilde, milliyetçi bir Yunan şarkısı da “Bizim ulusumuz dünya kadar es-

kidir ve ancak dünyanın sonu geldiğinde son bulacaktır” diye ilan eder. Her iki inanış da ulusu, varolmanın ve kimliğin üstün bir modeli olarak öngören birbirinden farksız bir zihinsel tavrı yansıtır. Bu anlamda ulus, özü itibarıyla zamana ve geçiciliğe meydan okur. Milliyetçi zihniyette, ulus kategorisinin ebediyet kategorisi ile örtüştüğünü üstü kapalı da olsa fark edebiliriz. Milliyetçiliğe göre, ulus gerçekten de ebedidir.

Milliyetçilikte, tarihe bakış açısının üzerinde durduğu belli bir algılamaya göre ulus fikrinin tarih dışı kılındığını öne sürebiliriz. Milliyetçilerin, milliyetçiliğin toplumsal ve tarihi bir sonuç olduğu gerçeğini anlamakta güçlük çekmelerinin nedeni de tam olarak budur. Milliyetçilik ve onunla bağlantılı ulus fikri aslında yeni bir tarihi olguyken, milliyetçi bakış açısı ulusu daima varolmuş bir kavram olarak görür. “Çağdaş uluslar ve onlara ayak bağı olan beraberlerindeki yükler genelde yeni değil bilakis eski oldukları, yani köklerinin çok eski antik dönemlere dayandığı ve imal edilmiş değil bilakis, benlik davasından/kendi önemini ortaya koymaktan başka hiçbir tanıma ihtiyaç duymayacak kadar ‘doğal’ insan toplulukları oldukları iddiasındadır” (Hobsbawm, 1994: s. 76). Milliyetçi zihniyetin çerçevesi dışına çıkılmadığı takdirde milliyetçiliğin bir dünya ve hayat görüşü olarak on dokuzuncu yüzyılın tarihi koşulları altında ortaya çıkmış olması gerçeğini özünde anlamak mümkün değildir. On dokuzuncu yüzyıl öncesinde uluslar var olmasına rağmen, milliyetçiliğin ve onunla bağlantılı ulus kavramının toplumun, kimliğin, devletin ve dünyanın anlamını idrak etme ve yorumlama biçimi olarak var olmadığı fikrini milliyetçi zihniyetin benimsemesi daha da zordur (Armstrong, 1994).

Tarih vizyonunun milliyetçi zihniyette muazzam bir ağırlığı vardır. İster üstü örtülü ister bariz olsun, ulus fikri ebediyet, şan ve şeref, yarılmazlık ve büyüklük niteliklerini aksettirir. Bu fikir doğrudan güçlü bir yazgı, hatta ilahi bir seçimle ilişkilendirilir (Cauthen, 2004). Sözde, bu yazgı sadece etnik-ulusal grubun içinde eş zamanlı ve zaman/süreç içerisinde bir bağ oluşturmakla kalmaz ama aynı zamanda gruba daimi bir kolektif sorumluluk verir. İmal edilip yüceltilmiş bir ulus düşüncesi üzerine odaklanmış milliyetçi tarihçilik, ulusun idolleştirilip göklere çıkarılmış bir tasvirini üstün ve eşsiz, tarih öncesi bir zamana yansıtır ve bu da genellikle bugün için dayatmacı bir ulusal bağlılık ve görev kaynağına dönüşerek, sonsuz ve ihtişamlı bir gelecek adına sağlam ve tereddütsüz bir gelecek vadiyle xurgulanır. (Levinson ve Lyte, 2001).

Milliyetçi tarihçilik, ulusun yaşam dünyasına ait tek merkezli, narsistik bir fikri, ulusun tarihinin teleolojik bir algılamasını ve doğruluğun, haklılığın ve pozitif değerlerin oransız bir dağılımını yaparak, iyiyi insanın kendi ulusu ile, kötüyü ise “öteki” özellikle de içteki ya da dıştaki “düşman öteki” ile özdeşleştiren bir düşünceyi üretip geliştirir (Rüsen, 2004).

Ulus, tarihin şaşmaz ve ebedi bir kahramanı olarak sunan milliyetçi tarih doğaı olarak ulusun gücüne dair çıkarımlarda da bulunur. Dolayısıyla milliyetçi tarih anlayışının bakış açısının, özünde ulusun yenilmez olduğu gibi bir temel dayanağı da olması şaşırtıcı değildir. Yenilmezlik düşüncesi doğaı olarak ulusun, zamanın başlangıcından sonuna kadar şaşmaz devamlılığı fikrinden doğar. Hiçbir güç ulusu küçültemez ve kayda değer bir değışime uğratabamaz. Ne de olsa milliyetçi tarihçiliğe göre, koşullar ne denli zorlu olursa olsun ulus, tarih boyunca varlığını ve egemenliğini sürdürmüştür. Milliyetçi bakış açısına göre, tarihin belli bir noktasında bir düşman çıkıp da ulusu yakıp kül etse bilse, böyle bir yenilgi sadece koşullara bağılı olacaktır zira ulus, küllerinden yeniden doğan efsanevi zümrüd-ü anka kuşu gibi yeniden doğup ayağa kalkacak gücü bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla milliyetçiliğin tarihe bakış açısı, özünde ulusun hakikaten de gücünün her şeye yettiğinin bir ispatı olarak yenilmezliğini ortaya koyar.

Milliyetçilerin etnik-ulusal gündemlerini gerçekleştirme peşinde, beraberinde ölüm getiren şiddet olayları dahil en aşırı eylemlere başvururken sergiledikleri taviz vermez bağılılıklarının, azim ve kararlılıklarının arkasında işte tam da ulusun bu vahiysel betimlemesi vardır. Ulusu şanlı, şerefli ve ebedi, şaşmaz ve yenilmez bir kavram olarak algılayan, ulusun tarafında olmanın, onun için savaşmanın kutsal ve yüce bir gerçeklikte pay sahibi olmakla eş değer olduğunu varsayarlar. Böylece, eğer ulusla, bu üstün ve her şeye muktedir varlıkla bir ve bütün olunursa korkulacak hiçbir şey kalmayacağı mantığına açıklık getirebiliriz. Bu temel dayanağa göre, her şeye rağmen milliyetçiler durmak dinlenmek bilmeden ve tutkuyla amaçlarının peşinde koşmalarını ve gayeleri uğruna, kendilerinden son derece emin bir hissiyat içerisinde ölmeye ve öldürmeye hazır olmalarına makul bir açıklama getirebilirler.

Bu noktada, milliyetçi tarihçilik o iyi bilinen şiddetli çarpışmalar temasını bir kez daha öne sürerek başladığı noktaya geri döner. Milliyetçi zihniyetin tarihte beliren çarpışma ve şiddet/kan dökmeye ilişkin

olaylar ve olgulardan yana bir tercih etrafında yapılandırması şaşırtıcı değildir. Milliyetçiliğin çatışma kültürü içindeki kökenini de eş zamanlı olarak yansıtan tarihe bakış açısının en önemli olayları devrimler, savaşlar ve genel olarak ulusal özgürlük ve şan şeref adına şiddet dolu tarihi dönemlerdir.

Milliyetçi zihniyet bu çatışma dönemlerini insanlığın trajedisi olarak değil, ulusun azmini, kararlılığını ve büyüklüğünü somutlaştıran ulusal devirler olarak görür. Öyle ki tarihin bu dönemlerini, çeşitli etnik kökenden insanların barış içinde bir arada varolduğu ve medeni toplumsal etkileşimin sürdüğü tarihi dönemlere göre çok daha büyük değer ve önem taşıyormuş gibi sunar. Aslına bakılırsa milliyetçi tarihçilik, tarihsel olarak ne denli gerçek ve yaygın olursa olsun, farklı etnik grupların bir arada varolup yaşamalarının tarihçesini asla sunup tahlilini yapmaz. Milliyetçilikte, ulusun büyüklüğünün dayanağı olan tarihsel olaylar ve olgular barışla ilişkili olanlar değil daha ziyade çatışma, şiddet ve savaşla ilişkili olanlardır.

Ayrıca milliyetçi tarihçilik, ulus adına dökülen kanları anlatan olayları ve olguları, normal ve insani koşulları anlatan olay ve olgulara kıyasla daha büyük bir öneme sahip olarak takdim eder. Milliyetçi tarihçiliğin bu bakış açısına göre, tarihte insanlığın olağan halleri, yaşamı zenginleştiren bir arada yaşama olgusu ve barışı yansıtan dönemler basmakalıp, sıradan ve dünyevidir. Bunun aksine, insanoglunun çatışması ve ulusal gayeler uğruna yaşamını feda ettiği şiddet dolu olaylar sıra dışı, vahiysel ve kutsal bir dünyaya aittir.

Milliyetçiliğin, etnik merkezci tarih görüşünü nasıl kurgulayıp imal ettiğine dair yukarıdaki tahlilin bütünü, milliyetçiliğin ulusun kimliği ve tarihini bir çeşit icat edilmiş gelenek olarak varsaydığını öne süren Hobsbawm'un görüşünü en sağlam bir şekilde teyit eder.

Etnik-Ulusal Topluluğun Tarihsel Anlam Karmaşası

Milliyetçiliğin tarih görüşü ve bununla bağlantılı, ulusu uzak bir geçmişe ve ebedi geleceğe yansıtan söylenceler, bu görüşe bağlı olanlara üstün ve yüceltilmiş bir topluluğa ait olma hissi sunsalar da bu gerçek olmaktan çok hayali bir histir. Milliyetçilikte, bu ideal ulusal topluluk sadece kesin bir ait olma referansı olarak değil ama daha da önemlisi, kolektif özsaygı ve güç referansı olarak işlev görür. Milliyetçiliğin, ulusun ihtişamını ortaya koyarken kullandığı sembollerden ve düzenledi-

gi törenlerden bahseden Smith, "Ulus, belli aralıklarla siyasi topluluğun 'törenlerini tekrarlayarak' ve ideallerini uygun tasvir ve imgelerle gözler önüne sererek bir bakıma kendi kendisiyle söyleşir ve kendi kendine tapar ve mensuplarının, kolektif kimliğin gücünü ve sıcaklığını yürekten hissetmeleri sağlanır" (1993b, s. 9).

Bu süreç, derin bir duygu ve düşünce ortaklığına ilham vermek ve korkuyla karışık bir saygı hissi uyandırmak için son derece abartılı bir anlam yüklenmiş ve son derece şatafatlı bir kolektif bütünlüğe psikolojik, toplumsal ve kültürel olarak bağlılık ve katılım çağrısında bulunur. Bazı analizcilerin milliyetçiliği, dini deneyimle geleneksel olarak bağlantılı olan kavramların seküler bir yorumu olarak görmesine şaşmamak lazım. Hobsbawm eleştirel bir yorum getirerek milliyetçiliğin, ulusun kutsallığını ayrıntılı bir şekilde işlemekle tarihte "kilisenin seküler karşılığı" olarak yer aldığını kaydeder (1994, s. 77). Dinsellik milliyetçilik arasında kurulan bu üstü örtülü bağlantı, halk kitlelerini ulus bünyesine çekmekte önemli ölçüde yardımcı olur. Çağdaş ulus, geçmiş dini toplulukların bir zamanlar üstlendiği rolün aynısına soyunmuştur: Ölümlülere bir ölümsüzlük hissi bahşeden tarih ve yazgı toplulukları. Ne var ki, dini topluluklar bunu, ahiretteki ilahi hükümlerle başarırken, milliyetçilik bunu gelecekteki kuşakları hükme bağlayarak yapar.

Bu kısmen laikliğin baskın olduğu bölgelerde ve topluluklarda milliyetçiliğin, ulusu, toplumsal/müşterek bir geçmiş ve gelecekle birey arasında bağlantı kurabilecek tek organ olarak önermesinden ve böylece bireyi boşluğa düşmekten kurtarmasından kaynaklanır. Bir diğer nedeni de, dinin hâlâ yaşayan bir güç olduğu bölge ve topluluklarda, milliyetçiliğin bir yandan topluluğun etnik dinsel unsurlarını devralıp siyasileştirmesi, bir yandan da bu unsurlara esasen sahip olduğu anlamlardan tamamen farklı, varoluşsal anlamlar yüklemesidir. Bu örneklerde, dini mesih inancı ulusal coşkunun şiddetini artırır ve böylece milliyetçiliğin özellikle fanatik ve bağınaz bir yorumunu ortaya çıkarır. Milliyetçiliğin bu birleşmeyi başarıyla oluşturması gerçeği, bir yandan aslında kültür ve siyasetin laik bir öğretisi olmasına rağmen bir yandan da birçok çağdaşlık öncesi bağların ve hislerin ağırlıklı dini özelliklerini barındırıp özümseyebileceğini sıkça akla getirir. Ayrıca milliyetçiliğin, din gibi, bireyi "dünyevi zeminin" üzerinde yükselten ve şu anın ötesine taşıyan aşkın bir boyutu olduğunu da akla getirir. Bu anlamda milliyetçilik, aynı zamanda ulus-kimlik-dini topluluğun bir devamı olarak

sunan ve dinin yerine geçen bir “vekil din”dir (Smith, 1993b: s. 11).

Anthony Smith, yukarıda gerçeğe ışık tutarak sadece geçen yüzyılın olgusuna değil, aynı zamanda genel olarak ulus devletlerin çağdaş dünya düzeni içerisinde milliyetçiliğin işleyişine de atıfta bulunmayı amaçlamıştır. Ne var ki, Smith’in milliyetçiliğe tamamen eleştirisi yaklaşması, söz konusu olguyu çarpıcı bir biçimde doğru tanımlamasıyla tezat oluşturur. Smith’in milliyetçilik bilgisi özünde işin iç yüzünü bilen birinin bakış açısıdır ve belki de milliyetçiliğe olan bağlılığına makul bir açıklama getirmek için bu olguyu normalleştirme zorunluluğunu yansıtmaktadır.

Milliyetçi tarihçiliğin ve popüler kültürde ona eşlik eden, ulusal topluluğa duyulan derin saygı ve yüceltmenin yansıttığı ulus söylencesi, ulusun ihtişamına, şan ve şerefine atıfta bulunarak onu yücelten bir dizi karmaşık simgeler ve törenler vasıtasıyla kurgulanıp imal edilir. Bayraklar, ulusal tatiller, geçit törenleri, ulusal hikâyeler, ulusal rol modelleri, anıtlar, ulusal marşlar, merasimler ve benzerleri, milliyetçi kültürün değerlerini oluşturmakta, muhafaza etmekte ve yeniden üretmekte kullanılan en yaygın ve somut araçlardan bazılarıdır. Smith, milliyetçi bakış açısının etnik merkezci hikâyesini kurgulamak için kullandığı söylenceye dönüştürme sürecinin birtakım insani ihtiyaçlarla örtüştüğünü ileri sürer. Milliyetçi tarih görüşünün ve ulusun bu kurguları imal etmekteki amacı,

Yeri doldurulmaz kültürel değerleri koruma ve geliştirme ihtiyacını; toplumsal ve müsterek bir etnik tarihi yeniden keşfedip yeniden sahiplenme/kendine mal etme özlemini; ulusal geçmişin kahramanlarını ve olaylarını kutlama ve anma, geçmiş nesillerin erdemlerini ve niteliklerini sergileme ve bunlara öykünme arzusu; gerçek köklere ve deneyimlere dönme ve gelecek kuşaklarda ve ulusun yazgısında kolektif olarak hayatta kalma arayışını; büyük ölçekli bir yakınlık ve kardeşlik bağları yaratma ve toplumsal bir amaç ve birlik hissi geliştirme ihtiyacını; ve toplumun üyelerini ortak amaçlar doğrultusunda harekete sevk edip topluluğun kutsanmış anavatanındaki kaynakları koruyup idare etme güdüsünü içerir (Smith, 1993b: s. 9).

Smith, milliyetçi tarih görüşünün zihinsel içeriğinin mükemmel bir tanımını yapsa da, ulusun anlamının ve tarihinin aldatıcı/gizemli bir hale getirilmesiyle milliyetçi gerçeğin bu şekilde kurgulanmasının, mil-

liyetçilik tarafından biçimlendirilen gerçek ve nesnel tarihle doğrudan karşıtlık yaratacak şekilde yan yana durduğunu görememiştir. Smith, milliyetçi zihniyeti oluşturduğundan bahsettiği her bir unsurun aynı zamanda bir de karşıtı olduğunu fark edememiştir. Milliyetçi güdünün süreç içinde gelişen, yeri doldurulmaz, kültürel değerleri aynı zamanda diğer komşu milliyetçiliklerin benzer değerlerinin mutlaklığı karşısında tartışılmaz rekabetler de yaratmıştır. Etnik tarihin bir grup tarafından yeniden keşfi bir başka ve etnik tarihin yeniden keşfedilmesine neden olmuştur ve çoğu zaman bu, komşu bir grubun çekişme içerisindeki etnik tarihidir. Bir etnik-ulusal grubun kahramanları anmasına, diğer grup içerisinde bu kahramanların kötü ve zalim olarak lanetlenmesiyle karşılık verilmiştir. Kolektif kimliğe, toplumun bekasına ve yazgisına bir referans olarak gerçek etnik-ulusal köklere büyük bir coşkuyla başvurulması da diğer etnik grupları marjinalleştirmiş ve haklarından mahrum etmiştir. Etnik-ulusal yakınlığı, amacı ve birliği öngörme hissi, [bu hissi paylaşan] belirli bir etnik-ulusal aileye ait olmayan etnik grupları günah keçisi olarak yaftalamış ve hatta yok etmiştir. Kutsanmış anavatanın çıkarları adına kitlelerin harekete sevk edilmesi, çoğu zaman aynı bölgeyle ilgili olarak rakip kitlelerin de kendi kutsanmış anavatanlarında harekete geçmesini beraberinde getirmiştir. Çağdaş tarihte bunun çok sayıda örneği vardır ve bu örnekler rakip ama buna karşın birbiriyle özdeş, milliyetçi zihniyetlerin kanlı yan ürünlerini yansıtır. Milliyetçiliğin bu son derece zıt ve çelişkili özelliklerini anlamakta yetersiz kalmak, Smith'in tahlilindeki başlıca kör noktayı gözler önüne serer (Smith, 1993a, 1993b).

Milliyetçiliğin bazı insani ihtiyaçlara cevap vermesinden ötürü tarihsel üstünlük ve etki kazandığı bir gerçektir. Ne var ki, milliyetçiliği anlamaya yönelik herhangi bir araştırma burada son bulamaz. Bu konu, milliyetçiliğin ayrıca gayrimeşru insani ihtiyaçları da imal edip etmediği ve meşru olanları da yıpratarak zarar verip vermediği gibi daha başka soruları da gündeme getirmelidir. Bir yandan, söylenece hâline getirilmiş ulus kavramının ve ona ait tarihin sadece bazı insani ihtiyaçları karşılamaya yarayan sosyokültürel, zihinsel bir kurgu olduğunu söylebilir ama bu kavram aynı zamanda bedelini gerçek tarihe gerçek kan ve gözyaşıyla ödeten bir olgudur. Milliyetçi tarih görüşü bir yandan nihai aidiyet toplumu olarak ulus devleti inşa etme gayetinin gerçekleştirilmesinde halk kitlelerini harekete geçirme konusunda rol oynarken, aynı za-

52 Harry Anastasiou

manda çağdaş tarihte eşi benzeri görülmemiş, etnik-ulusal kökenli, sayısız şiddetli çatışmalar yaşanmasına katkıda bulunmuştur. Ne kadar trajiktir ki, milliyetçilik, tarihi etnik-ulusal düşünceyle ele alarak ulus devleti inşa etme ve güçlendirme projesini insanların adına sürdürmüştür (Ellul, 1975). Milliyetçiliğin bazı insani ihtiyaçlara, hitap edip cevap verdiği kadar bu ihtiyaçları çarpıtıp çığnemiş olduğunu ileri sürmek belki de daha doğru olacaktır. Bu noktada milliyetçiliğin özünde var olan bir başka paradoksla karşılaşırız: etnik-ulusal tarihin ihtişamlı, yücelten, aldatıcı gizemi ve ürettiği gerçek tarihin sıradanlığı arasındaki çarpıcı zıtlık.

3

MİLLİYETÇİ ZİHNİYETİN PROFİLİ

Soyut Mutlakçılık ve Yaşam ve Ölümün Kahramanlık Destanları

ULUSUN VE EGEMENLİĞİN MUTLAK DEĞERİ

Milliyetçi zihniyete göre *halk* fikri, demokratik idarenin temel dayanağı, ille de birbiriyle örtüşen ve iç içe geçmiş tüm o kültür ve kimlik çeşitliliğiyle belli bir toplum ya da bölge içerisinde yaşayan, etnik kültürel olarak değişik halklara atıfta bulunmaz. Milliyetçi bakış açısına göre halk kavramından kasıt daha ziyade sadece ve ayırt edici bir biçimde tek bir etnik-ulusal grubun mensuplarıdır (Ignatieff, 1999). Milliyetçiler için *halk* kavramı, fiziki ve tarihi uzaklıklara ya da üyeleri arasındaki kültürel çeşitliliklere bakmaksızın, hem zaman hem de mekânı kapsayarak insanın kendi etnik-ulusal topluluğunu kuşatır. Bu kavram, eş zamanlı olarak, insanın kendi etnik-ulusal grubuna fiziki ve kültürel anlamda ne denli yakın olursa olsun diğer tüm etnik grupları da dışlar.

Milliyetçiliğin *halk* kavramının, ulusal egemenlik ve bölge kavramları üzerinde kaçınılmaz olarak önemli yansıma ve sonuçları vardır. Milliyetçilik *ulus* kavramını, herhangi bir etnik gruplar arası karışımdan muaf ve türdeş tek etnikliğe dayandırarak tanımladığından, ulusal egemenlik de tek bir etnik grubun tekeline girer ve doğası gereği “ötekileri” kültürel, siyasi ve hatta bölgesel olarak dışlar. Milliyetçilikte, etnik kimliğin, devlet egemenliğinin ve ulusun mutlak değerinin kesişme noktası, ilke olarak diğer etnik kimlik gruplarına mensup insanları -bu

insanlar söz konusu ulus devletin bölge ve toplumu içinde yaşasa bile ulus devlete tam katılımından men ederler.

1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti doğduğu andan itibaren Kıbrıs sorununun tarihi esasını, alışılagelmiş Kıbrıslı düşüncesinin aksine sadece garantör güçler Yunanistan, Türkiye ve İngiltere tarafından maharetle oluşturulan karmaşık anayasa oluşturmuyordu. Daha ziyade Yunanistan ve Türkiye'nin milliyetçi akımlarının sürekli etkisi altında kalan Kıbrıslı Elenlerin ve Kıbrıslı Türklerin milliyetçi zihinlerinin, Kıbrıs toplumunun tek etnikli değil çok etnikli olmasını ve dolayısıyla Kıbrıs Cumhuriyeti'nin de çok etnikli, etnik gruplar arası iş birliği ve demokrasiye dayanan bir idari sisteme ihtiyaç duyduğunu kavramaktaki acizliği de sorun teşkil ediyordu. Cumhuriyetin anayasal olarak iki Kıbrıs toplumu tarafından ortaklaşa kurulmuş olması gerçeği, ne halkın bilincinde ne de hükümet uygulamalarında asla itibar görmedi; bunun esas nedeni de milliyetçi zihniyetin çok etnikli sosyopolitik gerçekliği kavramaktaki acizliği idi (Crawshaw, 1978; Kızılyürek, 1993).

Milliyetçi anlayışa göre, ilke olarak egemenlik çeşitli kültürleri ve etnik toplulukları içermesi muhtemel belirli bir toplumun ya da bölgenin tüm insanlarından/halklarından kaynaklanmaz. Milliyetçilik, egemenliği tek, birörnek ve türdeş, etnik-ulusal kimlik grubunun hak ve ayrıcalığı olarak görür. Egemenlik ancak böyle bir gruptan kaynaklandığı müddetçe gerçek ve güvenilir. Ayrıca, milliyetçiliğe göre ama fiilen varolan toplumların gerçekliklerinin aksine, tek devlet egemenliği tek bir etnik-ulusal topluluğa karşılık gelmelidir (Alter, 1994). Sivil toplum ve yurttaşlık ilkesi üzerine kurulmuş açık ve demokratik egemenlik kavramının aksine bu, milliyetçi egemenlik görüşünü teşkil eder.

1950'lerdeki etnik gruplar arası gerilimin daha en başından itibaren, egemenlik meselesi Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumları arasında bir ihtilaf konusu olmuştur. Kıbrıslı Elenlerin Yunanistan ile birleşme arzuları ile Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs'ta etnik ayrılığa gidilmesi yönündeki arzuları arasındaki geleneksel çekişme, etnik olarak karışık bir toplumsal kitle üzerinde milliyetçi bir egemenlik görüşünün emrivaki ile dayatılmasına kadar vardı. Kıbrıs Elen milliyetçiliğinin bakış açısına göre, egemenliğin dayanağı ve dolayısıyla tüm politikaların temeli, Kıbrıs'taki Elenlerin sadece kendileri için bir devlet gücünü elde edecekleri bir Helen devleti fikrine odaklanıyordu. Kıbrıs Türk milliyetçiliği de bu kavrama farklı bakmıyordu. Kıbrıslı Türklerin ayrılma tercihi tam olarak ay-

nı sonucu amaçlıyordu; yani bölgesel olarak ayrı ve Kıbrıs'taki Türklerin devlet gücünü tekellerine almayı garantileyecekleri bir Türk Devleti.

Milliyetçiliğin tek etnikli olarak tasarlanmış bir ulus devlete verdiği mutlak değer, egemenlik düşüncesini, siyasi otoriteyi toplumdaki tüm nüfusun türevi olarak gören bir ilkeden, etnik mezhepçi bir sahiplenme ve hükmetmeyi, ayrıcalıklı olmayı ve otoriter siyaseti gerekçeli gören bir düşünceye dönüştürür. Milliyetçilik doğası/tanımı gereği ulus fikrini ve onun egemenliğini etnik merkezci ve tek etnikli bir halk kavramına dayandığından, ulusal meseleler, çıkarlar ya da güç paylaşımıyla ilgili herhangi bir etnik toplumlar arası müzakere ya da diyalog biçimi sorunlu ve son tahlilde de savunulamaz hale gelir.

Kaide olarak, milliyetçi etnik gruplar ya da uluslar arasındaki müzakereler diplomasiyi engeller (Kızılyürek, 1993). Etnik gruplar arası sorunlara siyasi çözüm arayışında, karşılıklı diyalog ve görüş alışverişi ilkesine resmi bir bağlılık olduğu hallerde bile, milliyetçi zihniyet diplomatik süreci gizlice ve zekice yürütülen bir manipülasyon aracına ve hatta olağanüstü durumlarda bir aldatma aracına dönüştürür. Milliyetçi zihniyete göre diplomasiye bu şekilde bir yaklaşım gayet yerindedir zira bu zihniyet kendi mantığı çerçevesinde, ulusun mutlakiyetçi konumuna ve sonuç itibarıyla yerleştirdiği siyasi kazanç-kayıp kavramına inanan milliyetçiliğin takipçisidir. Milliyetçi gruplar arasında siyasi etkileşimlerin ciddi boyutta bir güvensizliği beslemesinin nedenlerinden biri budur. Milliyetçi zihniyet, ulusa faydası dokunduğuna inandığı her şeyi akla uygun hale getirip mantıklı kılma kapasitesine sahiptir.

Bu yaklaşım milliyetçilikteki genel bir ilkeyi yansıtır; bu ilkeye göre, söz konusu baskın etnik-ulusal grup, egemenliği, devletin, gücünün ve bölgesinin mutlak hâkimiyet hakkıyla özdeşleştirir. Bununla birlikte, milliyetçi bir bakış açısıyla ele alındığında, egemenlik arayışı, daha geniş, etnik olarak karışık bölgelerin yanı sıra özellikle sağlam çok etnikli toplulukların ve genellikle de çok etnikli toplumların doğal uyum ve bağlılığını çoğu zaman bozar (Denitch, 1994). Yeri gelmişken, sosyopolitik projesini her zaman özgürlük, adalet ve demokrasi adına üstlenmesine rağmen milliyetçiliğin, sivil toplumun amacına ulaşmasını her zaman geciktirmesinin ya da engellemesinin ana nedenlerinden biri budur. Aslına bakılırsa milliyetçilik, sivil toplumun ve onunla ilgili kültür ve kurumların tarihsel gelişimi önündeki en büyük engellerden birini teşkil eder.

TOTALİTER BİR SOYUTLAMA OLARAK MİLLİYETÇİLİK

Grup Kimliğinin Soyut Tasarısı

Milliyetçilik, psikolojik ve entelektüel dayanak noktasında, kimlik, toplum, kültür ve ulusun soyut ve totaliter kavramları vasıtasıyla düşünce ve davranışı koşullara bağlar (Lazios, 1998). Smith, “ulusal kimlik, siyasi düzeni ve vatan toprağıyla bir toplumun sosyokültürel niteliklerini kaynaştırır” diye açıklar (1993b, s. 9). Smith, milliyetçi kimliğin kendi içindeki mantığını esasen doğru açıklamasına rağmen, özellikle çok etnikli toplumlarda ve bölgelerde milliyetçi kimlik kurgulamasının somut sonuçlarını göz ardı eder.

Ulusun mutlak değerine göre, milliyetçi kimliğin tek etnikli oluşumu, halkın somut, zengin ve karmaşık sosyokültürel kimliklerinin içinden sadece etnik-ulusal olarak addedilenleri soyutlayıp ayıran seçici bir süreç sonucunda meydana gelir. Milliyetçi zihniyet kimliğe ilişkin bu soyutlanmış unsurları tek boyutlu bir zihinsel kurgu hâlinde birleştirir ve böylece etnik-ulusal kimliği üstün, eşsiz ve ayrıcalıklı olarak tanımlayarak devletin siyasi düzeni ile kaynaştırır. Söz konusu etnik grubun bu şekilde kurgulanan milliyetçi kimliği, kendi içeriğini diğer etnik grupların sosyokültürel kimlik özelliklerinden tamamen ayırıştırarak formüle edip sürdürür. Söz konusu etnik grup milliyetçi bir kimlik oluşumuna sığındıkça, normalde toplum ya da bölge dahilinde birlikte yaşadığı diğer etnik gruplarla paylaştığı belirli sosyokültürel özelliklere karşı özellikle kayıtsız kalır ve hatta bunları baskılar.

Milliyetçiliğin ayırıp kendi etnik merkezci devlet oluşumu kavramıyla kaynaştırdığı, ortak bir dil, ortak bir geçmiş, ortak bir gelenek ve ortak bir bölge gibi sosyokültürel unsurlar ancak soyutlama yapılarak, tarihsel etnik gruplar arası bağları ve katkıları açığa çıkaran herhangi bir kültürel ya da dile ait özellikleri ciddi boyutta bölünüp parçalandıktan sonra milliyetçi gündem için işlevsel hale gelir. Böylece, milliyetçi zihniyet soyutlayarak seçtiği bu özellikleri kendi yapısının bütünleyici bir parçası hâline getirirken bir yandan da bunları tamamen söz konusu etnik gruba özel olarak tanımlayıp algılar. Ancak bu önkoşullar altında “bireyler güçlü ama soyut bir topluluğa ait ve bağımlı hissederler,” ve sadece bu önkoşullar altında “artırılmış bir kolektif bilinç ve düşünüm-sellik² kazanırlar” (Smith, 1993b; s. 9). Milliyetçiliğin etnik-ulusal kim-

2) Reflexivity.

liği kurgularken ve bunu, devlet gücünün ayrıcalıklı bir siyasi düzenine yansıtırken kullandığı soyut yöntem ulus kavramını, totaliter olmasa da, üstün bir kolektif değeri ve vazgeçilmez bir hak olarak yüceltilmiş sınırsız bir gerçeklik olarak sunar.

Ulusun değeri mutlaklaştırılması ve dolayısıyla abartılması, etnik-ulusal kimliğin mutlaklaştırılmasına ve dolayısıyla abartılmasına da beraberinde getirir. Kıbrıslı Elenlerin, Kıbrıs devletinin özünde Helen olduğu fikriyle, Kıbrıslı Türklerin ise devletlerinin katıksız bir Türk Devleti olduğu fikriyle zihinlerini meşgul etmeleri bu gerçeğin bir kanıtıdır. Milliyetçilik, etnik grupları her zaman abartılı, şatafatlı ve benmerkezci bir kimlik kavramı üzerinden cezbeder ve kendine bağlar. Etnik-ulusal kimlik, insanın işi, bilgi birikimi, cinsiyeti, deneyimleri, eğitimi, yaşadığı yer, maneviyatı gibi diğer tüm nitelikleri ve hatta temel evrensel insanlık değeri pahasına o insanın kim olduğunun nihai/temel referansı olarak yüceltilir. Milliyetçi zihniyet, özellikle etnik-ulusal olarak adettikleri ötesinde ya da dışında kalan tüm belirleyici niteliklerin önemini yadsır. Milliyetçilik etnik anlamda birbirinden farklı insanların müşterek özelliklerini özellikle baskılamaya ve geçiştirmeye eğilim duyar. Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türklerin tarihsel olarak Kıbrıslılıklarını -aynı Ada üzerinde ve aynı toplum içerisinde dört yüz yıl boyunca birlikte yaşamış ve doğal olarak dil, davranış ve kültürel kimlik özelliklerini paylaşmış olmalarını- yadsımlarının ana sebeplerinden biri budur.

Milliyetçilik, kimliğin yapısının sadece ve temel olarak tek etnikli ve tek boyutlu olduğu varsayımına göre hareket eder. Ignatieff, "Milliyetçilik kültürel bir ideal olarak, erkeklerin ve kadınların birçok kimliği olsa da onlara başlıca aidiyet modelini sağlayan şeyin ulus olduğu iddiasını taşır" (1999, s. 5). Milliyetçi zihniyet, kimliğin çok kademeli ve çok boyutlu olabileceği gerçeğini kavrayamaz. Dolayısıyla, etnik-ulusal kimliğin, insan kimliğinin sadece göreceli yanlarından biri olduğunu ve diğer birçok niteliği tamamlayarak daha büyük bir bütünün tamamlayıcı ve ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu anlayamaz. Milliyetçiliğin kimlik fikri bir soyutlama olarak her zaman insanlar ve gruplara ilişkin daha karmaşık, çok yönlü ve somut kimlik fikriyle çelişir ve bu fikri inkâr eder.

Karşılaştığım bir Kıbrıs Türk milliyetçisi kimliğe dair soyut, milliyetçi düşüncenin çelişki ve tutarsızlığını fark ettirdi bana. Ne gariptir ki, bu şahıs bir yandan aldığı kapsamlı İngiliz eğitimini sergilerken, bir yandan da hararetle bir şekilde ve kusursuz bir İngiliz aksanıyla Türk

etnik kimliği üzerine tartışıyordu. Bu, çok çarpıcı bir deneyimdi: Kıbrıs Türk milliyetçisi sanki şatafatlı İngiliz eğitimi kimliğinin bir parçası değilmiş gibi konuşuyordu. Hatta, aksanı o kadar kökleşmiş ve incelikliydi ki, Kıbrıslı Türk olduğunu bilmeyen biri kolaylıkla onu İngiliz sanabilirdi. Bu deneyimin bir benzeri, Kıbrıs sorunu ile ilgili bir tartışma sırasında, soyadının aslında Türk kökenli olduğunun bilincinde olmayan Kıbrıslı Elen bir arkadaşımın Yunan milliyetçiliği savlarıyla beni yayılım ateşine tutmasıyla mücadele ederken yaşandı. Kimliğe milliyetçi yaklaşımlar, ister gerçek ister hayali olsun her zaman, etnik-ulusal özelliklerin soyut olarak ayrıştırıldığı, ayrı tutulup dışlandığı ve ne kadar gerçek, dolaysız ve bariz olursa olsun, insan kimliğinin diğer tüm yönlerini gölgede bırakacak denli abartıldığı kimlik biçimleri üzerinde durmaya eğilimli bir yapıya dayanır.

Etnik olarak karışık toplumlarda ve coğrafik bölgelerde milliyetçilik, etnik bir grubun kendine has ayırt edici müşterek özelliklerine ilaveten diğer etnik gruplarla da müşterek özellikleri olabileceği gerçeğini tamamen göz ardı eder. Yunanlılar ve Türkler ve Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler kültürel örtüşmelerini geleneksel olarak yadsırken, çoğu kez yabancıların sayısız kültürel benzerliği bariz olarak görmeleri çarpıcıdır. Fiziksel yakınlık, etkileşim ve uzun tarihi geçmiş, etnik olarak karışık toplumlar ve bölgelerde örtüşen dillerin, ayrılmaz bir biçimde iç içe geçmiş tarihçelerin, birbiriyle kaynaşmış müziğe ait ve sanatsal tarzların, birbirinden ayırt edilemeyecek kadar iç içe girmiş şehirlerin, köylerin ve aynı aşinalık ve hissi yoğunlukla paylaşılan doğal alanların göze çarpmasını sağlar. Milliyetçi zihniyet bu gibi gerçekleri asla kabul lenmez zira bunların kendi etnik-ulusal kimlik anlayışını yansıtan soyut tasarısı içinde yer almasına asla izin vermez. İşte tam da bu yüzden, milliyetçilerin, ulus kavramını tek bir etnik merkezci devlet yapısı altında katıksız, tektip ve tek etnikli bir toplum olarak belirlemeleri, karışık toplumların aslında nasıl oluşturulduğuyla doğrudan çelişir.

1963-64, 1967-68 ve 1974 yıllarında yaşanan ve Ada'nın Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk halklarını zorla birbirinden koparan o korkunç olaylardan önce, en yüzeysel gözlemci bile, iki toplumun inanılmaz derecedeki fiziksel ve kültürel yakınlığını fark edebilirdi. Kuşkusuz, bazı köyler ya tamamen Kıbrıslı Elen ya da tamamen Kıbrıslı Türklerden ibaretti ve Kıbrıslı Elen köyleri sayıca daha fazlaydı fakat hiçbir şehirde tek etnik kökene mensup insan yaşamıyordu. Ayrıca Kıbrıslı Elenler ile Kıbrıslı

Türklerin aynı meydana paylaştığı, cami ve kilisenin yan yana olduğu ve iki toplumun evlenme törenlerinden ve cenazelerinden tutun da festival, bayram kutlamaları ve dini tatillerine kadar birbirlerinin dini ve sosyal etkinliklerine katıldıkları yüzlerce karışık köy ve kasaba vardı. Etnik olarak karışık olmayan ve bir Elen Ortodoks kilisesinin ya da piskoposluğunun bir Türk Müslüman camisine yakın olmadığı tek bir büyük şehir bile yoktu. Bu gibi olgular, milliyetçilik korkunç kayıplara yol açmadan önce Kıbrıs toplumunun ayırt edici özelliği olan toplumsal ve kültürel etkileşimin ne boyutta olduğunu tipik bir biçimde ortaya koyuyordu.

Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Elenler, geleneksel müşterek köylerinde, kasabalarında ve şehirlerinde elbette kendi mahalleleri, dinleri ve ibadet yerleri, dilleri ve kısmen kendi halk kültürlerinin unsurlarıyla birbirlerinden ayırt edilebiliyorlardı. Gelgelelim, bu farklılıkları küçümsemeksizin, geleneksel folklor ve âdetlerin, şarkılar ve dansların, sözel kültürün ve Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk lehçelerinin o kadar büyük ölçüde doğal bir tarihi iç içe geçmişliği ve örtüşmesi söz konusuydu ki, iki toplumu açık bir şekilde ayırmak ya da ayrı olarak düşünmek zordu. Birbirleriyle asırlar boyu etkileşim içinde olmuş, aynı Ada'nın yerleşik halkları olarak iki büyük Kıbrıslı topluluk ancak doğal olmayan ve şiddetli bir bölünmeyle birbirlerinden tamamen ayrılabilirdi. Bu, Kıbrıslı Türklerin ve Kıbrıslı Elenlerin farklılık duygusu/algılaması olmadığını değil bu farklılığın mutlak ve genel bir endişe kaynağı olmadığını anlamına geliyordu. Bu sadece kimliğe dair göreceli bir boyuttu. Ancak milliyetçiliğin soyutlamalarının tetiklediği fiziksel kışkırtma yoluyla Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler arasındaki fark gelişip evrim geçirerek önce göreceli bir ayrımdan, mutlak bir ayrıma, ardından bölünmeye ve nihayet siyasi çekişme ve şiddete dönüştü.

Geleneksel Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk lehçelerine göz atmak, Kıbrıs toplumundaki milliyetçilik öncesi tabloyu görmek için yeterlidir. Her iki lehçe de Kıbrıs'a özgüdür ve ne Yunanistan ne de Türkiye'deki herhangi bir ağızla kıyaslanamaz. Üstelik bazı Latince ve İngilizce kelimelerin yanı sıra Kıbrıslı Türk ağızıyla konuşurken Yunanca kelimeler, Kıbrıslı Elen ağızıyla konuşurken de Türkçe kelimeler o kadar sıklıkla ortaya çıkar ki insanlar bu kelimelerin kökenlerini bilmeksizin günümüzün modernleşen Kıbrıs'ında bile kullanırlar. Hatta Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk lehçeleri anavatanlarındaki Yunanlılar ve Türkler için zaman zaman son derece anlaşılabilir. Bu da, Kıbrıslı dilinin ve kül-

türel kimliğinin kendine özgü özelliklerini ortaya koyar ve milliyetçiliğin soyut bir biçimde zihninde canlandığı ve zorla benimsetmeye çalıştığı mutlak ve kati kavramları bulanıklaştırır. Armstrong, “Etnik sınırların başlıca özellikleri davranışsaldır. Etnik sınır mekanizmaları, kökenleri ve en temel etkileri itibarıyla, bir harita üzerindeki çizgiler ya da bir kural kitabında yazan ilke ve standartlardan çok söz konusu sınırlara tabi kişilerin zihinlerinde yer alır” diye belirtirken, milliyetçi yaklaşımla tayin edilmiş kimliğin soyut ve kendinden olmayanı dışlayan doğasını açık ve kışkırtıcı bir şekilde yansıtır.

Soyut ve Gerçek Karşılığı

Milliyetçi bir yaklaşımla harekete geçen etnik gruplar, dünyayı, etnik-ulusal kimliğin ve bununla bağlantılı olarak tek etnikli bir devlet kurma hakkına sahip olmanın soyut algılamasıyla zihinlerinde canlandırdıklarında ve davranışlarını buna göre şekillendirdiklerinde karışık toplumlar ciddi tehlikelerle karşı karşıya kalır. Böyle bir yaklaşımdan ötürü toplumların yüzleştiği çatışma içine girme tehlikesi, devlet gücünü denetleyen milliyetçi gruplar kadar onlarla rekabet içine giren ve kendi devletlerini kurma amacı güden gruplardan da kaynaklanır. Milliyetçi gruplar devlet gücüyle bağlantılı olarak kendilerini nasıl konumlandırırlarsa konumlandırınsınlar, etnik olarak karışık bir toplumda tetikledikleri siyasi dinamikler, bağdaşmaz talepler ve dolayısıyla çatışmaya yol açma eğilimi açısından dünyanın her yerinde aynıdır.

Milliyetçilikte insanlar kendilerini, kendi kimliklerini ve toplumlarını gerçek dünyanın zenginliği ve çeşitliliği açısından değil, Anderson’un ifadesiyle, basitleştirilmiş bir “hayali topluluk” açısından algırlar. Milliyetçi grupların mensupları, psikolojik, zihinsel/kavramsal ve kültürel olarak ulusun soyut dünyasının içine tamamen gömülme eğilimi içerisindedirler. Dolayısıyla, kendilerine ve ait oldukları etnik-ulusal topluluğa da soyutlayarak, aynı toplum ya da bölge içinde yaşayan farklı kimlikteki gruplardan ayırıştırarak bağlantısız bakarlar. Kendilerini diğerleriyle ilişki içinde/bağlantılı olarak görmek, kendi özgün etnik gruplarının coğrafik, sosyolojik ve kültürel olarak diğer etnik gruplarla örtüştüğünü açığa vurur. Böylece, gerçek topluluğun ve buna bağlı olarak toplumun -varoluşsal anlamda ait oldukları topluma göre- etnik merkezci milliyetçiliğin soyut ve hayali yorumundan farklı bir bileşimi olduğunu ortaya çıkarır. Kedouire’nin doğru ve yerinde ifadesiyle,

Dünya milliyetçi antropolojinin sınıflandırmalarına göre gerçekten de büyük bir çeşitlilik arz eder. Irklar, diller, dinler, siyasi gelenekler ve bağlılık hisleri o denli içinden çıkılmaz bir biçimde birbirine karışmıştır ki, aynı dili konuşan ama tarihi ve koşulları birbirinden çok farklı olan halkların tek bir devlet kurmalarının ya da iki farklı dil konuşan fakat yaşam koşulları iç içe geçmiş halkların tek bir devlet kuramamalarının açık ve ikna edici bir nedeni yoktur (1994, s. 53).

Tarihe şöyle bir bakmak, devlet gücünü denetleyen milliyetçi grupların ve yanı sıra bu güce karşı mücadele edenlerin, milliyetçi dünya görüşünün soyut ve basmakalıp varsayımlarıyla gerçek dünyanın karmaşıklığı arasında aynı ölçüde şiddetli çatışmalara neden olduklarını ortaya koyar. Milliyetçiliğin ulusal kimlik, toplum ve devlet oluşumuna dair takip ettiği soyut, tek etnikli kavramların gerçek toplumların katmanlı etnik gerçekliğiyle çatıştığına tekrar tekrar tanık oluruz.

Kıbrıs'ta, Elen ve Türk milliyetçiliklerinin propagandasını yapıp yaydığı soyut ulus kavramı, Kıbrıs toplumunun doğal ve tarihsel olarak çoketnikli dokusunu gölgeledi, aşındırdı ve nihayet parçaladı. Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türklerin benimsediği milliyetçilik aynı şekilde ulusun birliğini başlıca siyasi kategori olarak görürler. Elen milliyetçiliği açısından, bu siyasi kategori Yunanlılar ya da Yunanistan ile başlar ve Kıbrıslı Elenlere kadar uzanır; Türk milliyetçiliği açısından ise, Türkler ve Türkiye ile başlar ve Kıbrıslı Türklere kadar uzanır. Bir yanda Yunanlıların ve Kıbrıslı Elenlerin soyut ulus kavramı üzerinden gruplaşması, tüm Kıbrıslı Elenleri ve tüm Kıbrıslı Türkleri özel/dışlayıcı kategoriler içerisinde zıt gruplara ayırmakla kalmayıp aynı zamanda Kıbrıs toplumunun somut, çoketnikli kültürel dokusunu ve uyum ve bütünlüğünü de engelledi. Soyut dünyadaki etnik-ulusal birlik gerçek dünyadaki etnik bölünmeyi ve şiddetli çatışmayı tetikledi. Etnik bölünmenin her iki yanında da milliyetçiler her zaman anavatanlarının bayrağının ulusun birliğini temsil ettiğini ve Kıbrıs'ta kendi toplumlarını içindeki halka birlikte kuşattığını gençlere aktardılar. Kıbrıs'ın 2004 yılında AB'ye katıldığı ve milliyetçiliğin tutarlılığının sorgulandığı döneme kadar bile Kıbrıslı Elenler Yunanistan bayrağını, Kıbrıslı Türkler ise Türk bayrağını yaygın olarak kullanıyorlardı.

Milliyetçilikte, anlaşılır olsa da ne gariptir ki, vatan aşkı her zaman komşuya duyulan sevgiyle çelişir zira milliyetçi zihniyet vatan aşkını

ulusun soyut kimlik kurgusu üzerinden ifade ettiğinde, kaçınılmaz olarak kendi saptanmış toplum ve devlet tanımına uymayan ama somut bir biçimde varolan komşusuna karşı çelişkili ve zıt hisler taşıyan ve uyumsuz bir ilişkiyi besler. Büyük ölçüde bu kavram karmaşasından ötürü milliyetçiliğin tarihi boyunca insanların vatan aşklarıyla birlikte gelişen en güçlü tutkularının, sürekli etnik “öteki” olarak tanımladıkları komşularına karşı duydukları en aşağılık ve nefret dolu hislerle örtüştüğünü görürüz. Komşu, hemen yanı başımızda, yan mahallede, köyde, kasabada ya da sınırdaş bir ülkede yaşıyor olabilir. Milliyetçi zihniyet açısından arada bir fark yoktur zira fiziksel yakınlık ne olursa olsun, etnik “öteki” kendi etnik-ulusal toplumuna asla ait olamaz.

1990’ların ortasında Kıbrıs’ta düzenlenen bir toplumsal tartışmada, sadık bir milliyetçi, vatani satmak ve düşmana teslim olmakla itham ettiği ılımlıların aksine, ülkesini tutkuyla seven biri olarak kendini tanıttı. Panel katılımcılarından biri olarak, ülkesine duyduğu sevginin gerçek mi yoksa hayali mi olduğunu sordum. Soruma alınan adam, kesin bir dille sevgisinin son derece gerçek olduğundan bahsetti. Bunun üzerine bu sevginin içinde yaşayanlarla birlikte tüm ülkeyi, tüm topraklarını kuşatıp kuşatmadığını sordum. O anda, milliyetçinin kafası karıştı ve belli oldu ki vatan aşkı sadece o vatanda yaşayan bir etnik grupla sınırlıydı ve üstelik, ülkeye duyduğu aşk da, o ülkede yaşayan yurttaşların bir kısmına duyduğu nefretle doğrudan çelişiyordu. Bu olay milliyetçiliğin en talihsiz fakat en yaygın özelliklerinden birini açığa çıkarıyordu. Kavram olarak vatan aşkı, gerçek dünyada sadece komşuya duyulan sevgiyi yitirmeye yol açmaz ama aynı zamanda komşuya karşı şiddet eylemlerine başvurmanın psiko-politik koşullarına ve ve bu tür eylemleri akla uygun hale getirilmesine zemin hazırlar.

Daha önce kaydedildiği üzere milliyetçilikte, kavramsal/soyut ulus düşüncesi ne diğer önemli etnik grupları ne de herhangi bir etnik azınlığı içermez. Milliyetçi zihniyet, ulusu ve ona bağlı toplumu özünde eşsiz bir etnik grup olarak kavramsallaştırır ve varolan ya da oluşum içinde olan devletin gücünün tek elden denetim hakkını iddia eder. Dolayısıyla etnik olarak karışık toplumlarda, milliyetçilik kaçınılmaz ve çözülemez bir ikileme karşı karşıya kalır zira tek etnikli toplum ve devlete dair soyut kavramı içerisinde arzu ve özlemlerinin gerçeklikle çatıştığını ve dolayısıyla savunulamaz olduğunu kabul mu etmesi gerektiğine yoksa tamamen etnik merkezci devlete ilişkin soyut tasarısını

topluma zorla dayatması ve dolayısıyla toplumun çok etnikli dokusunu parçalaması mı gerektiğine karar vermelidir. Tarihsel olarak, milliyetçi arzuların başarılı bir şekilde tatmin edilmesi, her zaman bu soyut, tek-tip, tek etnikli toplum modeline ve devlete, diğer etnik grupların etkisini marjinalleştirerek ya da bertaraf ederek uyulması için toplumsal gerçekliği zorlamayı da beraberinde getirdi.

Milliyetçiliğin kimlik, toplum ve milliyet kurgusunun nesnel sonuçları, Adorno ve Horkheimer'in (1979), eleştirel bir yaklaşımla, soyutun gerçek üzerindeki hâkimiyeti ya da daha çarpıcı bir ifadeyle soyutlamanın totaliterliği olarak tanımladıkları kavramı akla getirir. Milliyetçilerin elinde, soyut tasarımlar ve genellemelerle şekillendirilen insan aklı/fikri yıkıcı bir hal alır.

Kıbrıs toplumunun ve yıllar içerisinde benimsediği yapının tarihsel evrimi bu gerçeğin güçlü bir ispatıdır. Kıbrıs'ın siyasi bilincinde milliyetçiliğin ortaya çıkıp gelişmesinden bu yana, Ada'daki etnik olarak karışık ve faal durumdaki köylerin ve kasabalarının sayısında tedrici fakat sistemli bir azalma olduğu gözlenebilir. Ülke, sömürge yönetiminden kurtulup demokrasiye geçmeye başladığından beri Kıbrıs toplumunda etnik çoğulculuğun artarak sürdürülebileceği varsayımında bulunmak mümkündür. Fakat milliyetçilik bağlamında bunun tam tersi yaşandı. Aşağıdaki tablo, herhangi bir açıklamaya gerek kalmadan bunu açıkça ortaya koymaktadır.

TABLO 3.1 1859-2001 YILLARI ARASINDA KIBRIS'TAKİ ETNİK OLARAK KARIŞIK KÖYLER

Yıl	Etnik Olarak Karışık Köyler
1859	234
1911	230
1921	221
1931	202
1946	162
1974	48
2001	1

Etnik olarak karışık toplulukların sayısındaki bu azalmanın tarihsel nedenlerinin ne sosyoekonomik eğilimlere ne de insanların özgür seçimlerine değil ama daha ziyade korku, baskı ve etnik toplumlar arası şiddete dayandığı gerçeği dikkate değer. Yukarıdaki tabloda yer alan istatistikleri Kıbrıs Türk yönetimi toplamıştı. Emekli bir Kıbrıs Türk yetkilisi iki toplumlu bir siyasi çözüm toplantısında bu rakamları Kıbrıs sorununda Kıbrıs Türk tarafının görüşleri lehinde kullanmak üzere sunduğunda ben de orada bulunuyordum. İlginçtir ki, karışık toplulukların sayısındaki azalmaya yönelik benzer istatistikler aynı şekilde Kıbrıslı Elen tarafınca da sunulmuştu. Kıbrıslı Türklerin istatistiksel tabloyu, Kıbrıslı Elenlerin uzun bir geçmişten bu yana Kıbrıslı Türkleri etnik temizliğe tabi tutma amaçlarının bir kanıtı olarak sunması ve Kıbrıslı Elenlerin ise aynı istatistikleri, Türkiye'nin geçmişten beri Ada'yı etnik olarak bölerek tüm Kıbrıslı Elen unsurlarından arınmış ve bağımsızlığını ilan etmiş bir devlet kurma niyetinin bir kanıtı olarak sunması aradaki bakış açısı farkını yansıtıyordu. Her iki duruş da, milliyetçiliğin iki toplumun halklarının kutuplaşmasındaki çok önemli rolünü tamamen gözardı eden taraflı açıklamaları yansıtıyordu.

MİLLİYETÇİLİK VE DEMOKRASİ

Ulus söylencesinin ve bu söylencenin, tarihin, toplumun ve kimliğin son derece soyut ve seçici bir yaklaşımla kurgulanmasına haddinden fazla bağımlı olmasının, milliyetçiliğin taraftarlarının siyaseti kavrama ve yürütmeye yönelik tutumlarında muazzam etkileri vardır. En fazla gözardı edilen yan etkilerden biri de bu söyleme ait politik yaklaşımların demokrasiyi nasıl ele aldığıdır.

Daha önce belirtildiği üzere, milliyetçiliğin halk referansı, gerçek toplumların karmaşıklığından, grupların çokluğundan ve çok yönlü, ortak ve örtüşen kimlik ve tarihçelerinden ayrılmış tek etnikli bir kimlik, toplum ve devlet kavramına dayanır ve bu kavram tarafından belirlenir. Milliyetçilik bu soyut ve kısıtlı halk kavramını demokrasi ile aynı kefeye koyar. Bu bağlamda, demokrasi milliyetçiliğe tabi olarak onun etnik merkezci soyutlamasını ve mutlakçı sınırlarını benimser. Böylece etnik-ulusal topluluğa dahil olanlarla, bu topluluktan dışlananlar arasında fark gözeten milliyetçi ayrımcılık, eş zamanlı ve otomatik olarak ulusun demokrasisine dahil olanlarla dışlananlar arasında da fark gözeten bir ayrımcılık hâline gelir.

1990'larda Balkanlarda nükseden milliyetçilik üzerine kafa yoran Denitch, "dışlayıcı milliyetçilik, özellikle çağdaş ve farklı milletlerden oluşan toplumlarda meşruluğu elde edip sürdürebilen istikrarlı, popüler, demokratik rejimler inşa etmek için anlamlı bir temel/altyapı sağlamaz" diye belirtir (1994, s. 128). Bilakis, milliyetçilik ve kurumsallaştırdığı halk kültürü ve devlet bir yandan kendi taraflı ve mutlakiyetçi iç mantığına hizmet eden demokrasi ideolojisini kurgularken demokrasiyi kısıtlar, tahrif eder ve yıkar.

Milliyetçilik her zaman bireylerin kendi etnik-ulusal kimlik gruplarıyla tam olarak bütünleşmeleri üzerinde durarak onların [toplum içindeki] yer ve rollerine aracılık eder. Bu nedenden ötürü, sosyopolitik düzen içerisinde bireyler başlıca ilişkiyi kendi etnik grubuyla kurar ve demokrasiyle ilişkileri ancak ikinci derecededir. Milliyetçi zihniyet, bireyin etnik grubuyla ilişkisini tartışılmaz addeder. Dolayısıyla bu ilişkiyi demokratik süreçlerin, kültürün ya da tercihin çerçevesi içine yerleştirmes. Bu zihniyet ulusa mutlak değer bahşederek etnik-ulusal kimliği ve aidiyeti varoluşsal olarak belirlenmiş, evvelden beri var olan bir öncül olarak görür. Bu da, bireyle ait olduğu etnik-ulusal topluluk arasındaki ilişkiyi, öncelikle demokratik kurumların, karşılıklı açık iletişimin ya da demokratik tercihlerin değil daha çok sorgulanamaz ve değişmez bir mutlak bağlılığın tayin ettiği anlamına gelir. Şan ve şeref söylenceleri, yücelik ve etnik merkezci, popülist bir tarih yazarlığı vasıtasıyla ayrıntılı bir şekilde işlenip üzerinde durularak ulusa atfedilen mutlak değer, bağlılığı doğal ve manevi bir gereklilik kılar. Denitch'in açıkladığı gibi,

Milliyetçiler tarafından kullanılan siyasi lisan neredeyse her seferinde gerçek ya da potansiyel yabancıya ya da düşmana karşı birlik olmayı vurgular. Çağdaş siyasette milliyetçilik "bizi" ve "onları" ayıran bir sınır tesis eder ve bu sınırı doğal/kalıtıl olan ya da ayırt edici ulusal özelliklere dayandırır. Siz bir ulusal gruba doğarsınız ya da daha nadiren bu gruba kabul edirsiniz. Bireysel seçimin akla uygun bir yanı yoktur (1994, s. 143).

Tıpkı bir yabancıнын etnik-ulusal gruba tam olarak katılımdan men edilmesi gibi, gruba dahil olan biri de, hâkim görüşün/anaakım siyasetin dışında kalması şöyle dursun, etnik-ulusal topluluğuyla bağımsız olarak diyaloga girmekten, farklı seçimler yapmaktan ya da eleştirel yaklaşmaktan men edilir. Milliyetçilikte, "onlar" kategorisi gibi "biz"

kategorisi için de ayrım gözetilmez. Her iki kategoride de milliyetçilik çeşitliliği ve küçük farklılıkları baskılar.

Bu anlamda, ulusun kutsal addedildiği kültürler ve toplumlarda demokrasi asla bireyin ulusla hatta ulus devletle olan ilişkisine özgü olamaz. Demokrasi en iyi ihtimalle ulusun merkezियeti açısından ikincil ya da marjinal olan stratejik veya daha az önem arz eden meselelere uygulanabilir. Milliyetçiliğin bakış açısından demokrasi her zaman ulusun ve ona karşılık gelen siyasi etnik topluluğun mutlak statüsüne ve ulusa ve siyasi etnik topluluğa mutlak sadakate tabidir. Dolayısıyla, “milliyetçilik hem bireysel özgürlüğü hem de demokrasiyi tehdit eder. Özgürlük yadsınır zira vatandaş ya da tebaa, konu ile ilgili herhangi bir tercih şansına sahip olamadan ulusal ya da etnik bir kategoriye dahil edilir” (Denitch, 1994). Milliyetçi zihniyet kendine özgü mantığıyla, bir çırpıda ve hiçbir sınır tanımadan soyut ulusu ve dolayısıyla ulus devletin gücünü meşrulaştırırken bir yandan da eş zamanlı olarak sivil toplumu ve somut yurttaş haklarını kısıtlar.

Bu nedenle, özellikle 50’li, 60’lı ve 70’li yıllarda milliyetçilik Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumlarına nüfuz ederken, her iki toplumdaki milliyetçilerin kendi gündemlerinden en ufak bir sapmayı nasıl da kolayca ihanet olarak tanımlamaları şaşırtıcı değildir. Ne Kıbrıslı Elenlerin EOKA’sının (Kıbrıslıların Ulusal Mücadele Örgütü), ne de Kıbrıslı Türklerin TMT’sinin (Türk Mukavemet Teşkilatı) etnik dönemler olarak addettikleri kendi etnik topluluklarının üyelerine suikast düzenleme konusunda tereddüt etmedikleri (pek sözü edilmese de) Kıbrıslılar arasında yaygın bilinen bir gerçektir.

Ayrıca milliyetçiliğin demokrasiyi kısıtlayıp tahrif etmesi, etnik gruplar arası düzeye, yani etnik gruplar arasındaki ilişkilere kadar uzanır. İlke olarak milliyetçilik, demokrasinin çoğunlukçu kavramı üzerinde durur ve “çoğunluk” düşüncesine sadece etnik açıdan bakar. Milliyetçi zihniyete göre demokrasinin, toplumun, devletin yönetim şeklinin ve milliyetin tek gerçek temeli etnik çoğunluktur. Gerçek bir çoğunluk asla etnik grupların çokluğundan meydana gelmez; bu ancak yozlaştırılmış bir çoğunluk olur. Aynı etnik-ulusal topluluğun üyeleri ve hatta grupları arasında farklılıklar ve görüş ayrılıkları yaşansa da ve böyle bir topluluk içerisinde alt ulusal meseleler üzerine demokratik diyalog doğsa da, ilke, süreç ve kültür olarak demokrasi asla etnik-ulusal sınırları aşamaz. Bu yüzden milliyetçi politikalar özünde demokrasi ve

sivil toplum için tehlikelidir. İster doğrudan ister dolaylı olsun, devletin ya da halkın gücü vasıtasıyla, milliyetçi politikalar diğer etnik grupların demokrasiye tam katılımını engellerler. Tam vatandaşlık “etnik olarak baskın ulusal toplulukla sınırlandırılır” (Denitch, 1994: s. 128).

Milliyetçi zihniyete göre, demokrasi ve demokrasinin işlevi asla çoketnikli grupları kuşatmaz ya da bunların arasındaki ilişkiyi çekip çeviren idare biçimi olamaz. Demokrasi sadece etnik sınırlar içinde çalışır; bu olsa olsa, etnik-ulusal grubun kendi içindeki siyasi ilişkiler için geçerli bir idari süreçtir. Dolayısıyla milliyetçi düşüncede, demokrasi çarpıtılarak, asla etnik gruplar arasında değil, sadece söz konusu etnik grubun sınırları içindeki öngörü ve düşüncelere atıfta bulunur. Bu yüzden milliyetçiler için demokrasiyi kurmak ve güvence altına almak, kendi etnik gruplarının çoğunlukçu, sahiplenici devlet denetimini elde etme ve sürdürmesi anlamına gelir.

Milliyetçilikte, demokrasi müşterek yaşama, diyaloga ve iş birliği idareye dayalı açık bir sistem olmak gibi eşsiz özelliklerinden vazgeçerek, soyutlayıcı ve belli bir gruba hitap eden özelliklere bürünür. Milliyetçi çerçeve içerisinde ilke olarak demokratik diyalogun imkânsız olmasının başlıca nedenlerinden biri budur. Ulusa mutlak değer bahsetme ve etnik ayrıcalık ilkesinin halk fikriyle ve dolayısıyla demokrasi ile özdeşleştirilmesi kaçınılmaz olarak uzlaşmazlık politikalarını da beraberinde getirir. Elbette bunun nedeni, bu gibi politikaların milliyetçi zihniyeti, etnik gruplar arası müzakerelere ve güç paylaşımına açık olmayı demokrasiye ve halka ihanetle eşdeğer olarak görmeye ve öte yandan da uzlaşmaz ve hatta saldırgan bir duruş benimsemenin demokrasi ve halkı savunmakla eş anlamlı olduğuna inanmaya zorunlu kılmasındandır. Onlarca yıl boyunca Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk milliyetçileri demokrasiyi tam da bu şekilde kavramsallaştırdılar ve tam da bu nedenle etnik merkezci, bağnazca eylemleri demokrasiyi savunmak olarak yorumladılar.

Etnik çoğunlukçu demokrasi mağdur olmuş etnik azınlık gruplarının ayrılıkçı konumuyla doğrudan çeliştiğinden, ayrılıkçılığın çoğunlukçu etnik ulusçuluğun tersi olduğu varsayılabilir. Ne var ki, bu doğru değildir. Milliyetçi etnik çatışmalarda, ayrılma arzusu, mağdur olmuş etnik grubun kendi konumunu, yine milliyetçi yöntemle devleti denetleyen etnik çoğunluğa dönüştürme -yani kendi demokrasisini tesis etme- girişiminden başka bir şey değildir; bunun temel gerekçesi ise, ayrılıkçı

etnik topluluğun bu girişimle kendi tek etnikli ulus devletini tarihsel anlamda gerçeğe dönüştürmesidir. Bu açıdan bakıldığında, onlarca yıl Kıbrıs'ta kendi bağımsız ve tamamen Türk etnikli devletini kurmayı amaçlayan Kıbrıs Türk milliyetçileri, Kıbrıs'ın bütününde, tamamen Yunan etnikli bir devlet kurmayı amaçlayan baş düşmanları Kıbrıslı Elen milliyetçilerden pek de farklı değildirler.

Milliyetçiliğin çatışma tahlili açısından bakıldığında, milliyetçi götüşle idare edilen devletlerin milliyetçi yönelimli etnik grupların tepki göstermesine neden olmalarının sebebi, etnik grupları ayrılıkçılığa sevk eden sebeple aynıdır. Bunun tersi de geçerlidir. Yani, ayrılıkçı politikalar güden milliyetçi yönelimli etnik gruplar, devleti denetleyen etnik grubun milliyetçi damarını harekete geçirir. Aslına bakılırsa, tarihsel olarak, devleti denetleyen milliyetçi etnik topluluğun mu yoksa milliyetçi ayrılıkçı etnik topluluğun mu önce geldiğini belirlemek çok zordur. Breuilly'nin yorumladığı gibi, "yeni ulus devletin otoritesini arttırma girişimleri ve ayrılıkçı bir milliyetçiliğe dayanarak o devlete meydan okuma çoğunlukla aynı çatışmanın iki yüzüdür" (1994, s. 257).

Bununla birlikte, toplumdaki çeşitli gruplar milliyetçi yöntemlerle faaliyet gösterdiğinde, devlet gücünün bir yandan baskın bir etnik grup tarafından yönlendirilmesinin ve diğer yandan bir başka etnik grubun da özerklik elde edip kendi kaderini tayin etmeyi amaçlamasının her seferinde genellikle şiddete dönüşen bir çatışmayı tırmandıracağı açıktır. Bu kaçınılmazdır, zira milliyetçi bakış açısına göre amaç etnik kökene dayanan bir devlet kurmak ve devletin gücünü denetleyen çoğunluk olma hakkını bu etnik gruba bahşetmektir. Böyle bir amaç milliyetçiler tarafından hatalı bir biçimde demokrasi hedefiyle özdeşleştirilirse özellikle yanıltıcı ve yıkıcı sonuçlar doğurur.

Bu, Giddens'in, çağdaş ulus devletin güç tekeli düşüncesinin hem temelinde yatan ve hem de bu düşünce ile bağlantılı bir kavramdır (1994). Milliyetçiliğin, devletle etnik anlamda kesin/belirlenmiş, sahiplenici bir özdeşleştirme geliştirdiği ölçüde, çoğunluğu denetleyen etnik gruplar, devletlerinin bütünlüğünün korumak için ulusal bir hakka sahip olduklarını güçlü bir biçimde hissederler. Aynı şekilde, denetleyici bir çoğunluğa sahip olmayan etnik gruplar da ayrı bir devlet kurarak ve böylece kendi devletlerinin denetimine ve gücüne sahip olmayı garanti altına alarak, denetleyici bir çoğunluk elde etme hakkını aynı ölçüde kendilerinde görürler. Bu şekilde kavrandığında, bu iki yaklaşımın ay-

nı toplum içerisinde bir arada var olması prensipte siyaseten savunulamaz ve yıkıcı sonuçlar doğurduğu görülmüştür.

Kıbrıslı Elenlerin en baştan beri Kıbrıs'ı anavatan Yunanistan ile birleştirme özlemleri özünde çoğunlukçu demokrasinin milliyetçi görüşünün bir uzantısıdır. Sırf sayıca üstünlüklerinden ötürü, Kıbrıslı Elen etnik çoğunluğu onlarca yıl Kıbrıs'ın tümünü sahiplenici bir iddia içinde oldular. 1960 yılında, bağımsız iki toplumlu bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temellerini atan anlaşmanın ardından bile, Kıbrıslı Elen ve Yunan milliyetçileri aynı düşünce kalıbını sürdürdüler. Ada'nın etnik çoğunluğunun Kıbrıs devletinin tümüne sahip olmayı vazgeçilmez bir iddia olarak varsayması, Yunan ve Kıbrıslı Elenlerin içindeki aşırı milliyetçileri anayasanın ve Kıbrıs'ın bağımsızlığının geçersizliğini ve Kıbrıs'ı Yunanistan'la birleştirmek için harekete geçme hakkını iddia etmeye zorunlu kıldı; 1974'te zor kullanarak bir kahramanlık girişiminde bulundular. Kıbrıslı Elen ve Yunan milliyetçilerinin kafalarında varsaydıkları devlette sahiplenme hakkı doğal olarak devletin denetimini ele geçirme ve istedikleri gibi hareket etme hakkını da beraberinde getiriyordu. Cumhuriyet'e karşı 1974 askeri darbesine öncülük eden Yunan ve Kıbrıslı Rum milliyetçiler giriştikleri eylemin doğruluğunun, cumhuriyeti kuran, üzerinde müzakere edilip imzalanmış etnik gruplar arası sözleşmeyi hükümsüz kılacağını varsaydılar. Milliyetçi zihniyetleri, şiddet kullanmalarıyla birlikte ortaya çıkan tehlikeleri küçümsemelerine ve eylemlerinin yıkıcı sonuçlar doğurabilecek bir iç savaşı tetikleyebileceğini göz ardı etmelerine yol açtı.

Aynı şekilde, Kıbrıslı Türk milliyetçiliğinin de sırf Kıbrıslı Elenlerin *enosis* özlemlerine tepki olarak Ada'da ayrı ve tamamen Türk etnikli bir devlet kurma amaçlarını da anlamak mümkün değildir. Tarihsel olarak, Kıbrıslı Türk milliyetçiliği kendi içinde aynı çoğunlukçu demokrasi kavramını barındırdı ve bu kavrama dayanarak tek etnikli, Kıbrıslı Türklerin tek başlarına sahip olacakları ve tamamen kendi denetimlerinde bir Türk Devleti kurma hakkını ortaya koydular. Bu, ayrı bir devlet içerisinde Kıbrıslı Türklerin otomatikman kontrolü elinde bulunduran etnik çoğunluk olma varsayımına dayanıyordu. Yunanistan'daki askeri darbenin ardından Türkiye'nin 1974 yılındaki askeri müdahalesi ve sonrasındaki nüfus mübadelesi Kıbrıs toplumunun sosyopolitik ve etno-demografik gerçekliğini zorla değiştirdi ve Kıbrıslı Türklerin adına, milliyetçiliğin etnik çoğunlukçu devlet oluşumu kavramıyla aynı

doğrultuya getirdi.

Genel olarak, milliyetçi bakış açısına göre, devlete ve denetimine sahip olan etnik grubun her zaman toplumdaki diğer etnik grup ya da grupları ulusal bir sıkıntı ve yük olarak göreceği öne sürülebilir. Milliyetçilik, ulus devlete sadece tek etnikliğe dayanarak baktığından, toplumdaki diğer etnik grupların varlığı çoğunlukçu etnik merkezci demokrasiyi önleyici bir unsur olarak görülür. Denetimi ellerinde bulundurmeyen etnik gruplar, devleti denetleyen etnik grubun kendi çoğunluk yönetimini sürdürmesini engellemeye yönelik bir devlet gücü talep ettiği ölçüde demokrasiyi bozan bir görünüme bürünürler. Bu anlamda, devlet gücünü denetleyen etnik gruplar daha başından itibaren ulusal devlet içinde diğer etnik grupların taleplerini kısıtlama ve hatta yok saymaya eğilimli olurlar. Üstelik denetimi elinde bulunduran etnik grup, demokrasiyi, etnik çoğunluğun diğer tüm gruplar üzerinde hâkim olması şeklinde bir yönetim biçimi olarak varsayıp bunu demokrasi adına yapar. Tarihsel olarak bu dinamik, ulus devletin ilk oluşum aşamasında denetimi elinde bulunduran etnik-ulusal elitin devlet gücünü pekiştirmesinin, seçmenleri arasında destekleyici kamuoyu yaratmasına dayandığı zamanlarda özellikle kendini gösterir. Bu bağlamda, Nairn'e göre milliyetçilik "görünüş itibarıyla ille de demokratik değildir ama değişmez bir biçimde popülisttir" (1994, s. 75).

Milliyetçiliğin tarihçesinde, kendi ulus devletlerini tesis etmekte başarı sağlayan milliyetçi hareketlerin, tıpkı tepki gösterip ayrıldıkları rejimler gibi aynı etnik-bağnaz demokrasi kavramını benimsedikleri sık sık görülür. Kuzey Kıbrıs'taki Karpaz bölgesinde yaşayan az sayıdaki Kıbrıslı Elenin Kıbrıslı Türk yönetimi tarafından gördüğü muamele, milliyetçilikteki bu eğilimin bir göstergesidir. Kıbrıs'ın Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinin devam ettiği yıllarda, AB defalarca bu konuyu insan haklarının ihlali olarak ele aldı ve Kıbrıslı Türk idaresi altında yaşayan Kıbrıslı Elenlerin yaşam koşullarını iyileştirme ve meşru haklarını güvence altına alması için Kıbrıslı Türk tarafına çağrıda bulundu. İlginçtir ki, 1974'ün ardından Kıbrıslı Türklerin denetimindeki bölgede hayatını sürdüren Kıbrıslı Elenlerin içinde bulunduğu vahim yaşam koşulları, 1974 öncesi kuşatılmış yerleşim bölgelerinde hayatını sürdüren Kıbrıslı Türklerin katlandığı ve Kıbrıslı Türk tarafının insanlık dışı olarak niteleyip kınadığı yaşam koşullarından pek de farklı değildi (Denktaş, 1982). Her iki durumda da, devlet gücünün etnik merkezci deneti-

minin milliyetçi görüşü iş başındaydı: Denetleyen etnik grup, tek etnikli sistemin ve devlet idaresinin tesis edilip yürütülmesinde etnik azınlığa bir sıkıntı kaynağı ve engel olarak muamele ediyordu.

Bu tahlilden açıkça anlaşılacağı üzere, milliyetçiliğin özgürlüğü, adaleti ve demokrasiyi kendine has bir tanımlama, kavrama ve yürütme biçimi vardır. Milliyetçilik bir yandan yönetimin bu temel sütunları adına hareket ederken, aslında bunları tam kapsamlı insani ilkelerden, dışlayıcı, tek etnikli devlet kurgularını ve etnik merkezci bir milliyetin abartılı bir biçimde övülüp yüceltilmesini amaçlayan bir katalizöre dönüştürecek şekilde ele alır.

ETNİK OLARAK TEMİZ VE ETNİK TEMİZLİK

Milliyetçi zihniyet vizyonunu, ulus ve ulus devletin kurucu unsurları olarak etnik açıdan homojen bir kimlik, toplum ve genel halk kültürü tesis edip sürdürmeye dayandırır. Bu yönelime sahip olan milliyetçilik, etnik-ulusal gerçeklik, etnik-ulusal saflık olarak addettiği ve dolayısıyla ulusun kutsal varsayılan statüsünün talep ettiği etnik-ulusal temizliği elde etmek adına sürekli olarak katı ve bağlayıcı bölgesel, psikolojik, toplumsal, siyasi ve kültürel sınırlar belirleme kaygısı içindedir.

Bu çerçevede, tarihsel olarak milliyetçi çatışmalarla ilişkilendirilen kötü şöhretli etnik temizlik olgusu bir bozukluk/aykırılık değil ama daha ziyade tek etnikli ve etnik merkezci ulus devletin milliyetçi görüşünün fiziksel ve bölgesel düzlemi üzerinde mantıklı bir destekçisidir. Dolayısıyla etnik temizlik, ne tarihsel bir tesadüf ya da koşullara bağlı bir felaket olarak başlı başına bir olgu ne de kitle iletişim uzmanlarının sık sık takdim ettiği gibi art arda gelişen bir dizi şiddetli olayın ilk patlayıcı vakasıdır. Özünde fiziksel etnik temizlik daha ziyade psikolojik, toplumsal, siyasi ve kültürel alanlarda milliyetçi zihniyet tarafından detaylandırılan ve geçmişte meydana gelen karmaşık yapıdaki etnik temizlik biçimlerinin nihai sonucudur.

Hatta, etnik merkezci saflığın milliyetçi gündemine giden adımlar sinsice atılır ve ilk başta halk kitlesi ve halk kültüründe rahatsızlık yaratmaz. Örneğin Kıbrıs vakasında, milliyetçilerin etnik olarak temiz kimlik kavramı, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte en baştan beri mevcuttu. 1960 yılındaki kurucu anayasaya göre, Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türkler en üst siyasi düzeyde cumhuriyeti birlikte idare edeceklerdi. Buna karşın, kültür ve kültürün tatbik alanında, anayasa Kıb-

rınlı Elenler ile Kıbrıslı Türkler arasında evlilikleri yasaklıyordu. Milliyetçilik anayasaya sızmış, iki toplumun kültürel anlamda birbirinden tamamen ayrılmasını meşrulaştırıyor ve Kıbrıs toplumunun siyasi çerçevesi dahilinde etnik saflık kavramını biçimlendirip resmîyete döküyordu. Anayasa, etnik kimlikler arasında mutlak bir sınır çizerek yurttaşların, evlilik gibi hayatlarının ve seçimlerinin en kişisel yönleriyle ilgili bir düzeyde bile temiz etnik köken kavramını güvence altına alıyordu. Ne gariptir ki, Kıbrıslı Türkler ile Kıbrıslı Elenler arasında etnik gruplar arası evlilikler haricinde, anayasa şahısların kendi etnik grubu dışında birisiyle evlenmesini yasaklamıyordu. Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler, “öteki” Kıbrıs toplumundan komşuları haricinde diledikleriyle evlenebiliyorlardı.

İlk baştaki anayasa halen Kıbrıslı Elenler tarafından sürdürüldüğüne ve Kıbrıslı Türkler tarafından kısmen kabul edildiğinden, etnik gruplar arasındaki evliliklere getirilen yasak 1990’ların sonuna dek hâlâ yürürlükteydi; gruplar arası evlilikler nadiren ve kamuoyunun gözlerinden uzakta yapılıyordu. Kıbrıslı Elen toplumu arasında, anayasanın bu maddesini değiştirmekle ilgili tartışmanın başlaması neredeyse kırk yıl beklemek zorunda kalmıştı. Ancak AB mevzuatı ile uyum sağlama ihtiyacıyla, partiler arası bir grup ılımlı Kıbrıslı Elen bu konuyu bir insan hakları meselesi olarak gündeme getirdi.

Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk eğitim sistemlerinin birbirinden tamamen ayrılması, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin anayasal düzenlemelerini üstü kapalı bir biçimde etkileyen milliyetçiliğin, örgün eğitim ve kültürün tasfiyeci bir etnik merkezci anlayışına göre etnik gruplar arası kutuplaşmaya nasıl katkıda bulunduğuna bir diğer örneğidir. Hiçbir örtüşme, karşılıklı öğrenci değişimi ya da diyalog ve ortak ya da iş birliğiyle oluşturulan müfredat, faaliyetler, projeler ya da iki toplumun eğitim sistemleri arasında bir gündem olmaması, milliyetçiliğin, her iki Kıbrıs toplumunda da sözde katıksız bir etnik merkezci kültürü sürdürmekteki hükümleri ve taleplerinin doğrudan bir yansımasıdır. Bu, milliyetçiliğin ortaya çıkmasından hemen önce Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen halk kültürlerinin bir yandan aralarındaki açık farklılıkları korurken kayda değer örtüşme ve benzerlikler sergilemesi gerçeğine rağmen meydana gelmiştir.

Örgün eğitimin hem genel kurumsal yapısı ve hem de içeriği, her iki toplumdaki milliyetçilikten kaynaklanmış ve bu milliyetçiliği sürekli kılmıştır ki bu, ilke olarak Kıbrıs Cumhuriyeti’nin iki toplumlu yapısı-

nına aykırıdır. İki toplum yüzlerce karışık topluluk dahilinde ve özellikle de şehirlerin tümünde birbirine çok yakın yaşarken bile, iki eğitim sisteminin de diğer toplumun dilini, tarihini, kendine has kültürünü ve geleneklerini öğretmemesi şaşırtıcıdır. Doğal olarak, toplumsal ve kültürel yaşamın diğer tüm düzeylerinde etnik saflık ilkesi etnik toplumlar arası kayıtsızlığı ve yabancılaşmayı kurumsallaştırırken cumhuriyetin iki toplumlu ortak idaresini sürdürmek nasıl mümkün oluyordu diye bir soru akla geliyor.

Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumları arasında evliliklerin anayasal olarak yasaklanması ve eğitimin kesin olarak ayrılması, Kıbrıs toplumundaki milliyetçi mirasın yansımalarıydı. Ne var ki milliyetçilikte her zaman olduğu gibi, çatışma olmayan zamanlarda etnik-ulusal temizlik fikri, anlaşmazlık ve savaş zamanlarında etnik temizliğe yol açar.

Etkisi bir kez baskın hale geldikten sonra milliyetçilik toplumun ve kültürün her yönünü etnik temizliğin potansiyel bir habercisine dönüştürür. Bunun tam olarak nedeni, milliyetçiliğe eşlik eden kolektif psikolojinin, hakiki bir toplumun ve hatta demokrasinin temelinde etnik-ulusal türdeşlik ve etnik kültürel saflık yattığı yönündeki hatalı görüşü yaygın hale getirmesidir.

Milliyetçilik görüşünün geçmişte ve bugün ne olduğu ve ne olması gerektiği, sanki ulusun varsayılmış etnik-ulusal kutsallığını yansıtan bir tür kurtarılmış, saf ve lekesiz dünyayı peşinen güvence altına almakta ısrarcı ve topluma, kimliğe, kültüre ve devlete dair kuruntulu bir bakış açısına dayanır. Milliyetçi zihniyete göre, toplumda diğer etnik grupların varlığı kaçınılmaz olarak bir nevi kirlilik ve karışıklık veya etnik-ulusal bozukluk, kutsalın ihlal edilmesi gibi algılanır. Ne var ki, sadık milliyetçinin zihni, kutsal söz konusu olduğunda kirlilik ve bozukluğun ya da ihlalin varlığına izin veremez. Yüce bir görev aşkıyla harekete geçen milliyetçi, kirlilikleri ve kutsalın ihlalini şu ya da bu şekilde temizleme zorunluluğu hisseder.

Milliyetçi zihniyetin tam da bu noktasında etnik temizlik üstü örtülü bir biçimde kök salar ve manevi anlam ve meşruiyet kazanır; milliyetçiliğin yüce değerleri de, en ilkel insani dürtüleri harekete geçirme eğilimi kazanır (Hedges, 2002). Etnik temizlik, ulusun, toplumun ve onu somutlaştırıp bünyesinde barındıran devletin saflığını ve gerçekliğini sürdürüp korumak için manevi bir buyruk hâline gelir. Milliyetçi dünya görüşü içerisinde, etnik toplulukların bir arada, ortak bir yaşam içe-

risinde varlığına tahammül gösterecek alanı sağlayan psikolojik duyarlılıklar, toplumsal yapılar ya da kültürel kalıp ve motifler yoktur. İlke olarak, etnik temizliğe yönelme tüm milliyetçi hareketlerin ve/veya devletlerin özünde vardır. Milliyetçiliğin her türü kendi içinde etnik temizliğe gizli bir yatkınlık barındırır. Nasıl bir ifade biçimini benimsediği koşullara bağlıdır. Bu ifade biçimi, asimilasyondan ötekileştirmeye ve hegemonyaya kadar değişir. Şiddetli çatışmanın baş göstermesi, özde varolan bu eğilimi, kendiliğinden gelişen ya da planlı fiziksel etnik temizlik eylemleriyle birlikte en üst noktasına taşır (Staub, 1989).

Kıbrıs sorununun tarihçesi boyunca, Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler karşılıklı olarak birbirlerinin yanı sıra birbirlerinin anavatanlarını etnik temizlik yapmakla suçladılar. Kıbrıslı Türkler, 1963-64 ve 1967-68 yıllarındaki toplumlar arası şiddet olaylarını, Kıbrıslı Elen -ve Yunanlıların- Kıbrıslı Türkleri soykırıma uğratma girişiminin tarihsel dönüm noktası olarak işaret eder (Denktaş, 1982). Kıbrıslı Türklerin iddiasına göre bu girişim, Kıbrıslı Elenlerin *enosis*, yani Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesini gerçekleştirme arzularıyla bağlantılıydı. Kıbrıslı Elenler ise kendi hesaplarına, Türk tarafını, Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıslı Elen nüfusunu zorla yerlerinden ederek Ada'nın kuzeyini tamamen Türkleştiren askeri müdahalesinin ardından etnik temizlik yapmakla suçladılar. Kıbrıslı Elenlere göre, Türk ordusunun şiddetli saldırıları, Kıbrıslı Türklerin *taksim*, yani Kıbrıs'ın etnik olarak bölünmesi arzularıyla bağlantılı ve kasıtlı bir stratejiyi açığa vuruyordu (Katse, 1976). Yukarıda bahsi geçen ve 1960'lı yıllarda yaşanan olayların savunmasını yapan Kıbrıslı Elenlere göre, başvurdukları şiddet, Kıbrıslı Türklerin anarşi yaratan isyanlarını bastırmayı amaçlayan devletin meşru güç kullanımıyla ilgiliydi. Öte yandan 1974 yılının olaylarını savunan Türk tarafı, 1960 Garanti Sözlüğü Sözleşmesi uyarınca Kıbrıslı Türkleri müdafa etmek için Türkiye'nin şiddete başvurmamasının gerekli olduğunu iddia ediyordu.

Her iki iddianın da amacı aynıydı: Her iki tarafın da şiddet eylemlerini, karşı tarafın geçmişte başvurduğu şiddetin ışığında sadece misillemeye dayalı, koşullara bağlı ve geçici olarak haklı göstermek. Resmi bir düzeyde ele alındığında, taktiksel diplomasiinin bu gibi iddialara sığınması anlaşılabilir. Ne var ki varoluşsal, insani ve tarihi açıdan bakıldığında bu iddialar, daha derindeki psikolojik, toplumsal ve siyasi koşullara -tarihleri boyunca her iki tarafı da birbirine yabancılaştıran ve defalarca şiddete başvurdıklarını unutturan koşullara- değinmez. Yani

her iki taraf da, tarihsel olarak saldırgan davranışları ve eylemleri besleyip üreterek nihai yıkıcı olgunluğa getiren koşulları -her iki toplumun da liderlerini ve kamuoyunu şiddet kullanımını eleştirmeden kabullenmeye sevk eden koşulları- açıklamakta yetersiz kalırlar.

Etnik temizliğin tüm milliyetçi hareketlerde ve/veya milliyetçi güdümlü devletlerde potansiyel bir güç olduğunu anlamak son derece önemlidir (Staubs, 1989).

Tarihi olayların gidişatını şekillendiren temel yapıları kavramanın başlıca koşuludur bu. Aksi takdirde, her iki toplumun halklarının etnik şiddeti açıkça ya da zımnen onaylamasını ya da nasıl olup da tüm bir toplumun, korkunç olayları kuşatan acımasızca bir dehşetin dinmesinden yıllarca sonra bile karşı tarafa uygulanan şiddet karşısında edilgen ve sessiz kaldığını anlamak mümkün olmaz.

Son tahlilde, ulus kavramını saf etnik merkezci kimliğe, aidiyete, kolektif güce ve milliyetçiliğin ötekine karşı saldırganlığa eğilim duymasına bir referans olarak kuşatan söylenceler bir araya gelerek etnik temizliğe yol açan koşulları üretirler. Milliyetçiliğin etnik saflığı amaçlayan gündeminin tamamen yürülüğe girmesini tetiklemek için belirli bir tarihi olay yeterlidir. Ne yazık ki, milliyetçiliğin özündeki etnik temizlik yönelimi, ancak şiddetin patlak vermesi sırasında ve sonrasında gecikmeli olarak ortaya çıkar. Denebilir ki, milliyetçiliğin etnik temizlik tohumlarını gizli ve üstü örtülü biçimde barındırma yöntemleri ile etnik grupları, geri dönüşü olmayacak şekilde kendi tehlikeli yoluna sokmak için kullandığı yöntemler genelde aynıdır.

ÖLÜM VE YAŞAMIN BELİRLEYİCİSİ OLARAK ULUS

Milliyetçi zihniyetin daha da derinliklerine indiğimizde insan yaşamına son verme ve yaşamı feda etme biçimindeki ölüm ve ölme temasının çok yaygın olduğu görülür. Açıkça ya da üstü kapalı veya daha genel olarak bariz ifadeler ve açığa vurulmamış varsayımlarla, insan yaşamını ulusun varsayılmış kutsal değerine adama kavramı tüm milliyetçi hareketlerde ve devletlerde mevcuttur. Bu tema, milliyetçi zihniyetin yapısında ulus devletle şiddetli çatışma arasında varolan yerleşik ilişkiyi açığa vurur ve ulus ve şiddetin ilişkisini iki şekilde ortaya koyar: İlk olarak, milliyetçiliğin kanlı tarihsel kökenlerini hatırlatarak; ikincisi, aka binde ulusa, hatta ölüme en üst düzeyde bağlılık duygusunun kültürel maneviyatı üzerinde durarak. Dolayısıyla milliyetçilik insan yaşamını

feda etmekle kutsal yükümlülüklerin maneviyatı arasında bağ kurar.

Milliyetçiliğin bunu tam olarak nasıl yaptığı hem ayrıntılı hem de kapsamlıdır. Milliyetçi görüş bir yandan ulus devletin kan dökerek kurulmasını onaylayıp meşrulaştırırken, ulusu, ulusun kuruluşunu ve devamlılığını ve askeri savunmasını, söz konusu etnik grubun toplumsal, ekonomik, siyasi ve kültürel yaşam dünyasının varoluşsal temeli ve nihai garantörü olarak görür. Milliyetçiler için özgürlük, adalet, güvenlik, topluluk, esenlik ve hatta demokrasi, ulus devletin vazgeçilmez ve biricik işlevleridir. Bu anlayışla milliyetçi zihniyet ulus devleti, özgürlüğü, güvenliği ve esenliği garanti altına alan birçok vasitadan biri olarak değil, tek ve üstün vasıta olarak görür. Dolayısıyla, milliyetçinin gözünde şayet ulus devletten şu ya da bu şekilde ödün verilirse, şayet ulus devlet yaşamın merkezi olmaktan çıkarsa, o vakit etnik ulusal topluluğun insani ve sosyal varlığı unutulmaya yüz tutar. Bu nedenle, milliyetçilikte ulus, gerçek yaşamı sahte yaşamdan ayırt edip farklılaştıran, gerçek varlıkla sahte varlığı ve nihayet varoluşla hiçliği ayıran en üstün kıstastır (Ellul, 1975).

Bu akli yolu izleyen milliyetçi zihniyet, bilinçli ya da şuarsuzca, ulusun, insan varlığının nihai zemini, yaşamın tüm meselelerinin etrafında döndüğü çok önemli bir odak noktası olduğu sonucuna varır. Ne var ki, ulusa atfedilen bu merkezi ve varoluşsal konumdan ötürü, *ne pahasına olursa olsun* kuruluşu, savunması ve devamlılığı, doğası gereği sadece meşru değil ama bir ölüm kalım meselesi olarak haklı görülebilir. Ignatieff'in açıkladığı üzere, "Ulusların zor kullanarak ya da şiddete başvurarak savunulma hakkına sahip olduklarına yönelik manevi iddia, ulusların güvenlik ve aidiyet ihtiyaçlarını karşıladıkları yönündeki kültürel iddiaya dayanır. Tüm insanların milliyet için mücadele etmeleri gerektiğine ilişkin siyasi fikir, bu ihtiyaçları ancak ulusların karşılayabileceğine ilişkin kültürel iddiaya dayanır" (1999, s. 5).

Esas itibarıyla milliyetçi görüş ulusun, yaşamın ve dolaylı olarak da ölümün belirleyicisi olduğunu söyler. Doğru ve yanlışın en üstün belirleyicisi, toplumsal ve insani varoluşun ebedi, her şeye kadir ve değişmez temeli olarak ulus, aynı zamanda insana yaşam bahsetme ve yaşamına son vermenin faili ve yetkilendiricisidir. Dolaylı olarak da onu meydana getiren mensuplarının kesin sadakatini telkin eder.

Basit bir örnek milliyetçiliğin bu daha derinde yatan ilkesini açıklar. Eğer bir insan bir başkasını bir çatışma sırasında, diyelim ki ailesinin çı-

karları ya da şerefi uğruna öldürürse, sağduyu gereği bu insan kınanır ve bu eylemi cinayet ve suç olarak görülür. Meşru müdafaa gibi hafifletici sebepler katili mazur görmemize neden olsa bile, bu ölümcül eyleme yine de trajik ve talihsiz olarak bakarız. Ne var ki, bir insan bir başkasını ulus, ulusal çıkar ya da şeref uğruna bir çatışmada öldürürse, milliyetçi zihniyet kamuoyu önünde katili yere göğe sığdıramaz, eylemini üstün bir erdem, haysiyet ve cesaret örneği olarak görür ve bu şahıs kahraman mertebesine çıkarılır. İnsan yaşamını adama ele alındığında da benzer bir tablo ortaya çıkar. Normal koşullar altında, insan yaşamının kaybı ya da feda edilmesi, sebebi ne olursa olsun ciddi sorunları ve merak uyandıran tereddüt ve kuşkuyla gündeme getirir. Ne var ki milliyetçi bakış açısına göre, ulus sunağında insan yaşamının feda edilmesinde bir sorun yoktur ve aynı zamanda bu tamamen meşrudur.

Ignatieff, “manevi bir ülkü olarak milliyetçilik, kahramanca fedakârlığın ahlaki gereğince insanın ulusunu iç ya da dış düşmanlara karşı savunması sırasında şiddet kullanmasını haklı gösterir” diye kaydeder (1999/5). Alter de aynı noktaya eşit ölçüde vurgu yaparak değinir ve “devlet kutsallaştırılmıştır ve sonuçta mukaddes bir varlık olarak görülür. Ulusun bağlılık ve bütünlüğü, benlik davası ve şanı için hizmet, hatta ölüm, milli söylem tarafından ulusal fedakârlık ve şehitlik mertebesine yükseltilir” diye belirtir (1994, s. 5). Psikoloji de benzer ve aynı ölçüde çarpıcı bulgular sunar. Mack (1983), “Milliyetçilik o kadar büyük bir güçtür ki, ulus savunmasına yaptığı atıf çağdaş insanın ölmeyi ve öldürmeyi göze alacağı ender nedenlerden biridir” diye ileri sürer.

Şaşırtıcı olan şu ki, ulus adına insan hayatına son verme ve hayatı feda etmenin milliyetçi meşrulaştırması, salt milliyetçiliği eleştirenlerce değil, aynı zamanda bu olgunun belirsiz ve sorunlu olduğunu anlamak şöyle dursun, buna üzerinde tartışılabilecek bir mesele hatta bazı siyasi amaçlar için meşru ve işlevsel olarak yaklaşan bilim adamlarınca da onaylanır. Anthony Smith’in yaklaşımı bunun tipik bir örneğidir. Smith, milliyetçiliğin işleyip şekillendirdiği topluluklar dışında, “başka hiçbir topluluk ya da kimlik türü, bir yandan nesiller boyu neredeyse en üst düzeyde bir fedakârlık talep ederken, ortak bağı yeniden şekillendirmeye yardımcı olabilecek türden bir sadakati mensuplarına telkin edemez” diye ileri sürer (1993b, s. 10).

Kıbrıslı Elenlerin 1950’lerdeki sömürgecilik karşıtı mücadeleleri sırasında EOKA’ya katılırken içtikleri ve tipik bir Risorgimento milliyetçili-

ğini somutlaştıran ant bu özelliklere örnek teşkil eder. Geleneksel dini siyasileştirip işlevsel bir milliyetçilik unsuruna dönüştüren ant şöyleydi:

Baba Oğul ve Kutsal Ruh adına yemin ederim ki
Kıbrıs'ın İngiliz boyunduruğundan kurtulması için var gücüm-
le çalışacağım ve gerekirse hayatımı bile feda edeceğim.

Örgütün bana vereceği tüm talimatları sorgusuz sualsiz yerine
getireceğim ve bu görevler ne kadar zor ve tehlikeli olursa olsun
hiçbir itirazda bulunmayacağım.

Örgütün liderinden talimat almadığım sürece ve gayemize ulaş-
madan mücadeleden vazgeçmeyeceğim.

Örgütümüzün hiçbir sırrını, ne amirlerimin ne de diğer üye-
lerin isimlerini yakalanıp işkence görsem bile kimseye ifşa etme-
yeceğim.

Bana verilebilecek görevleri birlikte savaştığım arkadaşlarıma
bile ifşa etmeyeceğim.

Eğer yeminimi bozarsam, bir hain olarak her türlü cezaya hak
edeceğim ve ebedi lanet üzerime olsun.

İlginçtir ki, Kıbrıslı Elen milliyetçilerinin 1955 yılında EOKA'yı fa-
aliyete geçirmelerinden tam üç yıl sonra, Kıbrıslı Türkler ve Türk mil-
liyetçileri de TMT'yi kurdular. TMT'nin üyeleri de hayatları üzerine ant
içmek zorundaydılar ancak onlar Kuran ve Türk bayrağı üzerine yemin
ediyorlardı. TMT'nin 7 Mayıs 1958 tarihli broşüründeki çağrı ve yaka-
rış her şeyi açıkça ortaya koyuyordu:

Ey Türk Gençliği!

"VATANSEVERLİK" ve özgürlük mücadelesinde senden ka-
nını ve canını feda etmen isteneceği gün yakındır.

Sen cesur Türk evladısın. Ülken ve ulusuna bağlısın ve
Türk'ün gücünü göstereceğine güveniyoruz. Kararlılığın ve ira-
denle, özgürlük aşkıyla köleliğin zincirlerini kırmaya hazır ol.

Tüm Türk alemi, doğruluk, adalet ve Allah seninle. YA TAK-
SİM YA ÖLÜM!

Milliyetçiliğin tarihçesi ciddi bir araştırmayla dikkatle incelendiğinde
ulus adına hayatını feda etme pahasına bağlılık şartının, özgürlük mü-
cadelelerinin son bulmasından sonra bile, ulus devletlerin kurulma aş-
amasında ve devletler milliyetçiliği ağır basan kamu siyasi kültürü ola-
rak sürdürüp güçlendirdikleri ölçüde devam ettiği görülür. Milliyetçi

zihniyete göre, ulus adına ölmeye ve öldürmeye hazır ve istekli olmak bir şarttır ve üstelik, ister devletler arası ister ülke içinde olsun, etnik-ulusal çatışma dönemlerinde özellikle ahlaki ve manevi açıdan bir sorun olarak görülmez. Çatışma dönemlerinde, yaşama son verme ve yaşamını feda etmeye dayalı bu iki yönlü zorunluluk insanın en yüce manevi görevi, büyük bir kader anı, kendisine yapılan çağrıyla ve yazgısıyla yüzleşmesidir.

Bu yüzden ölüm ve milliyetçilik arasında benzersiz bir ilişki vardır. Milliyetçilikte iki çeşit ölüm vardır: Doğal ölüm ve ulus adına ölüm. Doğal yollardan ya da kazara ölüm yaygın ve sıradandır fakat ulus için ölmek sıra dışı ve olağanüstüdür. Milliyetçi zihniyette ulus için ölmek sıradan değil kutsal bir dünyada gerçekleşir. Savaş olgusu milliyetçiliğin bu bakış açısı vasıtasıyla kendine özgü sıra dışı statüsünü ve müşterek ve nihai bir kader anı olarak üstün tarihsel rolünü üstlenir. Dolayısıyla, milliyetçilikte, savaş ille de olumsuz bir olgu değildir. Savaş bazı bireylere zarar verip acı çektirse de, ulusa şan, şeref ve büyüklük bahşederek üstlendiği işlev bu kayıpları hükümsüz kılar. Milliyetçilikte, savaş ilgi çekici ve parlak bir ulusal şenliktir. Savaşın yaşanması tarihsel olarak bir dönüm noktasıdır ve bu noktada yazgı -hatta ilahi yazgı- sıradan dünyayı aşan kahramanca, fedakârca, cesaret dolu eylemlerle kendini onaylayıp, överek göklere çıkarması için ulusa eşsiz bir fırsat bahşeder.

Milliyetçi zihniyete göre bu düşünce biçimi o kadar doğaldır ki hiçbir yoruma, açıklamaya ya da savunmaya ihtiyaç duymaz. Dahası, milliyetçi kültür savaşın ya da savaş ihtimalinin ulusun bütünlüğünü, kimliğini ve belli bir amaca ve hedefe sahip olma duygusunu güvence altına almak için işlevsel olduğunu öne sürer. Smith'in açıkladığı gibi, "Eğer ulusal kimliğin muhafaza edilmesi için savaş işlevsel ise, ulus da müşterek güç vasıtasıyla bağımsızlığını ve egemenliğini destekleyebilecek tek kimlik ve topluluk türü olmuştur" (1993, s. 10). Ne var ki, Smith'in çapında bir bilim adamının bu işlevselci toplumsal kuramı kullanarak bir yandan milliyetçiliğin mükemmel tanımlarını ortaya koyarken diğer yandan şiddeti meşrulaştırma iddiasını normalleştirme çabası talihsizcedir. Smith, şiddetin meşrulaştırılması ve insan yaşamının feda edilmesinin etnik-ulusal bütünlüğü oluşturma ve sürdürmekte işlevsel olabileceğini gözlemlerken, milliyetçiliğin aynı zamanda toplumlar arasında ve toplum içinde yaşayan etnik gruplar arasında nasıl işlevsiz ilişkileri

beslediğini ve kaos, ölüm ve yıkıma varan sonuçlar doğurduğunu göremez. Milliyetçiliğin bu işlevsel-işlevsiz doğasını fark etmesi için Smith'in tek yapması gereken iki dünya savaşının nedenlerine ve sonuçlarına ya da İngiliz sömürgeciliğiyle birlikte dökülen kanlara bakmaktır. Milliyetçilikte, ulusun bu büyüleyici güç ve birliği her zaman dert ve ızdırapla el eledir. Narin'in bize hatırlattığı gibi, "Tüm o güzel-liklerle birlikte oluk oluk kan akar!" (1979, s. 23).

Milliyetçi zihniyet, ulusal topluluğa, ulusal "bize" olan bağlılığın bireyin değerini geçersiz kıldığına ilişkin manevi varsayımıyla eleştirisiz ve romantikleştirilmiş bir savaş kavramı üzerinde durur. Gençlerin zihinleri, milliyetçiliğin bu öğretilerine özellikle yatkındır zira bu doktrin gençliğin abartılmış maceracılığa karşı doğal ve çoğu zaman saf eğilimini, ulusun kolektif ve şiddetli çarpışmalarına katılmalarını meşrulaştıran "ahlaki" bir gerekçelendirme ile aynı eksene koyabilir.

Kıbrıs'ın bölünmüş başkenti Lefkoşa'daki ara bölgede iki toplumlu diyalog gruplarına pek çok kez katılan bir yurttaş olarak, milliyetçiliğin çocukları üzerindeki sosyalleştirme etkileri ile ilgili gerek Kıbrıslı Elen ve gerek Kıbrıslı Türklerin sürekli endişelerini dile getirdiklerine tanıklık edebilirim. Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler olarak geriye dönüp kendi gençlik günlerimize baktığımız zaman, liderlerimizin ve öğretmenlerimizin yaptıkları sayısız konuşmalarla savaştan korkmamamız için benzer şekilde bizi nasıl teşvik ettiklerini hatırladık. Bizlere devamlı olarak, gerektiğinde ulusumuz için savaşma ve hatta canımızı feda etme fırsatını memnuniyetle karşılamamız gerektiği anlatılıyordu. Zira bu gibi şan, şeref ve coşku anlarının sıra dışı olduğu ve nadiren yaşandığı söyleniyordu bize. Bu bağlamda, kahramanlar üstün cesaret ve ulusal erdem sahibi, olağanüstü insanlar olarak bize takdim ediliyordu. İlginçtir ki, bize açıkladıkları üzere, bu erdemin özünde, kahramanların ulus için giriştikleri fedakârca eylemlerle bireysel bencilliğin ve ben merkezliliğin tüm unsurlarını aşmış olmaları yatıyordu. Bize anlatılanlara göre bunlar, toplulukları, yani müşterek "biz" uğruna ben merkezliliğin ve kişisel çıkarlarının üstesinden "manevi" güçleri ile gelen seçkin insanlardı. Ulusun üstün değeri uğruna, sonsuza dek şerefiyle yaşayacak etnik topluluklarına özveriyle hizmet etmenin somut birer örneğiydiler. Kedourie, romantik bir söylemle milliyetçi doktrinin bu kolektivist yönünü özetleyen on dokuzuncu yüzyıl Alman filozofu ve ilahiyatçısı Schleiermacher'e gönderme yapar:

Ulusal ölköñtün ve anavatanın çapasına tutunmadan bir oraya bir buraya savrulup başıboş dolaşan adama ne kadar da az saygıyı hakeder; insanın, bir diğerrinin yaşamına katacağı büyük bir ortak birlik hissine değıl de salt mizaç ve eğilimler açısından kişisel benzerliklere dayanan arkadaşlık ne kadar da yavandır; anavatanı için çocuk doğurup yetiştirdiğini hissedemeyen, zamanının çoğunu alan evinin ve hayatındaki küçük şeylerin daha büyük bir bütöñün parçası olduğunu ve ancak halkının birliğı içinde yer alabileceğini anlayamayan kadınlar ne kadar da büyük bir gurur kaynağından yoksundurlar.

Bize milliyetçilik telkin edip aşladıkları gençlik dönemimizde, eğitimlerimiz benmerkezciliğı şiddetle eleştirip, kötü ve çoğunlukla hainlere özgü bir milli eğilim olarak tanımlıyorlardı. Ne var ki geçmişe bakıldığında, milliyetçi düşünceyle kaynaştırılan bir çoğumuz, bireysel benmerkezcilik kınanırken, kolektif etnik-ulusal benmerkezciliğın asla mesele edilmemesi karşısında çelişki yaşarız. Bilakis kendi etnik ulusunu övüp yüceltme ve kendine düşkünlük, kolektif olarak kendine tapma, üstün ahlaki görevler olarak takdim edilir. Milliyetçiliğın en kötü kolektif benmerkezcilik biçimlerinden birinin damgasını taşıyor olabileceğı gerçeğı belki de milliyetçiliğın en büyük kör noktasıdır ve bu nokta, milliyetçiliğın narsistik ve uzlaşmaz doğasının özünde etkisini gösterir. Gellner (1994a), yaklaşık iki asırlık tarihi boyunca milliyetçiliğın ayırt edici özelliğinin kendine tapma olduğunu açıkça bize hatırlatır. Dolayısıyla, fedakarlığın simgesi olması şöyle dursun, milliyetçi kahramanlık destanları, kolektif narsisizmin sunağında bireysel narsisizmin kurban edilmesinden öte bir şey olmayabilir. Böylece milliyetçiliğın bireysel benmerkezciliğı ahlaki açıdan kınaması, kolektif benmerkezciliğın ahlaken yüceltilmesinin kurnazca kamufle edilmiş bir onayı olarak işlev görür.

Milliyetçi zihniyete göre, savaş her halükarda kutsaldır ve sıradan ölümlölere, ulusal kahramanlar tapınağında bir yer edinerek ölümsüz olma onurunu veren, olaylara dayalı tarihsel bir süreçtir. Şehitler, çoğu zaman kahraman olarak anılırlar ve ulusun kolektif hafızasında üstün erdemin ve kendini feda etmenin simgeleri olarak yerlerini alırlar. Bu kutsal hafıza vasıtasıyla etnik-ulusal toplulukların kahramanlar için sonsuza dek bir yer garanti etmesi, milliyetçiliğın ebediyet kavramıdır. Tarihi, kolektivist kimliğı ve nihai aidiyet ve anlamı bir araya getirmesiyle birlikte ulus, elitlerin cenneti hâline gelir. Bu da, ulusun varsayılmış kut-

sal konumu ile örtüşen bir sonsuzluk kavramına neden olur. Ulusun ebedi hafızasına kahramanlar yerleştirmek, onları ölümsüz hale getirmenin yoludur (Volkan, 1979). Zira ulusun hafızasında yer almak sinesinde yer almakla eş değerdir. Dolayısıyla kahramanların statüsü, ulusun kutsal ve ebedi statüsü ile ayrılmaz bir bütün olup kaynaşır.

Böylece, milliyetçiliğin son özelliğine geliyoruz: Kahramanlara rol modelleri örnek insanlar olarak derin saygı duyulması. Bu eğilim tüm milliyetçi gruplarda, hareketlerde ve devletlerde çeşitli derecelerde mevcuttur ve etnik gruplar arası ve etnik-ulusal ihtilaf ve çatışmalarda belirgin ve dikkat çekici hale gelir. Şaşırtıcı olmasa da ilginçtir ki, milliyetçilikte barış için rol modeller bulmak mümkün değildir. Milliyetçilere göre barışa yönelik bakış açıları, stratejiler ve araçlardan ve genel olarak farklılıkları çözmeye yönelik yaklaşımlardan doğan seçenekler her zaman zayıflık, ödün verme ve düşmana şartlı teslim olma olarak görünür. Ulusal kahraman, en yüksek erdemliliği simgeleyen figür olarak ancak etnik-ulusal devrimlerde ve savaşlarda devamlı yer alıp fedakârlıkta bulunmakla şekillendirilir. Askeri eylemlerin savaş alanı, ulusal onurun savaş alanı ile örtüşür. Milliyetçi zihniyete göre, eğer insan bu alanlardan birinde üstün başarı sağlarsa, diğerinde de aynı başarıyı sağlar. Bu ilişkilendirme aynı zamanda milliyetçilik ve militarizm arasında her zaman var olan kendine özgü yakınlığı da açıklar. Milliyetçiliğin özünde, askeri seçeneğe karşı ister barış zamanlarında üstü örtülü olarak, ister gerilimli zamanlarda aleni olarak bir eğilim vardır. Milliyetçilik ancak şu ya da bu şekilde erozyona uğradığı ölçüde böyle bir yönelim değişir.

İnsan yaşamının kutsal bir koşulu olarak ulusun ve ulusa en üst düzeyde bağlılık olarak kahramanlığın arasında milliyetçi zihniyetin kurduğu bu yerleşik ilişki, şiddetli çatışmaya neden olan etnik-ulusal olayları ve tarihi trajedinin de ötesinde bir alana taşır. Çatışmalar ve savaşların beraberinde dert ve ızdırıp getirmesi ve insan hayatını ziyan olmasına yol açması, “büyük dönemlerin” ulusa bahsettiği ulusal şan ve şeref mevzubahis olduğu zaman önemsiz teferruatlardır. Dolayısıyla şiddetli çatışmanın milliyetçi yorumu, trajedi kavramını daha en baştan olanak dışı bırakır. Milliyetçiliğin etnik gruplar arası çatışma ve savaşlara bakış açısında trajik kategorisi mevcut değildir. Savaşın temel doğası asla trajik değildir. Trajedi, sadece kendini feda etme ve dolayısıyla düşmanla savaşa dayalı bir ilişkiyi meşrulaştırarak, daha fazla saldırgan eylemi tetiklemeye yönelik bir kategori olarak varolur.

KIBRIS SORUNUNA KISA BİR TARİHSEL BAKIŞ

Sömürge Dönemi: Yabancı İdaresi ve Milliyetçi Ayaklanma

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, etnik milliyetçiliğin harekete geçirdiği Kıbrıslı Elenler, çabalarını yoğunlaştırıp İngiliz sömürge idaresine karşı mücadele vermeye başladılar. Birleşik Krallık, 1878 yılında Osmanlı Devleti adına Ada'nın idaresini üstlenmiş, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından da Kıbrıs'ı İngiliz kolonisi olarak ilhak etmişti. 1950'lere gelindiğinde, dünya hızla sömürgecilik sonrası bir döneme girerken İngilizler de tarihi gerçekleri değiştirmekle yüzyüze gelmiş, aynı zamanda da kibirli bir sömürgecilik geçmişinin giderek artan suçluluk duygusuyla, sömürgecilik karşıtı değerlerin uluslararası boyutta artarak yayılmasıyla, yaygın bağımsızlık politikaları ve vakalarıyla ve gelişmekte olan ülkelerde giderek tırmanan milliyetçilik akımlarıyla karşı karşıya kalmıştı. Kıbrıs'ta da durum farklı değildi. Denilebilir ki, İkinci Dünya Savaşı'nın ortam ve koşullarında, uluslararası topluluğun yeni vizyonunun ayrılmaz bir parçası olarak sömürge ülkelerin bağımsızlık süreci bu ülkelerde savaş sonrası milliyetçiliği pekiştirmiş ve sömürgecilik milliyetçiliğin esas varlık nedeni olmuştur.

Kıbrıslı Elen milliyetçiliğinin kendine özgü içeriği Megalo Idea/Büyük Fikir diye anılan ve hâlihazırda Yunanistan'da gelişen ülküden türemişti (Crawshaw, 1978). Bu, Osmanlı'ya karşı verilen Yunan Bağım-

sızlık Savaşı ya da Yunanlıların ifadesiyle 1821 Yunan Devrimi'nin ardından doğan Yunan Devleti'nden kaynaklanan bir fikirdi. Büyük Fikir'in etnik merkezci temeli, on dokuzuncu yüzyılda yükselen ve Avrupa'yı kuşatan milliyetçilik akımlarınca pekiştirilmişti (Attalides, 1979). İçerik bakımından, bu milliyetçilik, en azından ilk evresinde "entelektüellerin zihinlerinde" canlanmıştı (Markides, 1977, s. 11). Büyük Fikir, başka şeylerin yanı sıra, ihtişamlı bir etnik-ulusal Helen geçmişi inşa etme amacıyla klasik Yunan ve Bizans kültürlerini canlandırma çabasını da beraberinde getirmişti.

Milliyetçiliğin her türünde olduğu gibi, bu fikir de geçmişe ait mitolojik bir düşünce üzerine kurulmuş ve milliyetçi tarihçiliğin etnik merkezci yorumuna uyacak biçimde şekillendirilmişti. Bu yaklaşım, zihinsel bir kurgu olarak hem antik klasik dönemin hem de Bizans döneminin temel tarihsel gerçeklerinden kaçınıyordu. Bu fikir, klasik dönemlerde, eski Yunanlıların başlıca bağlılık ve politik değerlerinin kendi si-te/kent devletlerine odaklandığı ve o dünyadaki ana çatışma ekseninin bu kent devletler arasındaki güç ve iktidar mücadeleleri ve taktiğe dayalı ittifaklar etrafında şekillenen rekabetçi tanımlandığı gerçeklerini göz ardı ediyordu. Halk kültürünün, müşterek değerlerin ve bağlılığın nihai referansı olarak bir Helen ulus devleti fikri klasik Yunan dünyasında mevcut değildi. Yunan milliyetçiliğinin ihtişamlı geçmiş düşüncesi, Bizans dünyasının tek etnikli olmadığı ve Helenizm ülküsünü de simgelemediği gerçeğini de göz ardı ediyordu. Daha önce açıklandığı üzere, Bizans dünyası özünde çok etnikliydi ve bu dünyada hâkim kamusal değerler ve kimlik antik Roma'nın imparatorluk ülküsünün Hristiyanlaştırılmış bir yorumuna dayanıyordu. Milliyetçiliğin tek etnikli ve etnik merkezci dünya görüşü göz önüne alındığında, yukarıda bahsi geçen Yunan milliyetçiliğinin tarih algısında çarpıklıklar olması kaçınılmazdı. Milliyetçilik ancak belirli olguları mitolojik bir çerçeveye yerleştirerek kendi gündemine uyan bir tarih yaratıyordu.

Uzak bir geçmişe dayanan bir düşünceden daha fazlası olan Büyük Fikir özünde, on dokuzuncu yüzyıldaki büyük Yunanistan'ın romantik hayaliydi ve siyasi gündemi tüm Yunan halklarının bu Yunan ulus devletinde bütünleşmesiydi. Dönemin diğer birçok etnik kökene dayalı görüşleri gibi bu fikir de, homojen etnik halklardan oluşan tek bir etnik-ulusal devletin özgürlük timsali olarak tanımlanmasından yola çıkan milliyetçi varsayım üzerine kurulmuştu. Bu düşünce biçiminde Devrim,

hem bir değer ve hem de böyle bir devleti kurmanın meşru aracı olarak ifade ediliyordu. Dolayısıyla Devrim, milliyetçiliğin ayrılmaz bir parçası olarak özümseleniyordu. Her şeye hükmeden bir dünya görüşü olarak milliyetçilik, amansız ve uzlaşmaz yapısıyla, on dokuzuncu yüzyıldan bu yana uluslararası arenaya egemen olan büyük emperyalist ve sömürgeci güçlerin otoriter rejimlerine has, üzerinde tartışılmaz idare tarzının tarihsel bir benzeri olarak algılanır.

Kıbrıslı Elenler de otokratik yönetime karşı kayıtsız şartsız tepkinin yarattığı bu çalkantılı ve hareketli dönemde yarı bilinçli olarak devrimci milliyetçiliğin vaatlerine sarılmışlardı. Kıbrıs toplumunun tarım ve çiftçilikle geçen sakin yaşamında, devrimci milliyetçilik görünürde hem doğruluk ve maceranın heyecanlı, romantik bir hayalini hem de sömürge halklarının tam siyasi meşruiyet elde etmesinin bir aracını sunuyordu (Crawshaw, 1978). 1950'lere gelindiğinde, Kıbrıslı Elenlerin esas gayesi İngiliz boyunduruğundan kurtulmak ve Kıbrıs'ın Yunan Devleti ile birleşmesini sağlamaktı. Bu fikrin siyasi etkisi ve gücü ve beraberinde getirdiği psikolojik deneyim son derece hissi, heyecanlı ve ülküsel *enosis* sloganı ile yansıtılıyordu. Özünde *enosis*, geçmişteki Büyük Fikir'in Kıbrıslı Elenler tarafından dile getirilişinden başka bir şey değildi.

Büyük Fikir'in Kıbrıslı Elenler tarafından ifade edilmesi gibi, *enosis*in milliyetçi gayesi ilk olarak müstakil Kıbrıs Elen Ortodoks Kilisesi'nin önderlik ettiği sağcı görüş tarafından benimsendi (Spyridakis, 1974). Bu girişim Kıbrıs Elen Ortodoks Kilisesi ile anavatandaki Yunan Ortodoks Kilisesi arasında sürdürülen doğrudan bağlardan kaynaklanıyordu. Osmanlı idaresinin sürdürüğü yıllarda Yunanistan'daki Ortodoks Kilisesinin üstlendiği geleneksel rolün Kıbrıs'a tarihsel uzantısını da zorunlu kılıyordu. Bu, kiliseyi öncü siyasi kurum olarak, başpiskoposun rolünü de Yunan Ortodoks ulusunun temsilcisi ve en üst düzeydeki yöneticisi olarak tanımlıyordu. Ulusal liderliğin tarihi temsilcisi olarak kilisenin görüşü Osmanlı idaresi döneminde Kıbrıs Elen Kilisesi'ne aktarıldı ve İngiliz sömürge idaresi sırasında da Kıbrıslı Elenlerin bilincinde güçlü bir biçimde yerleşik kaldı. Bu rol kilisenin doğal, tarihsel ayrıcalığı olarak görülmüyordu.

Milliyetçiliğin on dokuzuncu yüzyılda genel olarak yükselmesiyle birlikte, Yunan Ortodoks Kilisesi, Yunan dünyasında ulusal, etnik merkezci kitle seferberliğinin vazgeçilmez bir temsilcisi olarak işlev görmeye başladı. Tarihsel olarak bu işlevin ortaya çıkması dinin milliyetçilik-

le aynı eksende buluşmasına ve böylece içeriğini ve işlevini milliyetçi açıdan yeniden tanımlamasına dayanıyordu. Başka yerlerdeki sayısız örneklerde olduğu gibi Yunan dünyasında da din, etnik-ulusal kimliğin vazgeçilmez bir unsuru olarak milliyetçiliğin bünyesine dahil edilmişti. Milliyetçi zihniyete göre dine dair bu yeni kavram, ruhani içerikle, insanın Tanrı ile olan ilişkisiyle, ilahi lütuf ile ya da insanın selametiyle ilgili herhangi bir kaygının yerini alıyordu. Ruhaniliğin kalan herhangi bir yüce ve aşkın yönüne dini yeniden tanımlayarak el koyuyor ve dini semboller etnik-ulusal kimlik özelliklerinin başlıca referansı hâline geliyordu. On dokuzuncu yüzyıldan önce etnik merkezci milliyetçiliğin Yunan Ortodoksluğu'nun ruhani içeriğinde ve âdetlerinde yer almaması gerçeği Yunan halkının kamu bilincinin tamamen dışında kaldı. On dokuzuncu yüzyıl etnik merkezçiliği Yunan Ortodoksluğu'nu bölgesel, cemaatlerle sınırlı, sofu bir inanç ve âdetler bütünlüğü içinde bir din-den, devrimci Risorgimento milliyetçiliğine dönüştürdü.

Dinin bu dönüşümü özünde kilise ve ulus fikrinin tarihsel kesişimi yatar. Bu, Batı Avrupa milliyetçiliğindeki baskın eğilim olan laikleştirmenin tersine bir tarihsel gelişmedir. Bu dönüşüm Yunan Ortodoks Kilisesinin üyelerinin temelde ve otomatikman Yunan ulusunun üyeleri olduğu düşüncesine dayanır. Yunan doğmak ve Yunan Ortodoks doğmak birbirinin yerine geçen kavramlardı. Bu etnik merkezci düşüncede, kilise ve ulus örtüşüyordu. Daha doğrusu, Yunan Ortodoks Kilisesinin örgütsel yapısını meydana koyması, Yunan ulusunu oluşturan toplumsal ve siyasi bütünlük olarak ifade ediliyordu. Bu yüzden kilisenin bünyesi ulusun bünyesiydi. Dolaylı olarak da, kilisenin fiziksel ve dünyevi sınırları, ulusun fiziksel sınırlarını belirtiyordu ve bu da ulus devletin ve onun bölgesel egemenliğinin kurumsal tesis ve birliğinin arayışı içine girmeyi meşrulaştırıyordu. Bu açık ve kesin ifadede, kilise hukukuna ait geleneğe atfedilen yanılmazlığa dair dogmatik kavram, ulusun mutlak değeriyle ifade edilen yanılmazlığa dair milliyetçi kavramla örtüşüyordu. Hem dinin hem de ulusun kutsal sembolleri birbirinden ayırt edilemez bir şekilde kaynaşmışlardı. 1950 yılında, Kilise tarafından organize edilen *enosis* yanlısı halk oylaması münasebetiyle Kıbrıs'ta verilen bir söylevden yapılan aşağıdaki alıntı her şeyi ortaya koyuyor:

Kan kaybeden ve zincirlere vurulmuş Yunan ırkı Asyalı fatihin ayakları altında hezimete uğramış vaziyette yataarken ve doğal li-

derleri, entelektüelleri ve siyasetçileri tarafından terk edilmiş haldeyken, kutsal cüppeler yerine paçavralar giyen tek umutları papazlara dönüp yakarak onlardan, İsa'nın ateşinin sönmesine izin vermemelerini, ışığın, Yunan ışığının kararmasına izin vermemelerini rica ettiler.

Ve sonra, İsa'nın Kutsal Kilisesinin papazları kanlı ellerinden ideallerini alıp onların yüreklerinin derinliğine gizlediler. Ve o andan itibaren, Yunan Ortodoks Kilisesi'nin Yunan Ulusu için giriştiği hayat kurtarma çabası başlar. Sonra, mucizeyi yaratmak için ayışığı altında "Gizli Ders" başlar. Orada, Kutsal Bakire ikonunu ve haçı aydınlatan ve o hiç sönmeyen ışığın altında, Rahip-Öğretmen zincirlere vurulup esir edilmiş Yunan çocuğunun kulağına, şimdi alnı dikenli taçtan kanasa da, Yunanistan'ın, anavatanının, bir zamanlar Ulusların Kraliçesi olduğunu fısıldar.

Ve esir edilmiş köyün rahibi Haçı taşıırken, "Senin çektiğin ızdırabın önünde eğiliyoruz Ey İsa, bize de şanlı Diriliş'ini göster" diye haykırır ve ardından rahibin ve cemaatinin ruhu karşısında sadece Golgotha'nın³ Haçı değil, aynı zamanda çarmıha gerilmiş Helenizm de belirir ve rahip onun çektiği ızdırap karşısında göz yaş döker. Ve sonra, rahip, inananlara Diriliş'in ışığını ulaştırdığında, aynı zamanda Irkın da Dirilişi vatansever yüreğinde simgeleşir. Böylece ulusun ruhunda, Ulusal Risorgimento'ya giden Anavatan ile Din'in kopmaz bağı ritüelleşir (Attalides, 1979: s. 33).

Tarihsel olarak, dinin ve ulusun bu milliyetçi kesişme noktası, Yunan Ortodoks Kilisesine, yabancı idare ile hür ve büyük, genişletilmiş ve birlik içinde bir ulus devlet hüviyetindeki Yunanistan doğuşuna duyulan özlem arasında ebelik görevi verdi. Kilise'nin önderi başpiskoposlar ulusun temsilci başkanları olarak addedildiler. Bu durum özellikle henüz Yunan Devleti'ne katılmamış Ortodoks halklarının başpiskoposları için geçerliydi. Kıbrıs bunun en önde gelen değilse bile tipik örneklerinden biriydi (Spyridakis, 1974). Bu anlamda Kilise, dönemin yayılan milliyetçiliğinin bir temsilcisi hâline geldi ve eş zamanlı olarak din de cemaate dayalı, dindarlık ve dinsel tören ve ayinlerden ibaret bir sistemden, soyut, her şeyi kapsayan, homojen, etnik-ulusal bir kimliğin ana unsuruna dönüştürüldü. Bu tarihsel dönüşümde kilise, milliyetçiliği hem meşrulaştıran hem de popüler kılan etkili bir güç oldu ve aslına bakılırsa, Yunan dünyasında kolektif dinin değilse bile, yeni kolektif

3) Golgotha, inanışa göre İsa'nın çarmıha gerildiği yer.

kimliğin temeli olarak ulusun yükselen milliyetçilik ülküsünün yayılması ve pekişmesine olanak sağladı. Bu dönüşüm Yunanlıların Büyük Fikri'nin ve bunun Kıbrıslı Elenler açısından doğal sonucu olarak *enosis*in göklere çıkarılmasını ve kutsallığının tutkuyla savunulmasını sağlayan nedenlere büyük katkıda bulundu.

Ne var ki, milliyetçiliğin Yunan Ortodoks dini üzerindeki başlıca etkilerinden biri, siyasi hedeflere ulaşmak için şiddet fikrini meşrulaştırmasıydı. Bu değişim sadece geleneksel Yunan Ortodoksluğu'nun ilahiyat içeriğine ters düşmekle kalmadı, aynı zamanda kurumsal dini devrimci milliyetçiliğin popülist bir aracı hâline getirerek işlevlerinin doğal yapısını bozdu. Bu dönüşümde yücelik statüsünü artık Tanrı değil ulus taşıyordu. Milliyetçilikte her zaman olduğu gibi ulusa kayıtsız şartsız kutsal değer atfedilmişti. Din artık ulusun hizmetine sunulmuş, milliyetçi dünya ve hayat görüşünün bir alt sistemi ya da boyutu olarak işlev görüyordu. Dini, ulus fikrinin ve ülküsünün kayıtsız şartsız bir destekçisi olarak farklı ve yeni bir çerçeveye oturtma süreci, şiddete başvurmayı mutlak bağlılığın ve adanmışlığın bir ifadesi olarak onaylamaya kadar vardı. Bu anlamda, Yunan anakarasındaki hâkim Yunan Ortodoksluğu'nun aksine, on dokuzuncu yüzyılda İstanbul'daki Ortodoks Ekümenlik Patrikhanesi, Ortodoks kilisesini milliyetçiliğin tehlikeleleriyle ilgili uyarıyordu. Patrikhane, milliyetçiliğin bölgedeki halkları tırmanan bir çatışma ve ölümcül şiddetle dolu bir yola sevk eden fesat bir güç olduğuna dikkat çekiyordu. Hatta, Patrikhane milliyetçiliği bir günah ve kilise için şeytana uyma olarak açıkça lanetliyordu. Ne var ki, milliyetçiliğin tarihsel hamlesi dikkate alındığında, patrikhanenin sözleri kulak ardı ediliyordu.

Sol görüşün ve özellikle de komünist yorumunda mevcut, bariz bir biçimde din karşıtı ideolojinin yavaş yavaş yükselmesiyle birlikte, Yunan Ortodoks Kilisesi ile ilişkilendirilen etnik milliyetçilik türü tarihsel olarak hükmen siyasetin sağ kanat geleneğiyle özdeşleştirildi. Kıbrıs'taki Ortodoks Kilisesinin milli gayeyi milliyetçiliğin sağcı kanadının şemsiyesi altına yerleştirirken *enosis* gayesi için liderliği ısrarla takip etmiş olması bu tarihi geri plana dayanır (Adams, 1971). Kilise'nin temel varsayımı, komünizmin tam aksine dini reddetmektense bünyesine dahil eden belli türdeki milliyetçiliğinin, ulusun idrak edilmesi açısından halkı en uygun ve en doğru kültürler donatıyor olmasıydı.

Bir yandan devrimci milliyetçilik genel olarak yükselişteyken, önem-

li bir tarihi olay, yani 1946-49 yılları arasında Yunanistan'da patlak veren iç savaş ve savaşta yaşanan acılar hem Yunanistan hem de Kıbrıs'a zarar veriyordu. İç savaş fiziksel olarak tam kapsamlı bir biçimde Kıbrıs'a sıçramadıysa da psikolojik ve ideolojik etkileri oldu. Bu açıdan bakıldığında, savaşın Kıbrıslı Elen toplumu içindeki siyasetin tarihçesi açısından büyük bir etkisi vardı. Fakat tarihi ve psikolojik nedenler açısından bu etki nadiren tahlil konusu oldu ve neredeyse kasten göz ardı edilip geçiştirildi.

Yunan İç Savaşı, yirminci yüzyıl Yunan tarihinin en karanlık dönemlerinden biridir (Woodhouse, 1968). Bu savaş Yunan toplumuna o denli büyük bir acı ve ızdırap çektirmiştir ki, bu tarihi dönemi tahammül edilmez ve tarif edilmeyecek kadar korkunç kılmıştır. Sonradan bir çok insan bu sivil savaşı, Yunan tarihinin son derece akıl dışı bir dönemi olarak addetmiştir. Savaşın zamanlaması, Yunanistan'ın özgürlüğünün hemen ertesinde ve Alman işgalinin yol açtığı ızdırapların yaşandığı bir ortamda meydana gelmesi bu olayı tarihsel açıdan hazmedilmez/kabul edilmez kılmıştır. Dolayısıyla, kendi eylemlerinden kaynaklanan korkunç olayların karşısında afallayan Yunanlıların sivil savaş anılarının bastırılması ve otuz yıldan uzun bir zaman boyunca bilerek Yunan halkının bilinç altına itilmesi şaşırtıcı değildir.

Tanınmış Yunanlı film yönetmeni Theodoros Angelopoulos, Yunan İç Savaşı'nın anılarının haurulanmak istenmeyip baskılanmasını ayrıntılı bir şekilde işlemiştir. Angelopoulos'un, *The Hunters* (Avcılar) adlı alegorik filminde, bir grup modern şehirli kuzey Yunanistan'da kışın avlanmaya çıkarlar. Gezi sırasında grup, İç Savaş'tan bu yana karların içinde gömülü yatan ve vücudu bozulmamış bir asker cesedine rastlarlar. Avcılar cesedi karın altından çıkarırlar ve kaldıkları konağa götürürler. Cesedi ne yapacakları üzerine uzun uzun tartıştıktan sonra, asker hayata döner ve avcıları geçmişle ilgili yoğun eleştirel düşüncelere ve sorgulamalara sevk eder. Bir nevi mahkeme ve yargılama ortamı yaratılır ve filmde mecazen tarihi temsil eden asker, çağdaş avcılar sanık sandalyesine oturtup, geçmişte yaptıklarından ötürü onları suçlu bulur ve hükümlerini infaz etmeye girişir. Avcılar da ayaklanıp askerin etrafında tartışmaya devam ederler. Bu arada asker de avcıların ortasında düşüp tekrar ölür. Nihayet avcılar cesedi ne yapacaklarına karar verirler. Birlikte cansız bedeni dışarı taşırlar ve yeniden kara gömerler. Tarih yine susturulmuştur.

İç Savaş'ın anıları, Yunan halkının bilincinin çok derinlerine itilmiştir; onlarca yıl boyunca alenen tahlil edilemeyecek bir tabu olarak görülmüştür. Bu da, Savaş'ın Kıbrıs toplumunun, özellikle de Kıbrıslı Elenlerin arasındaki siyasetin üzerindeki tarihsel etkisiyle ilgili herhangi bir açık ve eleştirel bilinci gölgede bırakmıştır. Ne var ki, devrimci milliyetçiliğin hem Kıbrıslı Elen sağı hem de Kıbrıslı Elen solu üzerindeki Yunan İç Savaş'ından kaynaklanan etkisi, Kıbrıs tarihinin en önemli ve hâlâ ayrıntılı bir araştırma için bekleyen temel belirleyici unsurlarından birini işaret eder.

İç Savaş'ın yoğunluğu ve şiddeti Kıbrıslı Elenlerin duygularını o denli zehirlemiştir ki, ilerleyen yıllarda sağ ve sol siyasi kanatlar arasındaki genel bakış açısını, tutumu ve etkileşim biçimini şekillendirmiştir. Bu savaş Kıbrıslı Elenlerin ruhuna tam bir doz devrimci milliyetçilik aşlamış ve bu da Kıbrıslı elen sağı ile Kıbrıslı Elen solu arasındaki ateşli çatışma için daha derin bir çerçeve sunmuştur. Kıbrıs'ın etnik ulusal meselesi üzerinde benzer ve genel olarak milliyetçi bir bakış açısı benimseyen Kıbrıslı Elen sağ ve sol siyasi kanatları bitmek bilmez bir çekişme ve sert rekabet yaşanan bir yola girdiler. İki tarafın da siyasi ideolojilerinin içeriği yalnızca kapsayıcı bir milliyetçiliğin alt sistemleri olarak etkinlik kazanırken, sağ ve solun çatışması, milliyetçiliğin anlaşılmasıyla ve Kıbrıs'taki etnik gruplar arası ilişkiler üzerindeki nesnel etkisiyle ilgili bir kör nokta yarattı. Bir yandan duygusal yoğunluğu yüksek çatışmalar genellikle ara sıra görülen şiddet olaylarıyla patlak veren derin bir nefreti beslerken, aynı zamanda Kıbrıslı Elenlerin, her iki Kıbrıs topluluğunda etnik merkezci milliyetçiliğin için için kaynatıldığı etnik gruplar arası sorunlara tam olarak eğilmekten alıkoydu.

İngiliz sömürge yönetiminin koşulları altında, Kıbrıslı Elenlerin Emekçi Halkın İlerici Partisi (AKEL) ilk başta özerklik amaçlamanın derhal ve geri dönüşü olmayan bir *enosise* talebinden daha geçerli olduğunu düşünme eğilimindeydiler. İkinci Dünya Savaşı sonrası sömürge-lerin bağımsızlığına kavuştuğu bir uluslararası ortamda, İngilizler Kıbrıslılara ilk önce 1946 yılında ve ardından tekrar 1948 yılında bir anayasa önerisinde bulundular ve ondan sonra bu seçenek hep geçerli kaldı. Bu teklifin ışığında ve ayrıca İngilizlerin *enosise* şiddetle karşı çıkmalarıyla birlikte sol siyasi görüş ilk başta özerkliğin daha geçerli bir amaç olacağına inandı. Ne var ki, özerklik bir gaye olarak değil ileride fırsat doğduğunda *enosise* giden yolda bir sıçrama tahtası olarak algılanıyor-

du. Aralarındaki hararetili rekabete ve sosyoekonomik ve siyasi ideoloji üzerindeki ihtilaflarına rağmen Sol ve sağ siyasi görüşlerin ulusal meseledeki duruşları aynıydı: Her iki kanat da mutlak ve kesin surette Ada'nın anavatan Yunanistan devleti ile birleşmesini amaçlıyordu. *Enosis* meselesiyle ilgili ihtilafları temel ve somut değil, daha çok stratejik ve taktikseldi.

İlginçtir ki, 1949 yılında Sol ve Sağ arasındaki bu stratejik farklılık bile giderilmişti. AKEL'in kendi içinde yaşadığı bir kimlik krizinin ardından, partinin liderleri Yunan ve ayrıca Sovyet Birliği ve Demir Perde gerisindeki diğer hükümetlerle görüş alışverişinde bulunmak üzere yurt dışına gönderildiler (Crawshaw, 1978). AKEL liderleri, Yunanistan'da, Yunan komünistlerinin askeri ve siyasi kanatları olan ELAS (Yunan Halkının Özgürlük Ordusu) ve ELAM (Ulusal Özgürlük Cephesi) ile temas ettiler. O dönemde tamamen Yunan İç Savaşı ile uğraşan ve büyük aksilik ve başarısızlıklarla yüzyüze gelen Yunan komünistleri, Yunanistan'ın zamanı gelince Sovyetler Birliği'nin yardımıyla bir komünist devlet olacağı yönünde Kıbrıslı yoldaşlarına güvence verdiler. Dolayısıyla Kıbrıslı Elen komünistlere İngiliz emperyalistlerle müzakere etmekten vazgeçip derhal *enosis* talep etmelerini öğütlediler. Ayrıca, Amerika'nın komünizm karşıtı Truman planının kapsamı dahilinde, İngilizlerin de Yunan iç savaşında sağ kanada mensup ulusal orduyu desteklediklerini bu noktada kaydetmek önemlidir. Yunan komünistleri, kendi yoldaşları İngilizlere karşı savaşırken, Kıbrıslı Elen komünistlerin nasıl olup da Kıbrıs'ta İngilizlerle müzakere edeceklerini sorgulayarak AKEL'e karşı koydular.

Bu olayın hemen ardından, Kıbrıslı Elen solcular tıpkı sağ siyasi görüş gibi *enosis* lehine katı bir duruş benimsediler. 1954 yılına gelindiğinde, AKEL resmi ve açık desteğini ilan etti ama bir yandan da sağ kanadın *enosis* gayesine hemen ulaşılabilceği yönündeki inancını da sorgulamaktan geri durmadı (Adams, 1971). Ne var ki Yunanistan'da komünizmin yenilgiye uğramasıyla birlikte çok yakında komünist bir Yunan devleti kurulacağına dair öngörülerin doğru olmadığı açıkça görüldü. Bunun ardından, 1960 yılındaki bağımsızlığa dek Kıbrıslı Elen solu, içinde bulunulan koşullar uyarınca geçici bir strateji olarak özerklik ile ulusal arzular doğrultusunda *enosis* için derhal talepte bulunma arasında bocaladı durdu.

Bu siyasi ideolojinin sonucunda sol kanat, milliyetçiliği salt sağ kanat

hareketlerinin saldırganlığı ve şiddeti ile özdeşleştirmeye şartlandı. Bu, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin, Soğuk Savaş'ın, komünistlerin Batı kapitalizmine bakış açısının ve sağ kanat milliyetçiliğinin de tarihsel olarak solu hedef almış olmasının doğrudan bir sonucudur. Soğuk Savaş döneminde hem sağ hem de sol tarafından yaygınlıkla kullanılan "milliyetçilere karşı komünistler" gibi terminolojiler, milliyetçiliğin sadece faşist zihniyetle ilişkilendirilen bir sağ kanat olgusu olduğuna dair hatalı bir algılamaya yüzünden meseleyi büyük ölçüde bulanıklaştırmıştı. Tarihsel olarak dönüp geriye bakıldığında, milliyetçiliğin siyasi ideolojileri hükümsüz kıldığı ve hem Sağı hem de Solu kuşattığı görülmüştür (Pfaff, 1989). Kıbrıslı Elen Komünist Partisinin durumu da bundan farklı değildi.

Yıllar içerisinde, Kıbrıslı Elen sağ kanat milliyetçilerini 1955 yılında sömürge karşıtı silahlı mücadele başlatmaya teşvik eden temel sebebin, Kıbrıslı Elen sol kanat komünistleri ve onların Ada'da artan etkilerinden duydukları endişe olduğu söylentisi sık sık ortaya atıldı. 1974 Krizi sonrasında yazdığı kitabında Attalides, "anlaşıldığı kadarıyla, muhafazakâr Kıbrıslı Elen milliyetçi liderliği, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yoğun sınıf çatışmalarının olduğu ve Sol'un büyüyen şehir nüfusu içinde kayda değer kazanımlar elde ettiği bir dönemde silahlı mücadeleye başvurma kararı almıştır. Bu gerçeğin, Yunan milliyetçi hareketine ayrı bir özellik katmış olması muhtemeldir" diye açıkça kaydeder (1979, s. 29).

Esas itibarıyla, sağ kanadın kaygısı, büyük rakibi Sol'u durdurup alt etmek ve Kıbrıslı Elen sömürge karşıtı özgürlük mücadelesinin ulusal ve devrimci liderliğini ele geçirmektir. Bu konuda baskın gelen tarafın doğal olarak gelecekte ülkenin siyasi liderliğini de denetimi altına alacağı varsayılıyordu. Aradan kırk yıl geçtikten sonra ulusal televizyona çıkan tanınmış bir Kıbrıslı Elen solcu, tamamen farklı bir bağlamda ve fark edilmeyen bir biçimde, 1950'lerde Sol'un silahlı bir sömürgecilik karşıtı mücadele başlatmayı düşündüğünden bahsetti. Fakat Kıbrıslı Elen solcu, "mücadele fikri, Kıbrıs'ın Batı'nın etki alanında ve komünist ülkelerden uzak olması nedeniyle silahlara erişim sağlayamama güçlü-ğülle karşı karşıya kaldı" diye belirtiyordu.

1950'lerde sağ kanat milliyetçileri silahlı mücadele başlatmaya sevk eden sadece İngiliz yönetimini devirme kararlılıkları değil ama aynı zamanda sola karşı düşmanca bir tavır içinde olmalarıydı. Drousiotis'in tamamen sol bir bakış açısıyla yazdığı ve 1998 yılına kadar basılmayan tar-

tısmalı kitabı *EOKA: Karanlık Yüz*, ulusal, sömürgecilik karşıtı devrim bayrağı altında, sağ kanadın silahlarını Kıbrıslı Elen komünistlere doğrultmakta tereddüt etmediklerini belgelerle ortaya koyar (Drousiotis, 1998). Bu çalışmada sunulan gerçekler, sol kanadın Sağ'a karşı iyi bilinen, kötüyici ve nefret dolu söylemiyle birlikte ele alındığında, 1940'larda ve 1950'lerde Kıbrıslı Elen toplumu arasında Sağ-Sol ilişkilerinin tarihçesine damgasını vuran rekabetin açık kanıtları ortaya çıkar. Bu döneme tanıklık eden yetişkin Kıbrıslılar, geriye dönüp bakıldığında Kıbrıslı Elen sağı ile solu arasındaki düşmanlığın Kıbrıslı Elenlerle Kıbrıslı Türkler arasındaki düşmanlıktan daha yoğun olduğunu belirtmişlerdir.

Son tahlilde, kabul edilmelidir ki, bilinçli hedefler bir yana, savaş sonrası sömürgecilik karşıtı hisler ve Yunan İç Savaşı'nın psikolojik etkisi bir araya gelip, Kıbrıslı Elen toplumunun devrimci milliyetçiliği özgürlük ve demokrasinin hem temel dayanağı hem de aracı olarak benimsemesini kolaylaştırdı. Kıbrıs'ın Yunan Devleti ile birleşmesi yönündeki milliyetçi özlem ve arzular, bu tarihsel kapsamda somut bir biçim aldı ve Kıbrıslı Elen toplumu içinde genel olarak kabul gördü.

Ulusun değerinin mutlaklaştırılmasından doğan tarihsel bir güç olarak milliyetçilik hem sağı hem solu o kadar derin bir varoluşsal düzeyde etkilemiştir ki, *enosis* fikri tartışılmaz bir doğal hak olarak kanıksanmış ve kesin gözüyle bakılmıştır. Bu olgu, sağ ve sol arasındaki ideolojik siyasi ihtilafların ikinci seviyesindeki şiddetli rekabet ile birlikte ele alındığında, ne bir tarafın ne de diğer tarafın, milliyetçiliğin tam gerçekliğini ve geniş kapsamlı anlamlarını kavrayıp takdir etmelerine olanak vermemiştir. Milliyetçiliğin herhangi bir siyasi ideoloji ya da siyasi ve sosyoekonomik olguları anlamak için kavramsal bir yapı değil, hissi anlamda güçlü, etkili ve entelektüel düzeyde taviz vermez, uzlaşmaz bir dünya ve hayat görüşü olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Milliyetçilik, ulusun kutsallığı fikrine ve tarihe, topluma, kolektif kimliğe, aidiyete, ahlâğa, yaşama ve ölüme dair anlaşılması zor ve özel yorumlarına mutlak bağlılık telkin eder.

Milliyetçilik gerçeğini bu şekilde kavramak, tarihsel olarak savunulamaz durumuna karşın neden *enosis* fikrinin 1940'ların sonundan 1960'lara kadar Kıbrıslı Elen toplumu içinde egemen siyasi ideoloji olduğunu anlaşılır kılar. Kıbrıslı Elenleri İngilizlere karşı verdikleri sömürge karşıtı mücadelede ilk olarak harekete geçiren fikir de buydu. Fakat aynı zamanda sağ ve sol şiddetli siyasi rekabetlerini *enosis* fikri

üzerinden sürdürüyordu. Kıbrıslı Elen milliyetçiliğinin genel gayesi olarak *enosis*, Sağ ve Sol'un Kıbrıs'ın milli liderliği için birbirleriyle rekabet etme koşullarının ortak standartını sağlıyordu. Dolayısıyla *enosis* tüm önemli siyasi olayların gerisindeki itici güç hâline gelmişti ve o kadar büyük bir tutku ve enerjiye hükmediyordu ki çoğu kez hasımları aşırı ve ölçüsüzce davranmaya sevk ediyordu.

Bu açıdan bakıldığında, sağcı görüş ve solcu görüşe ait milliyetçilik akımları olduğundan bahsedilebilir. Sağ görüşe ait milliyetçiliğin zihinsel yapısında, Yunan Ortodoks dini bir ulusal kimlik unsuru olarak hayati rol oynamıştır. Sol görüşe ait milliyetçiliğin zihinsel yapısında ise din safdışı bırakılmış ve yerine Marksist-Leninist ideoloji konmuştur. Bir başka deyişle Sağ, dini dogmayı genel yapısına dahil ederken Sol, bunun yerine siyasi dogmayı bünyesine dahil ederek milliyetçiliğin dini ve laik akımlarını yarattılar. Ne var ki, kapsayıcı çerçeve ve gündem, yani ulusun etnik merkezci mutlakçı kavramı ve üniter bir Helen devletindeki kurumsal tezahürü hiçbir zaman değişmedi.

Yunan milliyetçiliğinin bu iki yönlü akımıyla karşı karşıya kalan İngiliz yetkililer, dünya çapında sömürgeciliğin gerilediği bir dönemde bile, sömürge çıkarları gereği tüm muhalefeti ezmeye kararlıydılar. Bu nedenle giderek artan boyutta otoriter ve çoğu kez acımasız, isyana kıskırtmaya karşı en katı kanunlardan, dövme ve hapse atmaya kadar varan bir dizi politikayı benimsediler.

1955 yılında, giderek artan gerilim EOKA'nın silahlı mücadeleye girişmesiyle doruk noktasına vardı. Grubun askeri lideri Albay George Grivas sadık bir komünizm karşıtı, Kıbrıslı Elen ve Yunan ordusunda kariyer yapmış bir Yunan İç Savaşı gazisiydi. Mücadelenin, üç ana gayesiyle doğrudan ilişkili birden fazla cephesi vardı: İlki, İngiliz yönetimini alaşağı etmek; ikincisi, Ada'yı komünizmin yozluklarından temizlemek ve üçüncüsü, Yunanistan ile birliği sağlayarak Ada'yı tamamen bir Helen yurdu hâline getirmek.

EOKA üyeleri İngilizlere karşı propaganda taktiklerine, pusuya düşürmeye, bombalamaya, suikastklere başvurarak ve genel olarak gerilla savaşının tüm yöntemlerini kullanarak büyük bir kararlılıkla savaştılar. Milliyetçi Kıbrıslı Elen tarih yazarları coşkuyla, İngilizlerin EOKA'ya karşı aldıkları acil önlemlerin "söndürülemez bir ateşi -Ada'nın Helen halkını Yunan ulus ve devleti ile birbirine bağlayan o duyguları, kültürel hisleri- söndürme çabası" olduğunu kaydediyorlardı (Spyridakis,

1974: s. 176). EOKA üyeleri aynı zamanda şiddet eylemlerini Kıbrıslı Elen sol kanat radikallerine yönlendirmekte tereddüt etmediler. Solcular da aynı şekilde hasımlarını terörist diye ihbar ederek ve zaman zaman üyelerini jurnalleyip ifşa ederek EOKA savaşçılarının mücadelesini baltalıyorlardı. Ne var ki 1950'lerin sonuna gelindiğinde, tüm Kıbrıslı Elen toplumunda mücadelenin ezici bir destek bulması, solu, popülist Kıbrıslı Elen milliyetçiliğiyle aynı eksen de yer almaya ve EOKA karşıtı eleştirisinden vazgeçmeye zorladı.

Bu sırada çatışmanın merkezinde yer alan İngilizler de patlak veren şiddete misliyle katkıda bulundular. Ayaklanmayı ezmeye kararlı ama sömürge güçleri zayıfladıkça huzursuzluk ve kargaşanın önünü almayı başaramayan İngilizler sokağa çıkma yasağı, hapis cezası, sorgulama, işkence, öldürme ve adam asma gibi taktiklere amansızca başvurup uygar bir ulus olarak itibarlarını zedelediler. Tıpkı, İngiliz valisi John Harding'in EOKA'nın ölüm listesinde olduğu gibi, Albay Grivas da İngiliz Sömürge hükümetinin ölüm listesindeydi (Spyridakis, 1974). Ayrıca, İngilizler Kıbrıslı Elenleri ve Kıbrıslı Türkleri polis kuvvetlerine dahil ederek Kıbrıslılar arasındaki ilişkileri karmaşık hale getiriyordu. İngilizlerin sömürge idaresini normalleştirme çabası içinde Ada yönetimine Kıbrıslıları da dahil etmesi böl ve yönet uygulamasının bir yansımasıydı.

Bu olaylar geliştiği sırada bile, sağ kanat hareketi içerisinde bir başka bölünme, yani Sağ kanat milliyetçilerinin askeri lideri Albay Grivas ile siyasi lideri Başpiskopos III. Makarios arasında kişisel bir ihtilaf ortaya çıkıyordu. Anlaşmazlık, özgürlük adına şiddet kullanılması üzerineydi ve Makarios'un silahlı mücadelenin başlamasını sürekli olarak ertelemeyle kendini gösteriyordu (Crawshaw, 1978). Şiddet kullanma ve ölümcül araçlara ne ölçüde başvurulacağı konusunda Makarios'un büt yük çekinceleri vardı fakat Grivas için şiddet amaca doğru ilerlemenin tek doğal yoluydu. Bu anlaşmazlık milli liderlik meselesi üzerinde bir bölünmeye yol açtı. Mevcut koşullar altında harekete dini lider mi yoksa askeri lider mi önderlik etmeliydi? Hem din hem de militarizm devrimci milliyetçiliğin ayrılmaz unsurları hâline geldiğinden bu mesele çözümsüz gibi görünüyordu. Ne olursa olsun, Makarios ve Grivas arasındaki çekişme, sağ kanat hareketine birleşik bir cephe görüntüsü vermek için mümkün olduğunca gizlendi. Buna karşın, artık bildiğimiz gibi, 1960'lardaki bağımsızlığın ardından bu ihtilaf daha korkunç bir şekilde yeniden su yüzüne çıktı ve Grivas ve yandaşları enosis için silahlı

mücadelenin sürmesi konusunda ısrar ettiğinden 1970'lerin ilk yıllarına kadar devam etti. Helen milliyetçiliğine ortak bağlılıklarına rağmen iki adam aralarındaki gerilim sebebiyle nihayet sağ kanadı birbiriyle rakip, biri Makarios ile diğeri Grivas ile özdeşleşen fraksiyonlara böldü. Her bir grup kendi liderini bağrına bastı ve onun başına tartışmasız ve yeri doldurulmaz ulusal lider halesi kondurdu.

Kıbrıs toplumunda çatışmaya dayalı sosyo-tarihsel karmaşık ilişkiler ağını meydana getiren sonuncu ama kuşkusuz önemli unsurlardan biri de Kıbrıslı Türk toplumdur. Kıbrıslı Türk toplumunun yapısı ve gündemi Kıbrıs sorununun gelişiminde giderek artan bir öneme sahip olacak ve yavaş yavaş birçok diğer unsuru gölgede bırakacaktı. En başından beri, Kıbrıslı Elenlerin ister sağ ister sol siyasi kanadı tarafından hayata geçirilmiş olsun, Kıbrıslı Türkler *enosis* hareketine doğrudan bir tehdit olarak baktılar. *Enosis* hayali soyut ve kendine özgü yapısıyla Kıbrıs toplumu içerisinde Elen kökenli olmayan unsuru teşkil eden Kıbrıslı Türklerin varlığını hiçe sayıyordu (Crawshaw, 1978). Elen milliyetçiliğinin kitlesel etkisi ve kendinden olmayana dışlayan, etnik merkezci mantığı, Kıbrıslı Türk toplumunu doğrudan Kıbrıslı Elen toplumunun kör noktasına yerleştiriyordu. Elen milliyetçiliği, Kıbrıs'a ve geleceğine salt Helenistik bir açıdan bakıyordu. 1950'lerde enerjilerinin çoğunu sömürge karşıtı mücadeleye odaklamış olmaları Kıbrıslı Elenlerin bu eğilimini güçlendiriyordu. Ayrıca, Yunan milliyetçiliğinin esin kaynağı olup şekillendirdiği Kıbrıslı Elen siyasi örgütlerinde Kıbrıslı Türkler için hiçbir yer ve rol ayrılmamıştı. Sadece Kıbrıslı Elen komünistler bazı Kıbrıslı Türklere mevki vererek daha farklı bir tavır benimsediler. Fakat bu istisnai tavır bile sadece ve sadece komünizm ideolojisine adanmış Kıbrıslı Türkleri kapsıyordu.

Kıbrıslı Türkler, azınlık toplumu olarak Kıbrıslı Elenler arasındaki siyasi olayların gelişimine umutsuzlukla ve yoğun hislerle tepki veriyorlardı. Elen milliyetçiliği tarafından giderek daha da yabancılaştırıldıklarını hisseden Kıbrıslı Türkler ilk başlarda bir dizi kitle gösterilerine başvurdular ve Kıbrıslı Elenlerin *enosis* talebine karşı çıkarak İngilizleri protesto ettiler. Kıbrıslı Türkler zaman zaman, Kıbrıslı Elenlere karşı önlem almadıkları için İngilizleri itham ediyor ve bir çoğu, *enosis* talebinin kışkırtıcı olduğunu ileri sürüyordu. Bazı hallerde ise, Kıbrıslı Türkler, Kıbrıs Elen milliyetçiliğine karşı koymak için İngiliz sömürge yönetiminin gücü arkasına sığınıyorlardı. Kıbrıslı Türkler yavaş yavaş

etnik ve milliyetçi çizgilerde, Kıbrıslı Elen toplumunda gelişenlere benzer kendi siyasi örgütlerini oluşturmaya başladılar. Neticede Kıbrıslı Türk örgütleri de genel bakış açılarının yanı sıra oluşum itibarıyla da sadece Türk unsur ve niteliklerden ibaretti.

Bu tarihsel sürecin sonucunda, Kıbrıslı Türk toplumu içerisinde katı, savunmacı ve saldırgan bir Türk milliyetçiliği doğdu ve hızla gelişti. Bu milliyetçilik tarihsel gücü ve harekete geçiren simgeciligi için, upku Elen milliyetçiliğinin anavatan Yunanistan'la yaptığı gibi doğrudan anavatan Türkiye'nin milliyetçi geleneklerinden yararlandı. Kıbrıslı Türklerin milliyetçiliği aynı zamanda resmi ve saf hâliyle TMT'nin bünyesinde somutlaştı. Türk milliyetçiliğinin militan duruşunu benimseyen TMT ve öncüsü Volkan, Elen EOKA örgütünün muadilleri olarak ortaya çıkmışlardı. Hem TMT hem de EOKA'nın kendi toplulukları içerisinde aşırı sağ siyasi hareketlerden doğduğunu kaydetmekte fayda vardır.

Elen milliyetçiliğine ve *enosis* ülküsünü güçlü bir biçimde ifade etmesine karşı koymak doğal olarak Kıbrıslı Türklerin ve İngiliz sömürge yetkililerinin ortak gayesi hâline geldi. Her ikisi de Kıbrıslı Elenlerin niyetlerine gem vurmanın bir yolu olarak Türkiye'nin Kıbrıs sorununa doğrudan dikkatini çekmeye başladılar. 1950'lerin ortasına gelindiğinde, Kıbrıslı Türkler de birleşmeden bahsediyorlardı ancak kastettikleri Kıbrıs'ın Türkiye ile birleşmesiydi. EOKA'nın *enosis* için silahlı mücadeleyi başlattığı yıl olan 1955'te, Dr. Fazıl Küçük tarafından örgütlenen Kıbrıs Türk Milli Partisinin, on yıllık bir geçmişin ardından ismini Kıbrıs Türktür Partisi olarak değiştirmesi giderek artan bu kutuplaşmanın bir göstergesiydi. Kıbrıslı Türkler, tarihteki geçmiş örneklere dayanarak şayet Kıbrıs'ın statüsünde bir değişiklik olacaksa Ada'nın eski sahibine iade edilmesi gerektiğini öne sürdüler. Osmanlı İmparatorluğu'nun meşru mirascısı olarak Türkiye, Ada'nın sahibi olmalıydı. Tarihi emsal savına başvuran bu görüş, Türk milliyetçiliğinin Elen milliyetçiliğine karşı ortaya koyduğu antitezdi. Kıbrıslı Türkler, Türkiye ile birleşme savlarını tarihteki geçmiş emsallere dayandırırken, Kıbrıslı Elenler ise Yunanistan ile *enosis* savlarını etnik çoğunlukçuluğa yani, Ada'nın nüfusunun çoğunun Kıbrıslı Elen olması gerçeğine dayandırıyorlardı. Sonuçta, Kıbrıslı Türklerin düşüncesi değişikliğe uğrayarak, Kıbrıs'ın bölünmesi fikri benimsendi. Bu düşünceye göre, şayet her iki Kıbrıs topluluğu da kendi anavatanı ile birleşmek istiyorsa, o zaman Kıbrıs tamamen etnik kökene dayanarak ikiye bölünmeli ve bir kısmı Yunanistan

ile diğer kısmı ise Türkiye ile birleşmeliydi.

Özellikle en uzlaşmaz savunucusu TMT/Volkan aracılığıyla yükselen Türk milliyetçiliği, Kıbrıslı Elen sağıının özerklik meselesi Yunanistan tarafından Birleşmiş Milletler'de gündeme getirilince açık bir biçimde kendini ifade etmeye başladı. Özerklik ve kendi kaderini tayin hakkı en azından ilke olarak genel bir kabul gördüyse de, Türkiye'nin ve yanı sıra başka ülkelerin delegeleri, Yunanistan'ın BM düzeyindeki özerklik talebinin *enosis* için atılacak ilk adımın kamuflajından başka bir şey olmadığına inanıyordu. Kıbrıs'ın yeni Valisi Sör Hugh Foot 1957 yılında, Kıbrıslı Elenlere yönelik bir taviz olarak, İngilizlerin özerklik ilkesini her iki topluma da eşit olarak uygulama fikrine dayanan bir politikayı gündeme getirme girişiminde bulununca Kıbrıs Türk milliyetçileri şiddetli bir tepki gösterdiler.

TMT broşürleri telaşın hâkim olduğu ifadeler kullanarak *enosis*in yeni bir biçimde sahnelenmek üzere olduğunu ilan ediyordu; buna göre, yeni müzakereler için getirilen teklifler İngiltere ile Yunanistan'ın iş birliği içinde çalıştığını gösteriyordu; Türkler *taksim*den başka bir çözümü kabul etmeyeceklerdi ve rejim değişikliği için yapılan planlarla ilgili olarak İngilizler ile iş birliği içine giren Türkler yok edilecek ve mülkleri de yakıp yıkılacaktı (Crawshaw, 1978: s. 274)

1958 yılına gelindiğinde, yeni bir kriz baş göstermiş ve olayların gidişatı ne Yunan hükümeti ne de Makarios tarafından değil, Türkiye ve aşırı uçtaki EOKA tarafından kontrol edilmeye başlanmıştı. Crawshaw'a göre, "Her iki taraf da farklı nedenlere dayanarak yeni Vali'nin faaliyetlerine derin bir güvensizlikle bakıyordu" (1978, 279). Artık, Türk hükümeti, Kıbrıs meselesiyle ilgili güçlü hissiyatını dünyaya göstermek için her zamankinden daha kararlıydı. Kıbrıslı Elenler gibi, Kıbrıslı Türkler de milli gayeleri *taksimi* desteklemek için büyük gösteriler düzenliyorlardı. Dolayısıyla Kıbrıs'ta "Rum-Yunan davasını başarılı bir şekilde destekleyen yöntemler Türkler tarafından aynen uygulanıyordu" demek abartılı olmaz (285). EOKA gibi, Kıbrıslı Türkler de İngiliz mallarını boykot etmeye başlamışlardı. Kıbrıs Elen ürünlerini kullanan ve Kıbrıslı Elen dükkanlarından alışveriş yapan Kıbrıslı Türkler sert bir biçimde uyarılıyor ve Kıbrıslı Türk gençleri tarafından saldırıya uğruyorlardı. Crawshaw şunları kaydeder:

İki toplumun bir arada yaşamasının mümkün olmadığını savunan milli çizgiden sapan [Kıbrıslı] Türkler, hain olarak yaftalanı-

yorlardı. TMT, Kıbrıs işçi sendikalarına üye olan bütün Türklerin istifa etmesi uyarısında bulunmuş ve ideolojik nedenlerden ötürü iki Kıbrıslı Türk komünisti vurup öldürmüştü; fakat cinayetin arkasındaki olası neden bu iki Kıbrıslı Türk'ün PEO'ya [sol kanada bağlı işçi sendikası] üye olmalarıydı ki bu da Kıbrıslı Elenlerle iş birliği içinde oldukları anlamına geliyordu (1978, s. 287)

Kıbrıs için özerlik konusunu göz önünde bulundurdıklarından İngilizleri eleştiren TMT, 18 Mayıs 1958 tarihli bir broşüründe “Özerk bir hükümet ilan edildiği gün, Ada kan ve ateş içinde boğulacak” diye ilan ediyordu. Yeterince donanıma sahip olmayan ve Kıbrıslı Elenlerin sayıca Kıbrıslı Türklerin dört katı olduğu gerçeğini gözardı eden TMT, topyekün bir çatışmaya hazırlıklı olmaları için Kıbrıslı Türk toplumuna çağrıda bulundu. Yerel liderler “aile reislerine, evlerinde bıçak, balta, balyoz, sivri uçlu aletler, büyük taşlar, kaynar su ve benzin” bulundurmalarını tavsiye ediyordu (Crawshaw, 1978: s. 287). Türkiye'nin destek için asker göndereceğine kanaat getiren ve *taksim* adına taviz vermez bir girişim içerisinde milliyetçilik ruhuyla kendinden geçen Kıbrıslı Türkler Ada'da hâlihazırda yakılan ateşe körükle gidiyorlardı. Kıbrıslı Türk tarafının milliyetçiliği, TMT'nin 7 Mayıs 1958 tarihinde dağıttığı bir bildiriyle olgunluğa erişti. Ulusun, Allah'ın ve adaletin adına, örgütün liderleri Kıbrıslı Türk gençliğini “Ya Taksim ya Ölüm!” sloganıyla vatansever bir mücadeleye çağırıyordu. Devrimci milliyetçilik tıpkı Kıbrıslı Elen toplumu gibi Kıbrıslı Türk toplumunu da kuşatmıştı.

Bu tarihsel gelişmelerin ışığında, aynı milliyetçi ruhla hareket eden Kıbrıslı Elenler için *enosis* neyi simgeliyorsa, Kıbrıslı Türkler için de *taksim*in aynı şeyi simgelediği açık bir biçimde görülür. Kıbrıs toplumu artık iki etnikli bir milliyetçiliğin güzergâhına girmişti: Biri, tüm Ada'nın Yunanistan ile birleşmesini, diğeri ise etnik olarak Ada'nın bölünmesini talep ediyordu. Bu iki görüş, birbiriyle özdeş etnik merkezci devlet kavramından türemiş olmasına rağmen hiçbir şekilde uzlaşamazdı. Her iki tarafın milliyetçi görüşlerinin somut birer simgesi olan EO-KA ve TMT/Volkan örgütleri, her iki toplumun izlediği siyasi güzergâhın oluşmasında belirleyici bir tarihi rol oynarken, Kıbrıs toplumundaki etnik gruplar arası çekişmenin psikososyal ve düşünsel mücadele hatlarını keskin bir biçimde belirginleştirdi.

Militanlığın milliyetçi kültürünü benimseyip popülerleştiren ve dolaşısıyla da tartışılmaz milliyetçi gayelere hizmet etmek için bu kültürü

devreye sokan her iki örgüt de temelde benzer özellikleri yansıtıyordu. Ne var ki, aralarındaki benzerlik aynı zamanda şiddetli çekişmelerine ve düşmanlıklarına katkıda bulunan temel bir unsurdur. Kıbrıslı Elenler, etnik merkezci milliyetçi bakış açılarıyla EOKA'nın militanlığını kararlı bir özgürlük hareketinin meşru ifadesi olarak görürken, TMT/Volkan'ı ise bir terörist örgüt olarak addediyordu (Attalides, 1979). Kıbrıslı Elenlerin yöntemlerini birebir uygulayan Kıbrıslı Türkler de bir yandan TMT/Volkan'ın militanlığını meşru bir özgürlük gücü olarak algılamakta, EOKA'yı terörist örgüt konumuna yerleştiriyordu (Denktaş, 1982; Volkan, 1979). Bir tarafın boyun eğmez, haklı yöntemlerinin ve kutsal gayelerinin karşı tarafın nefret verici eylemleri olarak algılanmasına neden olan da her iki örgütün birbirine benzer milliyetçi duruşlarıydı.

Elen milliyetçileri için, Kıbrıslı Türklerin *taksim* fikri lanetli, tiksini len bir düşünceydi ve azınlığın çoğunluğa ihanetiydi. Türk milliyetçileri için *enosis* hegemonya ve baskı anlamına geliyordu ve çoğunluk tarafından azınlığın güvenliğini ve kimliğini tehlikeye atmanın bir yöntemi idi. Bundan böyle, iki etnik topluluk karşılıklı kuşku, güvensizlik ve nihayet nefretin hâkim olduğu bir ilişki içerisinde boy ölçüşmeye başlamışlardı. Bu husumet, 1958 yılında yaşanan ilk toplumlar arası şiddet sırasında alevlendi.

Genel olarak, sömürge döneminde iki Kıbrıs toplumunda meydana gelen değişiklikler, kimlik, tarih, siyaset ve idareye yaklaşımlarda da köklü değişiklikleri beraberinde getirdi. Osmanlı idaresi sırasında Kıbrıs halklarının başlıca kimlikleri Müslüman ve Hristiyan iken, İngiliz yönetimi sırasında bu kimliklerin yerini daha dışlayıcı, etnik ulusal Türk ve Elen kimlikleri aldı (Bryant, 2004). Kıbrıslıların milliyetçiliği benimsemesi, geçmişin/geçmişte yaşananların birbirinden farklı anlatım ve açıklamalarının doğmasına ve gelişmesine ön ayak oldu ve bu anlatımlarda her iki etnik topluluk da diğerini baskılayan ve/veya dışlayan kendi etnik merkezci tarih kurgusunu oluşturmaya girişti. Bryant (2004) yerinde bir tespitle Kıbrıs sorununun tarihsel köklerinin izinin, her iki toplumun da Avrupa tarzı etnik merkezci milliyetçilikle karşılaşp bunu benimsedikleri döneme kadar sürülebileceğini kaydeder. Me-sele sadece iki toplumun kimliklerindeki etnik bir boyutu fark etmeleri değil ama daha ziyade etnik kimliğin milliyetçi bir anlayışını benimsemek ve bu anlayışla tarihsel hafızayı, siyaseti, devlet oluşumunu ve hakları mutlak etnik merkezci bir açıdan yapılandırmaktır.

KIBRIS CUMHURİYETİ'NİN DOĞUŞU VE ÇÖKÜŞÜ: BAĞIMSIZLIK VE ETNİK ÇATIŞMA

Bir yandan Ada'daki çeşitli hareketler dar görüşlü, milliyetçi ve ideolojik amaçlar peşindeyken, 1950'lerin uluslararası arenasında önemli gelişmeler yaşanıyordu. Avrupa'da, Doğu ve Batı blokları arasındaki Soğuk Savaş doruk noktasına ulaşırken, Güneydoğu Asya'da ise kanlı Kore Savaşı patlak vermiş ve Vietnam sorunu ise kızışmaya başlamıştı. Varşova Paktı ve NATO kurulmuş ve hem Yunanistan hem de Türkiye 1951 yılında tam üye sıfatıyla NATO'ya katılım daveti almışlardı (Woodhouse, 1968). Soğuk Savaş'tan kaynaklanan uluslararası paranoya, Türkiye, Yunanistan ve Britanya'nın Batı ittifakı çerçevesi içinde birbirlerine yakınlaşmalarına ön ayak oldu.

1950'lerin sonuna gelindiğinde, hem Yunanistan hem de Türkiye, NATO ile iş birliği içinde elde edilebilecek ekonomik, askeri ve siyasi çıkarların Kıbrıs yüzünden yaşanan çekişmelerden daha önemli olduğu sonucuna dolaylı olarak vardılar. Ne var ki bu faydacı kavrayış, hem Türkiye ve hem de Yunanistan'ın fikren sarıldığı milliyetçilik geleneğiyle doğrudan bir rekabet içine girerek, çözülmemiş meseleleri çıkarlara uygun düşen diplomasi ve siyasetin yüzeyi altında erteleyip duruyordu. Bu bağlamda, Yunanistan ve Türkiye arasında Kıbrıs'la ilgili ve Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumları ve milliyetçi amaçları göz önüne alındığında belirsiz bir ilişki sürüyordu. Ancak bu koşullar dikkate alınırsa Kıbrıslı Elenlerin *enosis* talebine bir yandan şifahen destek verirken uygulama konusunda tereddüt eden Yunan hükümetinin 1950'lerdeki durumu anlaşılabilir.

1959 yılına gelindiğinde, Yunanistan, Türkiye ve İngiltere Kıbrıs sorunuyla ilgili bir çözüm üzerinde mutabakata varmışlardı. Kıbrıs ne Yunanistan ile birleşecek ne de etnik olarak bölünecekti. Bağımsız, iki toplumlu bir cumhuriyet kurulacak ve egemenliği ve bölgesel bütünlüğü İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin garantisi altında olacaktı. Kıbrıslı Elen toplumundaki sağ kanat milliyetçilerin siyasi lideri Makarios ise *enosis*in daha uygun bir fırsat elde edene dek ertelenebileceğini düşünerek önerilen çözümü gönülsüzce kabullenmek zorunda kalmıştı. Ne var ki, hareketin askeri lideri Albay Grivas, *enosis* seçeneğini anayasal olarak kesinkes dışlayan bu çözüm önerisini tamamen reddediyordu. Grivas, üstün İngiliz güçlerinin önderliğinde yapılan *Operation Vengeance* örgütünü yenilgiye uğrattığı gerçeğine -Elen milliyetçiliğinin asla kabullenmediği ger-

çeğ- rağmen bu duruşu benimsiyordu.

Nihayet EOKA ve Grivas, EOKA ile ilişkili ve İngiliz sömürge idaresinin hapishanelerini ve toplama kamplarını dolduran politik tutuklular için siyasi af karşılığında çözümünü kabullenmeye zorlandı. Türkiye'nin teşvikiyle, sağlaştırılmış anayasal hakların güvencesi altına alınan ve ezici Kıbrıslı Elen çoğunluğuna karşı korunma tedbiri olarak veto hakkına sahip olan Kıbrıslı Türkler de önerilen teklifi kabul ettiler. Siyasi bir çözüm için sözleşme resmi olarak 1959-60 yılındaki Londra-Zürich anlaşmalarında imzalandı. Böylece 1960 yılında bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti doğdu. İngilizler, Kıbrıs üzerindeki tüm haklarından feragat ettiler ama Ada'da iki askeri üs elde ettiler. Anlaşma aynı zamanda Grivas'ın Ada'dan ayrılmasını da zorunlu kıldı. Bir Kıbrıslı Elen'in cumhurbaşkanı ve bir Kıbrıslı Türk'ün cumhurbaşkanı yardımcısı seçilmesine yönelik anayasal düzenleme gereği 1960 yılında Başpiskopos III. Makarios ilk cumhurbaşkanı oldu ve Dr. Fazıl Küçük cumhurbaşkanı yardımcılığına getirildi.

Ne yazık ki, sömürge döneminde Kıbrıslılar arasında yaşanan çekişmeler bağımsızlıktan sonra bile sürdü ve yeni doğmuş devlete büyük zarar verdi. Cumhuriyet'in kuruluşu aşamasında Kıbrıs toplumu psikolojik, siyasi ve etnik olarak derin bir bölünmüşlük içerisindeydi. Yeni kurulmuş cumhuriyetin tohumları kısır toprağa düşmüştü. Yunan ve Türk milliyetçisi iki toplumu kesin bir biçimde birbirine yabancılaştırmış ve sonu gelmek bilmez bir etnik kuşku ve çekişme içinde bir rekabete sokmuştu. Kıbrıslı Elen toplumu içinde, siyasi ideolojiler, Soğuk Savaş'ın koşulları, aşırı sağ ve sol siyasi görüşleri birbirine düşürmüş, onlarca yıl boyunca sürececek bir çatışmanın içine itmişti. Ayrıca, Kıbrıslı Elen sağının genel milliyetçi hareketi dahilinde şahısları aşırı saygıyla kültleştirme ve gizli kapaklı, grup içi çekişmeler, Makarios'un destekçileri ile Grivas'ın destekçilerini şiddetli bir biçimde karşı karşıya getirmişti. Kıbrıslı Türkler Kıbrıslı Elenlerin niyetlerinden ciddi kuşklara duymaya başlamışlardı. Öte yandan Kıbrıslı Elenler ise Kıbrıslı Türklerin elde ettikleri orantısız güç ve avantajları ciddi ciddi sorgulamaya başlamışlardı (Denktaş, 1982; Spyridakis, 1974). Milliyetçi amaçlar açısından bakıldığında, her iki tarafın da güçlü hayal kırıklığı hisleriyle karışık yoğunlaşan esaslı çekinceleri vardı zira Kıbrıs Cumhuriyeti kendi milliyetçi ideolojilerinin hayalinde canlanan etnik-ulusal saflığı ve tek etnikli egemenliği zerre kadar yansıtmıyordu.

Tüm bu çatışma eksenleri dikkate alındığında ve Kıbrıs'ın siyasi manzarasının ayrılmaz bir parçası olarak hesaba katıldığında, ayrıca eş zamanlı olarak çeşitli gruplaşmalar arasındaki karmaşık ilişkiler açısından da kavrandığında, o zaman Kıbrıs Cumhuriyeti'nin daha en başından nasıl da çökmeye mahkûm olduğunu anlamak kolaylaşır. Bir yandan tüm hasım gruplar birbiriyle çekişen milliyetçi hareketler ve siyasi ideolojiler etrafında derin bir bölünme yaşarken, diğer yandan cumhuriyetin üniter devlet yapısının mekanizması içinde yapay bir birlikle bir araya getirilmişlerdi. Cumhuriyet, otokratik sömürgeciliğin ve devrimci milliyetçiliğin bir araya gelmiş tarihsel güçlerince kendi dünyalarında tasarlanıp üretilmiş aykırı güçlerin çeşitliliğini dizginleyip kontrol altına alma konusunda çok zayıf olduğunu göstermişti.

Bağımsızlığın ardından geçen on beş yıl içerisinde, yukarıda tanımlanan çatışmaların her birinin bedeli kan ve gözyaşı ile ödendi. Hasım grupların hiçbiri bağımsızlığa ve çoketnikli bir Kıbrıs'ta açık ve özgür bir sivil toplumun gelişmesine gerçek ve yapıcı bir destek vermediler. Bitmek bilmeyen milliyetçilik idari sorunların, açmazların, verimsizliklerin yaşanmasına ve yeni devletin ve hükümetinin içinde üzerinde uzlaşmaya varılmaz bir siyasi kültürün doğmasına yol açtı. Bitmek bilmez çatışmalar ve özellikle etnik çizgide sürüp giden psikolojik ve siyasi kutuplaşmalar demokrasinin felce uğramasına ve sivil toplumun gerilemesine yol açtı.

1963 yılında, Kıbrıslı Rumlar, bir yandan idarenin verimliliğini arttırmak için zamanından önce ama taviz vermez bir tutumla anayasal değişiklikler için bastırmaya başlarken bir yandan da -çoğunlukla sessizce fakat zaman zaman alenen- enosise giden yolu meşrulaştırıp açmak için 1959-60 anlaşmalarının yürürlükten kaldırılmasını amaçladılar. Önerilen anayasa değişikliklerini Türkiye'nin reddetmesinin ve müdahale tehdidinin ardından 1963-64 yıllarında toplumlar arası şiddet olayları patlak verdi. Daha bu olaylar meydana gelmeden önce bile, tıpkı Kıbrıslı Elenlerin Kıbrıslı Türk milliyetçiliğinden ve *taksime* odaklanmış gündeminden ciddi kuşkular duyması gibi Kıbrıslı Türkler de, Kıbrıslı Elenlerin milliyetçi maksatlarından kuşku duyup, telaşa ve güvensizliğe kapılmışlardı. İlk şiddet olaylarıyla birlikte Kıbrıslı Türkler hükümetten kararlı bir biçimde çekildiler. Kıbrıs Türklerinin aşırı sağcı, milliyetçi, paramiliter örgütü TMT stratejik köylerin ve şehir kesimlerinin denetimini aldı ve halkın derhal Kıbrıslı Türk yerleşim bölgelerine

rine geçmesini teşvik ederek *taksim* için geçmişteki iddiayı tekrar ileri sürüp Ada'nın etnik bölünmesini talep etti.

Toplumlar arası şiddet olayları 1967-68 yıllarında da patlak verdi. Garantör güçler Yunanistan ve Türkiye'yi temsilen Ada'da yerleşik olan Yunan ve Türk birlikleri en başından itibaren çatışmalara dahil oldu. Esas olarak iki garantör birliğin görevi cumhuriyetin egemenliğini ve bütünlüğünü güvence altında tutmaktı. Her iki anavatanın orduları da, görevlerini gereğini yerine getirmek şöyle dursun, öncü bir rol üstlenerek Kıbrıs'taki kendi etnik toplumlarını desteklemek için toplumlar arası şiddetin ve ayrıca aşırı sağ ve sol arasındaki toplum içi çekişmelerin içine daldılar. Anavatanların belirsiz rolü, 1974 Krizi'nde tam bir olgunluğa erişecekti.

Toplumlar arası şiddet döngüleri Kıbrıs toplumunun evriminde tarihsel dönüm noktaları hâline gelirken, her iki taraf da bu dönüm noktalarına kendi anlamını yükledi. Kıbrıslı Türkler, savunmasız Kıbrıslı Türk toplumunu korumak için girişimlerinin gerekli olduğunu iddia ederken, Kıbrıslı Elenler ise, Kıbrıslı Türklerin faaliyetlerinin cumhuriyeti yıkmayı ve ardından da Ada'yı bölmeyi hedefleyen kastılı stratejiler olduğunu öne sürüyorlardı. Bağımsızlığın ardından ilk şiddet olaylarının tırmanıp patlak vermesiyle ilgili her iki tarafın da yorumları, hem siyasi hem de askeri bakımdan neredeyse tüm önemli olaylarda Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumlarının genel bakış açılarını şekillendiren benzer kalıplardaki milliyetçi öngörüler arasındaki tipik düşmanlığı yansıtıyordu. Kıbrıslı Türk lideri Denктаş ve Kıbrıslı Elen tarihçi Spyridakis'ten yapılan aşağıdaki alıntılar, milliyetçi rekabetten kaynaklanan ve birbiriyle çatışan yorumları açıkça ortaya koyar. 1963-64'te yaşanan şiddet olaylarını Denктаş şöyle açıklar:

Yunanistan, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni yıkmak için başpiskopos ile iş birliği yaparak bu komplonun içinde yer aldı. Birkaç gün içerisinde Ada'nın dört bir yanına bir şiddet dalgası yayıldı. Silahlanmış Kıbrıslı Rum çeteleri, Kıbrıs jandarma ve polis gücünün Kıbrıslı Rum üyelerinin de yardımıyla köy ve kasabalardaki Kıbrıs Türk evlerine saldırdılar ve acımasızca yakıp yıkarak cinayetler işlediler. Kıbrıslı Türkler sert ve etkin bir direniş ortaya koydular fakat o süreçte ağır can ve mal kayıpları verdiler. (1982, s. 27)

Buna karşın, aynı olaylar Kıbrıslı Elen tarihçi Spyridakis tarafından şu şekilde yorumlanmıştır:

Türkiye önerileri derhal reddetti ve hiçbir tartışmaya yer vermeden, teklifleri geri çevirmesiyle birlikte Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunacağı tehdidini savurdu. Kıbrıslı Türk toplumu teklifle ilgili fikirlerini belirtmedi; onun yerine, anlaşıldığı üzere Türk nüfusunu silahlandırarak hazırlık içerisinde olduğu çok sayıda şiddet olaylarını başlattı. Türkler Cumhuriyet'in meşru hükümetine şiddetli bir saldırı düzenlediler ve ardından da, üzerinde hakları olmayan bölgeleri işgal etmeye başladılar (1974, s. 185).

Bu yorumların temelinde yatan daha derin bir belirsizlik var mıydı? Kıbrıslı Elenler, Kıbrıslı Türkleri etkisizleştirmek ve ardından da gelecekte gerçekleşecek *enosis* için bir sıçrama tahtası olarak kullanmak üzere Kıbrıs Cumhuriyeti'nin birleşmesi için bastırıyorlardı. Buna karşın Kıbrıslı Türkler de, cumhuriyetin elverişsizliklerini *taksim* için yeniden bastırmak üzere bir araç olarak kullanmak için Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yetersizlikleri konusunda kamuoyunun güçlü bir biçimde aydınlatılması ve bunların pekiştirilmesinde ısrar ediyorlardı. Her iki durumda da, milliyetçi görüşün tek etnikli devleti her iki tarafın bakış açısı ve amaçlarının ardında gizli ve motive edici bir güç olarak iş başındaydı. Dolayısıyla Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıslı Elenleri cumhuriyeti yıkmakla itham etmesini bir yandan iki toplumlu cumhuriyetin imkânsızlığını ispatlarken bir yandan da Kıbrıslı Elenlerin cumhuriyeti *enosis* için bir sıçrama tahtası olarak kullanmalarını engelleme bir yolu; Kıbrıslı Elenlerin Kıbrıslı Türkleri cumhuriyeti yıkmakla itham etmesini ise aynı şekilde Kıbrıslı Türklerin cumhuriyetin elverişsizliğine ilişkin mantuklarını sorgulayıp bu görüşü *taksim* için bir sıçrama tahtası olarak kullanmalarının önüne geçmenin bir yolu olarak görmek gerekir. Esas itibarıyla, cumhuriyetin statüsü tarihsel hava boşluğunun içine yuvarlanmıştı ve bu da, meşruiyetinin ancak kumdan bir kale kadar sağlam olduğunu ortaya koyuyordu.

Buna karşın milliyetçi güdüler ve maksatlar, bazı gruplar dahilinde üstü örtülü olarak başka gruplar içinde ise alenen ortaya konuyordu. Kıbrıslı Elenler arasında aşırı sağ kanada mensup milliyetçiler, EO-KA'nın sömürge karşıtı silahlı mücadele hedeflerini izlemek, yani derhal tam bir Helenleştirme hedefine, *enosis*e erişmek ve Sol'un siyasi et-

kisinin kökünü kazımak istiyorlardı. EOKA'nın eski askeri lideri Grivas (1960 yılında Kıbrıs'tan ayrıldıktan sonra Yunan ordusu tarafından generalliğe terfi ettirilmişti) Ada'ya dönmüştü ve tek taraflı olarak Kıbrıslı Türk köylerine saldırılar düzenleyip ateşkes sağlama çabalarını boykot ederek Makarios'un otoritesini tanııyordu.

1972 yılında, Grivas'ın nüfuzu altında, 1950'lerde kurulan ilk EOKA'nın devamı olarak düşünölen ve enosisin ilk baştaki kutsal ölküstüne erişmeye adanmış aşırı Sağcı paramiliter örgüt EOKA B kuruldu. Aşırı sağcı milliyetçilere göre Makarios ve Sol siyasi kanat, bu kutsal ölküye sırf bir cumhuriyet uğruna ihanet etmiş ve zarar vermişti (Crawshaw, 1978). Kitium [Larnaka], Baf ve Girne'nin üç piskoposu Makarios'u itham edenlerin safına katılarak Kilise'de şiddetli bir kriz yaşanmasına yol açtılar. Sağdan nefret eden ve Batı kapitalizmine karşı iğneleyici bir söylem benimseyen komünist sol ise aksine Sovyetler Birliği ve diğer komünist ölkelerle her zamankinden daha sıkı bağlar tesis ederek cumhuriyetin siyasi gruplaşmasını daha da karmaşık hale getirdi. Böylece Sol, Birleşik Devletler'in ve genel olarak Batı'nın Kıbrıs meselesine ilgi duymasına neden olurken aşırı Sağ da Batı'nın yardımını isteyip müdahil olması için çabalıyordu.

Cumhurbaşkanı Makarios'a yapılan suikast girişimlerinin yanı sıra siyasi cinayetler, adam kaçırmalar, suçlamalar ve misillemeler 1960 yılından 1974'e kadar siyasi manzaraya hâkim oldu. Tüm bu eylemler hem etnik hem de siyasi-ideolojik çatışmalara odaklanırken bir yandan da rekabet hâlindeki milliyetçi akımlar bunlara duygusal boyut kattı. Yarı militer ve yarı siyasi örgütler sivil idare ve toplumsal düzenle ilgili geride kalan en ufak ayrıntıları dahi gölgede bıraktı. Bu ortamda, kanlı olayların sık sık başgöstermesi şaşırtıcı değildi.

Grivas'ın EOKA B çatısı altında örgütlenen yandaşları ile Makarios destekçileri ve Sol siyasi kanat arasında birbiri ardına yaşanan çatışmalar da bağımsızlıktan 1974'e kadar geçen yılları kanla lekeledi. Grivas'ın tarafındaki aşırı sağcı milliyetçilerle Makarios'un tarafındaki milliyetçiler arasındaki çatışma 1967-74 yılları arasında Yunanistan'da yaşanan önemli gelişmelerden ötürü daha da kötü bir hal aldı. Birleşik Devletler'in karşı koymayacağından emin olan cunta idaresi Yunanistan'da kontrolü ele geçirdi. "Sol siyasi görüşe duyulan eğilimi" engellemek üzere harekete geçen Albay George Papadopoulos, Albay Nicholas Makarezos ve Albay Stylianos Pattakos iktidarı ele geçirip Yunanistan'ı de-

mir yumrukla yönettiler (Stern, 1977). Bu askeri rejimin kayıtsız şart-sız otoriter idaresi, 1973 yılında ilk cuntaya karşı yapılan bir darbenin ardından doruk noktasına ulaştı. Saplantılı milliyetçiliği ve hararetli komünizm düşmanlığıyla tanınan ikinci Yunan cuntası, tereddütsüz Kıbrıslı Elen milliyetçilerinin aşırı sağ kanadının yanında yer aldı ve Kıbrıs'ın Cumhurbaşkanı Makarios ve Kıbrıslı Elen soluna karşı açıkça muhalefet etti. Birleşik Devletler'in ve bölgede Batı'nın stratejik çıkarlarına hizmet ettiği düşünülen gerçek ve hayali senaryoların desteğiyle Yunan Cuntası ve ona katılan EOKA B, 15 Temmuz 1974'te Kıbrıs'ta kanlı bir darbe düzenleyerek Makarios'u ve hükümetini devirdiler (Stern, 1977). Sağ kanat diktatörlüğünün ardından yalnızca birkaç gün sonra, 20 Temmuz 1974'te, Türkiye Kıbrıs'a asker çıkardı. Bir hafta içerisinde, Kıbrıslı Elenler arasındaki iç savaş birden, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni işgal eden Türkiye'nin büyük güce sahip ordusunun da dahil olduğu devletler arası, etnik ulusal bir savaşa dönüştü.

Büyük bir karmaşa ve düzensizlik içindeki Kıbrıslı Elenler ve Yunanlılar, Türkiye'nin müdahale gerçeğiyle yüzleşip bu dehşet verici ve yeni duruma uyum sağlamak zorundaydılar. Tıpkı ateşli milliyetçilikleri ve parti ideolojileri yüzünden bir iç savaşa sürüklenmiş olmaları gibi, aynı milliyetçilik adına şimdi de birkaç gün içinde farklı bir etnik kökene sahip işgalci düşmanla yüzleşmek için kuvvetlerini birleştirmek zorundaydılar. Fakat tüm çabalar boşunaydı. İlginçtir ki, 23 Temmuz günü, Yunanistan'daki cunta krizin ağırlığı altında çöktü ve Kıbrıslı Elen iş birlikçilerini de beraberinde götürdü. Kör topal da olsa, Yunanistan'da demokrasi yeniden tesis edildi. Ne var ki artık cuntanın devrilmesinin Kıbrıs açısından kayda değer bir neticesi yoktu. İş işten geçmişti. Meşru Cumhurbaşkanı Makarios makamına geri döndü ama artık fiilen bölünmüş ve kısmen işgal edilmiş bir ülkenin cumhurbaşkanıydı.

EOKA B'nin oynadığı yıkıcı rol üzerine fikir yürüten Attalides, "Küçük ve yoğun bir hareket, en gerçekdışı uluslararası olasılıklara ve iç çıkarlara karşı akıl dışı bir biçimde Helen milliyetçiliğini savundu. Milliyetçi akımlar birbirlerinden beslenip birbirlerini gerekçelendirdikleri için bu hareket, Türkiye'nin Kıbrıs'ta uzun bir zamandan beri amaçladığı *taksim* hedefine ulaşmasının esas araçlarından biriydi" diye açıklar (1979, s. 183).

Ne var ki, EOKA B hareketinin nispeten az sayıda faal üyesi olduğu ve Kıbrıslı Elen kamuoyunun kayda değer bir bölümü tarafından be-

nimsenen *enosis* yanlısı milliyetçiliği tetikleyerek gelişip kendini gösterdiği gerçeği çoğu zaman gözardı edilir. Eylemlerinin sonuçları göz önüne alındığında EOKA B'nin akıl dışı duruşu, milliyetçiliğin etkinliğini gösterdiği kör edici, idealleştirilmiş soyutlamanın düzeyini yansıtır. Geriye bakıldığında, Makarios'u devirmek için belirli bir stratejiye başvurmak Kıbrıslı Elenler açısından genel olarak kabul edilmez olsa da, EOKA B'nin milliyetçiliği, Kıbrıslı Elen kamuoyunun bir kısmı ile ideal ve soyut düzeyde kayda değer ölçüde örtüşüyordu. Ve EOKA B, Kıbrıslı Elen kamuoyunun bu kesimine istinaden rezil ve kanlı planını uygulamaya cüret etti.

Türkiye ise Kıbrıs'taki faaliyetlerini, Kıbrıslı Türk toplumunu koruma ve 1960 Garantörlük Anlaşması uyarınca yükümlülükleri doğrultusunda Kıbrıs Cumhuriyeti'ni savunma gerekçelerine dayandırır. Kıbrıslı Elenler ve Yunanistan'ın aksine, Kıbrıslı Türkler, Türkiye'nin sayesinde güvende olduklarına ve Türkiye'nin faaliyetlerinin anlaşmada yasal bir zemini olduğuna yürekten inanıyorlardı. Ne var ki, uluslararası toplumun genel olarak kabul ettiği üzere, 1974 sonrasında Türkiye, Kıbrıs'ın iki bölge, iki toplumlu bir federe cumhuriyet olarak yeniden yapılandırılıp birleşmesi konusunda pek az şey yapmıştır. Bu federe cumhuriyet modeli, Kıbrıs'la ilgili BM Güvenlik Konseyi çözüm tasarılarının tümünün temelini oluşturmuştur.

Bu dönemin sonunda Ada, etnik sınırlar boyunca tam bir coğrafi bölünmeye uğradı. İnsanlar yerlerinden yurtlarından oldular ve nüfus mübadelesi yaşandı. Etnik olarak saf toplumların tek etnikli devletlere karşılık gelen milliyetçi görüşlerinin/hayallerinin soyutlamaları zorla gerçeğe dönüştürülmüştü.

Türkiye'nin askeri gücüyle desteklenen ve özerk yönetimini ortaya koyan kuzeydeki Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bölgesel bütünlüğünün ve egemenliğinin yeniden tesisini talep eden güneydeki Kıbrıslı Elenler, Ada'nın yeni gerçekliğiydiler artık. 1974'ten sonra, Türk ve Kıbrıs Türk yönetimleri Kuzey Kıbrıs'ın Türkleştirilmesi yönünde açık bir siyaset izledi ve giderek artan sayıda Türk yerleşimcinin işgal altındaki bölgeye getirilmesiyle birlikte nüfus yapısında bir değişim meydana geldi (Ioannides, 1993). Güneye itilen Kıbrıslı Elenler, o dönemden bu yana Türkiye'yi saldırganlık, istila ve Kuzey Kıbrıs'ı işgal etmekle suçlamışlardır. Türkiye'nin işgalinin yarattığı acı, karmaşa ve yer değiştirme, tüm Kıbrıslı Elen fraksiyon ve grupların, özellikle de

Aşırı sağın strateji ve amaçlarını bozguna uğrattı.

1950' ve 60'larda meydana gelen ve 1974 olaylarına yol açan bütün hadiselerde temel bir gerçek ağır basar: Kıbrıs sorununa müdahil olan ve milliyetçi ihtiraslarıyla ulus adına fayda sağlamaya çalışan tüm siyasi fraksiyonlar, etnik gruplar ve dış devletler kendi iradelerini dayatarak ve uygun gördükleri biçimde komşularının canına kıyarak şiddet kullanma hakkına sahip olduklarını varsaydılar.

BÖLÜNmüş ADA: BELİRSİZLİKLER, ZORLUKLAR VE UMUTLAR

Kıbrıs sorunu 1974'ten beri çıkmazdadır. BM ve uluslararası toplumun siyasi çözüm için birbiri ardına ortaya koyduğu çabalar, elle tutulur bir sonuç üretmemiştir. Bu çabaların arasında en çok dikkat çekenler 1977 yılında Cumhurbaşkanı Makarios ile Kıbrıslı Türk lider Denktaş arasında ve 1979 yılında Cumhurbaşkanı Kyprianou ile Denktaş arasında en üst düzeyde varılan anlaşmalardır. Bu anlaşmalar uyarınca, her iki tarafın da liderleri en azından kağıt üzerinde Kıbrıs sorununa getirilecek bir çözümün iki bölge, iki toplumlu bir federasyona dayanması gerektiğine ilişkin mutabakata vardılar. Ne var ki taraflar, anlaşmalar doğrultusunda harekete geçip federal bir çözüm için kararlılık sergilemeyince her iki üst düzey anlaşma da hükümsüz/ölü belge olarak kaldı. Kıbrıslı Elen kesimi anlaşmalarla ilgili yorumlarında ve bu anlaşmalara dayalı amaçlarını ortaya koyarken her zaman 1974 öncesi cumhuriyeti andıran güçlü bir merkezi devlet tasarısına yönelirken, Kıbrıslı Türk tarafı ise her seferinde *taksime* en yakın düzenleme olan konfederasyona sıcak baktı.

1974'ten sonra yapılan görüşmelerde dikkat çeken bir başka gelişme de 1983 yılında, dönemin BM Genel Sekreteri Perez De Cuellar'ın, Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler arasındaki müzakereleri New York'ta yeniden başlatmasıydı. Bu görüşmeler, Genel Sekreter tarafından yaratılan ve Kıbrıs sorununa federal bir çözüm için çerçeve oluşturacak yönergelerle dayandırılacaktı. Bu sırada Yunanistan da, komünizm karşıtı Yunan Solu'nun kurucusu Başbakan Andreas Papandreou liderliğinde ilk sosyalist hükümetini kurmuştu. En az sağ kanada mensup selefleri kadar milliyetçi olan ve sağ görüşlü hükümetlerin geride bıraktıkları ciddi ve ağır mirasın manevi yükünü omuzlarında hisseden Papandreou, Kıbrıslı Elen milliyetçiliğini büyük bir heves ve kararlılıkla savunmaya girişti. Toplumlar arası görüşmelere itimat etmeyen Papan-

dreou, dünya kamuoyunun görüşünü Türkiye aleyhine çevirme çabası içinde oldu ve Ada'nın sorunlarını çözmek üzere görüşmelerin başlaması için Türk birliklerinin Kıbrıs'tan çekilmesini şart koştu. Türk tarafı bu şartı son derece kışkırtıcı ve kesinlikle kabul edilemez olarak algıladı ve bunun yerine 1974 askeri çıkarmasının sonucu olarak Ada'daki *taksimi* müzakereler için bir ön şart olarak ileri sürdü. Yunan ve Kıbrıslı Elen tarafının ön şartı Türkler ve Kıbrıslı Türkler açısından ne denli korkunç ve kabul edilmez ise, bu görüş de Yunanlılar ve Kıbrıslı Elenler açısından korkunç ve kabul edilmezdi.

Papandreou'nun 1982 yılının Şubat ayında Kıbrıs'a yaptığı tarihi ziyaret Kıbrıslı Elenler arasında yeni bir milliyetçi coşkuyu ve sosyalist bir Yunanistan liderliğinde artık her şeyin farklı olacağına yönelik bir umudu tetikledi. İki Kıbrıslı toplumun arasında varılan önceki anlaşmalardan sapan Kıbrıslı Elenler yeniden BM Genel Konseyi'ne başvurarak Türk askerlerinin Kıbrıs'tan çekilmesini ve tüm mültecilerin evlerine dönmelerini talep etti. BM önergesi, cumhuriyetin "Kıbrıs'ın tümü üzerinde tam ve etkin bir denetim sağlama hakkını" uygulamasına yardımcı olmaları için tüm devletlere çağrıda bulundu. Ne var ki, o dönemde BM'de oy kullanan devletlerin üçte ikisi ya Sovyet bloğunun ya da bağlantısız hareketin üyeleri idi ve her iki grup da Amerikan politikalarına ve onun müttefiği Türkiye'ye karşı şiddetle muhalefet gösteriyor veya en azından son derece eleştirel yaklaşıyordu. Bu gelişmeler Türk tarafını soğuttu ve Kıbrıs sorunu ile ilgili toplumlar arası görüşmeler askıya alındı. Olayların beklenmedik yönde gelişmesinden ötürü telaşa kapılan ve gerçekçi yaklaşımlar benimseyen Nicos Rolandis, Komünist Partisi AKEL ve Clerides'in ana muhalefetteki Demokratik Seferberlik Partisi (DISI)'nin de desteğini alarak, BM Genel Sekreteri'nin federal bir modele dayalı planını derhal ve koşulsuz kabul etmesi için Kıbrıslı Elen Cumhurbaşkanı Kyprianou'ya çağrıda bulundu. Fakat Kyprianou, Papandreou hükümetinin dile getirdiği görüşler doğrultusunda anavatanın izinden gitmeye daha fazla meyilliydi.

Kyprianou'nun direnmesi neticesinde Rolandis görüş ayrılığı içerisinde istifa etti. 15 Kasım 1983 günü, Türkiye'nin desteklediği Kıbrıslı Türk lideri Rauf Denktaş, uluslararası hukuğa ve uluslararası topluma meydan okuyarak tek taraflı bağımsızlık ilan etti. Bu bağımsızlık ilanı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni (KKTC) doğurdu. Ne var ki, kuruluşundan bu yana KKTC uluslararası açıdan gayrimeşru bir oluşum ola-

rak kaldı. Bu devleti sadece Türkiye tanıdı ve Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'a doğrudan ekonomik yardımları ve Ada'daki askeri mevcudiyeti, KKTC'nin fiili varlığını sürdürmesinin tek koşulunu sağladı.

Siyasi ayrılma ilanı ve KKTC'nin Türk tarafınca kurulmasıyla birlikte mevcut durumda büyük bir değişiklik olmamıştı zira 1974'ten bu yana geçerli olan oldu bittiye sadece bir isim eklenmişti. Ne var ki bu durum, uzun zamandır süren *taksim* gayesi de göz önüne alındığında, siyasi düzeyde Kıbrıslı Türk milliyetçiliğinin itibarına ve psikolojik anlamda güçlenmesine katkıda bulundu. Bu aynı zamanda, Kuzey Kıbrıs'ın zorla bölünmesine karşı irtibatı olan uluslararası tüm forumlar nezdinde şiddetli protestolarını sürdürmekten asla vazgeçmeyen Kıbrıslı Elen toplumu da yabancılaştırıp soğuttu. Türk tarafının tek taraflı bağımsızlık ilanı, Kıbrıs sorununun çözümünü geçmişe kıyasla çok daha karmaşık bir hale getirdi. Anlaşmaya varma mücadelesi artık sadece 1960 ve 70'lerde yaşanan şiddet ve insanların yerlerinden yurtlarından olmasından kaynaklanan sorunların kalıntılarıyla değil, aynı zamanda KKTC'nin sorunlu varlığıyla da başa çıkmak zorundaydı. Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler arasında yeni sorunlar ve yeni ihtilaf unsurları, geçmişin çözülmemiş sıkıntılı ve karmaşık sorunlarına eklenmişti.

Ne var ki, George Vassilio'nun 1988 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanlığına seçilmesi, Kıbrıs sorununun çözümünde geleneksel siyasete hâkim olandan çok daha farklı bir ruh ve yaklaşım aşıladı. Cumhurbaşkanı Vassiliou, alışlagelmiş milliyetçilikten sapan bir federal çözüme gerçek bir bağlılık ortaya koyan ilk Kıbrıslı Elen liderdi. Ayrıca, iç ve dış politikaya Avrupa merkezli yaklaşımı, Kıbrıs siyasetinin dünyasına yeni ve canlandırıcı bir yaklaşım kattı.

Daha önceki tüm Kıbrıslı Elen liderlerin aksine Vassiliou yurt içi meselelerde kamu idaresini ve devleti parti politikasından uzak tutmak için önemli adımlar attı. Milliyetçi söylemi, uyguladığı kamu ve siyaset kültüründen ve politika oluşturma sürecinden çıkardı ve Milli Muhafız ordusunu yeniden yapılandırıp modernize ederek düşmanlıktan ve milliyetçi kültürden çok kontrol edilmiş teknik değerler sistemine dayalı profesyonel ordu fikrini ortaya attı. Ayrıca, kitle iletişimlerini özgürleştirerek devlet denetiminden çıkardı ve vergi sistemi gibi günün şartlarına uymayan idari mekanizmaları yeniden yapılandırdı.

Kıbrıs sorunu ile ilgili ise Vassiliou, Kıbrıslı Türklere, varlıklarını, siyasi çıkarlarını, kendi kültürel kimliğiyle ayrı bir Kıbrıs topluluğu ola-

rak kaygılarını tam anlamıyla kabul eden bir tavırda yaklaşan ilk Kıbrıslı Elen liderdi. Vassiliou 1990 yılında, Kıbrıs Cumhurbaşkanı sıfatıyla tüm Ada'nın adına Avrupa Birliği üyeliğine başvurdu. Elbette bu, ayrılıkçı Kıbrıslı Türk milliyetçileri için son derece tatsız bir durumdu ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımayan ve Cumhuriyet'in Kıbrıslı Türkleri temsil etmediğine inanan geniş kapsamlı Türk ulusal politikasını da baltalıyordu. Yine de Vassiliou'nun federal çözüme katı ve ikna edici bağlılığı, Avrupa Birliği'ne resmi başvurusunu, "Cumhuriyet'in" uluslararası tanınmış statüsünü Kıbrıslı Türk toplumuna dayatmaktan ziyade anlaşma için bir katalizör olarak tanımladı.

Ayrıca, Vassiliou izlediği dış politika açısından Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne yönelimini açıkça ve kamuoyu nezdinde destekleyen ilk Kıbrıslı Elen lideri oldu. Vassiliou, Türkiye'nin Avrupalılaştırılmasının Türkiye'deki sivil toplumu ve sivil siyaseti güçlendirmek ve ayrıca demokrasiyi derinleştirmek açısından çok önemli olacağını ileri sürüyordu. Vassiliou, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini destekleme gerekçesini ortaya koyarken Türkiye'nin Avrupalılaşmasının Kıbrıs sorununu çözmeye yönelik değişikliklere ön ayak olacağını ve gelecekte bölgedeki barış, refah ve güvenlik için bir çerçeve sağlayacağını savunuyordu. Bu anlamda, Kıbrıs sorunu üzerine çatışma çözümlenmesine dayalı bir bakış açısı ve süreç dahilinde siyasi diyalog başlatan ilk lider de Vassiliou idi. Vassiliou, kendinden önce gelen ve Kıbrıslı Türk tarafına karşı alışlagelmiş milliyetçi ve husumete dayalı yaklaşımı benimseyen liderlerin tam aksine Kıbrıslı Elenler ile Yunanistan'ın ulusal çıkarlarını Kıbrıs sorununa federal bir çözüm getirilmesiyle ve hem Kıbrıslı Türklerin hem de Kıbrıslı Elenlerin çıkarlarına hizmet edecek bir Avrupalılaşma ve demokratikleşme süreciyle ilişkilendiren ilk Kıbrıslı Elen liderdi.

Vassiliou'nun milliyetçiliğe baskın çıkan ve federal bir çözümü benimseyen bu yeni ve samimi yaklaşımı bölgenin geleceği adına öngördüğü Avrupa vizyonu ile birleşip, Kıbrıslı Türk toplumu içindeki ılımlıların yavaş yavaş güvenini kazandı ama öte yandan da milliyetçileri afallatıp hayal kırıklığına uğrattı. Kıbrıslı Elen toplumu içindeki milliyetçiler de anlaşılır bir şekilde Vassiliou'nun ruhu ve yaklaşımı ile uyumsuzluk içerisindeydi. Onların gözünde, Vassiliou'nun izlediği siyaset daha önce eşine rastlanmamış bir etnik ulusal taviz ve düşman karşısında teslimiyeti ifade ediyordu. Geleneksel milliyetçiliğin çerçevesi dışında işleyen bir devlet politikası ve kamu yönetimini ortaya koyup etkin

bir biçimde uygulayan Vassiliou, oyunun kurallarını -yani Kıbrıs etnik toplulukları içinde ve arasında süregelen çatışmanın kurallarını- değiştirmişti. Bu öngörülmemiş değişim hem Kıbrıslı Elen hem de Kıbrıslı Türk milliyetçilerin kafasını karıştırmıştı. Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk milliyetçilerin onlarca yıldır alıştıkları düşmanca siyasetin bilindik kuralları Vassilio'nun yönetimi vasıtasıyla izlediği ve yarattığı siyasi yaklaşım ve koşullar tarafından giderek daha etkin bir biçimde baltalanmıştı. Elen milliyetçi zihniyetine göre, Vassiliou büyük bir günah işlemiş, en kutsal değerleri, yani ulusu ve Helenizmi tehlikeye atmıştı. Özellikle aşırı sağın ve ayrıca sosyalistlerin saflarındaki Kıbrıslı Elen milliyetçiler onu asla bağışlayamazlardı. Vassiliou, Kıbrıs sorununa iyi niyetli yaklaşımı ve çözüme bağlılığıyla, Kıbrıslı Elenlerin Avrupa tarzı demokrasi ve sivil toplum modellerini yerinde bir tutumla anlayıp bunlara uyma kapasitelerini gözünde büyüttmüştü.

1993 yılındaki Cumhurbaşkanlığı Seçimleri'nde geniş bir parti yelpazesinde yer alan milliyetçilerin destek oylarıyla, Kıbrıslı Elen sağ kanat milliyetçileri pek az bir farkla Vassiliou'yu geçip zafer kazandılar. Vassiliou aleyhindeki kampanya, BM Genel Sekreteri Boutros Ghali'nin önerdiği "Fikirler Paketi" dahilinde sunulan anlaşma çerçevesini kabul ederek ulusu sattığı yönündeki doğrudan ithama kadar vardı. Ardından, Glafkos Clerides'in Kıbrıslı Elen sağ kanat milliyetçilerinin lideri ve cumhurbaşkanı, Denktaş'ın ise Kıbrıs Türklerinin milliyetçi lideri ve bağımsızlığını ilan eden KKTC'nin cumhurbaşkanı olduğu bir siyasi ortamda geçen yıllara, artan gerilim ve iki toplum arasında büyüyen güvensizlik damgasını vurdu. Geçmişteki aleni ve saplantılı milliyetçiliğin yeniden canlanması, askeri senaryolara kafa yorulması ve dost düşmana ilan edilerek sürdürülen sonu gelmez bir silahlanma yarışı bir kez daha her iki toplumdaki milliyetçilerin sesini ve ruhunu ön plana çıkardı.

Ayrıca aleni, sürekli tekrar eden ve hatta militan bir milliyetçiliğin ön planda olduğu bir dönemde Kıbrıs meselesine Yunanistan ve Türkiye'nin açıkça müdahil olması fayda sağlamıyordu. Bir AB üyesi olarak Yunanistan'ın, Kıbrıslı Elen hükümetindeki sağ kanat milliyetçilerin Kıbrıs'a bir Yunan bölüğü gönderilmesi taleplerine olumlu yaklaşması engelleniyordu. Ne var ki, Yunan Başbakanı Andreas Papandreou, Müsterek Savunma Doktrini'nin başlatıldığını ilan ederek, Türkiye'nin herhangi bir kışkırtmada bulunması durumunda Yunanistan'a, Kıbrıs'ın askeri savunmasında resmi görev veriyordu. Askeri senaryolarla ilgili

milliyetçi söylem, Kuzey Kıbrıs'taki askeri gücünü pekiştirmek ve artan sorunlara yenisini eklemek için Türkiye'ye gerekçe sağlamıştı.

Her iki toplumun da anavatanları, ya etnik soydaşlarının Ada'daki askeri savunmasında müdahil olmak için istekli olduklarını vurgulayarak ya da oradaki fiili askeri varlıklarını arttırarak tırmanan gerilimin ayrılmaz bir parçası oldular. Tırmanan gerilim, Ege Denizi'nde öne çıkma-ya başlayan Türk-Yunan ihtilafına sıçradı ve yaşanan ihtilaf gerilimi daha da arttırdı (Gündüz, 2001; Kozyri, 2001). Türkiye'nin, Ege'deki Yunan Hava Sahası'nı tehlikeli bir biçimde ihlal etmesi, Yunanistan'ın cesaretini kırıp, ilan ettiği Müşterek Savunma Doktrini vasıtasıyla Kıbrıs Cumhuriyeti'ni askeri güvenceye alma kararından caydırmaya yönelik, özellikle seçilmiş bir stratejik baskı biçimiydi. Bu eğilim, Yunanistan ile Türkiye arasındaki gerilimi tehlikeli bir biçimde tırmandırdı ve Kıbrıslı iki toplum arasındaki yabancılaşıma ve güvensizliği 1974'ün trajik olaylarından beri görülmemiş düzeyde arttırdı.

Glafkos Clerides'in 1998 yılında yeniden Kıbrıs Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin ardından, koalisyon hükümeti geçmiş yılların militarist meydan okumalarından uzaklaşmak, Kıbrıs sorununu yeniden siyasi arenaya çekmek ve milliyetçi söylemin vurgusunu, uluslararası toplumun talepleriyle bağdaşacak şekilde azaltmak üzere çaba gösterdi. Ne var ki, yeniden canlanmış milliyetçilik ve gerilim içinde geçen dönem Kıbrıslı iki toplumu ve anavatanlarını geçen yirmi beş yıla kıyasla birbirlerinden daha da uzaklaştırdı.

1990'ların sonunda meydana gelen bir dizi başka olay durumu daha da karmaşıklaştırdı. Bir taraftan Kıbrıs Cumhuriyeti ile AB arasındaki üyeliğe kabul görüşmeleri bir taraftan da Türkiye'nin AB üyeliğinin reddedilmesinin ardından Avrupa Türkiye ilişkilerinin bozulması ve Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan ciddi boyuttaki gerileme Kıbrıs sorununda yaşananan güçlükleri ve gerilimleri arttırdı. Bu koşullar altında, rakip taraflar arasındaki anlaşmazlığın üstesinden gelmek için çok çaba sarf edilmeliydi. Durumu düzelterip gerilimi etkisizleştirmek sadece Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumlarının değil, Doğu Akdeniz'deki gelişmelerle ilgili kaygılarını saklamayan uluslararası toplumun yanı sıra Yunanistan ve Türkiye'nin de yüz yüze olduğu bir sorundu.

Ne var ki, tüm bu belirsizliklerin ve ihtilafları arttıran gelişmelerin ortasında, Kıbrıs'ın geleceği için umut ışığı yakan iki yeni tarihsel unsur ortaya çıktı. Bunlardan ilki, topluluk seviyesinde barış ve uzlaşma arayan,

eski milliyetçiliğin nüksetmesine karşı mücadele edip meydan okuyan her iki toplumdaki on yıllık bir yurttaş hareketinin ortaya çıkmasına ön ayak oldu. Yıllar içerisinde, BM ve ilgi duyan üçüncü şahısların sağladığı olanaklarla yurttaş barış hareketi iki toplum arasında, sivil toplumun çeşitli seviyelerinde, eğitimcileri, gençlik gruplarını, avukatları, iş insanlarını, mimarları, sanatçıları, şairleri ve diğerlerini içine alan temaslar başladı. Bu yurttaş girişiminin vizyonu, Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumlarını ayıran uçuruma, yıllarca süren etnik gruplar arası şiddetin, korku ve güvensizliğin yarattığı o büyük uçuruma köprüler gererek barış davasını güçlendirmektir. Amaç, günün birinde her iki toplumun liderlerini de siyasi bir anlaşmaya varmaya sevk edecek cesareti, desteği ve yardımı sağlayacak barış kültürünün ilk unsurlarını geliştirmektir. Yurttaş barış hareketinin, siyasi liderlerin yapması gereken işlerin yerini almayacağı biliniyordu. Ne var ki bu hareket, gerekli ve tamamlayıcı bir pozitif güç oluşturdu ve bu güç olmadan siyasi liderlerin bir anlaşma için ortaya koyacakları herhangi bir çaba sekteye uğrayacaktı.

Bu tarihsel unsurlardan ikincisi, Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı izlediği siyasatteki resmi değişimle ilgiliydi. Bu değişim Yunanistan'ın, geleneksel düşmanlıktan ve milliyetçi yaklaşımlardan bilinçli bir biçimde uzaklaşıp, AB'nin uluslararası, etnik kökenin ötesinde bir toplum, siyaset ve devletler arası ilişki vizyonu model olarak ve bu vizyonun teşviğiyle hareket ederek milliyetçi olmayan bir siyaset ve yönetim izleme çabasıydı. Bu değişim Costas Simitis liderliğindeki sosyalist partinin yönetime gelmesiyle başladı. Simitis hükümeti, bilinçli olarak milliyetçilikten uzak duran ilk Yunan hükümetiydi. Yunanistan bu esaslı tutum değişikliği vasıtasıyla, Türkiye ile, iki ülke arasında onlarca yıldır ihtilaf yaşanan ve çıkmaza giren birçok çetin mesele üzerine diyalog için yeni fırsatlar yaratan yaklaşımlar benimsedi.

Yunanistan'ın rızası ve yardımıyla, 1999 yılının Aralık ayında Helsinki'de düzenlenen AB Zirvesi'nde Türkiye'nin AB üyeliğine adaylığının kabul edilmesi ve ertesi yıl Nice Zirvesi'nde bu kararın pekiştirilmesi, Türk-Yunan ilişkilerini ve çetrefilli Kıbrıs sorununu AB çerçevesi içine yerleştirdi (Başkanlık Sonuç Bildirgeleri, 1999). Kıbrıs meselesi çözülmemiş bir sorun olarak kaldıysa da, AB umudu, ilk ortak vizyonu ve barış için güçlü, pozitif bir katalizörü sağlama potansiyeline sahip siyasi kurumsal çerçeveyi ortaya koydu. Geriye kalan tek şey, oyuncuların, somut sonuçlar elde etmek üzere yeni ve tarihsel fırsatları değerlendirmek için derhal harekete geçip geçmeyecekleriydi.

5

ÇATIŞMA VE YABANCILAŞMA

Kıbrıs Sorununun Milliyetçi Çerçevesi

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1960 yılında kurulmasından 1974 yılına kadar, Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk milliyetçileri strateji ve odaklanma açısından bir dizi üstü kapalı/güç algılanan değişim geçirdiler. İlk başta hemen fark edilmese de milliyetçilerin, Ada'nın etnik gruplar arası ilişkilerine damgasını vuran ve şiddet dönemleriyle doruk noktasına çıkan olayları nasıl ifade ettikleri ve etkiledikleri göz önüne alındığında bu değişimler önemliydi. Bir yandan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Anayasası gerek Kıbrıslı Elenlerin *enosis* gayesini hem de Kıbrıslı Türklerin *taksim* gayesini yasakladığından, her iki toplumun milliyetçiliği de kendi açısından cumhuriyetin devleti bünyesinde merkezileştirilmiş güce yeniden odaklandı. Giddens (1994), milliyetçilik üzerine yaptığı tahlilde, devletten bir güç odağı olarak bahseder ve milliyetçi zihniyet ise bu güç odağı ile bağlantılı olarak etnik grupları harekete ve devletin gücü üzerinde ayrıcalıklı ve tek etnikli bir denetim hakkı iddia etme girişimlerinde birbirleriyle rekabet etmeye sevk eder. Milliyetçi düşmanlığın, devletin kurumsallaşmış gücü ile karşılıklı olan bu ilkesi, özellikle 1960-1974 yılları arasında Kıbrıs sorununun karakteristik özelliklerinden biriydi.

Kıbrıslı Elen Kesiminde Milliyetçilik

1960'tan 1974'e kadar, Elen milliyetçiliği birbirinden ayrı iki akım hâlinde gelişti. İlk akım, cumhuriyetin ilk Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios tarafından temsil ediliyordu. Makarios'un yandaşları arasında, geçmişteki sömürge karşıtı EOKA mücadelesinde yer alan sağ kanat destekçileri ve Makarios'un Kıbrıslı Elen parti siyasetini aşan bir hoşgörüye sahip olduğunu düşünen komünist Sol üyeleri vardı. Etnik gruplar arası gerilimin zorluklarıyla karşılaşan Makarios, Elen milliyetçiliğinin egemenliğini yücelterek Kıbrıslı Elen toplumu içindeki parti çatışmalarını arasında köprü kurmayı amaçladı. Bu strateji, Kıbrıslı Elen komünist soluna siyasi meşruiyet elde etmek için temel sağladı.

Elen milliyetçiliğinin bu akımı, Kıbrıslı Elenlerin sayısal çoğunluğa sahip olması ve kültürel tarihinden ötürü Kıbrıs Adası'nın özünde tamamen Elen olduğu varsayımıyla ifade ediliyordu. Kıbrıslı Türk toplumunun geneli kaçınılmaz olarak bu fikre içerliyor ve Türk milliyetçileri bundan tam anlamıyla nefret ediyordu. Yunanistan ile Ada'nın birleşmesinin önceliği ve aciliyetini vurgulayan geçmişteki Elen milliyetçi zihniyeti artık Kıbrıs kavramını bir Elen adası olarak onaylama ve yayma eğilimindeydi. Ne var ki, 1974 yılına kadar, *enosis*in bağımsız ve Elen bir Kıbrıs fikrini içermesi özünde tarihsel bir tesadüf ve stratejiydi fakat *enosis*in genel vizyon ve amacından vazgeçmekle ilgisi yoktu. Bunun ardındaki mantık taktiksel siyasette bir değişikliği de beraberinde getirirken milliyetçiliğin çerçevesi dışına çıkmadı. 1973 yılında *Le Point* dergisiyle yaptığı bir röportajda Makarios bu yaklaşımı ayrıntılarıyla açıklayarak şunları belirtiyordu:

Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi için mücadele ettim ve *enosis* tüm Kıbrıslı Elenlerin olduğu gibi benim de her zaman vazgeçilmez ulusal gayem olacaktır. Ulusal inancım asla değişmemiştir ve ulusal lider olarak sürdürdüğüm meslek yaşamım hiçbir zaman tutarsızlık veya çelişki içinde olmamıştır. *Enosis* yerine bağımsızlığı kabul ettim zira birtakım dış koşullar ve unsurlar özgür bir seçime meydan vermedi (*Le Point*, 1973).

Bu açıdan bakıldığında Kıbrıslı Elenler, Kıbrıslı Türkleri bir aykırılık ve Kıbrıs toplumunun varsayılmış Helenistik yapısı kapsamında dikkate alınacak bir engel olarak gördüler. İlke olarak, tek etnikli bir toplum kavramının önceliğine dayanarak Yunanistan ile en baştaki birleşme ga-

yesinden henüz vazgeçilmiş değildi. Daha ziyade, *enosis* gayesi uzak ve belirsiz geleceğe ertelenmiş ve geçici bir olgu olarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin öntü açılmıştı. Elen milliyetçiliğinin Makarios tarafındaki akımının yeni unsuruna göre, birleşme bir gün gerçekleşecek de olsa bu neticenin şimdi değil uzak bir gelecekte elde edilmesi hedeflenmeliydi ve *enosis* gayesi, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ara evresi boyunca sürdürülmeliydi. Makarios yaptığı ateşli ve etkileyici konuşmalarında Kıbrıslı Elenlere her zaman "Kıbrıs Yunandır, Kıbrıs tarihin başlangıcından beri Yunan olmuştur ve Yunan kalacaktır. Kıbrıs'ı Yunan ve bölünmemiş olarak devraldık, Yunan ve bölünmemiş olarak koruyacağız. Yunan ve bölünmemiş olarak da Yunanistan'a teslim edeceğiz" diye hatırlatmada bulunuyordu (Denktaş, 1982, s. 15).

Makarios'un Kıbrıs Helenizmine uzun vadeli bir mücadele olarak tekrar tekrar atıfta bulunmasını bu bilgiler ışığında ele almak lazımdır. Taktilsel düşüncelerin ötesinde, tek etnikli bir millet ve topluma, efsaneleştirilmiş, başlangıçtan beri varolan etnik köken ve geleceğe ve tarihsel olarak değişmediği varsayılan bir etnik kimliğe atıfta bulunma -Ada'daki diğer birçok farklı kültürlerin karışımını ve etkisini göz ardı etme- milliyetçiliğin gerçeklerden ne ölçüde kopup uzaklaştığının göstergesidir.

Gerçek anlamda uygulaması mümkün olmayan *enosis* hırsı, mağrur ama son derece duygusal bir hayal olarak sürdürülüp korundu. Attalides'in bu konu üzerine kaydettikleri son derece yerindedir:

1967 yılından sonra Kıbrıs Hükümeti'nde kimse, Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesinin pratik anlamda amaçlanması fikri üzerinde düşünüp kafa yormasa da Kıbrıs'taki olayların gidişatı açısından *enosis*in mevcudiyeti çok önemliydi. *Enosis*in kapsayıcı bir ideoloji olarak mevcudiyeti, Kıbrıs Devleti'nin nesnel durumu ile daha çok bağdaşan ve politik sorunlarının çözümüne katkıda bulunabilecek siyasi ideolojilerin gelişimini engelledi. (1979, s. 105)

Elen milliyetçiliğinin evvelce bahsi geçen ve Makarios geleneğini temsil eden akımını en doğru şekilde okumak için bunun kutsal *enosis* ülküsüne sadık kalmak adına yapılan bir cambazlık, zihinsel bir girişim olduğunu, bir yandan da bu girişimi yasaklayan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'na itibar ettiğini anlamak gerekir. Makarios milliyetçiliğindeki bu anlam bulanıklığı, *enosis*i Kıbrıslı Elen siyasetinin özü, uzak bir

gelecekte gerçekleştirilecek bir ülkü olarak benimsemekle ve aynı zamanda da cumhuriyeti sadece taktiksel ve son tahlilde geçici bir oluşum olarak sürdürmekle savunuluyordu. Dolayısıyla Türk milliyetçilerinin ve genel olarak Kıbrıslı Türk toplumunun gözünde, Kıbrıs'ın bir Elen adası olduğuna yönelik Kıbrıslı Elen iddiası ile *enosis*in güncel değil gelecekle ilgili bir mesele olduğu düşüncesi arasında pek az fark vardı ya da esasen hiçbir fark yoktu. Ne de olsa, Kıbrıslı Elenlerin derhal bir birleşme için en baştaki talepleri tam olarak aynı varsayım üzerine kurulmuştu; yani Kıbrıs'ın özünde katıksız bir Elen adası olduğu varsayımı.

Elen milliyetçiliğinin ikinci akımı General Grivas tarafından temsil ediliyordu. 1960 sonrası dönemde bu hareket, katıksız *enosis* düşüncesi üzerine kurulmuştu ve Kıbrıslı Elen toplumu arasında en militan ve en aşırı uçtaki etnik merkezliği somutlaştırıyordu. 1950'lerdeki ilk EOKA'nın ideallerinden faydalanan bu akım, 1960'larda bir halk hareketini yaratıp şekillendirdi ve bu hareket, 1970'lerin başında paramiliter örgüt EOKA B'nin oluşturulmasıyla birlikte doruk noktasına çıktı. Grivas'ın milliyetçilik akımının benimsediği düşünceye göre Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşme mücadelesi tamamlanmamıştı. Bu açıdan bakıldığında, İngilizlere karşı ayaklanma sadece ilk adımdı ve mücadele hiçbir sapma olmadan kutsal *enosis* gayesine ulaşılan kadar devam etmeliydi. Bu bakış açısına göre, artık Kıbrıs Helenizmi'nin gerçek ya da potansiyel iki düşmanı vardı. İlki, bizzat Kıbrıs Cumhuriyeti'ydi zira Cumhuriyet'in Anayasası Kıbrıs'ın bir başka devletle birleşmesini yasaklıyordu. İkincisi Kıbrıslı Türk toplumu ve bu toplumun içindeki milliyetçilerdi. Bunlar, özünde Elen olan bir adada sadece etnik saflığı bozan unsurlar olarak değil ama aynı zamanda *enosis* tercihinin Anayasa'nın dışında kalmasının gerçek nedenleri olarak görülüyordu.

Kıbrıs'a ilişkin Yunan siyasetindeki üstü kapalı bir değişim, bu türdeki Elen milliyetçiliğinin görüşünü güçlü bir biçimde pekiştiriyordu. 1960 öncesi Yunan hükümeti, Yunan kamuoyu nedeniyle şifahen ve ideolojik anlamda *enosis*in destekçisi olarak görünme zorunluluğu duyuyordu ama pratikte Yunanistan bu düşünceye karşıydı. Ne var ki, 1960'lar boyunca Yunanistan *enosis*e sıcak bakmaya başladı. Bunun nedeni *enosis*in, Batılı güçleri, gelecekte komünistlerin bağımsız bir Kıbrıs'ta idareyi ele geçirme tehlikesinden koruyacağına olan inançtı (Nositer, 1964). Makarios'un komünist partisi AKEL'e karşı hoşgörüsü, bağımsızlığı taktiksel olarak tercih etmesi, dış politikasının bağlantısızlar

hareketine yönelmesi ve Sovyetlerle mali anlaşma yapmayı kabul etmesi Batı'da alarm zillerinin çalması ve Elen milliyetçiliğinin aşırı sağ hareketine tam destek vermeye zorunluluk duyulması için yeterliydi.

Geri plandaki bu karmaşık ve yerel ve uluslararası etkenler göz önünde bulundurulduğunda, Grivas'ın öncülük ettiği milliyetçilik akımı, bağımsızlığın kabul edilmesini ve iki toplumlu cumhuriyetin kurulmasını etnik bir karışım ve Elen etnik ulusal ideallerinin ihlali olarak addettiler. Dolayısıyla, bu mantığa göre Grivas'ın milliyetçilik akımı, bağımsızlık sonrası dönem boyunca mücadelesine devam etme hakkını saklı tuttu. 1970'lerin başına gelindiğinde, paramiliter gruplara esasen EOKA'nın eski çekirdek üyeleri liderlik ediyordu ve bu üyeler bağımsızlığın kabulunu milli bir ihanet olarak görüyorlardı. Grivas'ın liderlik ettiği aşırı sağ kanattaki milliyetçilerin Yunanistan'daki milliyetçilerle, özellikle de ordudaki aşırı sağcılarla sıkı bağları vardı. Birlikte, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin meşru ve anayasal çerçevesi dışında yarı siyasi bir gündem ve strateji izliyorlardı. Bu gündem milliyetçilerin paramiliter faaliyetleriyle birlikte yürütülüyordu (Stern, 1977). Kıbrıslı Elenlerin aşırı sağ kanattaki milliyetçileriyle Yunanistan'ın askeri teşkilatı içinde bulunan müttefiklerinin arasındaki bu ilişki, Makarios'a karşı düzenlenen darbeye ön ayak olan Yunan Cuntası'nın albaylarının 1967 ile 1974 yılları arasındaki dönemde iktidara gelmeleriyle doruk noktasına ulaştı.

Kıbrıslı Türk Kesiminde Milliyetçilik

Elen milliyetçiliği gibi, Türk milliyetçiliği de strateji ve etki açısından 1960 ile 1974 yılları arasında üstü örtülü bir değişim yaşadı. Kıbrıslı Elen kesiminde, Makarios'un liderliğindeki milliyetçilik akımı Kıbrıs Devleti'ne, daha çok Kıbrıslı Elenlerin elindeki bir koz olarak odaklanırken, Grivas'ın liderliğindeki milliyetçilik akımı Kıbrıs Devleti'ni, birleşmeye giden yolda büyük bir kurumsal engel olarak görüyordu. Kıbrıslı Türk kesiminde, Kıbrıslı Türk milliyetçiliği Kıbrıs Devleti'nin anayasal otoritesine Türk etnik merkezci özerkliği ve bağımsızlığı adına karşı çıkıp bu otoriteyi baltalıyordu. Bağımsızlık sonrası dönemde, Türk milliyetçiliği Kıbrıs Devleti'ne iki toplumlu ve üniter yapısı itibarıyla savunamaz, işlevsiz ve dolayısıyla etnik azınlık konumundaki Kıbrıslı Türkler için zararlı olarak bakıyordu. Bu bakış açısına sahip Türk milliyetçileri, devlet otoritesine anayasal düzene karşı direnme ve tahrik stratejisi izlediler ve nihayetinde hükümetten tamamen çekildiler.

1983 yılındaki tam ayrılmaya kadar farklı evreler geçiren bu çekilme süreci, Makarios'un 1963 yılında anayasayı değiştirmeye yönelik on üç maddelik teklifiyle başladı - bu teklif, proaktif olmak şöyle dursun, Kıbrıslı Türk liderlerinin anayasal güvence altına alınmış veto yetkisi vasıtasıyla katılıp yürüttüğü idari süreci aksatıp bozacağı endişesiyle bir tepki yarattı. Bu on üç maddelik yasa teklifi bir yandan Kıbrıslı Türklerin veto yetkisini ölçüstüzce kullanmasını dizginlemeyi amaçlarken, bir yandan da siyasi güçlerini ellerinden alıp Kıbrıslı Elenlerin elinde toplanması sonucunu doğuracaktı. Bu dinamik Kıbrıslı Türklerin ayrılıkçı stratejilerini kolaylaştırıp teşvik ederek Türk milliyetçiliğini güçlendirirken, Türk milliyetçiliğinin taktikleri de alevlenen Elen milliyetçiliğine katkıda bulunuyor ve Elen milliyetçiliği de Makarios'un yukarıda bahsedilen yaklaşımını doğurup makul kılıyordu. Ne var ki Türk milliyetçileri, cumhuriyetle olan uzlaşmaz ve aksatıcı ilişkilerini, güçlü anavatanları Türkiye'nin doğrudan ya da dolaylı desteğine sahip olmayı garantiledikleri ölçüde devam ettiriyorlardı.

Kıbrıslı Türk liderleri kendi dışlayıcı ve milliyetçi zihniyetlerinden yola çıkarak sonuca varıp, Kıbrıslı Elen toplumunun Ada'nın idaresinde iki toplumlu davranıp hareket etmekteki yetersizliklerini öngördüler. Herhangi bir bağımsız gözlemcinin düşüncesine göre, milliyetçiliğin 1960 ile 1974 yılları arasındaki boyutu ve yoğunluğu ele alındığında, cumhuriyetin iki toplumlu yapısının sürdürülebilir olmadığı açıktı. Buna karşın Kıbrıslı Türkler, kendi milliyetçi yönelimleri vasıtasıyla bu sosyopolitik çözülmenin ve kaçınılmaz olarak yarattığı açmazın ayrılmaz bir parçası olmuşlardı. Türk milliyetçileri, Kıbrıslı Türk toplumunun siyasi ve coğrafi hareketlenmesine ve silahlanmasına yol açan ayrılıkçı ve etnik ulusçu bir politika izleyerek 1974 öncesinde bile anayasal düzenin bozulmasına büyük ölçüde yardımcı oldular. Bu bağlamda, söz konusu hareket TMT'nin bağımsızlık sonrası dönemde de devamlılığına ve yeniden eyleme geçmesine ön ayak oldu ve Kıbrıs Cumhuriyeti içinde Kıbrıs Türk ve Türk paramiliter örgütsel temelini atıp yapısını inşa etti. Bir yandan TMT gerçekten de Kıbrıs Türk toplumunun siyasi tarihinde önemli ve merkezi bir rol oynarken diğer yandan Denktaş'ın bağımsızlık sonrası dönemi kendi deneyimleri doğrultusunda aktardığı *The Cyprus Triangle* (Kıbrıs Üçgeni) başlıklı kitabında neredeyse hiç sözü edilmemesi epey çarpıcıdır. Ne olursa olsun, Elen milliyetçiliğinin kusurlarını ve yetersizliklerini öngören ve cumhuriyete ayrılıkçı bir di-

renle yaklaşan Kıbrıslı Türk liderleri, kendi kendini gerçekleştiren/doğrulayan bir kehanetin mantığını yansıtmış olabilirler.

Türk milliyetçileri arasında yansıtılıp ifade bulan senaryo, Grivas hareketinde yansıtılandan farklı değildi. Türk milliyetçiliği, Kıbrıslı Türk toplumu içerisinde en militan ve en katı milliyetçiliği temsil ediyordu. Elen milliyetçiliği gibi, Türk milliyetçiliği de aşırı sağ bir siyasi tavırla zdeşleşmişti. Fakat Kıbrıslı Elenler içindeki aşırı sağ milliyetçilerin aksine, Türk milliyetçileri her zaman iktidarda olmuş, toplumun resmi siyasi liderleri olarak etkinlik göstermiş ve Kıbrıs'ı onlarca yıl boyunca esir alan siyasi açmazı sürdüren temel unsurlardan birini teşkil etmiştir. Kıbrıslı Türk toplumundaki sağ kanat milliyetçiliğinin egemenliği, 2003 yılının Aralık ayındaki Kıbrıslı Türk milletvekili seçimlerine kadar geçerliliğini korudu. Bu seçimlerde Kıbrıslı Elenler ile barışı ve birleşik federal bir Kıbrıs'ın AB'ne girmesini destekleyen partilerin az bir farkla zafer elde etmeleri milliyetçiliğin ötesinde bir siyasi hareketin ilk önemli işaretlerini verdi.

Daha derinlemesine, genel bir bakış açısı ve yönelim açısından ele alındığında, içerik itibarıyla anavatanının laik Kemalist geleneğinden beslenen Türk milliyetçiliği, Yunan Ortodoks dinini zihinsel kurgusuna dahil eden anaakım Elen milliyetçiliğiyle çarpıştı. Kıbrıs Cumhuriyeti liderliğinin bir Kıbrıslı Elen başpiskoposun elinde olması, Kıbrıslı Türk milliyetçiler açısından özellikle tatsız bir durumdu. Yunan milliyetçiliğinin geleneksel kıyafetlerine bürünmüş Başpiskopos Makarios, Kıbrıs Türklerinin gözünde ister istemez kilise ve ulusun birliğinin güçlü bir simgesi olarak yer alıyordu.

Ne var ki Türk ve Elen milliyetçilikleri arasındaki çarpışma, toplumlardan birinin geleneksel olarak Müslüman ve diğerinin de Hristiyan olduğu gerçeğine odaklanmıyordu. Samuel Huntington'un, din kültürüne dayalı fay hatları üzerinde yaşanan medeniyetler atışması kuramı Kıbrıs sorununa özgü değildir (Huntington, 1998). Türk milliyetçiliği tarihsel olarak devletçi ve laik bir milliyetçilik akımı olarak gelişirken, Yunan milliyetçiliği ise tarihsel olarak Avrupa Romantizminin geleneğinde popülist ve kültürel bir milliyetçi akım şeklinde ortaya ıktı. Anaakım Türk milliyetçiliğinin zihinsel yapısında din, kamu dışı, apolitik bir unsura indirgenirken Yunan milliyetçiliğinde din, halkın etnik ulusal kimliği ve kültürünün hayati bir unsuruydu. Dinler arası çatışmaya kıyasla Türklerin devletçi laik milliyetçiliği ile Yunanlıların kl-

türel-dini milliyetçilikleri arasındaki bu fark, Kıbrıs sorunu açısından daha ön plandaydı. İlginçtir ki, Elen ve Türk etnik kimliklerinin uyumsuz olduğu iddiasına dayanak olarak dini farklılıklar genelde sağ kanattaki Kıbrıslı Elenler ve Elen milliyetçiler yansıtıyorlardı. Kıbrıslı Türk ve Türk milliyetçilerinin bakış açısı, siyaseti ve dini karıştırmaya eğilimli Kıbrıslı Elenlerin aksine Kıbrıslı Türklerin laik siyaseti ve laik devleti tercih ettikleri gerçeğine odaklanıyordu.

Kıbrıs sorunundaki ihtilaflı ilişkilerin manzarasına katkıda bulunan bir başka unsur da Kıbrıslı Türk sağ siyasi kanadı ile sol siyasi kanadı arasındaki münasebetlerdi. Yine, Grivas'ın liderliğindeki milliyetçilik akımı gibi Kıbrıslı Türklerin aşırı sağ kanatta yer alan milliyetçileri kendi toplumları içindeki sol kanat hareketleriyle, özellikle de komünistlerle şiddetli bir çekişme içindeydiler. Kıbrıslı Elen toplumunda olduğu gibi Kıbrıslı Türk toplumunda da aşırı sağ, sola bir tür etnik ulusal yozlaşma olarak bakarken, sol da aşırı sağı seçkinci, despot ve baskıcı faşistler olarak görüyordu.

İki toplumun da sol kanadı milliyetçi çerçeve dışında etkinlik göstermiyordu. Aşırı sağ ve sol arasındaki çatışmalar, her iki toplumun da kendi içindeki etnik çatışmalardan ibaretti. Etnik gruplar arası düzlemde, özellikle de ya seçim zamanlarında ya da toplumlar arası gerilimin yüksek olduğu şiddet dönemlerinde, sol kanat kendi toplumunun ve anavatanının genel etnik ulusalcılığıyla uzlaşıp aynı doğrultuda hareket etti. Kıbrıslı Elen Solu ve Kıbrıslı Türk Solu sık sık görünürde anlayışlı ve uyumlu bir biçimde etkileşim içinde olsa da, gerçekleşebilecek herhangi bir iş birliği sırf siyasi ideolojiye, özellikle de komünist ideolojiye dayanıyordu. Sol için, Kıbrıslı Elenler ile Kıbrıslı Türkler arasındaki herhangi bir uzlaş, "emperyalizm karşıtı anlayış ve iş birliği" ile sınırlıydı (Attalides, 1979: s. 112). Ne var ki, etnik ulusal düzeydeki siyasi ideoloji seviyesinin ötesinde, milliyetçilik durumu kötüleştiriyordu. Sol, bir yanda Kıbrıslı Elenlerin ve Yunanistan'ın, diğer yanda ise Kıbrıslı Türklerin ve Türkiye'nin eksenini üzerindeki etnik ulusal çatışmanın dinamiklerine sığınıyordu. Pfaff'ın (1993) hatırlatmada bulunduğu üzere, sol siyasi kanatlar arasındaki dostluklar milliyetçi çatışmayı dizginlemek şöyle dursun, milliyetçiliğin gücüne nadiren karşı koyabilmişlerdir.

Anavatanlar: Soğuk Savaş ve Şiddetlenmiş Milliyetçilik

Kıbrıs'taki siyasi manzara içinde çekişen ve çatışan milliyetçi görüş ve

gündemlerin sonuncu ama kuşkusuz önemli bir unsuru da anavatanlar Yunanistan ve Türkiye'nin rolleriydi. Anavatanların siyasi etkilerini ve Kıbrıs'ın iç meselelerine aktif bir biçimde müdahalelerini dikkate almadan Kıbrıs sorununa ilişkin hiçbir çatışma tahlili, çelişkili ilişkiler yapısının manzarasını tam olarak yansıtamaz. İlginçtir ki, özellikle 1960-74 yılları arasında sürekli şiddetin yaşandığı dönemde anavatanların siyaset ve faaliyetlerinin Kıbrıs sorunu üzerinde etkili olurken izlediği güzergâh birbiriyle çarpıcı biçimde benziyordu.

Genel olarak jeopolitik Soğuk Savaş ortamı ve özellikle Soğuk Savaş politikalarının, hem Yunanistan hem de Türkiye'nin dış siyaset ve stratejilerinin yanı sıra dahili sosyopolitik gelişimleri üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Bu bağlamda, her iki ülkenin hükümetleri de sağ kanat siyasetin ve ona karşılık gelen türdeki milliyetçiliğin geleneğine derin kök salmışlardı. Ayrıca, komünizm karşıtı gayret ve hevesi içinde, Soğuk Savaş politikaları hem Yunanistan hem de Türkiye'yi, Batı'nın özellikle de ABD'nin etkisine tamamen maruz bırakmıştı. Anavatanların Kıbrıs'a müdahaleleri bu geri planla doğrudan ilişkili olarak şekillendi. Komünizm hem ulusal hem de uluslararası başlıca tehdit olarak addedildiğinden, Yunanistan ve Türkiye Batı siyasi kampına ve NATO'ya üye ülkeler olarak hem içeride hem dışarıda sağcı, komünizm karşıtı hareketleri desteklemeyi tercih ettiler. Bu, doğrudan o dönemin Amerikan dış siyasetiyle aynı eksende yer alan ve Amerikan dış siyasetinin şekillendirdiği bilinçli bir politikaydı (Stern, 1977).

Kıbrıs meselesine de tam olarak bu bakış açısından yaklaşıldı. Yunanistan ve Türkiye, gerek siyasi ve gerek askeri düzlemlerde Ada'ya yaptıkları tüm müdahalelerde Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumları içindeki aşırı sağcı milliyetçilerle bağlantı içine girip bu akımları desteklediler. 1960'lar ve 1970'lerin ilk yarısı boyunca, anavatanların aynı etnik kökene sahip Kıbrıslı aşırı sağ milliyetçileri güçlendirerek komünizmle mücadele etme hevesleri Kıbrıs'a zarar verdi. Bu yaklaşım, en katı Elen ve Türk milliyetçilik akımlarını birbiriyle doğrudan karşı karşıya getirerek ve sonunda şiddetli bir çarpışma içine iterek etnik gruplar arası gerilimi kızıştırdı.

Komünizm karşıtı taktikler özünde anavatanların milliyetçiliklerini ve Kıbrıs'a karşı izledikleri siyaset ve stratejileri yansıtıyordu. Bağımsızlıktan 13 yıl sonra, 1973 yılına gelindiğinde bile, Yunan büyükelçisi o dönemde Elen aşırı sağcı milliyetçilerin kanun dışı ilan edilen parami-

liter *enosis* hareketini açıkça desteklemişti. Ulusal televizyona çıkıp EO-KA B'nin terör eylemlerini meşrulaştıran büyükelçi, "Şayet Helen ülküsüne olan inanç azalır ve ırkın eşsiz geçmişiyle gurur duyulmazsa, Ulus vahim bir tehlikeyle yüzleşir... eğer Yunanlıların birliği Ulusal Bilincin erozyona uğramasıyla baltalanırsa, kahramanların kanı boşuna akmış olur" diye belirtiyordu (Attalides, 1979; s. 35).

Türkiye, Kıbrıslı Türk aşırı sağ milliyetçilerine kesintisiz destek verirken de farksız bir yaklaşım sergiliyordu. Ne var ki Yunan geleneğinin aksine Türkiye, milliyetçi sağ siyaset gündemini her zamanki gibi daha sessizce ve Yunanlıların tipik tantanalı ve duygusal söylemine başvurmada yürütüyordu. İlginçtir ki, Türkiye'nin Kıbrıslı Türk toplumu üzerinde sağladığı denetim, Yunanistan'ın Kıbrıslı Elen toplumu üzerinde sağladığından daha fazladır.

Bu nedenle, Türkiye ve Yunanistan resmi garantör sıfatları gereğince Kıbrıs Cumhuriyeti'nin istikrarı ve gelişimi için bir program izlemek şöyle dursun, Ada'daki etnik gruplar arası gerilimi Helenizme karşı Türkçülük doğrultusunda bir etnik ulusal mesele olarak ele aldılar. Yunanistan için konu, Kıbrıs'ın Elen kimliği ve Kıbrıslı Elen çoğunluğun, etnik ulusal açıdan Ada'nın yönetimini elinde tutma ve meselelerini yürütme hakkına sahip olmasıyla ilgiliydi. Türkiye açısından temel mesele, Kıbrıslı Türk toplumunun etnik ulusal hakları ve siyasi özerklik ile kendi kaderini tayin etme hakkıyla ilgiliydi. Bu anlamda anavatanların milliyetçi bakış açıları, Kıbrıs'taki etnik ulusal çatışmayı daha şiddetli hale getirdi. Anavatanlar Ada ile olan ilişkilerinde, komünizmi durdurma ve Kıbrıs'taki kendi etnik soydaşları arasında en güçlü ve en aşırı milliyetçi akımları kayıtsız şartsız destekleyip teşvik etmeye dayalı benzer iki çatalı siyaseti izlediler. Bu çerçevede, Kıbrıs'taki etnik gruplar arası ilişkileri geliştirip istikrara kavuşturmanın zorluğu, anavatanların algıları, varsayımları ve ulusal önceliklerinin çok uzağındaydı.

Etnik ulusal amaçların üstünlüğü ve önceliği doğrultusunda bir tutum izleyen ve Kıbrıs ve bölgede barış ve istikrarla ilgili tüm meseleleri gölgede bırakan Yunanistan, fikir ve bakış açısı itibarıyla en katıksız Elen ideolojisi olarak addettikleri Grivas'ın liderliğindeki Kıbrıs Elen milliyetçiliği akımını özellikle cunta yıllarında güçlendirdi. Bu milliyetçilik akımı Kıbrıs Cumhuriyeti'ni milli bir ihanet ve *enosis* önünde engel olarak gördü. Türkiye, tıpkı Yunanistan'ın Kıbrıslı Elen toplumuyla ilgili yaklaşımı gibi, Türk etnik ulusal değerlerinin en doğrusu olarak

addettiği Kıbrıs Türk milliyetçiliği ile kendini özdeşleştirdi ve buna destek verdi. Ve yine burada da, etnik ulusal ayrımcılık ve nihayet siyasal ayrılma adına ve milliyetçiliğinden ötürü Kıbrıs Cumhuriyeti'nin statüsüne direnen ve bunu reddeden Kıbrıslı Türk grubuna kayıtsız şartsız destek verildi (Kızılyürek, 1993). Kaçınılmaz olarak, anavatanların Kıbrıs'a yaptıkları müdahalenin yolları ve şekli cumhuriyetin anayasal düzenini, siyasi istikrarını ve gelişme ve refah adına gelecekteki beklentilerini baltaladı.

Yerel ve dış siyaset alanında, Soğuk Savaş politikalarının sağ kanat milliyetçiliğiyle birleşmesinin Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs üzerinde önemli ve çift yönlü tarihsel etkisi vardı. Bu etki hem Sağ ve Sol arasındaki iç çatışmayı şiddetlendirdi hem de özellikle Kıbrıs'la ilgili etnik merkezci milliyetçiliği güçlendirdi. Etnik milliyetçiliğin güçlenmesi, Kıbrıs'taki milliyetçi çatışmanın -Batı askeri ittifakı NATO'nun hayati bir unsuru olan- Türk Yunan ilişkilerini tehdit ederek anavatanların aleyhinde gelişmelere neden olması açısından Soğuk Savaş politikalarının öngörülemez bir sonucu olarak ortaya çıktı. İnsan düşüncelerinin ve eylemlerinin yanı sıra bölgenin jeopolitiğini de şekillendiren temel bir etken olarak milliyetçilik en hafif tabirle fazlasıyla küçümsendi. Sağ ve Sol arasındaki çekişme, etnik merkezci milliyetçiliği, daha karmaşık tehlikelerin tamamen kontrolsüzce gelişmesine meydan veren bir sapırma/yanıltmaca hâline geldi.

Kısacası, bunlar Kıbrıs toplumuna egemen olan, toplumu belirleyip şekillendiren, bağımsızlık sonrası dönem boyunca Kıbrıs sorununun tarihsel gelişimini etkileyen milliyetçi çerçevelerin parametreleri ve muğlaklıklarıdır. 1960 ile 1974 yılları arasında tırmanan çatışma döngülerinin bir dizi olay, eylem ve tepkilerle birlikte geliştiği açıktır. Çatışma tarihçesinin her evresinde, her iki taraf da kendi eylemlerini ve tutumlarını ister diğer etnik topluluk ister kendi toplulukları içindeki siyasi gruplar olsun, rakiplerinin düşmanca eylem ve tutumlarıyla gerekçelendirdi. Ne var ki buradaki önemli nokta, izlenen yöntem göz önüne alındığında, milliyetçi çerçevenin Kıbrıs etnik topluluklarının zihniyeti, eylemleri ve tutumları üzerindeki büyük etkisinin kaçınılmaz olarak Ada'nın siyasi sürecini hiçbir yere götürmemiş olmasıdır. Milliyetçi çerçeve dahilindeki eylem ve tutumu saptamak bir çıkış yolu için ne bir vizyon ne de bir seçenek sunmuştur (Hadjipavlou-Trigeorgis, 1987; Papadakis, 1993). Daha ziyade milliyetçilik, çeşitli biçimleriyle siyasi dü-

şüncenin, stratejilerin, seçeneklerin ve eylemlerin, kaçınılmaz olarak çatışma ve şiddet doğuran tarihsel bir kadercilik yönünde gelişmesine neden olmuştur.

Bu yapıların ve çatışan ilişkilerinin saptanması ve ortaya çıkarılması, Kıbrıs sorunu üzerine yapılan birçok tahlilde çoğu kez eksik kalan önemli bir unsurdur. İster Kıbrıslı Türk lideri Denktaş'ın kendi deneyimleri doğrultusunda aktardığı *Kıbrıs Üçgeni* kitabı ister Kıbrıslı Elen lideri Clerides'in *Cyprus: My Deposition* (Kıbrıs: Yeminli İfadem) kitabı ele alınsın, bir yandan eylemler ve olaylar kapsamlı, ayrıntılı bir biçimde aktarılırken diğer yandan daha derindeki/karmaşık yapılara, siyasi eylemlere ve olaylara neden olan zihniyete atıfta bulunulmadığı dikkat çeker. Eylem ve olaylarla zihinsel çerçeve arasında, toplumların ve grupların üzerinde büyük etkisi olan dünya ve hayat görüşleri arasında bağ kurmayı ihmal etmek, çatışmayla ilgili aktarılanların/anlatımların her zaman eksik ve taraflı, çarpık ve kısıtlanmış olmasına yol açar. Çatışma olgusunu tanımlamaya dayalı aktaran hikâyelerin -özellikle de kaçınılmaz olarak olaylara ve eylemlere süzgeçten geçirerek, seçici yaklaşan ve münferit ve yandaş bir çerçeveye dayandırılarak aktarılan hikâyelerin- sorunu, netice itibarıyla çatışmayı salt entelektüel, akademik ve kültürel bir seviyede aktararak yeniden üreten siyah ve beyaz yorumlar getirmesidir.

Yüzlerce belirli vaka ve olay ve rakip gruplar arasındaki etkileşimlerin bitip tükenmez karmaşıklığı damgasını vurmasına rağmen, çeşitli şiddet döngülerine yol açan tarihsel süreç milliyetçi çerçevenin kısıtlayıcı ve tayınl edilebilir sınırları içinde yaşanmıştır. Bu anlamda, 1960 ile 1974 yılları arasında rakip milliyetçi gruplar arasındaki etkileşim genel olarak çatışma yönünde olmuştur ve bu süreçte eylemler ve olaylar milliyetçiliğin hem düşman doğasını hem de gündeminin Kıbrıs toplumundaki etnik olarak karışık yapı ile uyumsuzluğunu su yüzüne çıkarmıştır.

ACI VE IZDIRABIN TARİHSEL DENEYİMLERİNİN BELİRSİZLİĞİ: İNSAN BOYUTU

Her iki toplumun da tarihsel deneyimleri doğrultusunda ızdırıp ve adaletsizlikten kendine düşen payı aldığını kabullenmek, Kıbrıs'taki çatışmanın sürüncemeli yapısını ve ayrıca bir barış süreci başlatmanın olası parametrelerini anlamak açısından bir başlangıç noktası olarak son derece önemlidir. Her iki toplum da sonradan ve dolaylı olarak

kendi gördüğü zarara göre kendi adalet duygusunu geliştirdi (H. Anastasiou, 1996a). Her iki tarafın da çatışma sırasında yaşadığı travmaların dayanak noktaları arasındaki fark, farklı vaka ve olaylardan ve tarihsel dönemlerden kaynaklanır ve bunlara atıfta bulunurak tarihsel gerçekliğin ve adaletin yerini bulmasına ilişkin beklentinin farklı algılamalarına yol açar.

Kıbrıs'ta, çatışmanın tarihsel deneyimlerini belirleyen zihinsel yapılar ve inançlar onlarca yıldır özünde değişmemiştir. İki toplumda da, sadece birkaç istisna dışında bu yapılar iki taraf arasındaki her olayın ve etkileşimin aşamalardan geçip yorumlandığı ve davranış, eylem, strateji ve politikaya dönüştürüldüğü sabit referans noktası olarak kalmıştır. Bu yapıların temel unsurlarından biri yaşanan acıların anıları, tarihsel bilginin kişisel bir şekli ve gerçek ve adalet algısı ve anlayışını yoğun bir şekilde belirleyen hafıza boyutudur.

Kıbrıslı Türkler açısından, acı dolu hatıralar genellikle 1963 ile 1974 arasındaki dönemde yaşanmıştır. Kolektif tecrübeye dayalı anılar, dışa kapalı yerleşim bölgelerinde kısıtlayıcı ve imkânlardan yoksun yaşamlarına dairdir. Kıbrıslı Türkler, Kıbrıslı Elen ve Yunan birlikleriyle girdikleri kanlı çatışmalarda art arda aldıkları yenilgileri ve topluluklarının büyüklüğü göz önüne alındığında sarsıcı sayıda insan yitirmiş olmalarını dehşet verici bir canlılıkla hatırlıyorlardı (Crawshaw, 1978; Denктаş, 1982). Kıbrıslı Türk kolektif hafızasına, kayıp şahıslar (1964 yılında 483 Kıbrıslı Türk kayıp şahsa karşılık Kıbrıslı Elenlerin sadece otuz iki kayıp şahsı vardı) ve yıllardır aralıksız bir kuşatma altında yaşamının verdiği duygular damgasını vurmuştur (Volkan, 1979).

Aralık 1963 ile 1964 yılının yazı arasında yirmi beş bin Kıbrıslı Türk mülteci durumuna düştü; BM uzmanı Ortega'nın raporuna göre, kırk dört köyde Kıbrıslı Türk malları ciddi zarar görmüş ve büyük şehirlerdeki Kıbrıslı Türk bölgeleri ağır hasara uğramıştır. 1964 yılının yazında, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliği adına, Kıbrıslı Elenler Ada'nın yüzde 97'sinin doğrudan denetimini ele geçirmek için harekete geçtiler ve Kıbrıslı Türklere baskı yapıp kısıtladılar. Dolayısıyla, nüfusun yüzde 18'ini oluşturan Kıbrıslı Türklerin hayatları ve dolaşım hakları büyük ölçüde dağınık ve Ada'nın yalnızca yüzde üçünü kapsayan yerleşim bölgeleriyle sınırlandı. Türk ve Kıbrıslı Türk askerleri bu yerleşim bölgelerinin güvenliğini sağladı ve idaresini üstlendi. Kıbrıslı Türkler, BM askerleri ve daha da dış kenarlarda Kıbrıslı Elen ve Yunan askerleri ile ku-

şatılmış olmasına karşın bu yerleşim yerlerini güvenli bölgeler olarak addettiler.

1967'de toplumlar arası şiddet olaylarına yenileri eklendi ve bu olaylar Kıbrıslı Türklerin acısını katladı. O dönemde Milli Muhafız ordusunun başında bulunan EOKA'nın aşırı sağcı eski lideri Grivas, Geçitkale ve Boğaziçi köylerine planlı saldırılar başlattı. Bu saldırının ardındaki gerekçe Kıbrıslı Türklerin bir başka özerk yerleşim bölgesi oluşturmalarını ve bölgelerinden geçen iletişim sistemini tıkamalarını engellemekti. Kıbrıslı Türkler yerleşim bölgesini güvenlikleri açısından bir gereklilik olarak görüyorlardı. Askeri düzeyde Kıbrıslı Elenler bir zafer elde etseler de, insani düzeyde BM Genel Sekreteri olayın "ağır can kaybına neden olduğunu ve ciddi sonuçlar doğurduğunu" raporladı (Crawshaw, 1978: s. 376-77; Denктаş, 1982).

Türkiye'nin Ada'ya asker çıkarma tehdidi ve uluslararası toplumun ve BM'in Kıbrıslı Elenlerin eylemlerini şiddetle kınaması göz önüne alındığında, bu olaylar Kıbrıslı Elenler açısından siyasi felaketler doğurdu. Kıbrıslı Türkler açısından ise siyasi anlamda avantajlı sonuçlar doğdu zira bu olay neticesinde Yunanistan'dan Kıbrıs'a gizlice sokulan tartışmalı bir askeri birlik Ada'dan çekilmek zorunda kaldı. Ne var ki, Kıbrıslı Türklerin kolektif hafızasında siyasi oyundaki geçici kazanç değil, çarpışmada yiten askerlerinin yanı sıra yaşanan şiddete kurban verdikleri birçok masum sivilin ölümleri, çektikleri acı ve ızdıraplar kaldı. 1960'larda verdikleri kayıplara ilaveten, Kıbrıslı Türk toplumu kendi açısından tarihsel bir dönüm noktası olan 1974 Krizi'nde beş yüz insanını daha yitirdi (Attalides, 1979). Dahası, takas güvenliğine rağmen, Kıbrıslı Türklerin Ada'nın güneyinden kuzeyine kitleler hâlinde göçmesi de, Kıbrıslı Türk toplumunun kriz koşulları altında yerinden yurdundan olduğu dönemi ayrıca kolektif hafızasına kazıdı (Oberling, 1982).

Kıbrıslı Elenler açısından ise kolektif tarihsel anılar ve yaşadıkları adaletsizlik genel olarak daha yoğun fakat boğucu 1974 olaylarından, Yunanistan'daki darbeden ve Türkiye'nin askeri müdahalesinden kaynaklanıyordu (Hadjipavlou-Trigeorgis, 1987). Trajik anılar, çok sayıda insan kaybıyla, insanların yerlerinden yurtlarından olmasıyla, mal kaybıyla, mültecilerle ve kayıp şahıslarla ilgilidir. Krizin ortasında, BM Güvenlik Konseyi savaş ve düşmanlığın sona erdirilmesi, yabancı askeri personelin Ada'dan çekilmesi, tüm devletler tarafından Kıbrıs'ın ege-

menliğine saygı duyulması ve barışın ve anayasal hükümetin yeniden tesis edilmesi için Yunanistan ve Türkiye arasında müzkerelerin başlama-sına yönelik acil çözüm çağrısı yaptı (UN, 1974). Ne var ki tüm çabalar boşunaydı. Türkiye'nin askeri müdahalesini izleyen günlerde yaklaşık iki yüz bin Kıbrıslı Elen kendi ülkelerinde mülteci konumuna düştü (Loizos, 1981). Çoğu sivil yaklaşık üç bin kişi yaralanmış ya da yaşamını yitirmişti (Attalides, 1979). Kayıp şahıs sayısı 1.619'a ulaşırken, yaklaşık yirmi bin Kıbrıslı Elen ilk etapta Türk askerinin denetimindeki Karpaz bölgesinde mahsur kaldı. Binlerce Kıbrıslı Elen Türkiye'deki hapishanelere götürüldü ve bunlardan bir kısmı, güneyde Kıbrıslı Elen ve Yunan kuvvetleri tarafından tutsak alınmış Kıbrıslı Türklerle takas edildi. Türkiye'de kalan Kıbrıslı Elenlerin akıbeti bugüne dek karanlık bir sır olarak kaldı ve ailelerinin ve Kıbrıslı Elen toplumunun hafızasından hiç çıkmadı. O dönemde, yaşananların Kıbrıslı Elenlerin ekonomisi üzerindeki etkisi ve bundan kaynaklanan kayıpları şöyleydi:

- Kâr sağlayan kaynakların yüzde 70'i;
- İnşaatı süren otellerin yüzde 87'si;
- Ada'nın ticari faaliyetlerinin yüzde 83'ünün muamelesinin yapıldığı Mağusa Limanı;
- Çıkarılan madenlerin yüzde 56'sı;
- Hayvan yetiştiren çiftliklerin yüzde 41'i;
- Tarım ürünlerinin yüzde 48'i;
- Ekili alanların yüzde 46'sı; ve
- Ormanlık alanların yüzde 20'si.

Kıbrıslı Elenler tüm okul binalarının yüzde 40'ını kaybederken, Türk ordusunun işgal ettiği alanlardaki kültürel mirasları da ağır kayba uğradı (Planlama Bürosu Raporu, 1975). Ayrıca, Türkiye'nin kontrolündeki Kuzey Kıbrıs'a Türkiye'den sürekli artan sayıda yerleşimci göçtü. Türkiye'deki kaynakların tahminine göre göçmen sayısı seksen bini aştı. Daha ciddi araştırmalara göre, 1990'ların sonunda Türk yerleşimcilerin sayısı Kıbrıs'ta yaşayan Kıbrıslı Türklerin nüfusuna ulaşmıştı.

Bu olayların yarattığı şok Kıbrıslı Elen toplumu açısından sarsıcıydı. Kıbrıslı Elenler tarihleri boyunca asla bu kadar kısa bir zaman dilimi içerisinde bu boyutta bir yıkım yaşamamışlardı. Kıbrıslı Elenlerin iki dünya savaşını da neredeyse hiç zarar görmeden atlatmış olmaları da kayda değerdir. Kıbrıslı Elenlerin yirminci yüzyılda yaşanan büyük as-

keri olaylardaki katılımı yok denecek kadar azdı. Onlarca yıl boyunca sömürge idaresi altında yaşayan Kıbrıslı Elenler ve genel olarak Kıbrıs toplumu, askeri çatışmaların dışında kaldılar. Böyle bir geçmiş göz önüne alındığında, Türkiye'nin müdahalesi Kıbrıslı Elen zihniyeti açısından tamamen anlaşılmazdı. Askeri çıkarmanın mantıksızlığı ve yarattığı şokun Kıbrıslı Elenlerin kolektif zihni üzerinde derin ve alışılmadık bir etkisi oldu. Kıbrıslı Elenlerin ruhu geleneksel temel ve zemininden daha önce görülmemiş bir şekilde kaydı. 1974'ü izleyen otuz yıl boyunca Kıbrıslı Elenler içlerinde genel bir nevrozun izlerini taşıdılar ve varoluşsal bir boşluğun belli belirsiz hissiyatını yaşadılar. Bu etkiler/hisler yabancılar tarafından zar zor farkedilse de, gerek Kıbrıs'ta gerek yurt dışında yaşayan Kıbrıslı Elenlere sürekli eşlik etti. Türkiye'nin askeri çıkarmasının etkileri, en keyifli zamanlarını yaşarken ve şölen havasındaiken bile Kıbrıslı Elenlerin hayatından çıkmayan gizli bir trajedi yarattı.

Kıbrıslı Türklere gelince, Türkiye'nin 1974 yılındaki ezici zaferinin ardından bile, "uzun süre savunma durumundaki insanların içine girdiği psikozdan muzdarip, uzlaşmaz, güvenlik saplantısı içinde ve abartılı bölgesel taleplerde bulunarak yaşadılar" (Crawshaw, 1978: s. 394). Çatışma ve şiddetin yaraları her iki toplumun da beden ve ruhuna derinden işlemiştir (Volkan, 1979).

ACININ MİLLİYETÇİ TEDAVİSİ

Milliyetçi Narsisizm – Kutuplaştırılmış Benlik ve Dünya

Tarihsel algılamalar üzerine yaptığı çalışmada Papadakis (1993), ulusun milliyetçi kavramının ve etnik gruplar arası şiddetten kaynaklanan ızdırabın, iki Kıbrıslı toplumda da tarihsel olayları hatırlama ve unutma süreçlerini saptadığını göstermiştir. Daha da önemlisi, yaşanan şiddet bu süreci öyle bir işletmiştir ki, Kıbrıslı Elenlerin hatırladıkları ve unuttukları, Kıbrıslı Türklerin hatırladıkları ve unuttuklarıyla taban tabana zıt bir biçimde yapılanmıştır. Milliyetçilik en başından beri etnik merkezci ulus kavramıyla, özellikle etnik olarak karışık yaşayan toplumlarda çatışmaya yol açan bir zihinsel dünya yaratmıştır. Milliyetçilik, ulusu mutlak bir tek etnikli varlık olarak yüceltip kendi basmakalıp tarih görüşünü peşinen kurgular ve dolayısıyla etnik kimlik gruplarını tamamen kutuplaştırıp çatışmaya eğilimli hale getirerek şiddetin içine iter. Kıbrıs sorununun tarihçesine damgasını vuran tüm olaylar ve

Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk halklarına çektiirdiği tüm o acı ve keder, milliyetçiliğin belirlediği düşünceler, eylemler ve tutumlarca tetiklenmiştir. Ne var ki, bu sürecin ters yönde hareket eden bir sonuç yapısı da vardır. Bu yapı, şiddetin yol açtığı acı ve kederin yeniden milliyetçi çerçevelerin içine sokulduğu bir süreçle ilgilidir. Bu süreç, tıpkı milliyetçiliğin daha en başta ızdırabı yaratan tarihsel olayları ve düşmanca etkileşimleri belirlediği kadar güçlü bir biçimde milliyetçiliği tamamlamış ve güçlendirmiştir.

Milliyetçi dünya ve hayat görüşü hâlihazırda bu toplumların ve etnik grupların kolektif sosyopolitik parçası olarak kurgulandıkları için, tüm acı veren olaylara, vakalara ve çatışmanın insan boyutunu oluşturan trajedi deneyimlerine dolaysız bir referans noktası sağlar. Milliyetçi bir ortamda, hâlihazırda yürürlükte olan ve acıyı ele alma ve süreçten geçirmenin belirli bir yöntemini öneren hatta dayatan bir sosyokültürel mekanizmalar sistemi vardır. Bu sistem bir tür paylaşılmış üst benliği zorunlu kılar ve etnik olarak tanımlanmış bir toplum ya da halkın etnik ulusal çatışmadan kaynaklanan ızdıraba nasıl tepki vermesi gerektiğini belirler. Suçlama, inkâr, seçici hafıza, suçun bastırılması, kolektif olarak suçlarından/günahlarından hemen arınma ve akıl dışı olanı akla yakın kılma, milliyetçi kültürün kolektivist zihniyetinin yapısında derhal devreye girmek için hazır bekler. Bireyin, kendi iç sürecinden geçme ihtiyacı hissetmeden, acıyla yüzleşip acının yol açtığı olguyu ve etkileşimleri açıklayamadan bu psikokültürel kalıplardan medet umması beklenir. Bu kalıbın psikolojik modeli narsisist zihnin modelinden başkası değildir.

Milliyetçiliğin kusursuz bir kolektif ifade bulduğu narsisist zihnin, çatışmanın belirlediği gerçekten kaynaklanan anlam kargaşası ve çelişkilerle başa çıkmayı reddetmesi ya da başa çıkamaması, benliğin bir iç kutuplaşma yaşamasıyla etkisini gösterir ve gerçeğin anlamını iki kategoriye ayırır. Bunlardan biri mutlak iyi diğeri de mutlak kötü olarak tanımlanır ve bu iki kategori birbirinden kesinlikle ayrı ve örtüşen gri noktalardan tamamen muafır (Lasch, 1991). Milliyetçi eğilimlere sahip tüm halklarda olduğu gibi, Elen ve Türk milliyetçileri arasında da çatışmada kendi taraflarını mutlak iyi ve karşı tarafı mutlak kötü olarak görmek yaygındır. Bu kalıp bir başa çıkma tavrıdır ve psikolojide gerçeğin bölünmesine kadar varan ilkel benlik bölünmesi diye anılır.

Bu psikolojik sürecin üzerinde durup sürdürdüğu yanıltıcı yaklaşım,

kaçınılmaz olarak kanlı, sosyopolitik bir tarihin ayrılmaz parçasını oluşturan değişken/ikircikli duygular, çelişkili davranışlar, şüphe uyandıran eylemler ve kafa karıştırıcı olayların tümünün basite indirgenerek ya mutlak iyi ya da mutlak kötü kategorisine yerleştirilmesiyle şuursuzca etkisizleştirilir ve gizlenir. Böylece narsisist zihin, yaşamın karmaşıklıklarıyla ve yaşamın anlamının çok yönlü taraflarıyla karşılaştığında kendini güvenceye alan bir savunma sistemi oluşturur. Bu sistem, yaşamın karmaşıklıkları ve çok yönlü anlamlarını katıksız, açık ve belirsizliğe yer vermeyen referans noktaları ile ele alarak benliği ve dünyayı görünürde yönetilebilir kılar.

Psikanalitik bir açıdan bakıldığında, bilim adamları narsistik zihniyetin ilkel bölünmesinin, insanın içindeki saldırganlık dürtüleri ve bunlardan kaynaklanan korkuyla baş edemeyişine dayandığı gerçeğine dikkat çekerler (Lasch, 1991). Elbette sürüncemeli ve şiddetli çatışma koşulları altında, şiddetten kaynaklanan acının tetiklediği kızgınlık ve öfke insanın içindeki saldırgan dürtüleri arttırdıkça bu mevcudiyet hâli de büyük ölçüde pekişir. Sürüncemeli etnik gruplar arası çatışmalarda artan saldırganlık dürtüleriyle bağlantılı duygular ve baskılar bunaltıcı bir hal alır ve en karmaşık ve çelişkili benlik hislerini ortaya çıkarır. Sürüncemeli etnik gruplar arası şiddetin yaşandığı koşullarda katlanılmaz olan bu ayrılmış ruh hâli bilinçaltına itilir ve ardından başkalarına yansıtılır (Lasch, 1991).

Milliyetçi bir savaşçının, çatışmada oynadığı rol ile düşmanının oynadığı rolü kıyaslarken söylediklerinde bu psikolojik dinamiği açıkça yalamak mümkündür. Düşmanını kastederek "Lanet olsun onlara" diyordu savaşçı, "bizi katil olmaya zorluyorlar!" Burada, benliğin son derece olumsuz ve rahatsız edici olarak deneyimlenen kısmı, esasen benliğe yabancı addedilip yadsınır. Narsisist zihniyet açısından, saldırganlık dürtüsünden kaynaklanan iç huzursuzluğun nedeni tamamen gerçekliğin mutlak kötü kategorisine bağlanır ki bu da büyük olasılıkla düşmanın ana unsur olduğu dünyayı kapsar.

Psikanaliz, mutlak iyiye karşı mutlak kötü kutuplaşmasının ve bununla bağlantılı haricileştirme, yansıtma ve yer değiştirme mekanizmalarının kişilik gelişmesinde temel bir evredir ve dönüm noktaları çocukluk ve ergenlik çağlarındadır (Volkan, 1988). Kritik evrelerdeki sağlıklı kişilik gelişimi, yeni çerçeve oluşturma süreçleriyle bu kutuplaşmayı geçersiz kılar ve bu sayede benlik gelişip daha üst düzeyde bir

bütünlük ve olgunluğa erişir. Ne var ki, benlik ve dünya kavramındaki narisizm olgusu kişilik gelişmesinin bazı erken aşamalarında bir geçiş evresi kadar doğal olsa da, genel kültürde sürekli bir kalıp hâline gelince büyük sorun yaratır ve toplumun ve/veya sosyopolitik grupların kolektif zihniyetini ve hatta değerlerini belirler. Bu anlamda milliyetçiliğin, kültürü, çocukluk ve gençlik dönemlerindeki ruh hallerinde gerilemeyi tetikleyecek biçimde şekillendirdiği ve böylece toplumun kültürel büyümesini, zindeliğini ve yaratıcılığını yavaşlattığı söylenebilir.

Milliyetçiliğin etnik merkezci bir grup zihniyeti olarak narsistik zihin kalıbından beslenip geliştiği gayet iyi bilinir (Kızılyürek, 1993). Dünyanın mutlak iyi olan kısmı hiç şüphe yok ki ulusun, yani “benim ulusumun” ve onunla bağlantılı her şeyin bir öncülüdür. Düşman, onun müttefikleri ve bu kategoriye dahil olanlar da kuşkusuz mutlak kötü olan dünyaya aittir (Volkan, 1988). Milliyetçiliğin yapısında ve doğasında varolan bu mutlak psikolojik kutuplaşma bir yandan aldatıcı ve hayalperesttir ve bir yandan da saldırganlığın kökenini ve bundan kaynaklanan acıyı ayrıntılandırıp tanımlamanın açık ve sorunsuz bir yolunu sunar.

Milliyetçi Basmakalıp Yargıların Sağladığı Kolaylık

Bu noktada, milliyetçiliğin narsistik zihinsel kurgularından doğan basmakalıp yargılar devreye girer ve çatışmanın nedenleri ve sıkıntılarıyla başa çıkmanın hazır kategorilerini kamuoyuna sunar. Basmakalıp yargılara varmanın yaşamın zihinsel taleplerinden bir kaçış biçimi olduğu iyi bilinir. Basmakalıp yargıların başlıca iki işlevi vardır. İlk olarak, hemen başvurulacak standartlaştırılmış ve belenmiş bir bilgi sistemi sunarlar. Bir birey ya da bir grup basmakalıp yargıya inandırıldığında, bu bilgiyi anlık kararlara varmak için kullanır. İkinci olarak basmakalıp yargılar zihinsel zaman ve enerjiden tasarruf sağlarlar. Toplumsal hâl ve durumlarda karar vermek için zahmetsiz, kestirme yollar sunarlar (Mcrae, 1994). Aynı zamanda basmakalıp yargıların zihinsel verimliliği ve kolaylığı sayesinde insan önyargılara, ayrımcılığa ve şovenizm/aşırı milliyetçiliğe yol açabilen bir sürece girer. Böylece hem toplumsal hem de etnik basmakalıp yargılar, insan ruhuna anlık bir sığınak sağlar ama entelektüel bütünlük ve psikolojik olgunluğun yerini tutamazlar. Gözle görülür halk kültürü düzeyinde, mutlak kötü düşmana dair milliyetçi basmakalıp yargılar, zihinsel kestirme yollara çıkan imajlar sunar. Ne var ki, daha derin bir düzeyde, iç benliği ve etnik halklar arasındaki ilişkileri

daha şiddetli ve yabancılaştıran biçimlerde kutuplaştırırlar.

Milliyetçiliğin doğal barınma alanını bulduğu kolektif düzlemde, basmakalıp yargılar çok daha belirleyici bir rol oynar. Zira milliyetçi dünya ve hayat görüşünün basmakalıp yargılarla dolu zengin cephaneliği, zihni yalnızca analitik ve eleştirel yetilerini kullanma yükünden kurtarmakla kalmaz, aynı zamanda çatışmaya ilişkin kolektif sorumluluğun -ve dolayısıyla suçluluğun- tüm izlerini de gizler. Yunan ve Kıbrıslı Elen milliyetçiliğindeki hazır, basmakalıp yargılara göre Türkler, Yunanlıları ve Kıbrıslı Elenleri ayırt etmeden öldüren kalpsiz barbarlardır, öte yandan Türk milliyetçiliğindeki basmakalıp yargılara göre Yunanlılar ve Kıbrıslı Elenler, yürekleri Türklere karşı büyük bir nefretle dolu insanlarken, Kıbrıslı Türk milliyetçiliğinin yargılarına göre ise, Kıbrıslı Elenler beşikteki bebekleri bile katleden kasaplardır. Her iki taraf için de, bu basmakalıp önyargılar bir öncüldür ve tüm acı ve ızdırabın nedenini toptan diğer etnik topluluğa atfeder.

Kıbrıslı Türk halkı, mültecilerini, kuşatılmış yerleşim bölgelerinde yaşadığı onur kırıcı deneyimi ve 1960'larda ve 70'lerde etnik toplumlar arası çatışmalarda verdiği kayıpları hatırladıkça, kolektif ızdırabını Türk milliyetçiliğinin Kıbrıslı Elen ve Yunanlılarla ilgili basmakalıp yargılarıyla yakından ilişkilendirmeye kolayca eğilim duydu. Kıbrıslı Türkün çektiği ızdırıp, tüm Kıbrıslı Elenlerin mutlak kötü düşman oldukları düşüncesinin kulağa inandırıcı ve mantıklı gelmesine ön ayak oldu. Benzer biçimde, halkının kitleler halinde yerinden yurdundan olmasının, [kendi tarihinde] benzeri görülmemiş can kayıplarının ve 1974 işgalinden kaynaklanan sosyoekonomik kargaşanın yükü altına giren Kıbrıslı Elen halkının acısı da Elen milliyetçiliğinin Türkleri mutlak kötü barbarlar olarak gören basmakalıp yargısına yönelip bu düşünceyle bütünleşti. Etnik bölünmenin her iki yanında da, acı ve ızdırıp kutuplaşmaya yol açan basmakalıp yargıları güvenilir ve inanılır kıldı. Aynı sebeple, bu süreç her iki toplumu da çatışmanın belirlediği psikolo-kültürel kalıplara daha da derinden bağladı ve dolayısıyla etnik gruplar arası yabancılaşmayı sağlamlaştırdı.

Doğal olarak basmakalıp yargılar, etnik gruplar arasında yaşanan şiddetli ve düşmanca her olayla birlikte psikolojik ve zihinsel olarak derinlere gömülüp pekişti. Zaman içerisinde, basmakalıp yargılara dayanan açıklamalar, her iki toplumdan da nispeten az sayıda insanı kapsayan önemsiz ve sıra dışı olaylarda bile normalleşip genelleşti. Sonuçta ne

olursa olsun düşmanca milliyetçilikten kaynaklanan basmakalıp yargılar, insanın mensubu olduğu etnik grubu şiddet ve zararın tarihsel devamlılığından kaynaklanan tüm sorumluluklarından kurtarır. Basmakalıp yargılar, psikolojide abartılı kültürel güçlendirici diye ifade edilen ve insanın mensubu olduğu etnik grubu otomatikman kurtaran/günahlarından arındıran kavramı sağlar (Mack, 1984). Bu koşullar altında çıkan sonuca göre, insan kendi etnik topluluğuyla ne kadar çok bütünleşir, uyuşur ve kaynaşırsa, çatışma sırasında yaşanan kötü ve insanlık dışı olayların geride bıraktığı utanç verici izlere karşı o kadar çok bağışıklık kazanır. Burada, saplantılı bir meşru müdafaanın narsistik, psikolojik mekanizmaları ve milliyetçi kültürün önyargılı, mutlakiyetçi içeriği kusursuz bir biçimde bir araya gelir; narsisizmin psikolojisi milliyetçi kültüre uyum sağlamakla kalmaz, aynı zamanda kamuoyu dahilinde pekiştirilir, derinleştirilir, güçlendirilir ve genelleştirilir.

Ne var ki bu durum, Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumlarında yaşayan tüm bireylerin, öteki halka ilişkin mutlak olumsuz basmakalıp yargılarla bağdaşan görüşleri savunduğu ya da diğer etnik gruplara mensup insanlara karşı yüreklerinde iyilik beslemedikleri anlamına gelmez. Bu daha çok, onlarca yıl süren çatışmalarda insanların ciddi bir direnç göstermeden bu basmakalıp yargılardan beslenen ve bunlar doğrultusunda hareket eden kolektif, hâkim kamusal kültür alanlarında hareket edip yaşadıkları anlamına gelir. Etnik bölünmenin her iki yanında da, kitle iletişim araçları, ders kitapları ve toplumsal eğitiminin baskın kültürü, tarih ve çatışmanın basmakalıp yargılara dayanan hikâyelerini güçlü bir biçimde muhafaza edip yaydılar. Milliyetçiliğe özgü tipik bir tutumla, basmakalıp yargılara dayanan kültür zaman içerisinde toplumu oluşturan bireylerden epey bağımsız bir biçimde kendi yaşam alanını oluşturdu. Kıbrıs sorununun tarihçesi boyunca, kamusal alandaki siyasi yaşam milliyetçi basmakalıp yargılarla süregelen ve Kıbrıs siyasetini durgunluğa mahkûm etmiştir. Bireysel düzeyde narsisizm Kıbrıs halklarının belli başlı bir özelliği olmamasına rağmen, gücünü milliyetçilikten alan etnik çatışma, hem Kıbrıslı Elen hem de Kıbrıslı Türk toplumunda yaşayan halkları milliyetçi kültürün narsistik yapılarına karşı son derece hassas kılmıştır.

Kolektif ve bireysel psikoloji arasındaki olası farklılıklar meselesi üzerine Andreas Anastasiou'nun araştırmasında ortaya konan gözleme dayalı bulgular kayda değerdir. Kıbrıslı Elenlerin ve Kıbrıslı Türklerin

farklı düzeylerde empati kurma kapasiteleri incelendiğinde, her iki toplumun da kavramsal empatiye kıyasla duygusal ve davranışsal empati kurmakta çok daha başarılı oldukları bulgulanmıştır. Bu bulgular, doğrudan, bireysel duygu ve davranışsal tepkiler düzeyinde hem Kıbrıslı Elen ve hem de Kıbrıslı Türklerin öteki toplumun içine düştüğü zor durumlara karşı aynı şekilde hassas olduğunu ortaya koymuştur. Öte yandan, daha çok soyuta, genele ve dolayısıyla da kolektife yönelik kavramsal anlayış düzeyinde iki toplum da ötekinin gereksinim ve ızdırabını takdir etmekte yetersiz kaldılar (A. Anastasiou, 2001).

Araştırma, milliyetçiliğin toplumlar üzerindeki etkisiyle ilgili genel bir gerçeği de bariz biçimde ortaya koydu. Bu, milliyetçi halk kültürünün genel ve kolektif düzeyde insanların algı ve anlayışlarını engellediğini ama bireyler olarak aynı insanların empatik/anlayışlı tutumlar sergilediğiyle ilgili bir gerçektir. Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türklerle yakın etkileşim içine giren yabancıların ve üçüncü şahısların sık sık yaşadıkları şaşkınlığın ardında yatan paradoks da tam olarak buydu. Hepsi de, normalde olağanüstü bir misafirperverlik, nezaket ve cömertlik sergileyen sıradan insanların nasıl olup da art arda yaşanan şiddet olaylarının damgasını vurduğu bir geçmişe sahip olduklarını, sürüncemeli bir etnik çatışmanın parçası haline geldiklerini ve etnik toplumlar arası bir dargınlık ve yabancılaşmanın kamusal ve siyasi kültürünün içinde yer aldıklarını merak ediyordu. Ancak milliyetçiliğin kolektif psikolojisini anlayan biri bu kafa karıştırıcı gözlemi deşifre edebilir.

Genel anlamda, milliyetçilik, kamu kültürü üzerindeki tarihsel etkisinden ötürü basmakalıp yargıları etnik çatışmalardan kaynaklanan katlanılmaz düşmanlıklarla yüzleşmenin doğal yolu olarak tanımlar. Travma yaşamış bireyin sergilediği narsistik kalıplarda olduğu gibi, milliyetçilik de etnik topluluğun olumsuz deneyiminin kökenini kendi dışında bir kaynağa atfeder. Acı çeken insanlarla acının nedenini birbirinden tamamen ayıran bir mekanizmanın devreye girmesini zorunlu kılar. Bu nedenle milliyetçilik, kesin ya da iyileştirici bir sonuca varmadan etnik topluluğunu çektiği ızdırabın daha nesnel tarihsel nedenleriyle başa çıkma sıkıntısından ve yanı sıra bu nedenlerin olası karmaşıklıklarıyla yüzleşmekten kurtarır. Ayrıca, acı ile nedenleri arasındaki ayrışma, acının, suçluluk duygusundan da ayrışmasını kolaylaştırır.

Bu kalıbın gizli psikolojik mantığına göre acıya katlanmak yeterince kötü bir şeydir, ama acıyla birlikte hesap verme yükümlülüğüne ve hat-

ta suçluluğa katlanma bu sıkıntıyı arttırır ve hemen ardından gelen psikolojik ve kavramsal başa çıkma sürecini zorlaştırır. Dolayısıyla, acı karşısında bireyin ve kolektif etnik benliğin doğal savunması, sebepleri ve bununla bağlantılı sorumlulukları tamamen öteki etnik grupla ilişkilendirerek bir kenara atmaktır. Bu noktada milliyetçilik imdada yetişerek bireye, çatışmanın, çatışmanın sebeplerinin ve tetiklediği ızdırabın hazır, açıklayıcı çerçevesini sunar. Çatışmadan ötürü kimin suçlanması gerektiğine, tarihsel olarak meydana gelen olayların gelişimi sırasından kimin iyinin, kimin kötünün tarafında olduğuna ilişkin baskılayıcı soruya kesin ve öncül bir yanıt verir. Burada, ilkel bölünmenin narisitik psikolojisi yapısal olarak milliyetçiliğin kültürü ile birleşir. Bu psikoloji, bir yandan halk kültürünün etnik merkezçiliğinde sık rastlanan mutlak kötü düşman imajları arasında bir mazeret bulurken bir yandan da mutlak suçu diğer etnik topluluğa yansıtma ve haricileştirme kalıplarını pekiştirir.

Ne var ki, bu süreç, çekişen topluluklar arasında süregelen etkileşimler kapsamında ele alındığında son derece karmaşık hale gelir. Her bir etnik topluluk suçu ötekine yansıtarak kendi yaralarını sararken en sonunda öteki etnik topluluğun zihnindeki milliyetçi basmakalıp yargılarda mutlak kötü düşman olarak tanımlanan imajın kendisine ait olduğu gerçeğiyle yüzleşir. Şiddetli etnik toplumlar arası çatışmanın dinamizmi ve aynı dinamizme sahip düşmanca politikalarda, birbirleriyle çatışan etnik gruplar böylece bir yandan rakibinin yansıtılmış, basmakalıp yargılara dayalı düşman imajları vasıtasıyla ve karşıt milliyetçiliğiyle açıktan açığa karalanırken bir yandan da kendi ızdırabına, umudunu yitirmişliğine ve korkularına katlanmak zorunda kalır. Bir başka deyişle, bir yandan kendi acısını ve ızdırabını yaşarken bir yandan da diğer topluluk tarafından tam bir zalim olarak yaftalanır ve meydana gelen çatışmanın faili ve kötü tarafı olur.

1990'ların başında, Lefkoşa'daki ara bölgede her bir toplumun diğeri hakkındaki yaygın/süregelen algılamalarına değinmek için düzenlenen bir dizi seminer bu davranış kalıbını harekete geçirip yönlendiren dinamikleri ayrıntılı bir şekilde açıklayıp aydınlığa kavuşturdu. Sürece katılan temsilci etnik grupların her biri ilk başta öteki toplumla ilgili yaygın algılamalarını açıkça dile getirip listelemek için kendi aralarında toplandılar. Bu görevi tamamlandıktan sonra her iki grubun algılama listeleri bir araya getirildi ve Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk katılımcıla-

rın yorum ve düşünceleri için yan yana yerleştirildi. Katılımcılar diğer toplumun mensuplarının oluşturduğu listelere bakarken büyük bir şok ve rahatsızlık yaşadılar.

Kıbrıslı Türklere göre Kıbrıslı Elenler:

- Asla güvenilmez;
- Savunmasız Kıbrıslı Türklere çoluk çocuk ayırt etmeden defalarca saldıran;
- Aşırı uç militanları barındıran ve meşruiyet sağlayan;
- Kurnazlık peşinde, siyasetlerini her zaman bir Truva atının içinden sürdüren;
- Kıbrıslı Türklerden nefret eden;
- Aralarında Kıbrıslı Türkleri istemeyen; ve
- Kıbrıslı Türklerin kökünün Kıbrıs'tan silinmesini dileyen ve bunun özlemi içinde olan insanlardı.

Benzer biçimde Kıbrıslı Elenler de Kıbrıslı Türkleri:

- Amansız, militan yayılmacılar;
- Her zaman Kıbrıslı Elenlerin yaşadığı bölgeleri ele geçirme planları yapan;
- Asla anlaşmalara ve sözleşmelere sadık kalmayan;
- İyi niyet ve dürüstlikle müzakerede bulunmayan;
- Kültürel olarak geri kalmış;
- Kıbrıslı Elenleri ayırt etmeden öldüren ve mallarını yağmalayan; ve
- Elenizme karşı her zaman büyük planları olan insanlar olarak görüyorlardı.

Her bir toplumun öteki hakkındaki yaygın algılamalarını paylaşmanın yaşattığı şok, iki tarafın da milliyetçi basmakalıp yargılarını birbiriyle karşı karşıya getirdi. Bunlar, daha en baştan çatışmanın koşullarını belirleyip tetikleyen basmakalıp önyargılardı. Her bir etnik grup, yaşadığı acı ve ızdırap konusunda öteki topluluğun bu denli bilgisiz ve küstah olması karşısında dehşete kapılmıştı. Daha da önemlisi, her bir grup kendi halkına karşı diğer topluluğun nasıl kibirli ve şovenist bir algılama içinde olduğunu görüp bundan büyük rahatsızlık duymuştu. Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler arasında doğrudan temas sağlayan bu seminerler çok zorlu ve sıkıntılıydı fakat her bir toplumun içine sı-

kıştığı narsistik kalıpları ve milliyetçi basmakalıp yargıların bu kalıpları kullanarak acıyı nasıl tedavi edip çatışmanın tüm suçunu karşı tarafa yüklediğini açıkça ortaya koydu. Bu seminerler her iki toplumun yaygın halk kültüründe olup bitenlerin bir mikro evrenini sundu.

Genel olarak rakip grubun, insanın kendi grubuna suçlama ve ithamlarda bulunması kaçınılmaz bir biçimde acıyı ve ızdırabı depreştirir. Dahası, her iki tarafın da düşmanla ilgili basmakalıp yargıları vasıtasıyla yaşadıkları etkileşim, bir yandan olağanüstü bir acıyla şiddetli bir mağduriyet duygusuna katlanırken bir yandan öteki grup tarafından zalim olarak yaftalanmış olma gerçeğinden kaynaklanan bir öfke hissi-ni besler. Depreşmiş acı süreci, suçu karşı tarafa yansıtma ve insanın, düşmanına dair basmakalıp yargıları sayesinde bu süreci akla uygun kılması güvensizliği sürdürür ve pekiştirir; husumeti derinleştirerek daha büyük bir öfkeyi ve etnik toplumlar arası yabancılaşmayı besler. Bütün suçu ötekinin üzerine atmanın/yansıtmanın verdiği koşullara bağlı rahatlık, her şeyden önce karşı tarafın milliyetçiliğiyle gerisin geriye öteki toplumun üzerine attığı rahatsız edici ve düşmanca basmakalıp yargılarla geçersiz kılınır. Bu koşullar altında, narsistik yansıtma ve ilkel bölünme döngüleri yeni baştan tetiklenir.

Kıbrıs'ta, karşı tarafı kayıtsız şartsız suçlamaya yönelik bu psikolojik mekanizmalar, iki toplumun çatışmaya kurban verdiği masum insanlarla ve yanı sıra her iki toplumun çatışma tarihinde belirleyici bir rol oynayan faal, militan milliyetçilerle bağlantılı olarak devreye sokulup sürdürüldüler. Her iki toplumda da masum kurbanlar acıdan korunmak için milliyetçiliğin basmakalıp yargılarına sığınırken militan milliyetçiler ise şiddete doğrudan bulaşmalarının ve çatışmaya katkıda bulunmalarının getirdiği sorumluluklardan ve hatta suçlardan kaçınmak için milliyetçiliğin basmakalıp yargılarına sığındılar. Hem Kıbrıslı Elen hem de Kıbrıslı Türk toplumlarına mensup ve çatışmalarda yaşanan en şiddetli olaylarda parmağı olduğu bilinen aşırı milliyetçiler, kendi toplumlarının katlandığı acı ve yıkımdan ötürü karşı tarafı suçlama konusunda en katı tavırları sergileyenlerdi. Bu insanlar ahlaki doğruluk, insan hakları ve adalet konusunda en iddialı, en ateşli savunmaları yapıyorlardı. Ne var ki, bunu yaparken mutlak bir yandaş tavır benimsiyorlardı zira ahlak anlayışları, kafalarındaki insan hakları kavramı ve adalet talepleri etnik sınırları aşip öteki toplumun masum kurbanlarına asla ulaşmıyordu. Görünürdeki sarsılmaz ve katı manevi duruşları ve siyah

beyaz ‐ahlaki berralıkları‐, herhangi bir tarihsel suçluluk hissini ve ağır sorumlulukları gizlemeye yönelik güçlü bir psikolojik zorunluluk biçiminde açığa çıkıyordu.

Kıbrıslı Elen tarafında bu özellikle 1974 yılındaki *enosis* yanlısı Yunan Cuntası'na katulan ya da ideolojik olarak kendini cunta ile özdeşleştirenler için geçerliydi. Kıbrıs Türk tarafında ise bu özellikle Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Elenler arasındaki bağları tamamen koparmak ve Kıbrıs'ı etnik olarak bölmek için açıkça ve ısrarla çaba gösteren milliyetçiler için geçerliydi. Her zamanki gibi, ulus adına ahlaki bir kisveye bürünen her iki etnik topluluğun aşırı milliyetçileri, çatışmanın tarihçesinde bizzat katkıda bulundukları şiddetin sorumluluğundan kaçmanın bir yolu olarak kendilerini hesap verme zorunluluğundan muaf tuttular. Burada yine, milliyetçi psikolojinin narsistik kalıpları öne çıkmıştır.

Lasch (1991) ayrıca, klinik tanımı itibarıyla narsisizmin kendine hayranlıktan çok kendinden nefret etmekle ilgili olduğu bilgisini aktarır. Dolayısıyla milliyetçiliğin en narsistik zihniyetinin içine gömülmüş insanlar olarak Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumları içindeki en militan, art arda yaşanan şiddet olaylarında ve hatta hunharca işlenen cinayetlerde en büyük sorumluluğa sahip milliyetçilerin bu basmakalıp yargılara en fazla bağlılığı sergilemeleri şaşırtıcı değildir. Suçluluk duygusu -ya da psikanalize göre şuursuzca kendinden nefret etme- insanın kendi ait olduğu gruba atfettiği mutlak iyi ve öteki gruba atfettiği mutlak kötü imajlarıyla rahatça gizlenir. Ne var ki psikoloji bize, şuursuzca duyulan suçluluk hissini saldırgan tepkileri uyandırdığını söyler (Mitscherich, 1971). Fakat narsistik bir kültür ve zihniyet olarak milliyetçilik, insanları peşinen bir gerilemeye yatkınlaştırır ve bu gerileme vasıtasıyla insanlar saldırganlıklarını peşinen haricileştirip karşı tarafın üzerine atar. Son tahlilde, bu haricileştirme ve yansıtma sadece öteki korkusuna karşı kendini savunma olarak değil ama aynı ve hatta daha büyük bir ölçüde kendi benliğini kendi saldırgan dürtülerine karşı savunma olarak etkisini gösterir (Lasch, 1991).

Milliyetçilikte, bu savunma biçimi aynı zamanda düşmana karşı süregelen saldırganlığın kültürel bağlamda meşrulaştırılmasına dönüşür. Düşmanca milliyetçilik etnik toplumlar arası şiddetli çatışmayı ve çatışma da ölçsüz acı ve ızdıraba doğurarak yeniden düşmanca milliyetçiliğe yönelip döngüyü tamamlamış olur. Giderek artıp çoğalan şiddet eylemleri ve sebep olduğu zarar ziyan, milliyetçilik ve onunla bağlantılı

basamaklıp yargıların ahlaki gerekçeleriyle yeniden bütünleşir.

Milliyetçilerin gerek şiddete yol açan koşulları yaratma sorumluluklarıyla ve gerek etnik topluluklarının çektiği ızdırapla ilgili açıklamaları, psikolojinin ergenlik dönemlerindeki davranışların belli bir aşamasıyla ilgili yaptığı tanımlamayı anımsatır. Bu, ergenlik çağındaki bireyin acı veren gerçekleri ve zorlu yüzleşmeleri kendi kişilik gelişimiyle bütünleştirmekte yetersiz kalmasından ötürü ruhsal gelişmeye karşı direnç gösterdiği bir evredir. Bu, kişilik gelişiminin yavaşladığı, psikolojik bir körelme ve eksiklik evresinden geçtiği dönemdir. Psikanalize göre bu eksiklik “patoloji mevcut olduğunda” meydana gelir. “Arta kalan travmayı kişilik oluşumuna aktaramayan ergen acıyı ve zararı dış dünyaya yansıtır ve böylece bu tehlikeli malzemeyle iç dünyasında yüzleşmekten/hesaplaşmaktan kaçınır... Tehlikeli durumu içselleştirmekte yetersiz kalarak, bu durumu kabullenip hesaplaşmaktan yoksun kalır” (Vamık Volkan, 1988; s. 39).

Ergenlikteki bir evreye özgü bu olgunlaşma sürecinin kısıtlanmasıyla ilgili tanımlama milliyetçi birey zihnietine uyar fakat kolektif kültürel düzeyde bu uyum daha fazladır. Milliyetçi bir kültürel ortamda çoğu zaman bireyler akılcı ve olgun görünürler ama mensubu oldukları etnik grubun kamusal alanında daha geriye yönelik ve çocukça bir akli durum/ruh haliyle bağdaşan bir başka benlik sergilerler. Ne var ki, sürekli şiddetin yaşandığı aşırı milliyetçi ortamlarda birey gerileyici bir milliyetçilik kültürüyle tam olarak bütünleşen, saldırgan ve otoriter tavırlar benimseyebilir.

Düşmanca milliyetçiliğin genel kalıpları psikolojinin “zihinsel çatışmadan kaynaklanan tehlikeli durumları yansıtmaya” olarak adlandırdığı kavramla benzer (Volkan, 1988: s. 39). Milliyetçilik bireylerde doğal olarak meydana gelen bir mekanizmayı alıp psikolojik bir eğilimden kolektif, halk kültürünün önde gelen bir boyutuna aktarır. Bu bağlamda, olumsuz deneyimleri yansıtmaya ve haricileştirmekle ilgili normal şartlarda doğal ama geçici olan psikolojik kalıp, müşterek milliyetçi basamaklıp yargılarla kuşatılmış sosyokültürel çevredeki halkın ortak beklentileri ve sosyalleştirme süreçleri nedeniyle devreye sokulur ve daimi kılınır.

Kamusal ve Özel Alanlardaki Acı

Narsistik kolektif zihniyetteki milliyetçi kültür acıyla yüzleştiğinde

hazır bir kestime yol sunar ve bu yolla akılcı kılma kalıpları, belirsizliğin bastırılması ve kötü olan her şeyin haricileştirilmesi yapısal olarak telkin edilir, haklı gösterilir ve hatta ahlaki bir görev olarak öngörülür. Dışarıdan bakıldığında milliyetçiliğin narsistik yöneliminden dolayı acıdan kaçınacağı düşünülebilir. Ne var ki, etnik ulusal çatışmalarda düşmanlığın kaçınılmaz bir biçimde yaygın olması milliyetçi zihniyeti şu ya da bu şekilde acıyla başa çıkmaya zorlar. Fakat milliyetçilik, şiddetli çatışmadan kaynaklanan acıyı trajedinin belirgin insani boyutundan çıkarıp sıra dışı ve güçlü bir ulusal varlığa dönüştürür.

Milliyetçi kültürde, etnik ulusal çatışmanın şiddetinden mağdur olan birey, yaşadığı acıyla insana ve şahısa özel bir mesele olarak başa çıkması değil ama acıyı daha ziyade kolektif narsisizmin kutuplaşmış basmakalıp yargılarıyla ele alması yönünde teşvik edilir. Bu anlamda milliyetçilik etnik çatışmadan kaynaklanan acının esasen gerçekten ızdırap çeken bireylere değil ulusa ait olduğunu ima eder. Hal böyle olunca da, acıdan bahsederken, acı ele alınırken ve acıyla başa çıkarken ulus önceliklidir. Ne de olsa, milliyetçiliğe göre acı ve ızdırap ulus adına ve ulus uğruna yaşanmıştır.

Geleneksel olarak hem Kıbrıslı Elen hem Kıbrıslı Türk toplumlarındaki kahramanların aileleri ulusun kendi acılarına ortak olduğunu/sahip çıktığını üstü örtülü ya da açıkça deneyimlemiştir. Milliyetçilerin ön ayak olduğu ve Kıbrıslı Elen protestocularla Kıbrıslı Türk polisi arasında yaşanan kısa süreli bir karmaşa ve çatışmanın ardından bir Kıbrıslı Türkün ara bölgede bir Kıbrıslı Elen'i soğukkanlılıkla vurmasına Kıbrıslı Elen ve Yunan milliyetçilerinin gösterdiği tepki buna tipik bir örnektir. Kıbrıslı Elen'in cenazesi kısa bir süre içerisinde ulusal bir olaya dönüştü ve toplumun ileri gelenleri, ünlüler ve medya ölen adamın köyüne üşüştü. Cenazedeki konuşmacılar ve medyadaki yorumcular, ölen Kıbrıslı Elen'in ailesine, oğullarının kanının boş yere akmadığını defalarca söylediler. Katlanılmaz ve kişisel bir keder yaşadığı anda bile aileye, oğullarının fedakarlığından ötürü ulusun kendisiyle gurur duyduğu ve ona minnet borçlu olduğu söylendi; kurbanın ailesi olarak kahramana -ve dolayısıyla ailesine- bahşedilen üstün şereften ötürü sonsuza dek gurur duyabilirlerdi.

Acı ve ızdırabın tek nedeni olarak düşmanın imajını oluştururken milliyetçiliğin, grup kimliğinin ve bağlılığının koruyucu psikolojik sınırlarını birleştirerek savunmasız ve zarar görebilecek bireye teselli

sunduğu sık sık ileri sürülür (Volkan, 1988). Ne var ki, çatışmayı tetikleyip haklı göstererek milliyetçiliğin sözde koruduğu benliği hükümsüz kılıp baltalayan kolektif psikolojik taleplerle dönüp dolaşıp aynı yere geldiği göz ardı edilir. Karmaşanın, yabancılaşmanın ve şiddetli çatışmanın yarattığı trajedinin yaşandığı bir ortamda milliyetçilik yitip giden insanların ailelerinden acılarını, milliyetçiliğin kahramanca fedakarlıkta bulunulması yönündeki tartışılmaz beklentisine tam uyum sağlayacak şekilde ele alıp yapılandırmalarını talep ederek ailelerin omuzlarına muazzam bir duygusal yük bindirir. Ulusun ağırlığı altında, kurbanların aileleri kaçışı olmayan bir kolektif psikolojik kuşatmaya alınır. Kıbrıs'taki savaş boyunca hem Kıbrıslı Elen hem de Kıbrıslı Türklerin verdikleri kurbanların aileleri için insan yaşamının yitmesini kabul edilebilir ve ahlaken haklı kılan milliyetçi varsayıma boyun eğmek çoğu zaman kişisel düzeyde yaşanan derin acıya rağmen etnik topluluklarına saygıyla bağlı kalmalarının bir koşulu olarak işlev görmüştür.

Ayrıca milliyetçilik bir yandan muazzam acının kabulünü mantıklı kılmak için kolektivist ağırlığını ortaya koyarken daha da ileri giderek acının ilk günkü gibi sürdürülüp korunmasını ve kamusal alanda sürekli sergilenmesini de talep eder. Bu talebin mantığı, milliyetçiliğin, geçmişteki çatışmaların ölümlerini bırakmamaya ve onları âdeta hayat-taymış gibi günümüzde de ulusun kolektif hafızasında kahramanlık timsali olarak "canlı" tutmaya eğilim duymasına dayanır. Acı asla dinmemeli, ulusun zihninde sonsuza dek kayıpları ve buna eşlik eden milli ihtişamı daima akla getiren bir unsur olarak kalmalıdır.

Psikoloji, kayıptan kaynaklanan travmatik acıyla yüzleşirken üç matem evresi olduğunu bize hatırlatır. İlki inkâr, sevilen birinin öldüğü gerçeğiyle yüzleşmeyi reddetme evresidir. İkincisi, sevdiğini yitirmiş insanın öleni geri getirme arzusundan kaynaklanan öfke evresidir. Ve üçüncüsü ise, ölenin hayalinin artık gerçek dışı bir zihinsel meşguliyet olmaktan çıkmasıyla sevdiğini yitirmiş insanın psikolojik olarak yenisinden yapılanmasının ardından gelen kabul evresidir (Bowlby ve Parkers, 1970). Psikoloji ayrıca matem tutamamanın uzun süreli duygusal karmaşalara neden olduğunu ve nevrozu tetiklediğini de kaydeder (Mitscherlich ve Mitscherlich, 1975). Milliyetçi kültür kolektif etkisiyle matem sürecini birinci ve ikinci evrelerde yavaşlatıp sabitleyerek tamamlanmasını engeller. Ölüyü kahraman olarak ülküselleştirerek ve ulusun bünyesine yeniden kazandırılmasında ısrar ederek süreci inkâr ve öfke

evrelerinde durdurur. Bu yönelim, milliyetçiliğin ulusu yenilmez ve ebedi olarak addetmesinin psikolojik bir uzantısıdır.

Vamık Volkan, milliyetçiliğe doğrudan atıfta bulunmayı amaçlamadan, söz konusu olgunun kesin ve iç yüzünü kavrayan bir psikolojik profilini çizmiştir. Profesyonel bir psikolog ve bir Kıbrıslı Türk olarak 1974 yılındaki savaştan sonraki dönemde toplumu gözlemleyen Volkan, Kıbrıslı Türklerin “sanki savaşta verdikleri kayıpların yasını tutamıyormuş gibi” göründüklerini kaydeder. “Kıbrıs’taki mücadelede yaşamını yitirenler halkının özgürlüğü için öldüler... Aslında onlar ülkü-selleştirildi fakat ülkü-selleştirilmiş ve hâlâ cennete bir yerlerde yaşadığı farzedilen hayaletleri ‘öldürmek’ zordur” (Volkan, 1979: s. 138). Kıbrıslı Elen toplumunun gerçekliği de bundan pek farklı değildi.

Narsistik zihnin yas tutamamak gibi bir özelliği olduğu kesin kabul görmüş bir gerçektir (Mitscherlich, 1975; Lasch, 1991). Milliyetçilik, bu durumu, özellikle Kıbrıs’taki gibi sürüncemeli bir çatışmanın içindeki halk kültürünün genelleştirilmiş bir özelliği haline getirir. Temelde milliyetçi kültür, yakınlarını kaybetmiş insanların tüm matem süecini tamamlamalarını önler ve hatta olanak tanımaz; üstelik yakınıni kaybetmiş bireyler şahsi bir düzeyde narsistik kişiliğin klinik özelliklerinden hiçbirini sergilemeyebilir. Vicdan azabı ve pişmanlık şaşırtıcı bir biçimde kısa kesilir; milliyetçilik, kayıp olgusunu en harap edici insan deneyiminden ihtişamla dolu bir varlığa dönüştürürken şiddetli çatışmanın trajik boyutundan kaçınılır. Milliyetçi kültür narsistik kalıpları doğrultusunda, yaşamını yitirenlerin yakın akrabalarının, sevdikleri birinin -bir koca, oğul, erkek kardeş ya da kız kardeş- ulus için, mutlak iyinin üstün kategorisi olarak tanımlanan kavram için kurban edilmiş olmasından gurur duymalarını hatta ayrıcalıklı hissetmelerini bekler. Bu açıdan bakıldığında, milliyetçi kültür, ölünün yakın akrabalarının, özellikle mücadele sırasında ölenlerin yakınlarının nasıl düşünüp davranmaları gerektiğine yönelik beklentilerinde esaslı ama gizlenmiş bir acımasızlığı yansıtır.

Milliyetçilikte, esas aile biyolojik/toplumsal aile değil ulusal topluluktur. Biyolojik/sosyolojik ailenin nihayetinde ulusal ailenin hükmü altına alınmasının nedeni de tam olarak budur. Hannah Arendt’in (1958), milliyetçilikte ulusun ailenin yerine geçtiğine dair gözlemi son derece doğrudur. Ulusun, kolektif bir soyutlama olarak kan ve toprağa yaptığı somut gerçeklikten uzak vurgu, hem akrabalıktan doğan kan bağıni ve

hem de insanın eviyle, yaşadığı yerle olan birinci derecedeki bağını gölgede bırakır ve baskın çıkar. Toplumun kültür ve kurumlarının birincil ve ikincil yapılarını ters yüz eder. Ulus esas aile ve ulusu içine alan bölge de esas ev haline gelir. Aile kurumunu resmi toplumsal düzlemde gözlemlerken bu ilk anda bariz bir biçimde fark edilmeyebilir. Fakat psikopolitik alanda, milliyetçilik ve ulusun önceliği kavramı somut ailenin üzerine ağır bir gölge düşürür.

Şiddetli olaylardan ötürü haksız yere ızdırıp çeken birçok Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk hem kişisel acılara hem de milliyetçiliğin onlara yüklediği kamusal role katlanmak zorunda kaldılar. Daha yakın bir geçmişte yaşanan trajedilerden birinde, yaşamını yitiren şahsın akrabaları medya ve siyasi liderler tarafından kahramanın ailesi olarak muamele görürken ölenin annesinin, “keşke oğlum bir ölü ve kahraman olacağı yerde kahraman olmayıp sadece hayatta kalsaydı!” dediği duyulmuştu. Kuşkusuz bu ifade kişisel keder ile halkın kültüre yüklediği anlamlar ve beklentileri arasındaki tahammül edilmez bir iç gerilimi ortaya çıkarır. Bu koşullar altında, insanlar genellikle iki seçeneğe dayanan amansız bir psikolojik ikileme karşı karşıya kalırlar: Ya gerilime dayanıp bunu kişisel kederlerinin sessizliği içine gömerler ya da milliyetçi yorumları ve beklentileri kabul ederek gerilimi etkisiz kılarlar. Ne var ki, ancak yeri doldurulmaz kaybın ve beraberinde getirdiği acının yarattığı koşullara karşı psikolojik bir intibaksızlık göstererek ikinci seçeneğe katlanılabilir.

Kıbrıs'taki etnik çatışmanın psikolojik etkileri üzerine yaptığı çalışmada Vamık Volkan (1979), yakınlarını ve sevdiklerini kaybetmiş ve ağır travma geçiren insanların kendi deyimiyle nasıl da yaşayan heykellere dönüştüklerini kaydeder. Bu insanlar, mücadele sırasında etnik topluluklarının çektiği acıların kamusal düzeyde sabit simgeleri haline gelirken, şahsi düzeyde ise hayatta kalmanın getirdiği suçluluk duygusundan ve sevdiklerini kaybetmiş olmanın verdiği şiddetli acıdan muzdariptiler. Aynı şey Kıbrıslı Elen toplumu için de geçerliydi. Ailelerinin pek çok mensubunu kaybeden anneler gibi en ağır darbeyi yemiş insanlara kamusal alanda ulusal acıyı sergileme rolü biçildi. Bu noktada, kamusal sosyopolitik süreç vasıtasıyla bu insanlar zamanda donmuş, yaşayan heykellere dönüştürülüp kurbanlar ve etnik ulusal şehitliğin simgeleri olarak sürekli teşhir edildiler. İşlevleri çift yönlü bir kamusal referans sunuyordu: bu atıflardan biri ulusal bilinçte ölümsüz kılınacak ölü kahramanlara; bir diğeri de yaşayanlar arasında ölüleri temsil eden

kahramanların ailelerine yapıliyordu.

Milliyetçiliğin, ölüleri, ulusun kolektif hafızasında tutmasının daha yaygın yöntemlerinden biri de kahramanların mermerden anıt ve heykellerini dikilmesidir. Fakat ölülerin ailelerinin de, anlam bakımından bu anıt ve heykellerle özdeş, fazladan bir teşhir unsuru olmaları daha az bilinen bir gerçektir. Ölü kahramanlarla yaşayan aileleri arasındaki bu kesişme noktasında milliyetçiliğin en temel ve en rezil paradokslarından biri açığa çıkar. Ölen kurbanları mermer heykeller halinde kalıba döken milliyetçilik, ölüleri yaşayanların arasına yerleştirirken, yaşayan kurbanları da etten heykellere dönüştürerek ölülerin arasına yerleştirir. Acıyla dolu dünyada yaşayan ölümlü kurbanlar, milliyetçi cennetteki ölümsüz kahramanların ve şehitlerin bu dünyadaki sembolik suretleri ve temsilcileri olurlar.

Şiddetli çatışmanın doğal olarak tetiklediği psikolojik haller, bu hallerde yol açan tarihsel olaylar ne denli belirsiz ve karmaşık olursa olsun genel milliyetçi kültüre otomatikman bağlanırlar. Bu süreç milliyetçiliğin varsayılmış etnik ulusal saflık, yanılmazlık ve ötekine göre kutuplaşmaya dayalı iç yapısıyla bağdaşır. Mağduriyet ve kurban olmakla ilgili ardı arkası kesilmeyen imaj ve tasvirler bunda önemli bir rol oynar. Acı ve ızdırap çekme, saldırıya/haksızlığa uğramışlık hissi ve beraberinde gelen öfke, hiddet ve -olağanüstü koşullarda- intikam alma hissi derhal kamusal alana aktarılır ve halk kültürüne dönüştürülerek milliyetçi zihniyetin narsistik kalıplarına kusursuz uyum sağlar. Acı ve ızdıraptan etkilenen doğal psikolojik haller sonradan tüm acının nedenini yalnızca ötekine yansıtan bir yükümlülükten/kusurdan kaçınma mekanizması aracılığıyla kamusal milliyetçilik alanında tedavi edilir.

Acının Tarihsel Hazneleri

Kolektif acının milliyetçi basmakalıp yargılarla narsistik bir süreçten geçip genel halk kültürü biçiminde sabitlenmesi birdenbire ve otomatikman meydana gelir. Acıya yol açan olaylar yaşanır yaşanmaz, hiçbir soru sorulmaksızın daha önce bahsedilen biçimde aşamalardan geçer. Bu yapı da milliyetçiliğin katı ve tekdüze görüşünü ve kitlesel etkinliğini pekiştirir. Ama milliyetçilik bununla yetinmez. Hızla ve otomatikman geçmişin derinliklerine (hatta milliyetçiliğin tarihsel başlangıcından bile daha eskilere) uzanarak, ulusun acısı ve ızdırabına geçmişten atıflarda bulunarak, zihinsel yapısının ayrılmaz bir parçası olarak bun-

ları muhafaza eder. Böylece, etnik ulusal grubunun art zamanlı olarak dağılmış acısını alıp eş zamanlı, yoğun bir deneyim halinde bir araya toplar.

Yunan ve Türk milliyetçilikleri üstü örtülü ve açık anlatımlarında, kendilerine ait tarihsel acı ve ızdırap haznelerini benzer biçimde oluşturdular; bu hazneler halk kültüründe vurgulanarak sunulmak ve ayrıca ulusal düşmana karşı hasmane ilişkileri mantıklı kılmak ve yaşatmak için ne zaman istenirse kolayca ulaşılabilecek şekilde oluşturuldu.

Yunan milliyetçiliği için İstanbul'un 1453 yılında düşmesi, dört yüz yıl süren Osmanlı idaresi, 1821 Devrimi sırasında Yunanlıların katledilmesi, 1922'deki Küçük Asya felaketi, 1955 yılında Yunanlıların Türkiye'den sınır dışı edilmeleri ve Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs'ı işgal etmesi, milliyetçi zihniyetin kolayca erişebileceği tarihsel acı ve ızdırapla dolu ihtişamlı bir haznenin içeriğini oluşturur.

Bu hafıza yapısı ancak tarihsel karmaşıklığın gizlenmesi, karışık olayların göz ardı edilmesi ve başka olayların da silinmesiyle mümkün kılınır. Yunan milliyetçi söylemi, İstanbul'u fetheden Osmanlı'nın çok etnikli bir imparatorluk olduğunu, -Yunan dahil- karışık etnik kökenden gelen halkları barındırdığını, generaller ve hatta padişahlar çıkardığını ve çağdaş, etnik merkezci, Türk milliyetçiliği ile pek az ortak yönü olduğu gerçeğini göz ardı eder (McCarthy, 2001; St. Clair, 1972). Bu söylem aynı zamanda, on dokuzuncu yüz yılda devrimci milliyetçiliğin yükselişine dek, Yunanlıların ve Türklerin diğer etnik ve dini gruplarla, günümüzdeki Yunanistan'dan Balkanlara ve Türkiye'ye kadar uzanan etnik olarak karışık şehirlerde, kasabalarda ve köylerde bir arada yaşadığı gerçeğini de örtbas eder.

Ayrıca Yunan milliyetçi söylemi, Yunan Bağımsızlık Savaşı sırasında Osmanlıların Yunanlıları katlettiğinden bahsederken, Yunanlıların da kendi aralarında yaşayan Türkleri katlettiği gerçeğini ve bu katliamların bir çoğunun Avrupa'da yayınlanan sayısız basın bülteninde ve tarihsel anlatımlarda kaydedildiğini dikkate almaz (McCarthy, 1996). Yunan milliyetçilerinin acı ve ızdırap hikâyeleri, Yunan ordusunun 1922 felaketi öncesinde Küçük Asya'nın iç bölgelerine doğru ilerlerken Müslüman Türkleri nasıl acımasızca katlettiğinden de bahsetmez. Ayrıca, söz konusu söylem Yunanlıların 1955 yılında acılı bir deneyimle Türkiye'den sınır dışı edilmeleriyle, Kıbrıslı Türkleri tecrit edip ötekileştirmek ve hatta Kıbrıs'tan sürmek için çaba gösteren sömürge karşıtı, eno-

sis yanlısı EOKA örgütünün kurulması arasında bir ilinti de kurmaz. Yunan milliyetçiliğinin kurguladığı zihinsel gerçeklik imajı, Kıbrıslı Elenlerin 1974 yılındaki Türk işgali sonucunda gördükleri büyük zararı ve acıyı vurgular ama Kıbrıslı Elen toplumunun kendi içinde yaşadığı şiddetli çatışmaları ve Atina'nın Kıbrıs Cumhuriyeti'ne karşı düzenlediği kanlı Yunan askeri darbesinin yarattığı acı ve ızdırabı ya göz ardı eder ya da üstünü örtüp geçiştirmeye çalışır.

Aynı şablon Türk milliyetçiliği için de geçerlidir ve tarihsel hafızayı kurgularken aşağıdaki olaylar Türk milliyetçiliğinin büyük acı haznesinin içeriğini oluşturur:

- Yunan Bağımsızlık Savaşı sırasında Müslüman Türklerin öldürülmesi ve yerleşik bir halk olarak Yunan ana karasından köklerinin kazınıp, sürülmeleri;
- 1912-13 yıllarındaki Balkan Savaşlarından kaçan Türk mültecilerin akın akın Türk anakarasına sığınmaları (o dönemde İstanbul'un nüfusu iki katına çıktı);
- Yunan ordusunun Birinci Dünya Savaşı'nın ardından doğu yönünde Türkiye'nin iç bölgelerine doğru ilerlerken ardında bıraktığı katliam ve yıkımlar;
- 1960'larda *enosisi* dayatmaktan ve Kıbrıs Türk toplumunu imha etmekten söz eden Elen milliyetçilerinin geliştirdiği Akritas planı; ve
- 1958, 1963-64 ve 1967-68 yıllarında Kıbrıs'ta yaşanan çatışmalarda öldürülen Kıbrıslı Türkler.

Yunan milliyetçiliğinin geçmişe yaptığı atıflar gibi, Türk milliyetçiliğinin tarihsel söylemi de etnik Türklerin neden olduğu acı ve ızdırapları örtbas eder. Osmanlı'nın etnik ve dini muhaliflerle başa çıkarken benimsediği zalimce yöntemleri, Yunan Bağımsızlık Savaşı sırasında Yunanlıları idam edip öldürme yoluna gittiği gerçeğini göz ardı eder. Milliyetçi söylemleri Türklerin, Türkiye'de yaşayan Yunanlıları katledip, mallarını yağmalayıp 1922 yılında Yunan ordusunun mağlubiyetinin ardından özellikle İzmir'deki Yunan nüfusunu kitleler halinde sınır dışı ettiğini kabullenmekten kaçınır; yaygın olarak bilinen ve uluslararası basında yer bulan bir olaydır bu (Dobkin, 1998; Gerard, 2003). Türk milliyetçiliği, 1955 yılında Türk hükümetince Türkiye'den sınır dışı edilen Yunanlıların, Kıbrıslı Türklere zarar verdiği düşünülen Kıbrıslı Elen milliyetçilerinin eylem ve amaçlarıyla pek bir alakaları olmadığı gerçeğiyle de yüzleşmez. Ayrıca Türk milliyetçi söylemi, Türki-

ye'nin Kıbrıs'ı işgal etmesinin Kıbrıslı Elenlere büyük ızdırap yaşattığını, özellikle de yitirilen ya da yerinden yurdundan olan binlerce insanın büyük bir çoğunluğunun Kıbrıslı Türklere verilen zararda doğrudan hiçbir rolü olmadığı gerçeğini de tarihsel hafızadan siler.

Mağduriyet ve kurban gitmekle ilgili her iki tarafın da milliyetçilikleri tarafından seçilerek bir araya getirilip birleştirilen tarihsel dönüm noktalarının aslında tarih boyunca birbiri içine geçmiş etki ve tepkiye dayalı karmaşık olaylar silsilesi olması; bu olaylarda kazananın ve kaybedenin, kurban gidenin ve zafer elde edenin rollerinin hem bulanık ve hem de birbirleriyle yer değiştirebilir olması, milliyetçiliğin tarihsel acıyı aktarması ve ele almasıyla tamamen göz ardı edilmiştir.

İster Yunan ister Türk kökenli olsun, özünde milliyetçilik kendi etnik grubunun eylemlerinin yol açtığı acıları tarihsel hafızadan silerken kendi ızdırap ve acı haznesini kurgulayıp oluşturur ve bir yandan da etnik-ulusal düşmanın yol açtığı acıları yoğunlaştırılmış ve tarihsel olarak kutsuz bir biçimde açıkça yansıtır/aktarır. Milliyetçilik, ulusun katlandığı acılar ve çektiği ızdıraplarla ilişkili olayları vurgulayarak bunları tek ve devamlı bir olgu halinde derleyip toplar ve bu olaylar arasındaki tarihsel zamanı siler. Şiddetli çatışmalarla ön plana çıkan önemli olayların arasında meydana gelen diğer tüm olayları göz ardı eder. 1990'ların ortasında, milliyetçi bir Kıbrıslı Elen televizyon kanalında, İstanbul'un 1453 yılındaki düşüşü sanki daha geçen gün olmuş gibi hatırlanıp aktarılmıştı. İstanbul'un on beşinci yüzyılda düşmesiyle yakın geçmişte Türkiye'nin Kıbrıs'ı işgali, sanki aynı zihniyete ve gündeme sahip aynı insanlar için içindeymiş gibi âdeta aynı olayın farklı anları gibi yansıtılıyordu. Milliyetçilik yıllarca, hatta yüzyıllarca arayla meydana gelmiş olayları alıp, tek, kesintisiz ve birbirinden farksız vakalar gibi birleştirip kaynaştırmayı başarır.

Kuzey Kıbrıs'ı ziyaret eden yabancı diplomatlar, Denktaş'ın sağlam milliyetçi yönetimine bağlı Kıbrıslı Türk liderlik anlayışının, geçmişin toplu acı ve ızdırabına sabitlenerek o dönemde yaşananların sanki zamanın durduğu bir boşlukta ve an itibarıyla hâlâ daha yaşanıyormuş gibi saplantılı bir yaklaşım içinde olmasını sık sık şaşkınlıkla karşılarlar. Geçmişte farklı etnik kökene sahip toplulukların bir arada barış içinde yaşamış olmasına rağmen, söz konusu olayların üzerinden geçen onlarca yıla rağmen ve 1990'ların sonunda başlayan etnik toplumlar arası barış için yeni fırsatları öngören olumlu tarihsel değişimlere rağmen bu

sabit ve saplantılı yaklaşım görünen o ki milliyetçiler arasında ısrarla sürdürülüyordu. Milliyetçilik, tıpkı bir teleskobu katlayıp kısaltır gibi tarihi de kısaltarak yalnızca acının sınırlarını görünür kılar.

Gerek Yunan, gerek Türk milliyetçi tarih hafızasında, örneğin iki halk arasında barışçıl ve sağlıklı ilişkilerin yaşandığı bir döneme damgasını vuran Atatürk-Venizelos dostluğundan asla bahsedilmez. Yunanlılar ve Türklerin bir arada barış içinde yaşadığı birçok dönemden ve örnekten ya da iki halkın yüzlerce yıl boyunca birbirine yakın ve müşterek toplumsal alanlarda yaşayıp birbiriyle örtüşen kültürel özelliklere sahip olmasından da söz edildiğini duymak mümkün değildir. Bu gibi olguların daha dengeli ve nesnel bir tarihsel hafıza sağladığına, etnik toplumlar arası ilişkileri olumlu yönde geliştirdiğine, işlerin gidişatına dair tarihsel referanslar verdiğine tanık olmak da mümkün değildir. Milliyetçilerin en büyük korkularından biri, öteki toplumla barışçıl ve dostane ilişkilerin gerçekten de geçmişte varolduğunun ve gelecekte de varolma olasılığının, bilinip kabul edilmesidir. Bu gibi tarihsel gerçekler ve gelecekle ilgili düşünceler, milliyetçi zihniyetin tüm bir evrenini yıkmaya tehlikesi yaratmadan zihinde canlandırılmaz. Milliyetçiliğin bu korkuya karşılık verme yöntemi, zihinsel bir seferberlikle özellikle acılı ve ızdırıplı olayları harekete geçirip algılamaları ve kimlikleri fosilleştiren, hava geçirmez bir dünyaya taşımaktır. Acının tarihsel hazneleri ne kadar ağır basarsa, ahlaklı bizi kötü onlardan, kurbanı saldırgandan ayıran sınırlar o kadar güvenli hale gelir.

Milliyetçiliğin acı hazneleri yaratma ve koruma eğilimi, daha önce kaydettiğimiz narsistik psikolojisinin yapısında var olan bir özellik, yani acı kayıp hissini ardında bırakıp matem ve yas evresine geçemeyişle yakından ilişkilidir. Milliyetçiliğin kendi kendini yüceltmesi, dev aynasında görmesi ve yanılmazlık hissinden ötürü kendi itibar ettiği biçimde yapılandığı tarih kurgusu içerisinde ne yenilgiyi ne de kaybı kabullenmesi gerçeği bu eğilimi artırır. Bu eğilim, milliyetçiliğin gerçek anlamda kayıpla yüzleşmesini engeller. Dolayısıyla geçmişin, hatta uzak geçmişin acılı kayıplarıyla ilgili bir çözüme varılmasına asla izin verilmez ama bunlar ileriye aktarılarak şimdiki zamanda topluca muhafaza edilirler.

Türkler ve Yunanlılar: Çatışan Komşular başlıklı çalışmalarında Vamık Volkan ve Norman Itzkowitz, ne Yunanlıların ne de Türklerin son derece bariz olaylarda bile tarihsel kayıpları yeterince ele almadıklarını

açıklar. Örneğin 1453 yılında İstanbul'un düşüp Osmanlı'nın eline geçmesinden, Yunanlıların kolektif hafızasında psikolojik olarak asılıp, üstesinden gelinememiş bir olay olarak bahsedilir (1997). Benzer biçimde, Türkler (özellikle Türk milliyetçiliğine dini bir boyut katmaya çalışan sözde yeni Osmanlılar), kendi milliyetçiliklerini geçmişe yansıtıran, Osmanlı İmparatorluğu'nun güç ve ihtişamının artık var olmadığıyla ilgili tarihsel gerçeği hazmetmemişlerdi. Türk milliyetçi söylemleri, geçmiş kayıpları yaşanıp bitmiş trajik olaylar olarak görüp yoluna devam etmektense geçmişin mücadele ve olaylarını yüce Türk ulusunun ayrılmaz bir parçası olarak muhafaza eder. Türk milliyetçiliğinin yarı dindar yeni Osmanlı akımı, Osmanlı dönemindeki mücadelelerle çağdaş Türkiye'nin acılarla dolu doğuşu arasında doğrudan bir devamlılık olduğunu anlatan genişletilmiş bir söylem icat ederek Kemalistlerin geleneksel, laik milliyetçiliğinin ötesine geçer. Fakat milliyetçiliğin tarihsel yükselişi ve çağdaş tarih yazarlığı üzerinde belirleyici etkisi öncesinde, toplu acıyı kolektif tarihsel hafızada muhafaza eden bu gibi psiko-ulusal kurgular esasen bilinmiyordu.

Milliyetçilik çelişkili bir biçimde acı ve mağduriyetin kamusal teşhine başvururken bile trajedinin halk tarafından kabullenilmesini kasıtlı olarak engeller. Şiddetli çatışmalar sırasında yaşanan olayların insan ilişkilerinde temel bir trajediye işaret edeceğini kabul etmek milliyetçiliğin bir kamu kültürü biçimi olarak devamlılığını ciddi bir biçimde tehlikeye atar. Çatışmaya alışmış, çatışmaya yönelmiş ve çatışmanın içine sıkışıp kalmış dünya ve hayat görüşünü açığa vurarak acizliğini ve başarısızlığını belli eder. Acı haznelerini milliyetçiliğin kutuplaşmış basmakalıp yargılarıyla ve narsistik psikolojisiyle bir arada muhafaza etmenin zirvesi, bir yandan kolektif bir kör noktaya yerleştirilen öteki etnik topluluğun sesinin kısılıp acılarının kesin bir biçimde bastırılmasıdır. Yukarıda bahsedilen etmenlerin zaman içerisinde kesişip bir arada hareket etmeleri, insanın özellikle de kamusal alanda empati kurma kapasitesini kökten aşındırma gibi açık bir etki yaratır. Milliyetçiliğe mahkûm olan Kıbrıslı elen ve Kıbrıslı Türk toplumları kendi kolektif acılarını kendi kültürel ortamlarında sürekli vurguladılar fakat karşı tarafa verdikleri acıyı kabullenmek ve buna değinmek şöyle dursun, onlarca yıl boyunca karşı tarafın ne ızdıraplar çektiğini konusunda gerçekçi bir fikir sahibi bile olmadılar.

İlk başlarda, gücünü milliyetçilikten alan çatışmaların en kötü tarih-

sel safhalarından biri sırasında, George Orwell, “milliyetçi sadece kendi tarafının gaddarlıklarını reddetmekle kalmaz ama aynı zamanda bunlara kulak bile asmama konusunda olağanüstü bir kapasiteye sahiptir” diye öne sürer (1945, s. 370). Aynı olguya değinen Mack, “mağduriyetin/kurban gitmenin bencilliği” kavramından bahseder ve şunu belirtir: “Karşı tarafın mağduriyeti bariz bir biçimde ortadayken ve kendi acısıyla kıyaslanacak boyutta hatta daha da büyükken, milliyetçi grupların geleneksel düşmanlarının ızdırabı karşısında empati kurmakta yetersiz kalmaları çok gariptir” (1979, s. xvi).

Mack ayrıca, “bu empati eksikliğinin nedeni iyi anlaşılmamıştır” diye kaydeder (1979). Belki de bu olağanüstü empati eksikliği, milliyetçiliğin dünya ve hayat görüşü ve buna eşlik eden çatışan kolektif psikolojisi açısından eleştirel bir gözle dikkatlice incelenseydi daha iyi anlaşılabilirdi.

Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türklerin milliyetçi rasyonelleştirme ve kaçınmaya yönelik bu kısır döngüyü ilk defa kırmaya başlamaları 1990'larda gerçekleşti. Bu dönemde, doğrudan yurttaş esaslı iki toplumlu temaslar, çatışma çözümlemesine aracılık eden üçüncü şahıslar vasıtasıyla başladı. Çoğunlukla ara bölgede ve yurt dışından yürütülen yapılandırılmış seminerlerde, Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türkler kendi yaşadıkları kayıpları ve çatışmadan kaynaklanan ızdırapları birbirleriyle doğrudan paylaşmaya başladılar. Son derece zorlu olmasına rağmen, doğrudan kişisel temas süreci ve diyalog sayesinde her iki etnik grubun üyeleri de, tıpkı kendi toplumlarının insanlarını, mallarını ve sosyal istikrarını yitirmiş ve kayıp şahıslarından ve mülteci durumuna düşmekten ötürü acı ve ızdırıp çekmiş olması gibi, öteki toplumun da aynı acılara katlandığını ilk kez gerçek anlamda fark etti (Hadjipavlou-Trigeorgis, 1998). İki temsilci taraf başlıca siyasi meselelerde farklı görüşlere sahip olsalar da, çatışmanın en önemli boyutu, yani farklılıklarına rağmen ortak bir insanlık trajedisini paylaştıkları üzerinde yavaş yavaş hemfikir oldular. İlginçtir ki, ileride daha fazla ayrıntılarıyla ortaya çıkacağı üzere, bu karşılıklı kabullenme süreci geleneksel milliyetçiliğin kısa fakat yoğun ve saplantılı bir biçimde depreşmesine ve iki toplumun yurttaşları tarafından mantığının ilk kez sorgulanmasına paralel olarak gelişti ve güç kazandı.

Kolektif Acıyı Muhafaza Etmek: Milliyetçiliğin Kılıfı ve Savunusu

Milliyetçilik kamusal alanda acıyı mutlak bir biçimde sergileme yoluna gider. Bunu yaparken de, kullandığı yöntemler gereği etnik topluluğunun geçmişe mahkûm kalacağını ve kayıpları yüzünden ızdırıp çeken insanların psikolojik olarak yaşadıkları kederden yakalarını kurtaramayacakları gerçeğini göz önünde bulundurmaz.

Aşağıdaki olgular milliyetçiliğin kayıpları ve geçmişin ızdırabını nasıl ele aldığının birtakım örneklerini teşkil eder:

- Kuzey’de ve Güney’de birbirine neredeyse tıpatıp benzeyen Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen Milli Mücadele müzeleri;
- Milli bayramlarda Kıbrıslı Elenlerin kahramanların ölümlerini abartılı temsillerle yeniden canlandırması;
- Katledilmiş Kıbrıslı Türklerin fotoğraflarının otuz yıldan uzun bir zaman boyunca Ledra Palas sınır kapısındaki Kıbrıslı Türk denetim noktasında sergilenmesi;
- Daha yakın bir geçmişte, Kıbrıslı Elenlerin 1996 yılında Türk milliyetçileri tarafından ara bölgedeki ayaklanmalar sırasında öldürülen iki Kıbrıslı Elen’in fotoğraflarının sergilenmesi;⁴
- Güneydeki Kayıp Kıbrıslı Elenlerin müzesi;
- Çekilen ızdırıp ve acıları ve ölümleri hatırlatan birçok milliyetçi söylev;
- Dramatik bir anlatımla acı dolu olayları hatırlatıp gündeme getiren sayısız televizyon programı.

İster Kıbrıslı Elen ister Kıbrıslı Türk kaynaklı olsun, tüm bu ifade ve anlatımlarda melodram ve/veya teşhircilik, ulusun eleştirel bir düşünceden tamamen muaf bir biçimde saflaştırılıp ülküselleştirilmesiyle bir araya getirilir.

Özetlemek gerekirse, üç unsur, milliyetçiliğin acının ve ızdırabın hatıralarını halkın kolektif bilincinde muhafaza etme biçimini evrensel olarak simgeler. İlki, geçmiş acılarla ilgili referansları canlı tutarak, kendi düşmanca zihniyeti çerçevesinde öteki etnik ulusal gruba karşı kendini haklı çıkarma hissini tetikler. İkincisi, milliyetçilik sanki sırf kendi mülkiyetindeymiş gibi acıyı tekelleştirir ve böylece etnik-ulusal

⁴ Bu ayaklanmayla ilgili fotoğraflar ve öldürülen iki Kıbrıslı Elen’in fotoğrafları halen Ledra Palas denetim noktasındaki duvarlarda görülebilir (ç.n.).

topluluğun acısıyla başa çıkmasının alternatif biçimlerini engeller. Üçüncüsü, ölüm ve ızdıraba sahiplenici/hükmedici bir biçimde atıfta bulunarak eleştiriden kaçınmaya çalışır.

Bu anlamda milliyetçilik, ölüm meseleleri ve etnik ulusal acı ile başa çıkmanın ciddi bir iş olduğunu ve farklı bir biçimde bunlara yaklaşmak şöyle dursun, kimsenin bunları kurcalamaya hakkı olmadığını üstü örtülü bir biçimde ifade ederek ızdırabın ve acının yol açtığı doğal duyguların arkasına sığınır. Milliyetçilik tüm bu yöntemlerle genelleştirilmiş bir mağduriyet hissini kalıcılaştırarak muhafaza etmek zorunda olduğu kurbanlara ihtiyaç duyar. Dolayısıyla gözlemcilerin, Kıbrıs sorusunda her iki toplumun da yıllar boyunca karşı tarafın vahşiliğini anlatmak için kendi kurbanlarını sergileyerek hiç durmadan birbiriyle yarışıklarını kaydetmiş olması şaşırtıcı değildir.

Ölen ve kaybolan Kıbrıslı Elenlerin siyahlara bürünmüş dul eşleri ve annelerinin sürekli yeşil hat üzerinde gösteri yapmaları, milliyetçiliğin çatışmadan etkilenenleri mütemadiyen kurban ve mağdur gösterme çabalarıyla ilgili en üzücü vakadır. 1990'ların son döneminde, bazı aşırı milliyetçiler bu kadınları organize ederek her hafta protesto gösterilerinde bulunmaya sevk etmişlerdi. Bu gösterileri gözlemleyen biri, protestolardaki iki tip katılımcı arasındaki çarpıcı bir zıtlığı fark etti. Bir yanda, kaçınılmaz bir biçimde şiddetin kaosuna kapılmış, acı içerisinde en yakınlarını kaybetmiş olmanın ızdırabını çeken sıradan halka mensup kadınlar vardı. Yüzlerinde, çeyrek yüzyıldan beri sevdiklerinin akıbetini tahmin etmeye çalışırken çektikleri acı, keder ve yorgunluğun izlerini görmek mümkündü. Öte yanda ise, protestolara liderlik eden faal organizatörler vardı. Bunlar, çoğunlukla Elen Ortodoks Kilisesinin destek verdiği ve toplumlarının çektiği acıyı yeniden gündeme getirip ayakta tutmak için hiçbir fırsatı kaçırmayan katı milliyetçilerdi. Bunlar, yürekleri acı dolu kadınları kışkırtıp Lefkoşa'daki sınır kapısının ana denetim noktasına gitmek üzere her hafta harekete geçiren, ateşli milliyetçi konuşmalar yapan ve acının her dem taze kaldığından ve kamusal alanda açıkça teşhir edildiğinden emin olmak için gerekeni yapan insanlardı. İlginçtir ki Kıbrıslı Türk halkı çoğu kez bu olaylara tıpatıp aynı biçimde karşılık verdi. Yönetimleri tarafından desteklenen Türk milliyetçileri, açıkça gösteriler yapmak ve kendi toplumlarının çektiği acı ve ızdırapları protesto etmek için sık sık kendi dullarını, ölü ve kayıp insanların ailelerini seferber etme yoluna gittiler.

Her iki tarafta da, bu milliyetçi eylemciler, mücadeleye bu şekilde bir yaklaşım benimseyerek masum protestocuların ızdırabını dindirmek şöyle dursun, bilakis acıyı canlı tutmakla yaşanan ızdırabı şiddetlendirdiklerini hesaba katmaktan sürekli kaçındılar. Ama zaten insanın çektiği acıyı bir siyasi protesto aracına dönüştürmekteki temel amaç yaraları kapatmamak ve alenen teşhir etmektir. Kederin psikolojik olarak bu şekilde istismar edilmesi etnik merkezci milliyetçiliğin çok tipik bir özelliğidir ve tıpkı milliyetçiliğin “adalet gayesi”nin en üstün savunmacısı olarak popülist çığırkanlığının ardına sığınıp narsisizmini gizlemesi gibi, bu istismar da yakınlarını ve sevdiklerini yitirenlerden gizlenir.

2002 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetinin bu konuyla ilgili kayıp şahısların ailelerinden açıkça özür dileyen resmi bir beyanat yayınlaması epey çarpıcıdır. O dönemde, uluslararası, sivil örgütlerin de yardımıyla her iki toplumdaki kayıp şahıslarla ilgili resmi ve nihai bir arama ve kamuoyunu aydınlatma girişimi üzerine iki Kıbrıslı toplumun liderleri arasında bir anlaşmaya varıldı. Kıbrıslı Türk lideri Denktaş, hiçbir Kıbrıslı Elen savaş esirinin hayatta olmadığını ve tümünün 1974 yılında Kıbrıslı Türklerin misillemeleri sonucu öldürüldüğünü ileri sürerek bu konudaki görüşünü yeniden vurgulayıp gerekli bilgileri vermeyi reddetti ve böylece uymayı kabul ettiği süreci yavaşlattı. Uluslararası toplum da onun bu yaklaşımını kınadı.

Kıbrıslı Elen tarafı, AB tarafından gerekli görülen insan hakları standartlarına uyma mecburiyetiyle hareket ederek yer altına gömülmüş cesetlerin çıkarılması ve DNA testi yaparak yaşayan akrabalarıyla ölüleri eşleştirme işlemlerini de kapsayan arama çalışmalarına başladı. Kıbrıslı Elen kayıp şahıslardan birkaçının kimlikleri saptandı ve cesetlerinden geriye kalanlar gömülmek üzere yakınlarına teslim edildi; böylece birçok ailenin yirmi sekiz yıl boyunca acıyla andığı yakınlarının akıbeti açıklığa kavuşmuş oldu. Ne yazık ki Kıbrıslı Elen hükümetinin bu girişimi, çeyrek yüzyıldan daha uzun bir zaman önce gerçekleşebilirdi. Sırf ulusal çıkarlar ve buna bağlı siyasi stratejiler öyle gerektirdi diye yitip gidenlerin akrabaları bir yandan duygusal bir belirsizlik içinde sürekli acı çekerken bir yandan da kaygı içinde yaşadılar. Birkaç kayıp şahıs vakasının akıbetinin sonuçlanması üzerine, Dışişleri Bakanlığı kayıplar üzerinden ızdırabı ve acıyı gereksiz yere uzattığı için devlet adına özür diledi. Hükümet ilk defa devletin kurbanların acısına -kendi halkının acısına- el koyduğunu kesin ve aleni olarak kabul ediyordu. Kıbrıslı

Elen hükümetinin geleneksel milliyetçilikten uzaklaştığının ilk işaretleri olan bu özür tarihi bir dönüm noktasıydı.

Şiddetli etnik toplumlar arası çatışmanın tetikleyip hız kazandırdığı tüm yabancılaşılmaya rağmen, kederle kolektif bir biçimde başa çıkmanın alternatif yolları mevcuttur. Lefkoşa'da, dikenli tellerle çevrili denetim noktasında düzenlenen ve kayıp şahısların ailelerinin katıldığı ve milliyetçilerin başı çektiği tipik bir protesto sırasında ben de orada bulunuyordum. Milliyetçilerin teşvikleriyle kızışan gösteri her zamanki gibi abartılı ve duygusal bir heyecan dalgasıyla ve karşı tarafa meydan okuyarak sona erdi ve hiçbir sonuç vermedi. Bu olay, aynı sıralarda ara bölgedeki yolun üzerinde düzenlenen iki etnikli bir barış toplantısıyla taban tabana zıttı. İlginçtir ki, orada buluşan iki toplumlu grubun içinde, tıpkı dışarıdaki protestocular gibi sevdiklerini yitirmiş ya da kayıp listelerinde aile üyelerinin isimleri bulunan birkaç kişi vardı. Fakat protestocuların aksine onlar zaman içerisinde başka bir yaklaşım benimsemişler ve kayıp hislerini ve kederlerini yavaş yavaş milliyetçilikten ve milliyetçiliğin izlediği düşmanca yöntemlerden ayırtmışlardı.

Bu anlamda, kayıplarla ilgili süregelen diyalog, karşılıklı etnik özdeşleştirme yoluyla birbirinin acısını anlama sürecinden geçerek gerçekleşebilir ve sonrasında da konuya insancıl, Ada'nın her iki yanındaki kurbanların insan kimliğiyle ilgilenen bir yaklaşımla değinebilirdi. İki toplumlu toplantılarından söz etmeleri istenen bu Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk yurttaşlar, çatışmadan mesafe kaydetmenin yollarını araştırmayı tercih ettiklerini ve enerjilerini, gelecekte yeni nesile özgürleştirici seçenekler sunacak, barışı pekiştiren strateji ve faaliyetlere odakladıklarını söylediler. Ayrıca eğer çatışma sürüp giderse, katlanmak zorunda kaldıkları amansız acının aynısını çocuklarına miras olarak bırakmaya devam edeceklerinin bilinciyle bu yaklaşımı benmsediklerini eklediler.

Siyasi ve sivil müzakerelerde, kolektivist milliyetçi soyutlamaların zorla kabul ettirmeye çalıştığı kavramlar değil de gerçekten var olan insanların yaşamları ilgi odağı olursa, insanların çektiği acı ve keder bir pişmanlık kaynağı ve potansiyel olarak güçlü bir dönüştürme aracı haline gelir. Longfellow, "Şayet düşmanlarımızın gizli tarihini okuyabilsaydık, her insanın yaşamında, tüm düşmanlıkları sona erdirecek kadar keder ve ızdırıp bulurduk" diye hatırlatmada bulunur (Chattalas, 1984: s. 95). Bu yaklaşım, etnik toplumlar arası bir çatışmada insanların neden olduğu acının, insan varoluşunun trajik bir boyutunu ortaya çıkara-

rarak beraberinde matemi de getirdiği gerçeğiyle karşı karşıya gelmemizi zorunlu kılar. İnsanın ızdırap çekme deneyimini, zamanla bazı şeyleri açıklığa kavuşturup bir sonuca vardırma ve yeni bir gelecek için olasılıklar öngörmenin tek yolu olarak insani yapımızın/çerçevemizin içine yerleştirir. Milliyetçilik ise aksine çatışmanın yaralarını sürekli açık tutarak acıyı, kendini korumanın bir aracına -etnik merkezci dayanışmayı, içe dönüklüğü ve sonuç olarak ötekine karşı derin bir kutuplaşmayı pekiştiren bir tür psikolojik tutkala- dönüştürür. Gücünü milliyetçilikten alan etnik toplumlar arası çatışmalarda düşman, kurbanları bedensel olarak bir kez öldürür ama milliyetçiliğin şartlandığı kolektif hafıza ve bakış açısı, acının haznelerini muhafaza ve teşhir etme sürecinde kurbanları psikolojik olarak tekrar tekrar öldürür. Milliyetçilik ölümlerin tapınak ve anıtlarını inşa ve muhafaza ederek onların ölümlerini ebediyen yeniden canlandırarak gelişir.

1960'lardan 1974'e kadar geçen dönem Kıbrıslı Türkler için büyük bir tarihsel acı haznesine damgasını vururken, 1974 ve sonrası dönem de Kıbrıslı Elenler için büyük acı haznesine damgasını vurdu. Milliyetçilik kendine özgü ve düşmanca yönelimiyle, acıyı ve ızdırabı çatışmanın kolektif dinamiğiyle yeniden bütünleştirerek çatışmanın insani boyutuna el koydu ve etnik kutuplaşma sürecini pekiştirdi. Sonunda, milliyetçi dünya ve hayat görüşünün bizlere ve onlara, ulusumuzun kutusallığına ve onların ulusunun ahlaksızlığı ve bozukluğuna dair betimlediği her şey gerçekleşecekmiş gibi görünür. Milliyetçilik, bilgi kuramcısı Michael Polanyi'nin, "inancın dış çemberleri" diye ifade ettiği kavramı olumsuz bir yönde devreye sokmak için acıyı kullanır. Bu, kendi kendine itibar edip onaylayan bir bağlılık mekanizmasıdır ve bu mekanizma vasıtasıyla insan bilgisinin kesinliği ve sunduğu gerçeklik vizyonunu sürdürülür (1964, s. 289-91). Milliyetçi çekişmenin yarattığı koşullar altında insanın bilgisinin ve dünya vizyonunun desteklenip gelişmesi için son derece gerekli olan zihnin bu doğal ilkesi, çatışmanın aralıksız sürdürülmesinde bir suç ortağı haline gelir. Bilgiyi elde etme, bütünleştirme ve doğrulamaya yönelik doğal insani süreç çatışmanın bir katalizörüne dönüşür. Çatışmanın süresini uzatan temel bir etken haline gelir. Milliyetçilik, insanların kolektif hafızasında acıyı toplar ve muhafaza eder. Milliyetçi zihin için unutmak mümkün değildir ve affetmek düşünülemez bile. Sonuç olarak, bu psikokültürel tıkanmayı aşip ötesine geçme, çatışmanın kararlılığının ötesine geçip umut edilen bir barı-

160 Harry Anastasiou

ş a ulaş ma gereksinimi, milliyetçi dünya ve hayat görüş ünün mitolojiden/söylencelerden arınması ve etkisinin azaltılmasından başka bir şey değildir.

ETNİK BÖLÜNMENİN BİR YANINDAN ÖTEKİNE İLETİŞİM

İLETİŞİMDE BİR ETKEN OLARAK SÜRÜNCEMELİ MİLLİYETÇİ ÇATIŞMA

Milliyetçi yönelimli rakip etnik gruplar arasında iletişim farklıdır; zira anlam çerçeveleri grupların birbirleriyle iletişime yönelik temas kurmaya karşı direnç göstermesine neden olur. Milliyetçi dünya ve hayat görüşünün katılığı, grupların gerçek bir diyalog başlatması için gerekli anlam örtüşmesini ya da referans noktalarını tespit edip oluşturma becerilerini baltalar. İç mantık, Gadamer'in "ufukların kaynaşması" diye ifade ettiği ve iletişim içindeki şahısların anlaşmalarını mümkün kılan başlıca koşula karşı bir direnç gösterir (Gadamer, 1975). Daha belirgin bir biçimde, gruplar arası düzeyde, milliyetçi çerçeve iletişim içindeki tarafların gitgide daha geniş bir müşterek anlam alanı yaratmak için kullandıkları doğal, açık diyalog ve etkileşim süreçlerine karşı direnir (H. Anastasiou, 2000).

Bunun nedeni rakip milliyetçi grupların çerçevelerinin farklı olması değil fakat çelişkili bir biçimde temel yapılarının özdeş olma eğilimidir. Milliyetçilik ulusun değer yönünden mutlak ve kutsal, tek etnikli bir yapıda, kolektivist ve narsistik zihniyette, çatışmaya ve ihtilafa eğilimli ve savunma kavramı ve özgürlük araçları bakımından militan olduğu

görüşünü benimser (Alter, 1994; Gellner, 1994a, 1994b). Burada, milliyetçilik toplumu tek bir homojen etnik kimlik açısından kavramsallaştırır ve dolayısıyla diğer etnik grupların varlığını ulusal bir bozukluk -ve çatışma dönemlerinde temizlenmesi gereken ulusal bir leke- olarak görüp aykırı kılar. Bu tür bir hayali topluluk etnik merkezci bir tarih kurgusu içinde ifade edilir ve dolayısıyla ulusal kahramanların sözde üstün eylemleri ve fedakârlıkları sayesinde ulusal ölümsüzlüğe eriştiği savaşlar devrimlerle vurgulanır; ulus ise bunlar vasıtasıyla şaşmaz ve mutlak ihtişamlı geçmişini ve ebedi büyüklüğünü sergiler (Anderson, 1995; Hobsbawm, 1994). Tüm bunlarla birlikte ulusun değeri, tarihi ve kimliği bir düşman ya da düşmanlarla yan yana ve savaş halindeyken tanımlanır (Ignatieff, 1999; Kedourie, 1994). Karışık bir toplumda yaşayan etnik gruplar bunun gibi bir bakış açısını benimsediklerinde, etnik sınırların bir yanından ötekine iletişim daha en baştan Kıbrıs hadisesini gözlemleyenler, bir yandan insanların arasına nehirler, denizler ve dağlar gibi doğal engellerin girmesinin anlaşılabilir olduğunu ama diğer yandan uydurulup icat edilmiş düşmanlık sınırlarının insanları ve halkları birbirinden ayırmasının dehşet verici olduğunu kaydeder. “Sınırların sadece coğrafi engeller değil ama aynı zamanda konuşmanın, etkileşimin, fikir akışının düşmanı, kısaca iletişimin karşıtı olması” gerçeği karşısında insan şaşkına döner (Gumpert ve Drucker, 1998: s. 237). Kıbrıs’taki milliyetçi çatışma tamamen yarattığı şiddetten kaynaklanan bir acı ve ızdırap mirası yaratmıştır. İki toplum açısından da içerik ve referans bakımından farklı olan acının hafızası, Kıbrıs sorununun yapısında iki taraf arasındaki iletişimi etkileyen önemli bir parametre oluşturmuştur.

Bu gibi parametreleri anlamak ve göz önünde bulundurmak Kıbrıs’ta yaşayan rakip taraflar arasındaki iletişim sürecinin yapısını kavrama açısından büyük önem arz eder. Kişisel bakış açısına dayanan acı sorunun, kolektif tarihsel hafızanın belirleyici bir etkeni olması ve milliyetçi zihniyet çerçevelerinin basmakalıp yargıları ve söylenceleriyle bütünleşmesi, onlarca yıl boyunca etnik toplumlar arası iletişimin ana içeriğini oluşturmuştur.

Düşmanlıkla ve acılı şiddet olaylarıyla geçen yıllar boyunca iki taraf arasında, milliyetçiliğin şekillendirdiği etkileşimler tarih ve gerçekliğin farklı algılanmasına yol açmıştır. Her iki toplumun kendi deneyimleri ve çeşitli olguları, olayları ve -ister kendi toplumlarına ister öteki top-

luma ait- davranışları yorumlamak için kullandıkları türetilmiş, varoluşsal anlam kalıpları, sadece birbirini dışlayan değil ama aynı zamanda birbirine zıt çerçevelerin içinde yapılandırılmıştır.

ÇATIŞAN BAKIŞ AÇILARI ARASINDAKİ İLETİŞİM: İLETİŞİMSİZLİĞİN DİYALEKTİK SÜRECİ

Bu dinamik, onlarca yıl boyunca iki toplum arasındaki etkileşimi psikolojik, entelektüel ve kültürel bakımdan kurumsallaştıran köklü bir yabancılaşma biçimini de beraberinde getirdi ve *iletişimsizliğin diyalektiği* diye tanımlanabilecek bir olgu yarattı. Bu olgu, çoğunlukla tarafların resmi konumları ve medyanın içeriği vasıtasıyla iki taraf arasında sürdürülen sürekli açık diyalog döngülerini içerdiği kadar diyalektik bir süreci de zorunlu kılıyordu. Bu ayrıca bir iletişimsizliğe de neden oluyordu zira iki taraf ne kadar çok etkileşim içine girerlerse birbirlerini o kadar az anlıyor ve sonuç olarak da birbirlerini daha fazla hayal kırıklığına uğrattıyorlardı. Her iki toplumun Kamu Enformasyon Büroları tarafından hazırlanan basılı malzemeleri tahlil eden Papadakis bu durumu bütün yönleriyle ortaya koydu (1998). Söz konusu tahlil, her iki tarafın da kendi milliyetçi çerçeveleri ve buna bağlı basmakalıp yargılarına dayalı mutlakiyetçi düşüncelerle olayları inceleyip yorumlayarak birbirlerini kötü niyetli olmakla nasıl itham ettiklerini gösteriyordu. Bu olgu, tarafların çeşitli olaylara atfettiği anlamların farklı ve hatta birbirine taban taban zıt olması gerçeğinden türeyen bir yabancılaşma biçimini de beraberinde getiriyordu. Kıbrıs sorununun tarihçesi boyunca, bu durum hep geçerli oldu ve olgular, olaylar, kurumlar, konuşmalar, siyasi kararlar, haber bültenleri, simgeler, tarihsel tahliller ve hatta dünya olaylarının yorumları dahil iletişim alanında gönderme yapılabilecek her şeye nüfuz etti.

Olguların Anlamlarını Yorumlamakta İletişimsizlik

İletişimde uyumsuzluk ve ihtilaf yaşanan en bariz konular Türk ordusunun oynadığı rol, KKTC'nin statüsü ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin statüsü ile ilgiliydi. Kıbrıslı Elen kesimi Kıbrıs'taki Türk birliklerini bir işgal ordusu olarak algılamak, Kıbrıslı Türkler, Türk ordusundan barış hareketi yürütmüş bir güç olarak bahsediyordu. Türkler ve Kıbrıslı Türk tarafı KKTC'yi tarihsel anlamda haklı ve gerekçeli ve dolayısıyla meşru, bağımsız bir devlet addederken, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Ada'nın tümün-

de bağımsız bir devlet niteliğini artık sürdürmeyen bir varlık olarak görüyorlardı. Bunun aksine Kıbrıslı Elenler ve Yunanistan ise KKTC'yi kendi kendine bağımsızlığını ilan eden gayrimeşru bir devlet olarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ise bölgesel olarak tüm Ada'ya yayılmış tek meşru devlet yapısı olarak görüyorlardı.

Bu temel meseleler üzerinde doğrudan diyaloga yönelik herhangi bir girişim geleneksel olarak her defasında iletişimin kopmasına yol açtı. Yukarıda bahsi geçen meseleler en bariz haliyle iletişim sorununu yansıtmalarına rağmen, birçok başka mesele de iletişim süreci içindeki daha üstü örtülü/zor farkedilen belirsizlikleri ortaya koyar. Birtakım örnekler konuyu daha somut biçimde açıklamak için yeterli olabilir.

Kıbrıslı Elenler resmi konumları ve kamu siyasi kültürleri vasıtasıyla mültecilerin evlerine dönme hakkını (kuşkusuz bu bir insan hakkını teşkil eder) talep ettiğinde, Kıbrıslı Türkler onlarca yıl boyunca bunu, Kıbrıslı Elenlerin kuzeydeki bölgeyi yeniden ele geçirip kendilerini yerlerinden yurtlarından etme ve çaresiz ve evsiz bırakma girişimi olarak yorumladılar. Kökeni, Kıbrıslı Türklerin 1960'lardaki deneyimlerine dayanan bu algılama, tamamen Elenleştirilmiş bir ada ülküsünü benimseyen geleneksel Kıbrıslı Elen milliyetçiliğiyle sürekli pekiştirildi ve mühürlendi. Kıbrıslı Türklerin yerinden yurdundan olma korkusu, insani bir düzlemde, Kıbrıslı Elenlerin talebinin bir insan hakkıyla ilgili olduğu ve kabul edilip üzerinde durulması gerçeğini sürekli gölgeledi.

Buna karşın, Kıbrıslı Türkler KKTC'nin tanınmasını talep ettiklerinde ise, Kıbrıslı Elenler bunu, sadece silahların gücüyle adaleti alenen ihlal ederek statükoyu/mevcut durumu meşru kılma girişimine yordular. Üstelik, tek etnikli bir devlet düşüncesiyle Ada'yı bölen ve Kıbrıslı Türk halkı üzerinde etkili olan birtakım temel insani gerçekleri kendilerinden tamamen gizleyen Türk milliyetçiliği de Kıbrıslı Elenler açısından çok endişe vericiydi. Ayrıca Kıbrıslı Elenler, Türk milliyetçiliğinin gündeminden dolayı çektikleri sıkıntılarla o kadar meşguldüler ki, Kıbrıslı Türklerin gayrimeşru olduğu şüphe götürmez bir devletin tanınması talebinin geçmişteki travmatik bir deneyime dayandığının farkında değillerdi. Kıbrıslı Elenler, gayrimeşru KKTC'nin altında Kıbrıslı Türklerin Kıbrıslı Elenlere karşı duyduğu korkudan beslenen derin bir güvenlik ihtiyacı ve kolektif kimlik kavramı yattığını düşünemiyorlardı.

Bu tıkanma nedeniyle, Kıbrıslı Elenler, Kıbrıslı Türklerin son derece hassas psikolojik durumunu anlayamıyorlardı. Yıllarca hem Kıbrıs'taki

hem Türkiye'deki milliyetçiliğin el koyduğu bu durum, Kıbrıslı Elenleri kışkırtıp aynı biçimde tepkiler vermesine ve yorumlar yapmasına neden olurken Elen milliyetçiliğini de besledi. Bu tür bir etkileşim iki tarafı iletişimsizliğin damgasını vurduğu bir kısır döngü içine hapsetti.

Zaman içerisinde yaşanan olaylar, deneyimler ve özellikle de milliyetçiliğin gölgesi altında sürüncemeli bir çatışmaya dayalı ilişkilere yüklenen anlamlar, yaygın olarak anlaşılan/üzerinde mutabakata varılan konularda bile tıkanma yarattı. Yurttaş barış hareketi ile olan doğrudan bağlantım aracılığıyla, Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler arasında mülteci sorunuyla ilgili çok sayıda görüşmeye tanık oldum. Ne var ki, iletişim sürecinin temelinde ve sözlü iletişimin altında iki tarafın mülteci kelimesine atfettiği farklı anlamlar yatıyordu.

Görüşmelerde yer alan birkaç Kıbrıslı Türk, 1960 ve 1974 yılları arasındaki sıkıntılı dönemde iki hatta üç kez mülteci durumuna düşmüş olmalarına rağmen mülteci sorunundan ve deneyimlerinden bariz bir soğukkanlılıkla ve tarafsızca söz ettiler. Ancak Kıbrıslı Elenler sadece bir kez, 1974 yılında yaşadıkları kendi mülteci deneyimlerini acı çekerek ve güçlü hislerin dışavurumuyla aktardılar.

Kıbrıslı Türklerin mülteci olarak yaşadıkları deneyimlerden soğukkanlılıkla bahsetmesi Kıbrıslı Elenlerde, Türk ordusunun kendilerini yerlerinden yurtlarından etmesinin ardından çektikleri sıkıntılar karşısında Kıbrıslı Türklerin kayıtsız kaldığı izlenimini uyandırdı. Kıbrıslı Elenlere göre, Kıbrıslı Türklerin tutumu, Türk milliyetçiliğinin Ada'yı etnik olarak bölmeye yönelik eski gayesinin bir ispatıydı. Buna karşın, Kıbrıslı Türkler ise Kıbrıslı Elenlerin mültecilerinin kuzeydeki evlerine dönmesi yönündeki ateşli talebini büyük bir tehdit olarak algılıyorlar ve bunun ardında Kıbrıslı Elenlerin Kıbrıs'ı tamamen bir Elen adasına çevirmeyi amaçlayan milliyetçi gündemlerinin yattığını düşünüyorlardı.

İki toplumun farklı tarihsel deneyimleri ve milliyetçi çerçeve tarafından kuşatılmaları göz önüne alındığında, iki taraf da mülteci kelimesine farklı anlamlar yüklüyorlardı. Kıbrıslı Türkler için mülteci olmak insanın kendi evinde son derece tehlikeli koşullarda ve düşmanın bölgesel kontrolü amaçlayan milliyetçi gündemi karşısında tamamen savunmasız yaşaması ve ayrıca, güvenli bölgeler bulmak için insanın evinden ayrılmak zorunda kalması anlamına geliyordu. Esasen bu, Kıbrıslı Türklerin 1963'ten 1974'e kadar yaşadıkları ve mülteci sorunu tartışılırken soğukkanlılıkla söz ettikleri deneyimleriydi.

Buna karşın Kıbrıslı Elenler için mülteci olmak birdenbire güvenlik ve refah içindeki bir yaşamı yitirmek ve bir gece içerisinde evlerini terk edip, tüm eşyalarını geride bırakıp, ilerleyen bir ordu karşısında tamamen belirsiz, güvensiz ve fiziksel tehlikeye maruz kalabileceği koşullar altında yaşamaya başlamaktı. Türk ordusunun 1974'te Kıbrıs'a asker çıkarmasıyla birlikte Kıbrıslı Elenlerin yaşadığı deneyim buydu. Türk milliyetçiliğinin, Kıbrıslı Türkler için, Kıbrıslı Elenlerden arındırılmış bir etnik coğrafi alan yaratma gayesi göz önüne alındığında, Kıbrıslı Elenlerin zihnindeki mülteci kelimesi, Kıbrıslı Türklerin yüklediği anlamdan çok daha korkunç ve rahatsız edici bir anlama bürünüyordu. Kıbrıslı Türklerin ve Kıbrıslı Elenlerin toprakla ilgili deneyim ve ilişkilerini aktardıkları kişisel hikâyeleri dikkatle okunduğunda kelimenin farklı anlamlar doğrultusunda ne anlama geldiği açıkça anlaşılır. İki toplumlu bir seminerde aktarılan aşağıdaki iki hikâye bu gerçeğin ispatıdır.

Kıbrıslı Türk:

Ben Lefkara köyünden geliyorum. Birkaç yıl güneydeki Köfünye köyünde yaşadım. 1963 yılından 1974 yılına kadar kendimi ikinci sınıf bir vatandaş gibi hissettim. Kimlik sorunu yaşadım. Pasaportum yoktu ve bir yetişkin olarak hissettiğim itibar eksikliği tüm yaşamımı etkiliyordu. Sizin [Kıbrıslı Elenlerin] sahip olduğunuz fırsatlara sahip değildim, eğitimime devam edip kendimi geliştiremedim. Demokratik bir yaşam biçimine katılma şansım yoktu. Nasıl bir geçmişe sahip olduğumuzu anlamak için 1963'ten 1974'e kadar geçen dönemi dikkate almalısınız. Gelecekte bir anlaşma olursa bunu anlamak zorundayız. Şimdi kuzeyde yaşıyorum.

Kıbrıslı Elen:

Günümüzde işgal altında bulunan ve 1974 olayları öncesi Kıbrıslı Türklerle birlikte yaşadığımız Karava köyüne dair mutlu anılarım var. Motorsikletli genç bir Kıbrıslı Türk postacı vardı. Onu çok severdim. Mahallemize gelir ve beni motorsikletine bindirip gezdirirdi. Çok heyecanlıydı. Daha sonra, Lefkoşa'daki İngiliz Okulu'nda Kıbrıslı Türk sınıf arkadaşlarım oldu. Aralarından biriyle dışarı çıkar gezerdik. Şimdi, siyasi koşullardan ötürü onunla iletişim kuramadığım için kızgıyım. Bir öğrenci olarak ABD'de Kıbrıslı Türk başka genç bayanlarla tanıştım ve bazılarının Kıbrıslı Elenlere karşı kötü hisler beslediklerini gördüm.

Gerçekten kafam karışmıştı. Şimdi bölünmüş Kıbrıs'a geri döndüm ve sık sık Lefkoşa'daki yeşil hat boyunca yürüyüşlere çıkıyorum. Türk bayrağı gördüğümde güvenliğimin tehlikede olduğunu hissediyorum. Geçmişin anılarıyla ve günümüzün gerçekleriyle mücadele ediyorum. 1974'ü unutamam. (Hadjipavlou-Trigeorgis, 1998: s. 251)

Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elenlerin mülteci deneyimlerine dair bu kadar farklı tanımlamalar *mülteci* ifadesine karşı kayıtsız/pasif ve tutkulu/acı dolu atıflar arasındaki zıtlığı ortaya koyar. Bu şekilde kavrandığında, taraflar arasındaki iletişim süreci aynı kelimelerin kullanımı söz konusuysa dahi çatışmanın karmaşası içine dolanıp o kadar çarpıklaşır ki sonunda sekteye uğrar. Aynı kelimenin iki taraf için çok farklı anlam ve gerçekliğe sahip olabileceği açıkça anlaşılmaktadır. Bu yüzden karşılıklı iletişimsizlik süreci sürüncemeli ve çatışmalı bir ilişkinin bir boyutu olarak devreye girip etkili olur.

Resmi siyasi düzeyde, iki yaklaşım arasındaki fark, iki taraf arasında 8 ve 9 Şubat 2002 tarihlerinde medyada yer alan karşılıklı bir söyleşi sırasında yansıtılıp vurgulandı. Devam eden üst düzey müzakerelerin ortasında, Kıbrıs Türk tarafının lideri Rauf Denктаş meselenin Kıbrıslı Elen mültecilerin kuzeye dönmesi değil, mal mübadelesi ve/veya tazminat anlaşmasıyla ilgili olduğunu belirtti. Kıbrıslı Elen tarafı ise 10 Mart 2001 tarihli Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararına atıfta bulunarak başsavcı aracılığıyla mülteci meselesinin esasen Türk ordusu tarafından evlerine dönmeleri engellenen Kıbrıslı Elenlerin insan haklarının ihlaliyle ilgili temel bir sorun olduğunu öne sürdü.

İletişim kurma konusunda karşılıklı başarısızlığı yansıtan sürece bir başka örnek de 1974'ten bu yana Kıbrıslı Türklerin uluslararası ticarette yer alma çabaları ile Kıbrıslı Elenlerin bu gibi çabaları engellemesine yüklenen anlamlara odaklanır. Kıbrıslı Türkler için Türklerin kontrolündeki Kuzey Kıbrıs'tan ihracat yapmak, ekonomik varlığı sürdürmek açısından bir gereklilik olarak görülmüştür; oysa Kıbrıslı Elenlere göre bu, Kıbrıslı Türklerin çalıntı eşya ve malları satmaya çalışma girişiminden başka bir şey değildir. Bu konuda iletişim her zaman çok zor olmuş ve her defasında bir açmaza sürüklenmiştir.

Avrupa pazarına erişme üzerine ortaya çıkan ihtilaflar bu meseleyi ön plana çıkarmıştır. Kıbrıslı Elenler, Kuzey Kıbrıs'tan yapılan ihracatların zorla ellerinden alınan mülklerinin istismar edilmesini de beraberinde

getirdiği konusunda ısrar ederek, kuzey Kıbrıs menşeli ürünlerin Avrupa pazarında satışının yasaklanmasını öngören bir resmi karar çıkarılması için Avrupa Adalet mahkemesine başvurdu. Kıbrıs Elenlerin düşüncesine göre, esas amaç Türk militan milliyetçiliğinin fiili sonuçlarını ve Ada'da tamamen Türk bir bölge yaratma gayesini önlemektir. Avrupa Mahkemesi 1994 yılında, kuzey Kıbrıs'tan yapılacak ihracatların Avrupa pazarının gerekli gördüğü standart hukuki koşullara uygun belgeleri taşımadığı kararını aldığında, Kıbrıslı Türkler bu olayı, kendilerini ekonomik olarak çökertmek ve bir kez daha ikinci sınıf yurttaş konumuna indirgemek isteyen Kıbrıslı Elenlerin bir başka girişimi olarak yorumladı. Kıbrıslı Türklere göre bu, Kıbrıslı Elen ekonomik hegemonyasının yeni bir biçimiydi.

Kıbrıslı Türklerin düşüncesine göre, bu olay tüm Ada üzerinde hak iddia eden Elen milliyetçiliği tarafından geleneksel olarak dayatılan etnik çoğunlukçuluğu aklı getiriyordu. Bu anlamda, Kıbrıslı Türkler Avrupa Mahkemesi'nin kararını, 1960'larda kuşatılmış yerleşim bölgelerinde maruz kaldıkları ekonomik ambargonun hazin bir biçimde sürdürülmesi olarak tecrübe ettiler; ancak bu defa Avrupalıların Kıbrıslı Elenlerin tarafında olmasıyla bu sıkıntı daha büyük bir ölçekte yaşanıyordu.

Milliyetçi çatışmanın sürüncemeli yapısının belirlediği ve mülkiyet hakları ve ticaret meselesi etrafında dönen iletişim biçimi, bir yandan Türkiye'nin kuzey Kıbrıs'ı askeri güçle işgal ederek hiç şüphesiz Kıbrıslı Elenlerin mülkiyet haklarını ihlal etmiş olmasına odaklanan Kıbrıslı Elenlerin, ne olursa olsun ekonomik olarak hayatta kalmaya ihtiyaç duyan Kıbrıslı Türkleri anlamasını engelliyordu. Kıbrıslı Elenler, bu meselelerin iki taraf arasında konuyla ilgili bir diyalog içerisinde ciddi olarak ele alınması gerektiğini kavrayamadılar. Diğer taraftan, Kıbrıslı Türkler kendi toplumlarının ekonomik olarak ayakta kalma meselesine odaklanırken, Kıbrıslı Elenlerin mülkiyet hakları meselesinin iki taraf arasında yapıcı bir etkileşimde ele alınması gerektiği gerçeğini iletişim süreci içinde engelleme eğilimi duydular.

Son tahlilde, Kıbrıslı Türk toplumunun yaşadığı ekonomik zorluklarla ilgili Kıbrıslı Elenlerin Kıbrıslı Türklerle iletişimi ve Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıslı Elenlerin mülkiyet hakları üzerine Kıbrıslı Elenlerle kurdukları iletişim sırasındaki ihtilaflar, anlamlı bir diyalogu mümkün kılmak için gerekli ortak bir iletişim çerçevesinin ortaya çıkmasına asla izin vermedi. Ne var ki, bu meseleler etrafında kalıcı ve ayrıntılı diya-

log, anlaşılmaya yönelik herhangi bir hareket için vazgeçilmezdir. Dolayısıyla buradaki zorluk, milliyetçi iletişimin aykırı biçimlerinden vazgeçip, her iki tarafın da başlıca kaygılarını kuşatıp, diyalog alanına taşıyacak asgari, ortak, açık iletişime dayalı bir çerçeveyi benimseyecek yollar geliştirmektir.

Ulusal Simgeler Aracılığıyla İletişimsizlik

İletişimsizliğin diyalektik süreci, her iki tarafın ulusal simgelerinin kamusal alanda teşhir edilmesi meselesinde de geçerlidir. Kıbrıslı Elenler, Kıbrıs Cumhuriyeti Bayrağı'nın yanı sıra her zaman Yunanistan Bayrağı'nı da asmışlardır. Aynı şekilde, Kıbrıslı Türkler de, KKTC Bayrağı'nın yanında Türkiye Bayrağı'nı da kullanırlar. Ne var ki, her iki anavatanın da ulusal bayrakları aslında iki Kıbrıslı toplumun müşterek tutkularına hitap eder. Elen ve Türk milliyetçilikleri geleneksel olarak Yunan ve Türk bayraklarıyla özdeşleştiler zira ulusal birlik kavramı her iki toplumda da tarihsel olarak anavatanlarla kurulan ilişkilerle birlikte gelişti.

Nesnel, tarihsel bir açıdan bakıldığında, Yunanistan ve Türkiye'nin ulusal bayrakları ve bu bayraklarla ilişkili olan her şey, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin devlet egemenliğini baltalamıştır. Ancak, kişiye göre değişen bir bakış açısından, her iki toplum için de ulusal bayrakların simgeciligi, diğer toplumun onlara yüklediği anlam ve deneyimlerin tam aksini özetleyip temsil etmiştir. Kıbrıslı Elenler için, özellikle de milliyetçi eğilimlerini açıkça ortaya koyanlar için, Yunan Bayrağı her zaman bir ulusal gurur, ihtişam, büyüklük, kolektif kimlik ve etnik saflığı simgelemiştir. Kıbrıslı Elenlere göre, Kıbrıslı Türklerin ulusal sembolü Türk Bayrağı ise her zaman utancı, barbarlığı ve karanlığı simgelemiştir. 1974'ten beri, Kıbrıslı Elenlerin gözünde Türk Bayrağı işgal, kayıp şahıslar, gayrimeşruluk, adaletsizlik, şiddet, bölücülük ve Kıbrıs'ın bir kısmının Türkleştirilmesi anlamlarını da yüklenmiştir.

Kıbrıslı Türkler için, Türk Bayrağı kolektif koruma, kurtuluş ve anavatanın desteği simgelerini somutlaştırmıştır. Türk Bayrağı, Kıbrıslı Türklerin güçlü Türk Devleti tarafından fiziki güvenliğini garanti altına almanın bir referansı olarak işlev görmüştür ve ayrı kolektif kimliklerini güvence altına alan koşulları hatırlatır. Kıbrıslı Türklerin gözünde Yunan Bayrağı hegemonyanın, aşağılamanın, baskının, kuşatmanın ve şiddetin simgesi olmuştur. 1960'larda yaşadıkları olumsuz deneyimleri -geri kalmışlığı, yoksunluğu, kuşatılmış yerleşim bölgelerinde tıki-

lup kalmayı, belirsizliği, kayıp şahısları, tüm Ada'nın Elenleştirilmeye çalışılmasını ve Kıbrıslı Elenlerin Kıbrıs'ı Yunanistan ile birleştirmeye yönelik geleneksel gayelerini- temsil etmiştir. İki tarafın ulusal simgeler etrafında birbiriyle çatışan tüm bu anlam kalıpları, bir yandan kişiye göre değişen tarihsel anılarla ilgili bir dizi art zamanlı çağrışım, öte yandan da bu anıların milliyetçi basmakalıp yargılarla kuşatılıp fosilleştirilmesinden türemiştir.

Her iki toplumun da ulusal bayraklarının Kıbrıs'tan ayrı ülkelerin bayrakları olması anlamları daha da karmaşıklaştırdı. İki taraf da anavatanının ulusal bayrağını, temsil ettiği devletin ötesinde bir gurur ve etnikulusal birlik simgesi olarak gördü. Ne var ki, iki taraf da her zaman öteki toplumun anavatanının ulusal bayrağının varlığını Ada üzerinde, kendi soydaşının kabul edilmez görüşlerine arka çıkan yabancı bir devletin gayrimeşru taleplerinin bir simgesi olarak addetti. Ada'da milliyetçiliğın doğup şiddetlenmesinden beri ve bağımsızlığın ardından (özellikle de 1974 sonrası), Kıbrıslı Elenler, Kıbrıslı Türklerin kullandığı Türk Bayrağı'nı yabancı işgali ve müdahalesinin tiksindirici bir simgesi olarak gördüler. Öte yandan Kıbrıslı Türkler de Kıbrıslı Elen toplumunun kullandığı Yunan Bayrağı'na tamamen aynı gözle bakıp, Yunanistan'ın egemenliğinin Kıbrıs Adası'na yayılmasının bir simgesi olarak gördüler.

Bu gerçekler, iletişim sürecinde her iki toplumun da onlarca yıl boyunca sergilediği ulusal sembollerin algılamalarının yarattığı kendine özgü açmazı ortaya koyar. Üstü örtülü de olsa, ulusal bayraklara yüklenen yorum ve anlamlar hem yoğun hem de güçlüydü. Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumlarında Yunan ve Türk bayraklarının sürekli kullanılması Kıbrıs'taki çatışmayı temsil ve muhafaza etmiştir.

Daha derin bir düzeyde, bu karşılıklı iletişimsizlik süreci, milliyetçiliğın ve onu ifade eden şahsiyetin ayrılıkçı psikolojik yapısı içinde doğan bir tür ikiye bölünmüşlüğü açığa çıkarır. Milliyetçi zihniyetteki bu iç ayrılıkçılık şu şekilde tanımlanabilir. Benim ait olduğum etnik grubun ulusal bayrağı bir yandan gerekli, meşru ve vazgeçilmez bir gurur ve haklılık simgesi, öteki etnik grubun bayrağı hiç şüphe yok ki kabul edilmez bir olgudur ve utancın, nefretin ve el altından yürütölen hileli işlerin bir simgesidir.

Bu bakış açısı milliyetçi zihniyetin ulusal simgeleri nasıl yorumladığıyla ilgili bir çifte standartı yansıtır. Milliyetçilikle yüklü bir tarih ve

kolektif algılama kalıplarıyla şartlanmış her iki toplum da kendi simgelerine eleştiriden uzak bir aşinalıkla bakarken, karşı tarafın simgelerinden tiksindir.

Beşparmak Sıradağları'nın bir yüzüne çizilmiş, güneyde yirmi mil uzaktan bile görülebilecek kadar devasa Türk ve KKTC bayrakları, kuzey Lefkoşa'daki kamu binalarını kaplayan dev bayraklar ve askeri geçit törenlerinde Türk Bayrağı'nın dalgalandırılması Kıbrıslı Elenler tarafından adaletin pervasızca ihlali olarak algılanırken, kendi Yunan ulusal simgelerinin teşhir edilmesi doğal olarak görülür. Ne var ki, Türk tarafı Yunan Bayrağı'nın birçok kamu binasında, Elen Ortodoks kiliselerinde ve özel binalarda Kıbrıs Cumhuriyeti Bayrağıyla birlikte ayırt etmeden kullanılmasını, Kıbrıslı Elenlerin Kıbrıs'ta Elen kimliğini ısrarla öne sürme girişimi olarak görmüştür. Kıbrıslı Türklerin gözünde bu olgu *enosis*in milliyetçi gayesini hatırlatıyordu ve Kıbrıslı Elenlerin bu gayeden vazgeçmediklerinin bir göstergesiydi.

Bu sözsüz fakat her zaman var olan, güçlü ve ulusal simgeler vasıtasıyla yapılan karşılıklı anlam alışverişi, gerçek bir iletişim için gerekli koşulların sürekli baltalanması ve çoğu kez ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanmıştır. Ulusal simgeleri milliyetçilik gibi bir başına ya da soyut olarak değil, iki halk arasındaki ilişkinin kapsamında kavradığımızda, bayrakların çatışmayı, tehdidi ve militarizmi simgelediğini görürüz. Soyut olarak yüklenmiş herhangi bir anlamı hükümsüz kılan bu gerçeklik bir defasında altı yaşında bir çocuğun masum gözlemleriyle ortaya çıkmıştı. Askeri bir geçit töreninde ulusal bayrağını gören çocuk babasına dönüp şöyle dedi: "Bak baba, savaş bayrağı!"

İki toplum arasındaki iletişimsizliğin diyalektik süreci, çatışmayı ifade eden ve iyice belirginleşmiş bir iletişim biçimine dönüştü. Simgesel anlamların ve milliyetçi çekişmenin örtüşme süreci tamamlandı. Ulusal simgelere yüklenen anlamların etkileşimli psikodinamiğinin zemin hazırladığı bu durum, Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türklerin ortak deneyimlerine, müşterek tarihine ve özellikle de halk kültürü alanında barış içinde bir arada varolmalarına yönelik uzlaşma simgelerinin gelişmesindeki eksiklikle taban tabana zıttı.

Milliyetçi tarihsel deneyimlerin ve iki toplumun milliyetçilikle lekelenmiş kültürlerinin hâkim olduğu bir ortamda, iki toplumlu ortak yaşamın ve siyasi ortaklığın bir simgesi olarak tasarlanan Kıbrıs Cumhuriyeti Bayrağı bile kamu bilincinde esas anlamını yitirmiştir. Üzerine

milliyetçiliğin koyu gölgesi düşen Kıbrıs Cumhuriyeti bayrağı, çok etnikli bir toplumun ortak vizyonuna ya da barışa yönelik gerçek bir eğilim tarafından asla desteklenmemiştir. Sonuç olarak, iki toplumlu kurumlardan ve kültürel örtüşmelerden türeyebilecek ortak simgeler asla gerçekleşip meyvelerini veremediler. 1983 yılında Kıbrıslı Türklerin tek taraflı bağımsızlık ilanının ardından KKTC Bayrağı, Kıbrıs Cumhuriyeti Bayrağı'ndan bile daha az bir gerçeklik ve anlamı somutlaştırmıştır. En başından beri Kıbrıs Türk liderlerinin kendilerini Türk milliyetçiliğiyle derinlemesine bir biçimde ve tarihsel boyutta özdeşleştirmelerinin ve dolayısıyla Türk Bayrağı'nın gölgesinde kalan KKTC Bayrağı uluslararası toplum tarafından asla tanınmamış olması gerçeğiyle önemi yitirmiştir.

Ne var ki, ulusal bayrakların çerçeve ve anlamlarındaki küçük bir değişimle birlikte ulusal simgeler vasıtasıyla iletişim kurmaya ilişkin bir umut ışığı doğdu. 1990'ların sonunda, Costas Simitis liderliğindeki Yunan hükümeti milliyetçi geleneksel teamüllerin aksine Türkiye ile bir uzlaşma siyaseti başlatınca, Yunanistan ve Türkiye'nin bayrakları kamusal alanda bir arada yer almaya başladı. Türk-Yunan uzlaşmasına yönelik, Yunan Başbakanı George Papandreou'nun ve Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in karşılıklı ziyaretlerinden her iki ülkede düzenlenen birçok ortak kültürel organizasyonlara kadar bir dizi etkinlikte Yunan ve Türk bayrakları yan yana, bir arada dalgalandı. Bu yeni uzlaşma girişimi kapsamında, Yunan ve Türk bayraklarının art arda bir arada dalgalanması ve benzeri görülmemiş bu olaylara medyanın gösterdiği ilgi, ulusal simgelerin o güne dek yüklendikleri düşmanca anlamları farklılaştırmaya başladı. Çeterefilli Kıbrıs sorununda bir ilerleme kaydedilmemişken dahi Türk-Yunan ilişkilerindeki bu uzlaşma eğilimi, her iki halkın gözünde Yunan ve Türk bayraklarının anlamlarını değiştirme gücüne sahip yeni bir yorum çerçevesi ortaya çıkarmıştı. Bu eğilimin, barış içinde bir arada yaşamaya yönelik düşmanca olmayan ilişkileri ve uzun vadede faydalı bir dostluk ve komşuluğu ima edecek anlamları ön plana çıkararak, ulusal simgeleri, kökenlerinde var olan milliyetçi içeriğin yerini alacak bir biçimde etkileyebileceği görüldü. Ancak bu değişim umutlu olsa da o dönemde sadece marjinal etkiye sahipti ve iki devlet arasındaki ilişkilerde ve Kıbrıs'taki durumda tatmin edici bir farklılık yaratma konusunda pek az mesafe alınmasını sağladı.

Medya Aracılığıyla İletişimsizlik

Kitle iletişimi vasıtasıyla yapılan türde propagandayı eleştirenler bu olgunun sadece sürüncemeli çatışmaların koşulları altında gelişmekle kalmayıp aynı zamanda söz konusu rakip gruplar arasında genel bir düşünce benzerliği yarattığını ileri sürmüşlerdir; bu benzerlik çatışmanın ana eksenini etrafında yoğunlaşır (Ellul, 1973; Orwell, 1949). İlginçtir ki, kendine özgü içeriği ne olursa olsun medyanın yapısının basmakalıp yargıların yerleşmesini kolaylaştırdığını birçok kişi öne sürmüştür (McLuhan, 1964; Meyrowitz, 1985).

Kıbrıs hususunda, eskiden beri süregelen popülist milliyetçilik geleneği ve kitlesel medya araçlarının gelişmesi doğal olarak güçlerini birleştirip Ada'nın kamusal iletişim manzarasını kesin bir biçimde şekillendirdi. Gelenekçi milliyetçiliğin basmakalıp önyargıları, bir anlamda kitle iletişiminin çağdaş sistemlerinde yerlerini almalarından dolayı onlarca yıl boyunca kolaylıkla sürdürüldü ve gündeme getirildi. Medya sayesinde bu önyargılar hızla çoğaldı, yerleşip pekişti ve zaman zaman muazzam bir etkiyle yayılarak kamu kültürünün temel bir unsuru haline geldi. Kıbrıs sorununun tarihçesi boyunca, milliyetçiliğin kendi basmakalıp yargı ve düşünceleriyle kitle iletişim araçlarının izlediği yöntemlerin epey uyumlu olduğu görüldü.

Kıbrıs'ta, medya marifetiyle yıllar boyunca ya bilinçli ya da dolaylı olarak kurgulanıp parçaları birleştirilerek bir araya getirilen ve yayılan milliyetçi propaganda, çatışmanın tarihçesine kök salmış deneyimleri dağınık ve bireyselleştirilmiş akıl çelici eğilimlerden, kolektifleştirilmiş, belirgin hale getirilmiş basmakalıp önyargılara dönüştürdü ve açık anlamlar yükledi; bu önyargı ve anlamlar da kamu kültürünü bütünleştirip şekillendirdi (Ellul, 1973).

1964'ten bu yana (ve özellikle 1974 sonrası) iki toplumun pek az doğrudan bireyler arası ya da grup temasında bulunması, iki taraf arasında etkileşim ve iletişimin medyanın soyut alanıyla sınırlanması anlamına gelir. İletişim sadece kişiler üstü mesaj ve alışılacelmış kalıplarda karşılıklı görüş alış verişi biçiminde sürdürüldü ve bu da zaman içerisinde kaçınılmaz olarak standart hale getirilmiş karşılıklı suçlamaları, nitelendirmeleri, kendini mağdur göstermeleri ve tek taraflı, çarpık ve çoğu kez asılsız milliyetçi varsayımlara dayalı söylemleri beraberinde getirdi (Papadakis, 1998). Tüm bunlar hakiki bir diyalogun, özellikle de doğrudan bireyler arası iletişimle gerçekleşen türde bir diyalogun

çerçevesi dışında yaşandı. Kitle iletişiminde insanların haddinden fazla bilgiye, düşünceye ve görüntüye maruz kaldığı bir gerçektir. Ne var ki, milliyetçiliğin tarihsel gölgesi göz önüne alındığında, kendi içinde bireyler arası iletişimden ve doğrudan toplumlar arası temastan ayrılmış kitle iletişimi, karşılıklı anlayış ve barış yönünde temel tutumsal değişimleri teşvik etmek şöyle dursun, basmakalıp önyargı kültürünü aşan görüşler üretme ve kişilikleri etkileme kapasitesinden de yoksun kalır.

Kitle iletişim araçları vasıtasıyla standartlaştırılmış kendine özgü lisan, özellikle üstü örtülü milliyetçilik ne zaman yeniden ortaya çıkarsa, kamu kültürünün içeriğini şekillendiren genel lisan haline geldi. Sonuç olarak, bu tür bir lisanla ilişkilendirilmiş düşünme biçimi çoğu zaman kamusal alana giren herkesin ağzını tıkadı. Kıbrıslı Elen toplumunda, bu durum çoğunlukla ya kendiliğinden ya da zaman zaman hükümetteki partiye bağlı olarak, devletin belli belirsiz müdahalesiyle meydana gelmektedir. Sık sık, Kıbrıslı Elen toplumundaki sansür dolaylı yoldan, genel kültüre nüfuz eden ve kaçınılmaz olarak partiler üstü bir tavır olan milliyetçilik vasıtasıyla uygulanıyordu.

Buna karşın Kıbrıslı Türk toplumunda, doğrudan denetim ya da gözetim ve hatta idari yetkililer tarafından fiili müdahale yoluyla uygulanan ulusal sansür tarzı, daha yoğun, dolaysız ve sürekli pekiştirilen bir milliyetçiliği muhafaza ediyordu. *Avrupa* gazetesi gibi milliyetçi olmayan sesler, Kıbrıslı Türk yönetimini tanımlayan geleneksel, milliyetçi zihniyeti sorguladıysa da, milliyetçiliğin tarihsel ivmesi, statükonun güç yapısına doğrudan bağlı baskın bir kuvvet olma özelliğini sürdürdü (Özgür, 2000).

Kuzey Kıbrıs'taki medyaya kısaca bir göz attığımızda, özellikle Kuzey menşeli medya dikkatle incelendiğinde, yoğun bir hükümet denetimi ve televizyon yayıncılığında tamamen bir devlet tekeli olduğu görülmüyordu (Gumpert ve Drucker, 1998). Kuzey'de yayın yapan özel televizyon kanalı yoktu. Elektronik medyaya ilave olarak Türkiye'den yapılan yayınlar vardı. Yazılı basın ise özellikle siyasi partilerle ilişki içindeydi.

Kıbrıslı Türk toplumunun medya kültüründeki milliyetçilik, merkezileştirilmiş devletçilik ve parti politikalarının doğrudan bir uzantısıydı. Kıbrıslı Elen toplumunda ise, medyadaki milliyetçilik serbest, girişimci ve halkın siyasi yaşamında yansıtılan bir kitle kültürü biçiminde meydana geliyordu. Kitle iletişimi alanındaki çatışmanın dinamikleri, Kıbrıslı Türkleri, Türk devletçi geleneğine bağlı otoriter yönetimlerinin

büyük ölçüde haklı gerekçelere dayandığını düşünmeye sevk ediyordu; zira KKTC idaresi Kıbrıslı Elen çoğunluğun milliyetçi, Elen kültürünün baskın etkilerine karşı kolektif ve psikolojik anlamda varlıklarını sürdürebilmelerini ve kültürel anlamda korunmalarını sağlıyordu. Ne var ki, aynı ihtilafli etkileşimin çerçevesi içindeki Kıbrıslı Elenler ise Kuzezy'deki Kıbrıslı Türk yönetiminin, demokrasiyi Kıbrıslı Türk halkına zarar verecek kadar baltaladığını öne sürüyorlardı. Kıbrıslı Türk liderlerini her defasında çileden çıkaran bu görüş gerilimi arttırıyordu. Belki ki, medya aracılığıyla ihtilafı büyüten karşılıklı ithamlar çoğunlukla iki devlet ve iki kültür arasındaki etkileşim düzeyinde yaşanmıyordu. Bunlar daha çok Kıbrıslı Elenlerin baskın, kültürlerinde yerleşik milliyetçiliğiyle Kıbrıslı Türklerin baskın, gücünü devletten alan milliyetçiliği arasındaki etkileşimler vasıtasıyla cereyan ediyor ve iki toplum arasındaki iletişimsizliğin diyalektik sürecini daha da pekiştirip karmaşık hale getiriyordu.

Özgür ve müstakil basın Kıbrıslı Türk toplumunda nadiren görülen bir kavramdı. Avrupa gazetesinde olduğu gibi yetkililerin yönetimi eleştiren gazeteleri kapatma girişimleri, basın bürolarındaki/gazete binalarındaki demirbaş el konulması ve etnik-ulusal çıkarın sınırlarını aşmakla suçlanan gazetecilere dava açılması, Türkiye'de yıllardır gözlemlenen/riayet edilen devletçi milliyetçiliğin bir göstergesiydi. Türkiye'nin desteklediği KKTC'de, Kutlu Adalı gibi önemli gazetecilerin suikaste kurban gitmesi dahil, bazı şiddet olaylarının da meydana geldiği biliniyordu.

Buna karşın, 1990'lı yıllarda Kıbrıslı Elen toplumunda artan sayıda özel radyo ve televizyon istasyonu kurulması, Kıbrıs meselesiyle ilgili algılarda ve bakış açılarında özellikle büyük bir çeşitlilik ve çoğulculuk yaratmamıştı. Bilakis, bunun genel etkisi milliyetçi mesajların, basmakalıp önyargıların ve programların artışı oldu. Bu durum özellikle 1990'larda açıktan açığa sürdürülen milliyetçiliğin ve Kıbrıs sorununa militarist yaklaşımların depresmesiyle kendini iyice belli etti ve uluslararası toplumun endişelerini arttıran bir eğilim haline geldi. 1990'ların sonunda Kıbrıslı Elenlerin güneye uzun menzilli Rus S300 füzeleri yerleştirme girişimleri nedeniyle doruk noktasına ulaşan krizle birlikte medyadaki milliyetçi söylem ve tasvirlerde yeniden büyük bir artış görüldü. O dönemde askeri teçhizatla, geçit törenleriyle ve askeri meselelerle ilgili medyada gerçekten de haddinden fazla sıklıkta haber ve görüntü yer alıyordu. İnsan sadece medyanın içerğine bakıp, söz konusu

toplumun bir savaş seferberliği içinde olduğu izlenimine kolayca kapılabilirdi. Hükümetin gerçek niyeti ne olursa olsun kamuoyuna güçlü bir militan boyut katan medya, çatışmayı sürdürme ve hatta tırmandırma konusundaki gücünü açıkça ortaya koyuyordu.

Medyanın işlevini gösterme biçimini etkileyen daha belirgin, profesyonel, ticari kıstasların yanı sıra, içeriği belirleyen kıstas olarak milliyetçilik, basın ve yayın ajanslarının hür teşebbüs piyasa rekabetini sürdürmeleri açısından en küçük ortak payda etkisi gösteriyordu. Aralarında amatörlikle aşırı bir hevesi bir araya getirenlerin de bulunduğu birçok siyasi gazetecinin kurumlarına ve ülkelerine hizmette bulunmanın olayları büyük bir vatanseverlik coşkusuyla yorumlayıp aktarmakla eş anlamlı olduğuna inanmış olmaları da göz önüne alındığında bu durum iyice açıklık kazanıyordu.

Rekabet içindeki medyada yaşanan bu dinamik etkileşim sürekli abartılı milliyetçi imajlar üretmeye ve milliyetçi basmakalıp yargıları belirginleştirip pekiştirmeye yönelik eğilimleri tetikledi. 1990'lar boyunca milliyetçilik, Kıbrıslı Elen toplumunda kilisenin sahibi olduğu en aşırı uçtaki medya organlarından, orta yolcu yarı kamusal haber ajanslarına kadar siyasi yelpazenin her yanına dağılmış kitle iletişim sistemlerini az ya da çok, açıkça ya da üstü örtülü olarak etkiledi. Bu anlamda, medyadaki serbest rekabet, kamu kültürünü herhangi bir imgeden daha fazla temsil eden üstü örtülü ya da açık bir genel milliyetçilik açısından ele alındığında, medyanın demokratikleştirilmesinin mutlak surette kamuoyunu da demokratikleştirmediği yönündeki eleştirel kavrayış onaylanmış oldu (Ellul, 1973).

Milliyetçi rekabet nedeniyle, iki toplum arasındaki çatışma eğilimli iletişimin, medya ve yaydığı milliyetçi basmakalıp önyargılar aracılığıyla standartlaştırılması oto-iletişimde kendine özgü bir yabancılaşmaya yol açtı -Kıbrıslı Ellenler ve Kıbrıslı Türkler ayrı ayrı iki lisan yaratmışlardı: Bunlardan biri milliyetçi olarak önceden saptanmış bir kamu lisanı, diğeri ise şahsi, özel bir lisandı. Çoğunlukla kitlesel propaganda sistemlerine kendini kaptırmış ve bu sistemler aracılığıyla iletişim kuran toplumsal gruplarda görülen bir durum (Ellul, 1973).

Bu ikiliğin temelinde yatan esas mesele, kamu kültürünün lisanına beklendiği üzere milliyetçi, yekpare, basmakalıp yargılar hâkimken, şahsi ve özel düşüncenin dünyasında genellikle ruhun derinliklerine inme, içten içe hissedilen ızdırıp, içgözlem, hataların kabullenilmesi ve

çoğunlukla barışa duyulan özlem olmasıdır. Buna karşın, onlarca yıl boyunca, özel iletişim alanı ve içeriği, her iki toplumdaki kamusal iletişim alanıyla da ne bir bağlantı ne de fiili bir etkileşim içinde oldu. Dahası, özel düşüncenin kamusal bilgi ve ifadenin verdiği mesajlara kıyasla çok daha hassas ve teskin edici içeriği ve mesajları asla diğer topluma ulaşmadı. Milliyetçilikle koşullanan/belirlenen kamusal bilgi ve imaj, bu hassas içeriğin kamuoyunun görüş ve düşünce alanına ulaşmasını engelledi hatta daha ulaşmadan yok etti.

İlginç ama aynı zamanda barışın korunması açısından trajik bir biçimde, Kıbrıslı Elenler ile Kıbrıslı Türklerin geçmişte ve hatta günümüzde barış içinde bir arada varolmaya yönelik olumlu her ne deneyimi varsa, kamusal alandaki hafızadan kesin bir biçimde gizlenmiştir. Etnik toplumlar arası ortak yaşam çoğunlukla insanların özel ve kişisel anılarıyla sınırlıdır. Milliyetçiliğin etkisi nedeniyle bu kişisel deneyimler ve hatıralar Kıbrıs kültüründe yansıtılan kamusal ve resmi kolektif hafızadan silinmiştir. Zira milliyetçiliğin kendine özgü ve kendinden farklı olanı dışlayıcı mantığına sadık bir biçimde, Yunanlılar ve Türkler ve dolayısıyla Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler arasındaki ilişki, sadece tarihteki olumsuz malzeme kullanılarak soyut bir biçimde oluşturulmuştur.

2000 yılına kadar bu durum Kıbrıs'taki her iki etnik halk için de geçerliydi. Aradaki fark, Kıbrıslı Elen toplumunun özel, şahsi düşüncüyü medyanın genel kültür sürecinden ve kamusal, milliyetçi düşüncenin gücüyle dolaylı olarak süzgeçten geçerken sansürlemesiydi. Kıbrıslı Türk toplumunda, özel, kişisel düşüncenin sansürlenmesi Türkiye'nin desteklediği Kıbrıslı Türk milliyetçi yönetimince daha dolaysız ve otoriter bir tutumla uygulanıyordu.

Elektronik iletişimin yaygınlaşmasıyla birlikte, medyanın mesajları ve görüntüleri toplumun zihnine iyice nüfuz etmeye başlamıştır; bu gibi yoğun çatışma yaşanan durumlarda sık sık görülen mutlak bir tehlike. Kitlesele iletişimin soyut kültürü salt bilgi evresini aşp geniş kapsamlı/her şeyi kapsayan bir zihinsel ortam olarak yerleşik hale gelirse, kamu kültürünün dinamiklerinin, özel ve şahsi fikri, düşüncüyü ve iç bağımsızlığı yutup yok edecek boyutta abartılmasına meydan verir. Hannah Arendt (1958) totaliter düşüncenin fosilleştirme etkisini felsefi ve toplumsal açıdan eleştirirken, birçok defa, kamusal alanın gerçek bir diyalog ortamından yoksun kalıp tekdüze bir gerçekliğin içine sıkıştıkça, özel alanın ihlal edilmesi ve yok olması ihtimaline zemin hazırlayacağı

uyarısında bulunmuştur. Jacques Ellul (1973) ve diğerleri aynı konuyu vurgulamış ve aynı endişeyi dile getirmişlerdir (Meyrowitz, 1985). Medya, milliyetçi zihniyetin egemenliğiyle özdeşleşmeye devam ettikçe iletişim olasılıklarını ve dolayısıyla iki halk arasındaki karşılıklı anlayışı büyük ölçüde tehlikeye atmıştır. Bununla birlikte, barış umudu savunulması mümkün olmayan bir gerçeklik ve hayali bir hedef olarak görülür.

Kitle kültürü meselesi, Kıbrıslı Elenlerin ve Kıbrıslı Türklerin 1974 sonrası nesli, iki gerçeklik arasında tarihsel olarak muallakta kalmış gençleri için özellikle büyük önem taşıyordu. Bu gençlerin, geçmişte yaşanan şiddetle ilgili ilk elden deneyimleri yoktu ama aynı zamanda öteki toplumdaki akranlarıyla bir ortak yaşama dair olumlu deneyime de sahip değildiler. Bu koşullar altında, gençler milliyetçi yönelimli bir kitle kültürüne maruz kaldılar ve bu kültürden kolayca etkilendiler; ayrıca örgün eğitim vasıtasıyla asla kişisel olarak gerçekliğini test edemeyecekleri milliyetçi sosyal adaptasyona tabi tutuldular.

Şahitsiz Hatıralar başlıklı belgesel film, 1974 sonrası gençliğe özgü bu durumu belirgin bir biçimde gözler önüne serer. Bu belgeselde, kendileriyle röportaj yapılan gençler savaşa/çatışmaya karşı kişisel duyguları bakımından ruhlarında ve zihinlerindeki bölünmeyi açığa vurdular. Ateşkes koşullarında yetişmiş ve etnik olarak ayrılmış bir toplumda yaşayan bu gençler kendilerine miras kalan milliyetçi anılar (ve bu anılarla bağlantılı olarak kendi etnik gruplarına karşı manevi yükümlülükle) ve çatışmanın karanlık yüzüyle hiçbir bağlantısı olmayan kişisel hayat deneyimleri arasında kaldılar. Onların düşüncelerine göre, bu iki alan giderek artan bir biçimde uyumsuz hale geliyor, yaşlı nesil tarafından benimsemek zorunda bırakıldıkları yaşam perspektifinin deneyimledikleri dünya ile pek az ortak yönü/ilişkisi olması gerçeği karşısında bir şaşkınlık ve hatta suçluluk hissi yaşamalarına neden oluyordu. Ateşkes koşulları altında bile, Kıbrıs'taki çatışmanın sürüncemeli yapısı Kıbrıs gençliğini hem psikolojik hem zihinsel olarak haksız yere ve acımasızca zorluyordu.

Uluslararası Olaylarla İlgili İletişimsizlik

Çatışmayla şekillenen iletişimsizliğin diyalektik sürecine son bir örnek, rakip tarafların uluslararası olayların anlamını algılama, anlama ve anlatma yöntemleri ile ilgilidir. Milliyetçi tavırdaki etnik çatışma ile şekillenen düşünce biçimi/zihniyet normal olarak önemli tarihsel olayla-

ra, insanların içinde bulundukları durumla doğrudan hiçbir alakaları olmasa da birbiriyle çelişkili yorumlar getiriyordu. Bu hem Kıbrıslı Elenler hem de Kıbrıslı Türkler için geçerliydi. İki toplum da her defasında uluslararası olayların anlamını karşı tarafın yorumlarıyla epey uyumsuz bir biçimde yorumluyordu. İki önemli vaka -Berlin Duvarı'nın 1989 yılında yıkılması ve 1990-91 yıllarındaki Körfez Savaşı- ile ilgili her iki toplumun da yaptığı yorumlar bunu ortaya koyar.

Berlin Duvarı yıkılıp Almanya'nın birleşmesine giden yolu açtığına, Kıbrıslı Elenler bunu olumlu bir olay olarak alkışladılar. Ne var ki, bunu sadece tarihi bir değer/başarı olarak değil, daha da önemlisi Kıbrıs sorununda Türklerin uzlaşmazlığını kınamak için bir referans noktası olarak önemsediler. Kıbrıslı Elen zihniyetine göre, dünyadaki son bölünmüş başkent olan Lefkoşa şehri Berlin'le bir benzerlik arz ediyordu. Aynı şekilde, Kıbrıslı Elenler, Kıbrıs'ın zorla bölünmesini Almanya'nın bölünmesiyle özdeşleştiriyorlardı. Berlin ve Lefkoşa, Almanya ve Kıbrıs arasında paralellik kuran Kıbrıslı Elenler Türkiye'yi, Ada'nın zorla bölünmesini dayatan ve bu bölünmüşlüğü sürdüren ülke olarak suçluyorlardı. Almanya'nın yeniden birleşmesi göz önüne alındığında, Kıbrıs'taki durum anlaşılır bir biçimde çağdışı bir tarihi hata olarak görülmeye başlandı. Kıbrıslı Elenlerin bakış açısına göre, Kıbrıs için izlenmesi gereken doğru yol Almanya'nın yeniden birleşmesini örnek almaktır; Ada'nın kuzeyindeki Türk birliklerinin varlığı Kıbrıs'ın birleşmeye yönelik tüm umutlarına sekte vurduğu için Türkiye kınanıyordu.

Kendi milliyetçiliğinin ayrıntılarıyla meşgul Kıbrıslı Türk toplumu, özellikle de Kıbrıs Türk siyasi liderler ve Türkiye'deki siyasi liderler Almanya'nın deneyimini ve tarihi yeniden birleşme olayını farklı yorumladılar. Kıbrıslı Türk algısına göre, Almanya ve Kıbrıs'ın ortak hiçbir yanı yoktu. Kıbrıslı Türkler ve Türkiye, Almanya vakasının tek etnik kökene sahip insanlarla ilgili olması nedeniyle bu yeniden birleşmenin uygun ve geçerli olduğunu öne sürüyorlardı. Kıbrıs söz konusu olduğunda ise mesele, belirgin bir biçimde birbirinden farklı iki etnik toplulukla ilgiliydi. Dolayısıyla Lefkoşa'nın ve Kıbrıs'ın bölünmesi ile Berlin ve Almanya arasında doğrudan bir paralellik yoktu. Hatta bazı Kıbrıslı Türkler bir adım daha atıp, Almanya örneğinde olduğu gibi, Kıbrıs'taki esas meselenin de her etnik grubun kendine ait bütünlük ve bölünmezlik içinde bir üniter devlete sahip olması gerektiğini belirtiyorlardı. Almanya'nın Kıbrıs'la bu şekilde kıyaslanması şüphesiz Kıbrıslı Elen tara-

fının benimsediği düşüncenin tam zıttıydı.

Buna karşın, olayların milliyetçi olmayan bir tahlili, Almanya'nın durumuna dair iki yorumun ve bunların Kıbrıs'la kıyaslanmasının hem kısmen doğru hem de kısmen yanlış olduğunu kolayca ortaya koyar; zira her iki kıyaslama da soyutlanmış, titizlikle seçilmiş olgular, basit genellemeler ve üstü kapalı çarpıtmalar içerir. Kıbrıslı Elenlerin vardığı sonuçlar, Almanya ve Kıbrıs arasındaki kıyaslama sadece devletin birliği ve bütünlüğü açısından yapıldığı zaman doğrudur. Ne var ki, etnik köken bölünme ve yeniden birleşmenin kısatası olarak ele alındığında benzerlik kalmaz. Kıbrıs'ın aksine Almanya tarihsel olarak etnik kökene dayalı sürüncemeli bir savaşın sıkıntısını yaşamadı. Aynı çarpıklık sırası ters olarak Kıbrıs Türk tarafının yorumlarında da vardır. Siyasi, etnik farklılıklar ve etnik çatışma açısından bakıldığında Almanya ve Kıbrıs arasında bir kıyaslama olmayacağı doğrudur. Gelgelelim, kıyaslamayı devletin birliği ve bölgesel bütünlük açısından ele aldığımızda inkâr edilemez bir paralellik söz konusuydu.

Her iki taraf da yaptıkları yorumlarda Almanya'yı, devlet gücünün ve egemenliğinin tek ve homojen bir etnik topluluktan türediğine ve yönetimin sadece mutlak, denetleyen etnik çoğunlukla ilişkilendirildiğine yönelik milliyetçi varsayımına dayanarak algıladılar. Bu formülü benimseyen Kıbrıslı Elenler devletin birliğini vurgularken Kıbrıslı Türkler ise devlet gücünün tek tip, etnik kökenine odaklandılar. Kıbrıslı Elenler açısından, yeniden birleşmiş bir Almanya yeniden birleşmiş bir Kıbrıs'la, yeniden birleşmiş bir Elen devletiyle kıyaslanabilir görünüyordu. Kıbrıslı Türkler için yeniden birleşmiş bir Almanya, kesinlikle yeniden birleşmiş bir Kıbrıs değil ya kuzeyde birleşmiş bir Kıbrıslı Türk, ya da güneyde birleşmiş Kıbrıslı Elen devletiyle kıyaslanabilir görünüyordu. Bazı Kıbrıslı Türkler, eğer Kıbrıs'ın bütünüyle bir kıyaslama yapılacaksa bunun Kıbrıs ve Almanya arasında değil ama bir yanda Kıbrıs ve diğer yanda Almanya ve Fransa ile -yani, iki etnik-ulusal devletin diğer iki etnik-ulusal devletle- kıyaslanabileceğini öne sürdüler.

Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumlarının birbirine zıt yorumları, başka bakımlardan akla uygun düşecek ve açıkça anlaşılabilir olayları ve olguları milliyetçi bir süzgeçten geçiren taraflı yaklaşımlarını yansıtıyordu; Kıbrıslı Elenlerin yorumları Kıbrıs sorununun etnik karmaşıklığını ele almayı zımnen reddeden bir anlam içeriyordu zira bunu bir devlet egemenliği ve bölgesel bütünlük meselesine indirgemişlerdi.

Kıbrıslı Türklerin yorumları, devlet bütünlüğünün Kıbrıs sorununun önemli bir unsuru ve kalıcı çözüm arayışlarında tamamlayıcı bir etken olduğu gerçeğini inkâr ediyordu. Her iki tarafın da olayları algılamak, Kıbrıs sorununa dair kendi yorumlayıcı çerçevelerini alıp Almanya'nın yeniden birleşmesi meselesinin üzerine yerleştirdikleri görüldü. Tarafların Almanya'daki tarihi olaya atfettikleri anlamlarla ilgili taraflı yaklaşımlar, açık diyaloga dayalı etkileşimi, her iki tarafın çerçevesine özgü kör noktalar etrafında yapılandırmıştır; bu kör noktalar, Almanya'nın yeniden birleşmesini anlayıp yorumlarken çatışmaya alışmış algılarında eksik olan unsurlardır.

Algılamada, yorumlamada ve iletişimde benzer bir kutuplaşma da Körfez Savaşı ile yaşanmıştır. İki toplumun olaya bakış açısı ve Kıbrıs sorununa bağlantılı olarak yaptıkları kıyaslamalar birbirinden çarpıcı boyutta farklıydı. Kıbrıslı Elenlerin gözünde, Körfez Savaşı uluslararası toplumun çifte standartlarını yansıtan bir olaydı. Kıbrıslı Elenlerin yürüttüğü mantığa göre şayet Kıbrıs petrol üreten bir ülke olsaydı, uluslararası toplum hızlı ve kararlı davranarak Türkiye'nin 1974'teki askeri müdahalesine karşı tepki verecekti. Kıbrıslı Elenler, Türkiye'nin Kıbrıs'ı işgal etmesiyle, Irak'ın Kuveyt'i işgali arasında doğrudan bir benzerlik olduğuna inanıyorlardı. Ne var ki uluslararası toplumun işgalcileri Kuveyt'ten çıkarmak için yirmi sekiz ülkeyi seferber ederken, Türkiye'nin Kıbrıs'ı işgal etmesine karşılık vermek için hiçbir şey yapmadığında ısrar ediyorlardı.

Buna karşın Kıbrıslı Türkler, tıpkı Almanya'nın yeniden birleşmesi gibi Körfez Savaşı'nı da Kıbrıs'la hiçbir ortak yanı olmayan tarihsel bir olay olarak yorumladılar. Kıbrıslı Türklerin iddiasına göre, Türkiye'nin 1974 yılındaki müdahalesinden önce, Kıbrıslı Elenler kendilerinden daha zayıf durumdaki Kıbrıslı Türk toplumunu siyasi marjinalleştirme yoluyla ve Kıbrıslı Türklerin can kaybı ve yerinden yurdundan olmasıyla sonuçlanan art arda şiddetli saldırılarla, zor kullanarak baskı altına alıp ezmeye çalışıyordu. Buna karşın Kuveyt'in tarihi boyunca Irak'a saldırmışlığı yoktu. Türkiye'nin işgalinin aksine, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'e düzenlediği saldırı Kıbrıslı Türklere ve Türklerin düşüncesine göre nedensiz ve haksızdı. Bu düşünce doğrultusunda, Kuveyt meselesinde müdahale ederken Kıbrıs meselesinde doğrudan eyleme geçmekten kaçınan uluslararası toplum tam bir meşruluk, tutarlılık ve bütünlük içinde hareket etmişti.

Yine burada, söz konusu uluslararası olaya getirilen yorumlar her iki tarafın Kıbrıs sorununa kendine özgü bakış açısının bir uzantısı olarak açığa vuruluyordu. Her iki tarafın da yorumlarının kısmen haklı olduğu düşünülse de, Körfez Savaşı'na atfedilen anlamlar Kıbrıs sorununa ve her iki tarafın toplum ve devletle ilgili etnik merkezci milliyetçi kavramlarına bağlı kaldı. Kıbrıslı Elenler, Kıbrıs ve Körfez Savaşı arasında bir etnik-ulusal devletin diğerini işgal etmesi açısından benzerlik kurdular. Tıpkı yabancı bir ülke olarak Türkiye'nin bir Elen ülkesi olan Kıbrıs'ı işgal etmiş olması gibi, Irak da Kuveyt'i işgal etmişti. Buna karşın, Kıbrıslı Türkler bu kıyaslamayı toplum içi ve etnik toplumlar arası ilişkiler açısından yaptılar. Iraklılar ile Kuveytliler arasında, Kuveyt içinde etnik toplumlar arası bir çatışma yaşanmadığından Irak'ın ve Türkiye'nin müdahaleleri arasında bir benzerlik yoktu.

Aynı bakış açısı dahilinde, Kıbrıslı Elenlerin yorumlarını Kıbrıslı Türklerin yorumlarından ayıran bir başka etken daha vardı. Bu etken iki toplumun sürüncemeli çatışma süreçlerinde yaşadıkları deneyime damgasını vuran tarihi anlara dayanıyordu. Kıbrıslı Elenlerin Kıbrıs sorunu ile Körfez Savaşı arasındaki kıyaslamalarını Türkiye'nin 1974'teki müdahalesi ve sonrasında yaşadıkları deneyimlerin tarihsel bir bakış açısından yapmaları merak uyandırıcıdır. Ancak Kıbrıslı Türkler bu kıyaslamayı 1974 öncesindeki deneyimlerinin tarihsel bakış açısından yapmıştır. Kıbrıslı Elenlerin yorumlarını, toprakları işgal edilmiş Kuveytlilerle kendilerini özdeşleştirmiş olmasıyla ilgili çıkarımları belirlemişti. Öte yandan Kıbrıs Türklerinin yorumlarını ise, kendilerini özgürleştirilmiş Kuveytliler ile özdeşleştirmesiyle ilgili çıkarımları belirlemişti. Ayrıca, Kıbrıslı Elenler Türk ordusu ile Saddam Hüseyin'in Kuveytlilere karşı saldırgan tutumu arasında benzerlikler kurarken, Kıbrıslı Türkler ise, Türk ordusunun Kıbrıs'taki müdahalesiyle, Kuveytlileri özgürleştiren uluslararası koalisyon güçlerinin müdahalesi arasında benzerlik kurdular.

Her iki yorum tarzı da taraflı ve çarpıktı. Fakat bu yorumlar sürüncemeli çatışmadan kaynaklanan algıya ve yoruma dayalı çerçevelerin kutuplaşmasının uluslararası olaylarla ilgili iletişimi olanaksız olmasa da nasıl zorlaştırdığını göstermiştir. Söz konusu tarihi olayla ilgili gerçek şuydu. 1974 öncesi Kıbrıs ile kıyaslandığında Körfez Savaşı'nın Kıbrıs sorunu ile pek az ortak yanı vardı. Fakat 1974'ten bu yana geçen dönemle kıyaslandığında, Körfez Savaşı kayda değer benzerlikler taşır. Ne

var ki algılamalar ve yorumlar, çatışan milliyetçi çerçevenin sınırları içinde kaldığı sürece, ne Kıbrıslı Elenler ne de Kıbrıslı Türkler bu bariz ve basit kıyaslama noktalarını kavrayamazlar ya da değerlendiremezler.

Çatışmayla şekillenen ve her iki toplumun ayrı ayrı yaşadığı şiddet ve mağduriyet deneyimlerine bağlı olarak gelişen çerçeveleri, çoğu zaman basit ve anlaşılır gerçekleri zihinsel kaçınma ve önyargılı çarpıtma sürecine maruz bırakmıştır. Bu da, her iki tarafın kör noktalarını fosilleştirerek sürüncemeli algılamalara meydan vermiştir. Psikolojik uçta yaşanan acıların hatıraları ve siyasi ve kültürel uçta ise milliyetçi dünya ve hayat görüşleri, Kıbrıslı Elenlerin ve Kıbrıslı Türklerin yorumlama biçimlerini, uzlaşmaz anlamlarla dolu iletişimsel bir açmazın içine hapsedmiştir. Yukarıdaki tahlilde görüldüğü gibi, bu durum, Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Elenler kendi çatışmalarıyla doğrudan bir ilişkisi olmayan uluslararası olayları ele alırken bile yaşanıyordu.

MİLLİYETÇİ İLETİŞİMSİZLİĞİ ÇÖZMEK

Bir yandan yekpare milliyetçilik Kıbrıslıların kolektif vicdanında tarihlerinin baskın mirası olarak ağırlığını koyarken, Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumlarının bir bölümü 1990'ların sonundan itibaren milliyetçi ana görüşten uzaklaşma eğilimi gösterdiler. Ne var ki, iki toplumun da milliyetçi olan ve olmayan gruplara ayrılmasını gözlemlerken bile, iki toplum arasındaki etnik gruplar arası anlayışı yakalama mücadelesi, sömürge döneminden beri kamusal alandaki siyasi ve kültürel iletişimi şekillendiren geleneksel milliyetçi çerçeveyi ortadan kaldırma-ya bağlı olarak devam etmekteydi.

Kıbrıs'taki iletişim sürecindeki tıkanıklığı giderme çabalarının önünde iki büyük engel vardı. İlk olarak, sürüncemeli çatışmadan kaynaklanan birikmiş acı, kolektif anıları neredeyse yalnızca insanların ızdırap ve kederlerine vurgu yapan referanslara odaklayarak tarihsel hafızayı tıkamıştı. İkinci olarak, tarih boyunca milliyetçilik her iki toplumun da acısını kolektif zihinsel ve kültürel çerçevelerin içine mühürlemişti. Bu çerçeveler "biz ve onlar" biçimindeki kutuplaşmış basmakalıp önyargılar vasıtasıyla adalet ve ihlalin, mutlak iyi ve mutlak kötünün bir öncülü olarak etkisini gösteriyordu (Kızılyürek, 1993).

Etnik-ulusal çatışmada, insanın kendi toplumunun ızdırabıyla milliyetçilik arasında doğal bir biçimde ve kapalı uçlu bir dünya ve hayat görüşü olarak oluşan bağ, iletişimi sekteye uğratar, karşı tarafın acısını ve

kederini algılama ve anlama olasılıklarının öntünü tıkar; diyalog kıvılcığını çakmak ve bir çözüm arayışına doğru yönlendirmek için kaçınılmaz olarak kabullenilmesi gereken bir durum. Dolayısıyla, verimli bir iletişimin gerçekleşmesi için, insanın çektiği acı ve ızdırarla, bu ızdıraba sahip çıkıp el koyan düşmanlığa dayalı milliyetçi çerçeveler arasındaki ilişkiyi ortadan kaldıracak strateji ve yaklaşımları etkileşimin her düzeyinde benimsemek gerekir. Şüphesiz, bu elde etmesi kolay bir başarı değildir zira çatışmalı ilişkiler üzerinde bir tür stratejik ve entelektüel beyin ameliyatı yapılmasını gerektirir.

Olağanüstü engellere rağmen, iletişimi başlatma konusunda birkaç girişim, çatışmanın insan boyutunu miras kalmış milliyetçilikten ayırıştırma'yı başarmıştır. Çoğunlukla 1990'lardan beri yükselişe geçen iki toplumlu, yurttaş esaslı barış hareketi kapsamında ortaya çıkan ve bu hareketten beslenen girişim ve çabalar, aynı dönemin depreşen milliyetçiliğine neredeyse tamamen zıt bir yaklaşımla üstlenildi (Hadjipavlou-Trigeorgis, 1998). Çoğunlukla Birleşik Devletler ve kısmen Avrupa menşeli üçüncü tarafların yardım ve desteğiyle, her iki toplumun yurttaşları düşmanla doğrudan kişilerarası iletişimi başlatma yönünde bilinçli karar aldılar. BM'in desteğiyle ve üçüncü tarafların sürekli müdahaleleri ile, iki toplumun yurttaşları Ada'da ve Ada dışında buluşabildiler. Fakat kuşkular, uzun kesintiler ve hatta idari yetkililer dahil, kendi toplumunun üyeleri tarafından dışlanmalar da yaşanmıyor değildi. Toplantılar çoğunlukla başkent Lefkoşa'nın ara bölgesinde düzenleniyordu. AB'nin 1997 yılının Aralık ayında Türkiye'nin adaylığını reddetmesine yönelik aldığı kararın ardından, Kıbrıslı Türk yönetimi iki toplumlu temasları bir yıldan uzun bir süre boyunca yasakladı. Yine de, bazı yurttaşlar ya İnternet yoluyla iletişim kurarak ya da Dikelya'daki İngiliz üssünün hemen bitişiğindeki son iki toplumlu köy olan ve 1974 olaylarının ardından bir ara bölge olarak kalan Pile'de buluşarak bu engeli aştılar.

Üçüncü tarafların aralıklı destekleriyle, bu yurttaş esaslı, barışı pekiştiren girişim, bir dizi müşterek faaliyeti başlatmak için çeşitli çatışma çözümleyici yöntem ve yaklaşımları devreye soktu. Bu faaliyetler arasında, çatışma yönetimi ve çatışma çözümü üzerine seminerler, strateji toplantıları, Kıbrıs sorununun çeşitli yönleriyle ilgili düşünce havuzları oluşturma, sosyal ve eğlence amaçlı etkinlikler ve sürekli genişleyen bir ortak vizyonun geliştirilmesi vardı.

Kolaylık sağlayan uygun yöntemler vasıtasıyla, tüm bu faaliyetlerin

ilk aşamaları sırasında özel olarak tasarlanmış kontrollü iletişim süreçleri, organizatörlerin çatışmayı yönetme ve etnik toplumlar arası etkileşimleri yapıcı ve sürdürülebilir kılmasını sağladı. Bunu izleyen diyaloglar boyunca, iki toplumlu gruplar sorunun psikolojik, kavramsal, tarihsel, toplumsal ve siyasi boyutlarının çeşitli ve önemli yönleriyle mücadele ettiler; bu boyutlardan bazıları sadece karmaşık ve başa çıkması son derece zor olmakla kalmayıp, aynı zamanda yüzleşmesi de haddinden fazla ızdıraplıydı (Broome, 1997, 1998a, 1998b; Diamond, 1997; Fisher, 1992; Hadjipavlou-Trigeorgis, 1998; Sandole, 1993). Ancak, üçüncü tarafların sağladığı kolaylıklarla yapılandırılmış etkileşim biçimi milliyetçiliğin iletişim süreci üzerindeki o bilindik baskısını ve felç edici etkisini sınırladı. Bu yapılandırılmış süreç yavaş yavaş iki tarafın, çatışmanın kendilerine özgü insani boyutunu açıkça paylaşmalarına olanak tanıdı; geçmişte ve şimdi çekilen acılar, ızdıraplar ve herkesin ele alınmasına ihtiyaç duyduğu adalet hissi (H. Anastasiou ve Gould, 2007).

Dışarıdan katılan gözlemciler bu iki toplumlu toplantıları, "birbirine içini döken [ve] kayıp hislerini ve Kıbrıs'taki miraslarının/köklerinin bütünlüğünden koptukları için yaşadıkları duyguları karşılıklı olarak paylaşan katılımcıların bir araya gelişi" olarak kaydettiler (Gumoert ve Drucker, 1998: s. 243). İletişim olgunlaşıp arkadaşlık ve güven bağları yavaş yavaş tesis edildikçe, Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler kavramsal yapıların müşterek geliştirilmesiyle ilgili bir sonraki seviyeye geçtiler ve bu seviyede çatışmayla ilgili bir dizi mesele genişletilmiş ve daha kapsayıcı bir bakış açısı içinde yeni bir çerçeveye oturtuldu. Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler böylece çatışmanın anlamı, yapısı ve tarihi karmaşıklığıyla, ayrıca siyasi bir anlaşmaya giden gerçekçi yolların yansımaları ve kavramsallaştırılmaları dahil olası uzlaşma seçenekleriyle ilgili daha üst ve derin düzeyde bir farkındalık elde ettiler.

İki toplumlu gruplarda on yıldan uzun bir süre boyunca faal bir katılımcı ve/veya yönetici sıfatıyla bulunan biri olarak, her iki toplumun üyeleri tarafından yapılan ve karşı tarafı ve bilahare Kıbrıs sorununu daha geniş kapsamlı ve genellikle tamamen yeni bir anlayışla kavrayışlarını ifade eden açıklamaları birçok kez bizzat duydum. Birkaç kez, Kıbrıslı Türkler ilk defa olarak Kıbrıslı Elenlerin 1974'te çektiği acıları ve neden Kıbrıs'ın kuzeyine gelmeye bu denli ihtiyaç duyduklarını anladıklarını ifade ettiler. Ne var ki, birçok Kıbrıslı Elen, diğer toplumun

da tıpkı kendi toplumları gibi mülteci durumuna düştüğünü ve kayıp şahısları olduğunu öğrendiklerinde bundan haberleri olmadığını itiraf ettiler ve şaşkınlıklarını gizlemediler (Hadjipavlou-Trigeorgis, 1998). Bu karşılaşmalarda, diyaloga dayalı bir iletişim modelinin, karşı tarafın basite indirgenmiş ve somutlaştırılmış imajlarını dayalı, etkili iletişim için son derece yetersiz geleneksel etkileşim kalıbının yerini aldığı yavaş bir değişim yaşandı (Bakhtin, 1984: s. 293).

Bu süreçte güvenlik, kimlik, ekonomik gelişme ve yaşama gücü gibi daha derindeki insani gereksinimler ve menfaatler, iki tarafın resmi, gelişme kaydetmeyen, milliyetçi görüşlerinden yavaş yavaş ayrıştı (Burton, 1990). İlişiksel empati kurmaya dayalı bir iletişim kalıbı etkisini göstermeye başladı (Broome, 1993). Temel insani ihtiyaçlara, geleneksel milliyetçiliğin kısıtlamalarının ötesinde yeni bir gözle ele almak mümkün hale geldi. Sivil toplumu müştereken anlamaya, yurttaş esaslı stratejiler ve faaliyetler tasarlamaya, güç paylaşımının alternatif yöntemlerini göz önünde bulundurmaya ve gelecek için ortak bir vizyon hissi geliştirmeye yönelik çok sayıda çaba ortaya kondu. Özellikle Oslo Grubu ve Harvard Çalışma Grubu adında iki toplumlu iki grup, bir dişi yaratıcı çatışma çözömlenmesi fikirleri üreten, etnik gruplar arası uzlaşma için yönergeler ve Kıbrıs sorununun çözömlü için geniş ve basit bir çerçeve sunan yurttaş grupları arasında en çok dikkat çekenlerden biriydi.

1990'ların sonundan beri, üçüncü taraflar ve ılımlı Kıbrıslılar bu iki grubun çalışmalarını överken, bu gibi düşünce havuzlarına yurttaşların dahil olmasına itiraz eden milliyetçiler bu gruplara şiddetle saldırdılar. Barışı pekiştiren iki toplumlu grupların uzun, zahmetli, yinelenen ve devamlı yenilenen çabalarından ayrıca çok sayıda benzer, tamamlayıcı ve elverişli faaliyetler ve projeler çıktı. Bu projeler, toplumsal dönüşömlün ana unsuru olarak barışı inşa etmeye yönelik hem sembolik hem de somut söylemler sundular. Bu faaliyetler etkin bir biçimde, etnik grupların hem kendi aralarında hem de içlerinde uzlaşma vizyonunu güçlendirdi (Wolleh, 2001).

Geçmiş yıllarda, faal iki toplumlu grupların ve yanı sıra uzlaşma çabalarına katılmaya ilgi duyan yurttaşların sayısında önemli bir artış oldu. Daha önceleri Kıbrıs'ta bilinmeyen sivil toplum örgütlerinin ortaya çıkması ve yerleşik hale gelmesi, sivil toplumun hayati unsurlarından biri oldu. İki toplumlu barış hareketi güç ve güven kazandıkça, iletişim

hakki için daha güçlü taleplerde bulunmaya başladı ve bu hakki insan haklarının ayrılmaz bir unsuru olarak ele aldı (Gumpert ve Drucker, 1998). Ancak bu talep barış için bir ön koşul olarak iletişim kurma niyetiyle bir aradayken önem kazandı. Böylece, Kıbrıslı Elenlerin ve Kıbrıslı Türklerin iki toplumlu çabaları, Jean D'Arcy (1979) gibi adamların resmi insan hakları dahilinde iletişim hakkını şekillendirmek için yaptığı talepleri güçlendirdi ve meşru kıldı.

Barış hareketini eleştiren bazı milliyetçiler, ara bölgedeki iki toplumlu görüşmelerin yapay olduğunu ileri sürdüler. İlk baştaki izlenimlere ve işin görünen yüzüne bakıldığında insan gerçekten de bunun doğru bir görüş olduğunu düşünebilirdi. Buluşma yeri, planlanmış ve yapılandırılmış süreç, görüşmeleri kolaylaştırmaya yönelik yöntemsel özellikler ve çatışma çözümü teknikleri tamamen kurgulanmış etkinlikler olarak düzenlenmişti.

Fakat ne gariptir ki, ara bölge dahilinde -bu tarafsız ama belirsizlik içindeki ölöl alanda- bu yapay olarak yapılandırılmış ayrım bölgesi iki toplumun üyelerinin buluşmasına ve gerçek anlamda birbirleriyle sıkı bağlar kurmalarına olanak tanıyan ortamı sundu. Bu süreç nihayet yeni nesil/yeni türden Kıbrıslıların ortaya çıkmasını sağladı. İlk başta kullanılan yöntemler yapay olabilirdi fakat kişiler arasındaki doğrudan temaslar gerçektir. Belki de bu temaslar, Kıbrıs sorununun derinliğini ve genişliğini ve önemli meselelerin tam kapsamını kavrama açısından kendini toplumun milliyetçiliğine kaptırmış sıradan yurttaşın sorunu deneyimleyip anlamasına kıyasla daha gerçektir.

Ara bölgede, toplumsal ve siyasi yelpazenin her yanından gelen Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk yurttaşlar birkaç yıl boyunca, Arendt'in ifadesini kullanacak olursak bir tür kamusal alan yarattılar. Bu kamusal alan çetin fakat hakiki diyalogu başlatmak, ızdırabın yanı sıra umudu da ifade etmek için yeterince güvenliydi. Dışardaki intikam havasından korunmuş bu toplantılar sayesinde her iki toplumdan birçok yurttaş şikayetlerini dile getirmenin yanı sıra sorumluluklarını da kabul ettiler; dünyaya yeni bir gözle bakma ve yeni baştan değerlendirmek, düşmanla birlikte hem gülmek hem ağlamak, yasaklı hattın ötesinde arkadaşlıklar kurmak ve daha iyi bir gelecek için birlikte hayal etmek, planlamak ve eyleme geçmek için. Bu bağlamda, yeni iletişim teknolojileri -internet ve genel olarak siberalemler- iki toplumlu hareket tarafından uzalaşma sürecine katıldı ve barışı destekleyen araçlar olarak kullanıldı. Bu bakımdan, iki

toplumlu hareket, sanayi sonrası iletişim araçlarını çatışmanın potansiyel bir kıskırtıcısı olarak gören araştırmacıların tanımladığı eğilimin ötesine geçti (Lijphart, 1994). *Barış için Teknoloji* gibi başlıklar altındaki projeler ve <http://www.tech4peace.org> ve <http://peacecyprus.org> gibi web siteleri, ayrıca barış eylemcileri arasındaki yüzlerce elektronik posta yazışmaları, iki toplumlu hareketin yavaş da olsa, bölünmüş Kıbrıs'ın iletişim manzarasını nasıl değiştirmeye başladığının kanıtıydı (Durdu-ran, 2000).

İki toplumlu barış hareketi, nefret ve şiddetin bir mirasını somutlaştırıp simgeleyen ölü bir sosyopolitik alandan başka bir şey olmayan ara bölgeyi çelişkili bir biçimde salt yeni düşünceler ve eylemlerin rahatlıkla ortaya konduğu önemli bir alana çevirmekle kalmayıp aynı zamanda her iki toplum üzerinde yavaş ama biçimlendirici bir etki yaratmak için bir atlama tahtasına dönüştürdü. Hiç şüphesiz, çatışmanın sürüncemeli yapısı ve bununla bağlantılı milliyetçiliğin Kıbrıs toplumu üzerinde hâlâ büyük bir ağırlığı vardı. Ne var ki son tahlilde, barış arayışı içindeki yeni anlam çerçevesinde bir iletişim penceresi açan iki toplumlu barış hareketi yavaş yavaş kamusal alana çatışmayla ilgili alternatif bir yaklaşım ve Kıbrıs toplumu ile ilgili yeni bir çoketnikli vizyon aşılaraarak, topluluklardaki kamusal milliyetçi kültürün kısmen aşınmasını tetiklemiş oldu. Bu hareket barış için mücadele eden bilim insanlarının sık sık sözünü ettiği zihinde canlandırma ve eyleme geçme modelini yansıtıyordu (Boulding, 1988). Hareket, küçük de olsa ilk kez geleneksel milliyetçi yaklaşımlardan uzaklaşıp daha uzlaşmacı, federal anlamda merkezi olmayan ve siyasi ortak yaşam ve anlaşmaya dayalı bir tasarıya yaklaşmanın gerekliliğini gören ender siyasi liderler için ilk defa partiler ve etnik kökenler üstü kamusal meşruiyet sağladı. Bu anlamda, iki toplumlu barış hareketi BM'in Kıbrıs'la ilgili aldığı kararlarda otuz yıldan uzun bir zamandan beri tavsiye ettiklerine dair somut örnekler ortaya koyuyordu.

İki toplumlu hareketin çabalarının sonucunda, kamuoyu artık milliyetçiliğin esiri olmaktan çıkmıştı. Açık diyaloga dayalı etkileşimde yeni bir yaklaşım ve yurttaşları devreye sokan yeni bir zihniyet, barışçıl bir çözüme yol açan yeni tahlil ve yaklaşımlar kamu kültürüne girmeye başlamıştı. Özellikle 1990'ların sonundan beri, kamusal alanda iletişimin odağı düşmanca, milliyetçi yaklaşımlardan barışı pekiştiren vizyon, strateji, seçenek ve politikalara doğru yavaş yavaş kaymaya başladı.

Yurttaş barış hareketinin temsilcileri, basın, radyo ve televizyon dahil medyada yer alarak kamuoyunun oluşmasında kararlı ve giderek artan katkılarda bulundular. Milliyetçiler uzlaşma temaslarına ve iki toplum arasındaki iletişime karşı çıkmaktan hiçbir zaman vazgeçmeseler de, barış ve uzlaşmayı desteklemeye hazır yeni bir yurttaş neslinin ortaya çıkmakta olduğunu ileri sürecek kadar açık kanıtlar mevcuttu. Ayrıca, gayriresmi diplomasi olarak nitelenen bu yurttaş diplomasisi süreci, resmi diplomasinin politikalarıyla da, sadece harekete dahil yurttaşlar ve siyasetçiler arasında yerinde temaslar olması nedeniyle değil, aynı zamanda barışı inşa eden toplumun niyet ve stratejilerinden ötürü keşiliyordu. Bu anlamda, Kıbrıs sorununa çözüme yönelik parametreler ve olasılıklarla ilgili iki toplumlu hareketin düşünce havuzlarında üretilen bir dizi yeni fikir parti içi diyaloglarda ve hatta resmi müzakere sürecinde yavaş yavaş yerini aldı.

İki toplum arasında doğrudan kişiler arası teması toplumun her seviyesinde güçlendirmek, geleneksel, düşmanlığa dayalı milliyetçi çerçeveleri aşan iletişim biçimlerini başlatıp geliştirmek için vazgeçilmez bir unsur ve katalizördür. Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk yurttaşlar arasında doğrudan iletişimin koşullarını yaratmadan iki toplumlu barış hareketinin hiçbir başarı elde etmesi mümkün olmayacaktı; iletişim sürecini sadece medyanın eline ve milliyetçi koşullara bırakmak başarısızlık olacaktı. Kıbrıs toplumunun bütünü ve uzun bir zamandan beri alışlagelmiş çatışma kültürü ile kıyaslandığında, iki toplumlu hareket 1990'lar boyunca epey zayıf ve marjinal kaldı. Ancak, hareketin haddinden fazla zor koşullar altında etkisini gösterip verdiği meyveler değerlendirildiğinde gücünü tam olarak anlayıp takdir etmek mümkündür.

Yalnızca faal barış mücadelecilerinin ve mimarlarının iki toplum arasında milliyetçiliği aşan, etnik gruplar arası diyalogtan ve yapıcı etkileşimden yana olduğu sonucuna varılmamalıdır. En başından beri, her iki topluma mensup birtakım yurttaşlar da geleneksel milliyetçi söylemi sorguladılar. Ancak buradaki önemli mesele, barış mimarlarının çalışmaları ve alternatif siyasi kültürleri 1990'ların sonunda bir araya gelip bir barış hareketi biçiminde açıkça ortaya çıkana dek bu yurttaşların kamusal alanda özdeşleşebilecekleri bir ses olmamasıydı. Ancak barış hareketi giderek belirgin bir hale geldikçe, esasen sessiz kalan yurttaşlar da yavaş yavaş kamu kültürü ve diyalogu alanında kendilerini temsil edecek bir sese sahip olup güçlendiler.

Kıbrıs'ın iki toplumlu barış hareketi kaçınılmaz olarak her iki taraftaki milliyetçilerin gerici eleştirilerine maruz kalmaya devam etti. Şüphesiz, Kıbrıs'ta yaşayan iki toplumdaki milliyetçilik, gerek kamuoyu ve gerek siyasi liderlerin çoğunluğu üzerindeki hâkimiyetiyle ivme kazanmaya devam etti. Ama barış hareketi alternatif bir yaklaşım ve "Kıbrıs'ın geleceğinin tamamen belirsiz mi olacak, yoksa önü açılıp, koşulları en iyi biçimde değerlendirme şansına sahip olacak mı?" sorusuyla doğrudan alakalı olan bir iletişim biçimi sundu.

Ne var ki, kamuoylarının son derece kısıtlayıcı ve yasaklayıcı olduğu ortamlarda doğup gelişen iki toplumlu Kıbrıs barış hareketi nihayet 1990'ların sonunda, Simitis hükümeti Türkiye'ye karşı sadece düşük seviyede resmi politikaları değil aynı zamanda doğrudan yurttaş temaslarını da içeren açık ve uzlaşmacı bir siyaset izlemeye başlayınca tam meşruiyet ve Kıbrıslı Elen hükümetinin desteğini kazandı.

Kişiler ve toplumlar arası temasları ya dolaylı olarak Kıbrıslı Elen kamuoyunun baskın bir bölümünden yardım talep ederek ya da doğrudan Kıbrıslı Türk yönetiminin müdahaleci politikalar uygulamasını talep ederek sekteye uğratmak isteyenlerin tümü, belki de kişilerarası temasın ve doğrudan iletişimin olumlu gücünü anlamışlardır. Kuşkusuz, barışla ilgili konular etrafında kamusal diyalog başlatan olumlu temasların pekiştirilmesi, her iki toplumdaki en koyu milliyetçi eğilimlere sahip insanların bile eksikliklerinin ve yersiz tutumlarının -sürekli düşmanlıktan ve geçmişin tarihsel çıkmaz yollarından beslenen bir zihnin içine hapsediklerinin- farkına varmalarını sağlayacak güce sahiptir.

KIBRIS'TA ÇÖZÜME YÖNELİK SİYASİ MÜZAKERELERİN YAPISI

DEVLET EGEMENLİĞİ VE ÖZERKLİK : MİLLİYETÇİLİĞİN DAİMİ SORUNU

Yetmişli yılların sonuna gelindiğinde, Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler üst düzey görüşmeler sırasında iki toplumlu, iki bölgeyi federal bir cumhuriyetin Kıbrıs sorununa çözüm getireceği üzerinde hemfikir oldular. Ancak, bu anlaşmanın ardından otuz yıldan fazla bir zaman boyunca bir arpa boyu yol alınamadı. Bunun en büyük sebebi ihtilaf içindeki tarafların benimsediği müzakere süreci şartlarının, çatışma yapısı içine hapsolmasıydı. Dolayısıyla muhatapların müzakere yaklaşımı çatışmanın esas nedenlerini aşan herhangi bir siyasi amaçtan yoksundu. Bu yapı, devlet egemenliği ile özerklik arasındaki klasik çatışmadan kaynaklanır ve milliyetçiliğin tarihçesinde yaygın görülen bir olgudur. Etnik merkezci ve tek merkezli açıdan algılandığında ve toplum etnik olarak homojen olmadıkça, devlet olma ve siyasi özerklik ilkeleri birbiriyle çelişkili olarak işlev görürler. Etnik olarak karışık fakat milliyetçi yönelimli toplumlarda, devlet egemenliğinin gereklilikleri ve özerklik talebi birbirinden farklı güçler olarak etkin hale gelir ve genelde çatışma ve krize yol açarlar.

Tehlikedeki Azınlıklar: Etnik-Siyasi Çatışmaya Küresel Bir Bakış baş-

lıkl çalışmasında Robert Gurr, milliyetçi çatışmalarda, toplumsal kimlik gruplarının devletle ve devletin egemenliğıyle ilişkili olarak taleplerini oluştururken dört genel yönelim gösterdiklerini kaydeder. Bunlar ıkış, özerklik, erişim ve denetimdir. Gurr şöyle açıklamada bulunur:

ıkış, toplumsal gruplar ile devlet arasındaki karşılıklı bağıların tamamen kopmasıdır. *zerklik* ve *erişim*, her ikisi de bir ltde uyum ve uzlaşma ifade eder: *zerklik*, bir azınlığın, genellikle çoğulcu bir toplumda bölgesel bir kolektif g tabanı olmasını ifade eder; erişim (zerlikle birbirini dışlamaksızın) azınlıkların bireysel ve kolektif olarak kendi kültürel, siyasi ve maddi çıkarlarını gzetebilecek imknlara sahip olması ve diğerk gruplar için geçerli olan hak ve kısıtlamaların onlar için de geçerli olduğu anlamına gelir. *Denetim* bir azınlığın ya da bağılı bir çoğunluğun, grubun diğerkleri üzerinde siyasi ve ekonomik hegemonyasını kurmaya yönelik devrimci gagesidir. (1993, s. 292)

Milliyetçiliğın tarihi yukarıdaki tüm yaklaşımların arasından milliyetçilerin ezici bir çoğunlukla ya denetim ya da çıkışı tercih ettiklerini ortaya koyar. Gücünü milliyetçilikten alan devletin bakış açısına göre yönetim, tüm bir toplum üzerinde etnik nitelikli bir egemenlik biçimini ifade eder; bu yönetimin egemenliğıne karşı en büyük tehdit ise gücünü milliyetçilikten alan herhangi bir alt devlet etnik gruptur. Alt devlet, milliyetçi etnik grubun bakış açısına göre, siyasetin amacı varolan devletten ayrılmaktır; bu etnik grubun zerkliğıne/kendi kaderini tayin etme hakkına karşı en büyük tehdit ise yöneten/egemen milliyetçi devletin denetleyici özelliğidir. Bu birbirinden farklı dinamik yapıların nedeni hem milliyetçi yönelimli devletin hem de milliyetçi yönelimli alt devlet etnik grubun (ya da grupların) devlet yönetim, özerklik ve sosyal kitleyi her zaman mutlak surette tek etnikli açıdan algılamasıdır. Birden fazla milliyetçilik çoketnikli bir toplumun siyasetini yürütmeye çalışırsa, devletin egemenliğini güvence altına alacağı farz edilen siyaset ve eylemleriyle, alt devlet etnik grubun özerkliğini güvence altına alacağı farzedilen siyasi amaçları birbiriyle bağıdaşmaz.

Kıbrıs'taki durum da bundan farklı değıldir. Devleti kontrol eden etnik grubun milliyetçi görüşü ile zerlik elde etmek isteyen alt devlet etnik grubun milliyetçi arayışı arasındaki kutuplaşma, Kıbrışlı Elen ve Kıbrışlı Türk toplumlarındaki kamuoyunu yarım yüzyıldan uzun bir süre boyunca kesin bir biçimde şekillendirdi. Hatta, daha da üstü örtü-

l  bir biçimde, her iki tarafın da müzakere stratejisi ve sürecini ayrıntılandırıp yapılandırma tavrını belirledi. Aslına bakılırsa, bu kutuplaşma iki tarafın sonu gelmek bilmez resmi müzakere döngüleri sırasındaki davranış kalıplarını nasıl belirlediklerine dair temel varsayımı ve izlenen yöntemi de şekillendirdi. Devlet egemenliğine milliyetçi yaklaşım-la özerkliğe milliyetçi yaklaşım arasındaki zıtlık ve uzlaşmazlığın ürettiğı ve genellikle müzakere masasında  ne sürülen resmi gündemlerin ardına gizlenen etnik toplumlar arası dinamikler, siyasi açmazın temel unsurlarını teşkil ediyordu; bu siyasi açmaz, her müzakere döngüsünde Kıbrıs sorununu tümüyle yeniden üretilip tekrar canlandırıyordu.  e-kişen milliyetçiliklerin devlet egemenliği ve özerklik arasında her zaman yarattığı ve sürdürdüğü uzlaşmazlık, yıllar içerisinde ortaya konan sayısız müzakere çabası süresince Kıbrıs sorunundaki  z ms zl ğ n temel nedeni oldu.

KIBRISLI ELENLERİN MÜZAKERELERE YAKLAŞIMI

Kıbrıslı Elenlerin siyasi bir  z me yaklaşımları, 1960 yılında kurulan ve Kıbrıslı Elenlere göre Ada'daki tek meşru devlet olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nden federal bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin türetilmesi gerektiğı varsayımından hareket ediyordu. Kıbrıslı Elen tarafı, federal bir  z m dahil, gelecekteki herhangi bir  z me yönelik olarak mevcut cumhuriyetin mutlak surette meşru devamlılığını sürdürme fikrine sıkıca bağılıydı. Bir anlaşmaya varmak için sarf edilen büyük ve ısrarlı çabaların altında, sadece Kıbrıs Cumhuriyeti'nin meşru olarak gelişip Ada'da yeni bir yönetim sistemine d n şebileceğı varsayımı yatıyordu. Kıbrıslı Türklerin gözünde, Kıbrıslı Elenlerin bu yaklaşımı federal bir  z m arayışı açısından samimiyetsizce ve kurnazcaydı zira Kıbrıslı Türkler, Kıbrıslı Elenlerin müzakerelere yaklaşımını, iki toplumlu, iki bölgeli bir federasyonun aksine Kıbrıslı Elen toplumu içinde üniter bir devlet fikrine destek vermeye devam eden kesimle ilişkilendiriyordu.

Michael Stephen'ın Kıbrıs Meselesi (1997) başlıklı çalışmasındaki gibi tahliller şüphesiz yanlı ve tek taraflı da olsalar, Kıbrıslı Elenlerin müzakerelere yaklaşımlarına ilişkin Kıbrıslı Türklerin algılamalarına yol açan yorum ve tartışmaları kusursuzca yansıtır. Kıbrıslı Türklerin gözünde Kıbrıslı Elenler, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yeniden kurulmasını, yeni ve tekrar birleşmiş Kıbrıs Devleti'nin kurulmasına göre öncelikli addeden bir yaklaşım benimsiyordu. Kıbrıslı Türkler göre federasyon,

Kıbrıslı Elenlerin gerçekten sadık kalacağı bir çözümden ziyade Ada'nın tek bir devlet altında sadece fiziki olarak yeniden birleşmesini sağlama çabalarında kullanılacak bir Truva Atı'ydı. Sonuç olarak, Kıbrıslı Türkler bir konfederasyon ya da *taksime* ve hatta, gerilimin tırmandığı zamanlarda ve siyasi tepkiler yaşandığında Kuzey Kıbrıs'ın Türkiye tarafından ilhakına sıcak bakıyorlardı.

Yunanistan yıllarca Kıbrıslı Elen görüşünün tartışmasız destekçisi oldu. Yunanistan'ın Türkiye'ye kafa tuttuğu ve güçlük çıkardığı konu, üzerinde mutabık kalınmış Federal Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından çok Türkiye'nin askerini Kıbrıs Cumhuriyeti'nden çekmesiydi. Hukuksal açıdan bakıldığında Yunanistan bu görüşünde haklı olsa da, Kıbrıslı Elenlerin müzakerelere yaklaşımını niteleyen belirsizliği pekiştiriyordu. Bu yüzden Türk tarafı yıllar boyunca Yunan diplomasisini, Yunanistan'ın Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğini yeniden tesis etme amacına yönelik kullandığı bir araç olarak yorumladı. Buna göre Yunanistan Kıbrıs sorununu federal iki toplumlu devlet ortaklığına dayalı yeni bir modele göre çözmek niyetinde değildi. Elbette Yunanistan, ancak Türk ordusu Kıbrıs'tan çekildikten sonra çözüme giden yolda ilerlenebileceğini öne sürüyordu. Yine de, Yunanistan bu görüşü benimserken bile, Kıbrıs sorunu kesin bir federal bir çözümden o kadar uzaktı ki, Yunanistan'ın Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yeniden tesisine sürekli atıfta bulunması bilakis her zaman diplomatik lisanına ve siyasi bakış açısına hâkim gibi görünüyor ve bu lisana ve bakış açısına abartılı bir hava katıyordu. Sonuç olarak, Türk tarafı müzakere edilmiş yeni bir yönetim/devlet şeklinden ziyade Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yeniden tesis edilmesinin Yunan gündeminin esas maddesi olduğu izlenimini kolayca yaratabilirdi.

Ancak, 1999 yılında Yunanistan ve Kıbrıslı Elenlerin Kıbrıs'a Rus S300 füzelerinin yerleştirilme planlarından tamamen vazgeçmeye yönelik ortak kararlarının ardından Yunanistan, dış politikasının Kıbrıs sorununa geleneksel yaklaşım tarzından uzaklaştığını gösteren güçlü sinyaller verdi. Nihai çözüm olarak iki toplumlu ve federal bir Kıbrıs'a daha doğrudan ve açıkça atıfta bulunuldu. Ayrıca, Kıbrıslı Elen liderlerden bazıları da aynı eğilimi sergilediler. Ancak aynı anda, bu değişim Kıbrıslı Türklerin ve Türkiye'nin açık konfederasyon politikalarına karşı alınmış bir önlem gibi görüldü; 1990'lı yıllarda her iki toplumda milliyetçiliğin depreşmesinden kaynaklanan yabancılaşmanın bir yan etkisiydi bu.

KIBRISLI TÜRKLERİN MÜZAKERELERE YAKLAŞIMI

Kıbrıslı Türklerin müzakerelere yaklaşımına bakıldığında ortaya tamamen farklı bir resim çıkar. Bu yaklaşım Kıbrıslı Elenlerin yaklaşımından farklı olsa da müzakere sürecine olumsuz etki yapmış ve uzun zamandır süregelen etnik toplumlar arası açmazı pekiştirip bütünlemişti. Kıbrıslı Türkler müzakere sürecine girerken devlet meşruiyetini savunup talepte bulunmak üzere fırsat kollayarak beraberlerinde KKTC'yi de sürüklemişti. KKTC'nin resmi anlamda tanınması, iki bölge, iki toplumlu federal bir Kıbrıs'a doğru ilerleyebilecek ciddi müzakerelere başlayabilmek için her zaman mutlak ve gerekli bir ön koşul olarak öne sürüldü. Milliyetçi gerilimin arttığı dönemlerde, bu temel varsayım doğal olarak Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs'ta çözüme yönelik olarak konfederasyon fikrini benimsedikleri izlenimini yarattı ve Türk tarafının federasyona bağlılığı konusunda ciddi şüpheler uyandırdı.

Kıbrıslı Türklerin müzakereler için temel dayanağı her zaman şu olmuştur: Federasyon en azından iki devletin varlığını ifade ettiğine göre, halihazırda tesis edilmiş ve eşit hukuki statüye sahip iki devletin varlığını baştan kabul etmeden federasyon kurulamaz. Diplomatik dilde bu görüş resmi olarak "Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen taraflarının egemenlik eşitliği" için talepte bulunmayı ifade ediyordu. (Ortak Bildiri, 1995). Etnik toplumlar arası çatışmalardan doğan ve o zamana dek uluslararası hukukun dışında varlığını sürdüren tek taraflı bağımsızlığını ilan etmiş bir devlet olarak Türk tarafı KKTC'yi, Kıbrıs anlaşması için gerçek müzakereler başlamadan önce uluslararası topluluk tarafından meşru görülmesi gereken fiili bir olgu olarak sundu. Kıbrıs Türk yönetimi federal bir çözüme diplomasi gereği göstermelik bir bağlılık sergilese de, bu çözümü tesis etmek için önerdikleri yol, Kıbrıslı Elenlerin ve uluslararası toplumun statükoyu kayıtsız şartsız kabul etmesine bağlıydı. Dolayısıyla Kıbrıslı Türkler üstü örtülü olarak bağımsız bir Kıbrıslı Türk Devleti'ne -yani, 1974 yılında Türk ordusunun işgali ile kuzey Kıbrıs'ta oluşturulmuş ve 1983 yılında tek taraflı olarak devlet ilan edilmiş idari varlığa- resmi tanınma bahşetmeyi amaçlıyorlardı.

1990'larda, resmi olarak öne sürülen Kıbrıslı Türk çıkarlarıyla aynı doğrultuda olan Türkiye kendi siyasi çıkarlarına, yani AB ile ilişkilerini ilerletme çabalarına yardımcı olması maksadıyla Kıbrıs sorununa dolaylı yoldan yaklaşarak anlaşmazlığın yapısını karmaşıktırdı. Türkiye, sadece Kıbrıslı Türklere destek olmak amacıyla değil, aynı zamanda

diplomatik ve üstü kapalı bir söylem olarak KKTC'nin tanınması konusunda giderek daha ısrarcı oldu. Bu söyleme göre, Türkiye AB'nin müstakbel bir üyesi olarak kabul edilmediği takdirde, Kıbrıs'la ilgili görüşleri pazarlığa tabi olmayacaktı. O zamana dek Türkiye'nin gerek AB'ye üye olma amacına ve gerek Kıbrıs sorununa yaklaşımı, AB'nin siyasi kültürünü, yöntemlerini ve kurumlarını ne kadar az anladığını gösteriyordu. Kıbrıs'ta barışı pekiştirecek bir sorumluk üstlenen ikna edici bir gündeme sahip olmadan ve Avrupa demokrasisinin yüksek medeni standartlarına açıkça uyum sağlayabileceğinden bağımsız olarak kuvvet gösterisine dayalı bir güç diplomasisi yürüten Türkiye, kendini AB parametrelerinin dışında bir yere konumluyordu. Türkiye AB'ye yakınlaşmanın pişkince yöntemlerle ve şantaj ve tehdide dayanarak sağlanabileceği gibi yanlış bir varsayım içerisindeydi. Üstelik ya AB Türkiye'nin üyeliğini kabul eder ya da Türkiye, Kıbrıs konusundaki duruşunu katılaştırır gibi bir koşul öne sürmek, AB genişleme süreciyle temel olarak çelişen ve taban tabana zıt bir yaklaşımdı. Dolayısıyla Türkiye'nin stratejisi AB'ye yakınlaşmasına değil bilakis yabancılaşmasına yol açıyordu. Şüphesiz, Avrupalı olma amacıyla bu amaca ulaşmak için başvurduğu yöntemler arasındaki farklılık Türk siyasi kültürü ve faaliyetinin ayırt edici bir özelliğiydi. 1990'ların sonuna gelindiğinde, Türkiye'nin Doğu Akdeniz Bölgesi'nde benimsediği dış politikalar etnik merkezci milliyetçiliğin çatışmaya dayalı niteliğini yansıtıyordu.

Sonuç olarak, Türkiye'nin hem Kıbrıs sorununu hem de AB ile daha yakın bağlar kurma hedefini hiç de Avrupalı olmayan bir biçimde ele alması, Kıbrıslı Türklerin KKTC'nin tanınması için geleneksel talepleriyle ilişkili karmaşıklıkları daha da arttırdı. Kıbrıs meselesinde ilerlemek için Türkiye'nin AB tarafından kabul edilme talebini zorunlu bir koşul olarak öngörmesi Kıbrıs müzakerelerini kolaylaştırmaktan çok yavaşlattı. Hatta bu yaklaşım, 1997 yılının yazında İsviçre'de düzenlenen iki toplumlu dolaylı görüşmelerde de açıkça görüldüğü üzere, müzakerelerin girdiği açmaza yeni bir boyut ekledi. Türkiye'nin hem Kıbrıs hem de AB hedefleri doğrultusunda askeri gücünün desteğiyle siyasi koşullarını öne sürerken takındığı tavır sorunun büyüklüğünü ortaya çıkarıyordu. Kuzey Kıbrıs'ın askeri işgalinin devam etmesi ve Türkiye'nin Ege'de askeri gücünü ısrarla sergileme merakı, Kıbrıs ve yanı sıra AB ile ilişkilerinde çelişik tavırlar içinde olduğu izlenimini yarattı.

Ancak, Türkiye'nin yaklaşımının kısmen Yunan-Kıbrıslı Elen Müşte-

rek Savunma Doktrini'nden kaynaklandığını göz önünde bulundurmak gerekir. Bu doktrin 1990'larda tırmanan gerilime katkıda bulunan ve Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan'ı hem AB hem de uluslararası toplumun ciddi eleştirilerine maruz bırakan ana etkenlerden biriydi.

Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs ile olan ilişkilerinde güce dayalı bir duruş ve siyaseten katı bir tavır sergileyerek dolaylı olarak AB tarafından kabul görmeyi talep ediyordu. Türkiye bu yaklaşımıyla, AB gibi toplumların davranış kurallarını ve siyasi normlarını temel olarak anlayıp takdir etmeden demokratik sivil toplumlardan oluşan bir birliğe katılmayı hararetle arzulayan inceliksiz ve düş kırıklığına uğramış büyük bir bölgesel güç olduğu izlenimini yaratıyordu. Üstün askeri gücü aleni bir yaklaşımla AB ya da AB'ne üye bir devlet ile siyasi diyalog aracı olarak kullanmak Avrupa zihniyetine göre asla kabul edilemezdi. Ayrıca bu yaklaşım Yunanlıların ve Kıbrıslı Elenlerin Türkiye'yi sürekli kaba bir uzlaşmazlıkla ve anlamlı müzakereler için umut ve olasılıkların önünü tıkamakla itham etmelerine meydan verdi. Şüphesiz Doğu Akdeniz'deki bu çatışma eğilimli gelişmeler, Türkiye'nin yanı sıra Kıbrıs'ta yaşayan iki toplumda depreşen milliyetçilik ve köktencililiğin kaçınılmaz yan etkileriydi.

AB'nin 1997 yılında Lüksemburg'da aldığı karar gereği Türkiye'nin adaylık başvurusunu reddetmesi Türkiye'yi daha da çileden çıkardı. Lüksemburg'da alınan kararla ulusal hedeflerine belirsiz yaklaşımlarındaki uyumsuzluğu vurgulanan ve son derece hassas benlik saygısı ve ulusal kimliği olumsuz yönde etkilenen Türkiye daha da yalnızlığa itildi ve sert tepkiler vermeye sevk edildi. Fakat bu karar aynı zamanda Türkiye'deki yönetime dahil bazı çevreleri, geleneksel Türk siyaset ve stratejilerinin gelecekteki geçerliliği/tutarlılığı üzerine düşünmeye de sevk etti.

BÜYÜYEN GERİLİM VE ARTAN YABANCILAŞMA EVRESİ

Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin yumuşadığı 1999 yılına kadar ve sonrasında, Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumları farklı yönlerde hareket ediyorlardı. Her iki Kıbrıslı halkın yöneliminin, tarafların benimsedikleri yaklaşım ve görüşler vasıtasıyla müzakere süreci üzerinde etkisi vardı. Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumlarının izlediği birbirinden farklı yol ve yöntemlerin izini birbiriyle alakalı dört etkenle sürmek mümkündür.

Bu etkenlerden ilki, iki toplumdaki etnik merkezci milliyetçiliği halklar arasındaki ilişkiye zarar verecek biçimde etkileyen bir olgu olarak yeniden canlandırmakla ilgilidir (Mavratsas, 1998). 1990'larda milliyetçiliğin depresmesi geçmişin bağnaz kabile tanrılarını yeniden uyandırdı ve aşağıdaki yöntemlere başvuruldu:

- Geçmişin milliyetçi söylemleri;
- Kahramanlık dönemlerine ve ulusal ihtişama yapılan abartılı atıflar;
- Ulusal kahramanların anıt ve tapınaklarını zihinlerde yeniden oluşturma;
- Kıbrıs sorununun askeri boyutuyla ve askeri senaryolarla zihni meşgul etme;
- Etnik merkezci düşünceler ve kavramlar etrafında popülist kışkırtma ve seferberlik; ve
- İki toplumun birbirine yeniden yabancılaşmasına katkıda bulunan sözlü saldırılar ve güç gösterileri.

Milliyetçilik bir kez daha iki tarafı birbirinden uzaklaştırarak, geçerli çözümlere ulaşmayı sağlayacak anlamlı müzakerelerde bulunma olasılığıyla ilgili yoğun belirsizlik bulutlarını topladı. Kıbrıslı Elen tarafının askeri takviyesi ve akabinde, her zamanki gibi Türkiye'nin daha güçlü ve hızlandırılmış bir askeri takviye ile buna karşılık vermesi göz önüne alınınca bu durum özellikle belirginlik kazanıyordu (Ekonomik İstihbarat Birimi, Kıbrıs, 1996).

Etnik toplumlar arası uyumsuzlığa katkıda bulunan ikinci etken kuzeydeki Kıbrıslı Türkler ile güneydeki Kıbrıslı Rumlar arasındaki ekonomik uçurumun büyümesiydi. Yükselen bir milliyetçiliğin gölgesi altında ve sıradan bir Kıbrıslı Türk ekonomik eşitsizlik nedeniyle giderek daha çok hayal kırıklığına uğradıkça bu uçurum kaçınılmaz olarak iki toplum arasındaki yabancılaşmaya daha da derinleştirdi. Adam başı milli gelirden bire beş oranında büyüyen uçurum, Kıbrıslı Türklerin günlük yaşamını etkilediğinden, derinleşen etnik toplumlar arası yabancılaşmada bir etken haline geldi (*The Economist* dergisi, 1994). Kuzey Kıbrıs'ın, Kıbrıslı Elenlerin başı çektiği uluslararası ekonomik ambargoya maruz kalması, Kıbrıslı Türklerin daha da içerleyip öfkelenmelerine ve milliyetçiliğin kutuplaşma yaratarak yeniden depresmesine neden oldu.

Kıbrıs'taki iki toplumun farklı yollar benimsemesine neden olan üçüncü etken, Kıbrıslı Elenlerin idaresindeki Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB ile giderek artan ve gelişen ilişkileriydi. Resmi ve kurumsal süreçlerle AB ile bağlarını sıkılaştıran Kıbrıs Cumhuriyeti uluslararası meşruiyetini pekiştirdi. Kıbrıs'ın birliğe katılım görüşmelerinin başlaması ve ardından AB kanunlar bütününe/mevzuatına uyum sürecine girilmesi Kıbrıs Cumhuriyeti'nin statüsünü pekiştirdi. AB ile girilen bu ilişkiden ötürü, cumhuriyetin tüm Ada üzerindeki meşruiyetini korumanın önemi/riskleri de arttığından, Kıbrıslı Elenlerin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne bağlılığı da arttı. Türk tarafı, Kıbrıs Cumhuriyeti ile AB arasında resmi bağların güçlenmesine, KKTC ile Türkiye arasındaki bağları sıkılaştırarak tepki verdi. Bu tarihsel dönüm noktasında, Yunanistan halihazırda bir AB üyesiyken ve Kıbrıs Cumhuriyeti de birliğe katılım sürecindeyken Türkiye'nin AB üyeliğine başvurusunun reddedilmesi, AB'ni iki taraf arasındaki uçuruma köprü germesi amaçlanan bir aracı olmaktan çıkıp, çatışmanın bir unsuru haline getirdi.

İki rakip Kıbrıslı toplum arasındaki yabancılaşmayı arttıran dördüncü neden, Kıbrıslı Türklerin tanınma talebinin gayriresmi ve üstü örtülü bir duruştan açık ve diplomatik bir girişime dönüşmesiydi. AB ile resmi ilişkisinden ötürü Kıbrıs Cumhuriyeti'ne bahsedilen meşruiyetin pekişmesi, Türkiye'nin Lüksemburg'daki AB Zirvesi'nde reddedilmesiyle birleşince, Kıbrıslı Türk tarafını ve Türkiye'yi Kıbrıs sorununa karşı daha katı ve ayrılıkçı bir yaklaşım benimsemeye sevk etti. Kıbrıslı Türklerin devletlerinin tanınma ve temsil talebi daha iddialı ve güçlü bir hale geldikçe, Kıbrıs sorunu daha da karmaşıklaştı ve daha derin bir açmazla sürüklendi.

1999 yılına kadar Yunanistan ve Türkiye'nin Balkanlardaki ve Orta Asya'daki çıkarlarının çatışması ve düşmanca ilişkiler, yaklaşımlardaki farklılığı daha da derinleştirdi (Bachelı, 1998). İki ülkenin popüler kültüründeki milliyetçi unsurlar da kötüleşen ilişkilere tuz biber ekti. 1996 yılının Ocak ayında Ege'deki Kardak (İmnia) Adacığı nedeniyle yaşanan kriz Yunanistan ve Türkiye'yi bir kez daha askeri bir çatışmanın eşiğine getirdi; söz konusu dönemde gerilimin son derece ciddi ve tehlikeli bir biçimde tırmanmasına damgasını vuran olay.

Bu belirleyici tarihsel eğilimler sırasında her iki tarafın da olaylara verdiği tepkiler Kıbrıs'ta yaşayan toplumları ve anavatanlarını birbirine yabancılaştıran bir kısır döngü içine soktu. İki tarafın da birbirinden

farklı yönelimlerinin, milliyetçi kışkırtma ve yabancılaşma dönemlerini takip eden müzakerelerde benimsedikleri yaklaşımları etkilediği açıktı. Farklılıklar, her iki tarafın 1990'lardaki yabancılaşmadan geriye kalan tarihsel tortuya verdiği tepkiye dayanıyordu. Bu yabancılaşma Kıbrıslı Elenlerin devlet egemenliğine dayalı milliyetçi görüşleriyle Kıbrıslı Türklerin özerkliğe dayalı milliyetçi görüşleri arasındaki sürekli gerilimi ve uzlaşmazlığı daha da alevlendiriyordu.

Yine de, milliyetçilikten uzak duran Yunan Başbakanı Costas Simi-tis'in sıkı liderliği ve artan itibar ve nüfuzu doğrultusunda Yunan hükümeti -ve Kıbrıslı Elen yönetimi- milliyetçi muhalefete rağmen ve gecikmeli de olsa en sonunda düşmanca, milliyetçi politikaların iflas ettiğini ve popülist, milliyetçi kışkırtmaların yarattığı tehlikeleri kabullendi. Bu nedenle Yunanistan, Türk-Yunan ilişkilerinin siyasi boyutuna ve Kıbrıs sorununa askeri yönlerinin ötesinde öncelik vererek stratejisini ve yönelimini değiştirmeye karar verdi. Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, Rus S300 füzelerini Kıbrıs'a yerleştirme kararından vazgeçmeleri ve düşmanlığa dayalı diplomasiden uzlaşmaya dayalı diplomasiye geçmeleri Kıbrıslı Elen-Yunan tarafının benimsediği bu yeni yaklaşımın başlangıcına damgasını vurdu. S300 füzeleri meselesi şiddetlenmiş Kıbrıslı Elen- Kıbrıslı Türk ve Türk-Yunan gerginliğinin odak noktası haline geldiğinde, Kıbrıs'a Rus füzelerini sokmama kararı, tırmanan gerginliğin azalmasını ve nihayet iki toplumda sertleşen milliyetçi havanın kayda değer ölçüde dağılmasını sağladı. Ayrıca, 1999 yazında Türkiye'de yaşanan korkunç deprem sırasında Yunanistan'ın kararlı ve hızlı davranarak Türkiye'ye insani yardım teklifinde bulunması, geleneksel olarak Türk ve Yunan kamuoylarını şekillendiren bilindik milliyetçiliğe ve düşmanlığa dayalı basmakalıp önyargıların dağılmaya başlamasıyla birlikte Türk-Yunan ilişkilerinde buzların çözülmesine katkıda bulundu (Gündoğdu, 2001; Keridis, 2006).

Ancak, Kıbrıslı Elen-Yunan tarafı bu yeni başlangıcı öngörürken, Kıbrıslı Türk toplumunun ve yönetiminin umulan siyasi konumdan çok uzakta olduğunu gördü. Kıbrıs Türk toplumu arasında ne olduğunu anlayabilmek ve 1990'larda Kıbrıslı Türk tarafında depreşen milliyetçiliğin etkisini değerlendirebilmek için geriye dönüp, Yunanlıların uzlaşmacı yaklaşımları benimsediği dönemin hemen öncesinde neler yaşandığına bakmak gerekir. Milliyetçiliğin yeniden devreye girmesiyle artan gerilimden ötürü Kıbrıslı Türk toplumundaki muhafazakârlar Kuzey

Kıbrıs'ın Türkiye'ye entegre olmasına yönelik propaganda yapıyorlardı ve bu görüş olası bir anlaşma göz önüne alındığında ayrılıkçılıktan daha şiddetliydi.

Kıbrıslı Türklerin arasındaki ılımlılar bile Kıbrıslı Elenlerin gözünde daha katı bir duruş sergilemeye başlayarak görüşlerini değiştirdiler. Bunu takip eden etnik toplumlar arası yabancılaşmanın yoğunluğu ve kamuoyunda yarattığı etki dikkate alındığında, ılımlı Kıbrıslı Türkler etnik toplumlar arası bir federasyonu açıkça desteklemek şöyle dursun, artık Kıbrıslı Elenlere karşı uzlaşmacı bir tavır takınamazlardı. Kuzey Kıbrıs'ın Türkiye'ye karşı giderek artan bağımlılığının ve Türkiye'nin egemen ve zaptedici yaklaşımının yarattığı tehlikenin farkına varan ılımlı Kıbrıslı Türklerin o dönemde benimseyebileceği hoşgörülebilir tek görüş Kuzey Kıbrıs'ın bağımsızlığını -yani, hem Türkiye'den hem de Kıbrıs Cumhuriyeti'nden bağımsız olmayı- tercih etmektir. Ancak bu, ayrılıkçı politikaların pekişmesine yol açtı zira ılımlıların gözünde tanınma talebi orta yollu bir tercihti. Kıbrıslı Türkler, Türkiye'nin artan denetimi ile popülist Kıbrıslı Elen milliyetçiliğinin yabancılaştıran etkisi arasında kaldıklarından, KKTC'nin bağımsızlığını ve egemenliğini desteklemek geçerli olan tek seçenek gibi görünüyordu. ılımlı Kıbrıslı Türklerin yaklaşımındaki bu değişiklik yurt dışında ve en uzlaşmacı yurttaşların bile Kıbrıs sorununa çözüm olarak federasyonu açıkça kınadığı iki toplumlu seminerlerde iyice belirgin hale geldi (Damdelen, 1998). Bu tutum, Kıbrıslı Elen milliyetçiliğinin yeniden devreye soktuğu militan söyleme bir tepki olsa da, Kıbrıslı Elen tarafındaki milliyetçi coşku yatıştıktan sonra bile Kıbrıslı Türklerin bir kısmı arasında sürdürüldü.

Federal bir çözüm için tarihi fırsatı kaçırma ihtimalini sezinleyen Kıbrıslı Elenler, federal çözüme bağlılıklarını her zamankinden daha hararetli bir biçimde öne sürdüler ama Kıbrıslı Türklerin, etnik toplumlar arası ve federal bir yönetim biçimi altında Kıbrıs'ın yeniden birleşmesine son derece kuşkulu, hatta olumsuz baktıklarını anladılar. Bir kez daha, iki toplum birbirini ıskalamıştı. Hayal kırıklığına uğrayan Kıbrıslı Elenler, Kıbrıslı Türklerle ne zaman uzlaşmak için harekete geçseler, muhataplarının daha da katı bir duruş benimsedikleri ve daha önceki görüşlerinden vazgeçtikleri savını tekrarladılar. Buna karşın Kıbrıslı Türkler, Kıbrıslı Elenlerin sabit fikirlerinden asla sapmadıklarını ve Türk tarafı esas görüşünden uzaklaşıp daha katı ve talepkar bir duruş benimsemedikçe asla taviz vermeye istekli olmadıklarını bahane ediyorlardı.

GERİLİM VE MÜZAKERE

Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Karşı "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti"

1990'ların sonunda müzakereler, yukarıda bahsedilen milliyetçi ya-bancılaşıma döneminin gölgesinde ve bu dönemin yol açtığı kutuplaştı-rıcı dinamiklere maruz kalarak yeniden başladı. Düşmanlığa dayalı et-nik merkezci milliyetçiliğin yeniden devreye sokulmasıyla birlikte Kıb-rıs Cumhuriyeti'nin ayrıcalıklı statüsü ile KKTC arasındaki gerilim tem-el bir etken olarak müzakere sürecini etkiledi ve daha önce görülme-miş bir boyutta tırmanıp pekişti. 1993'ten önce, müzakereler iki top-lumlu düzeyde gerçekleşiyor ve bu görüşmelerde her iki taraf da devlet olarak değil, sadece etnik bir topluluk olarak temsil ediliyordu. Kıbrıs-lı Türkler ve Türkiye her zaman Kuzey Kıbrıs'taki yönetim için devlet tanınmışlığı elde etmeyi amaçladılar fakat bu arzularını sadece üstü ört-lü ve dolaylı bir biçimde gerçekleştirmeye çalıştılar. Ortaya konan çaba diplomatik açıdan hep bulanıktı ve müzakerelerin arka planında tere-dütlü bir havada askıda kalıyordu zira Türk tarafı devlet olarak tanıma meselesini asla resmi anlamda gündeme getirmemiş, müzakere sürecin-de doğrudan ve açıkça takip etmemişti.

Ancak, 1990'larda milliyetçi çekişmelerin depreşmesinin ardından, Kıbrıs Cumhuriyeti ile KKTC arasındaki çatışma sadece belirgin hale gelmekle kalmayıp aynı zamanda müzakerelerin ön planına da zorla so-kularak süreci yokuşa sürüyordu. Türk tarafının KKTC'nin kabul edil-mesi yönündeki talebi artık dolaylı değildi ve müzakere sürecinin tam kalbine temas etmeye başlamıştı. Aslına bakılırsa bu talep Türk yöneti-mi açısından müzakerelerin yapılması için diplomatik bir zorunluluk haline gelmişti. Mesele tam olarak açığa vurulup, usulen resmi müza-kereler alanına taşınmıştı.

Kıbrıslı Türk lideri Denktaş, Kıbrıslı Elen Cumhurbaşkanı Clerides'in kendini sadece Kıbrıslı Elenlerin mi yoksa hem Kıbrıslı Elenlerin ve hem Kıbrıslı Türklerin mi meşru temsilcisi olarak gördüğünü açıkça ilan etmesinde ısrarcı olunca, Türklerin KKTC'nin tanınmasını müza-kere sürecine sokmaya yönelik yeni yaklaşımı bariz bir biçimde belli ol-du. Denktaş'ın temelde yatan varsayımına göre, Clerides'in, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tanınmış cumhurbaşkanı sıfatıyla kendini her iki top-lumun da temsilcisi olarak görmesi halinde Denktaş'ın herhangi bir res-mi müzakere sürecine katılmak için gerekçesi kalmayacaktı zira müza-

kereci olarak resmi bir statüye sahip olmayacaktı. Ancak, şayet Clerides kendini sadece Kıbrıslı Elenlerin temsilcisi olarak görüyorsa o durumda Denктаş, Kıbrıslı Türklerin tek ve resmi temsilcisi olarak meşru bir müzakereci olacaktı. Denктаş'ın düşüncesine göre bu durumda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin hükmen Kıbrıslı Türk toplumunu kapsamadığı gibi bir anlam çıkıyordu. Bu koşullar altında müzakere süreci KKTC'nin liderini ve sonuçta da bizzat KKTC'yi tanımak anlamına gelecekti.

Denктаş'ın ısrarlı sorusuna Clerides, eğer her iki toplumu da kendisi temsil ediyorsa o zaman Denктаş'la görüşmeye gerek duymayacağı ve kendi kendisiyle müzakere ediyor olacağı yönünde bir cevap verdi. Bunun altında yatan varsayıma göre, müzakereler devlet düzeyinde değil, toplumlar arası düzeyde yapılıyordu. Dolayısıyla müzakereciler olarak Clerides ve Denктаş sadece iki etnik halkın temsilcileriydi. Clerides'in düşüncesine göre ise, bu durumdan, toplumlar arası düzeyde Kıbrıslı Türk toplumunu kendisinin temsil etmediği ama devlet düzeyinde, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı sıfatıyla Kıbrıs'taki tüm etnik halkları temsil ettiği anlamı çıkıyordu. Kıbrıslı Elen liderinin çift role sahip olduğuna dayanan bu varsayım farklı uluslararası forumlarda sürekli belirtildi. Kıbrıslı Elen Dışişleri Bakanı Yannis Kasoulides, bu hususta en özlü demeçlerden birini verirken, AB üyeliğine başvuruya atıfta bulunarak, "başvuru Kıbrıs Hükümeti tarafından tüm Kıbrıs için yapılmıştır" diye kaydetmişti. (*Cyprus Mail*, 1995a). Ayrıca Kasoulides bir başka vesileyle, "Keşke Kıbrıs'ın, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin meşru hükümeti tarafından temsil edildiğini Kıbrıslı Türkler kabul etseydi" diyerek dileğini dile getirmişti (*Cyprus Mail*, 1995b).

Bu görüşteki Kıbrıslı Elen tarafı, Kıbrıslı Türk temsilcinin müzakere süreci boyunca toplumlar üstü meşru bir statü elde etmediğini hüküm altına almak için girişimde bulundu. Kıbrıslı Elenlere göre, böyle bir statünün kabul edilmesi Türk ordusunun 1974'teki askeri müdahalesinin yarattığı fiili durumu onaylamak anlamına geliyordu.

Kıbrıslı Elenlerin ve Kıbrıslı Türklerin yaklaşımlarındaki bu belirgin çelişki, 1997 yılında İsviçre'deki üst düzey görüşmelerin fiyaskoyla sonuçlanmasına katkıda bulunan temel unsurlardan biriydi. Müzakere süreçlerinde Denктаş, Kıbrıslı Türkler ile Kıbrıs dış politikasının, özellikle AB'ne ilişkin meseleleri arasındaki ilişkiyle alakalı konuları gündeme getirdi. Bunun üzerine Clerides de bunların toplumlar arası değil devlet meseleleri olduğunu ve müzakerelerin gündeminde yer alamaya-

cağını öne sürdü. Denktaş, devleti tanınmadıkça ve AB ile Kıbrıslı Elenlerin kontrolündeki Kıbrıs Cumhuriyeti arasındaki katılım görüşmelerine son verilmedikçe müzakere masasına dönmeyeceğini ilan edince süreç çıkmaza girdi.

2000 yılının Şubat ayında, Cenevre'deki görüşmelerde ise önce Denktaş, ardından da Clerides basın açıklaması yasağını delince süreç tam bir çıkmaza girdi. Denktaş, dolaylı görüşmelerde, kendi düşüncesine göre Kıbrıs'taki "gerçeklere" dayanarak devletin tanınması için, resmi talepte bulunduğunu ve bildiği kadarıyla, müzakerelerin iki devletli, konfederasyona dayalı olarak yürütüldüğünü belirten halka açık bir demeç verdi. Yine halka açık bir demeçle buna karşılık veren Clerides ise, "müzakerelerin amacı yeni bir Kıbrıs Devleti yaratmak değil, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varolan anayasasını değiştirmek" olduğunu belirtti (Cyrus Weekly, 2000). Liderler arasındaki bu karşılıklı demeçler, iki liderin müzakereye etnik merkezçi yaklaşımlarını destekleyen genellikle gizli varsayımları açıkça belirginleştirdi.

İki muhatabın da müzakereler sırasında kendilerini hangi statüde varsaydıkları aslında açmazın çok önemli bir siyasi boyutuydu. Bu boyut, Kıbrıs sorununun bütün temel unsurlarını ayakta tutuyor, yansıtıyor ve yeniden üretiyordu. Kıbrıslı Türklerin resmi görüşüne göre, Kıbrıslı Elenlerin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varolmaya devam etmesi varsayımı dayanaktan yoksundu. Kıbrıslı Türklerin düşüncesine göre, müzakereler toplum temsili düzeyinde sürdürüldüğü müddetçe, esas itibarıyla Kıbrıs Cumhuriyeti'nin çerçevesi içine yerleştirilecekti. Yani, müzakereler Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenlik şemsiyesi altında yürütülecekti. Bu durum Kıbrıslı Türkler arasında olumsuz tepkilere yol açtı zira müzakere süreci böylelikle Kıbrıslı Elenlerin Kıbrıs Cumhuriyeti'ni yeniden meşrulaştırma girişimi olarak algılanacaktı (Kıbrıs ve Avrupa Birliği, 1996; Stephen, 1997).

Kıbrıslı Türklere göre, şayet müzakereler bağımsız ve siyasi kimlik grupları arasında toplum temsili dışında bir düzeyde yürütülecekse, o halde bu, devletler arası görüşmelere benzer bir süreç ortaya çıkacağı anlamına geliyordu. Kıbrıslı Türk yönetimi ve Türkiye, ancak KKTC'nin tanınması durumunda müzakerelerin bir devletlerarası görüşme süreci olarak yürütülebileceği koşulunu öne sürünce bu görüş 1990'ların sonunda belirginleşti. Türk tarafının örtülü gündemi müzakere sürecini Kıbrıs Cumhuriyeti çerçevesinin dışına yerleştirmektir.

Kıbrıslı Elenlerin algısına göre bu, Kıbrıslı Türklerin bizzat müzakere sürecinin bir koşulu olarak -ve bir anlaşmaya varmadan önce yürürlüğe girmek üzere- Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğini feshetmeyi amaçladıkları bir girişimdi. Bu ve buna benzer girişimler Kıbrıslı Elenler arasında her zaman infial yaratmıştı zira Kıbrıslı Elenler, Kıbrıslı Türklerin yaklaşımlarının, bir anlaşmaya varmadan önce güç kullanarak yaratılan KKTC rejimini meşru kılmak için taktiksel bir çabayı ifade ettiğini düşünüyorlardı.

Bu dönemde müzakere sürecine hâkim olan dinamikler, sürüncemeli çatışmaların genelde yarattığı ve sürdürdüğü sürüyle belirsizliğin göstergesi olan bir siyasi ironiyi açığa çıkarıyordu. Kıbrıslı Elenler, Kıbrıs sorununu özünde hep bir istila ve işgal sorunu olarak yorumlarken, resmi müzakereler kapsamında soruna her zaman tamamıyla toplumlar arası olarak yaklaştılar. Kıbrıslı Türk tarafındaki ironi ise, Kıbrıs sorununu her zaman özünde toplumlar arası bir sorun olarak tanımlamalarına rağmen resmi müzakereler kapsamında soruna hep uluslararası hatta devletler arası bir sorun olarak yaklaşıyorlardı.

Yukarıda bahsedilenlerin ışığında, müzakerelerde benimsenen iki yaklaşımın ve bunların altında yatan varsayımların birbiriyle bağdaşmadığı açıktır. Kıbrıslı Türk tarafı özerklik ve devlet olma hakkıyla ilgili görüşünden geri adım atmazken Kıbrıslı Elen tarafı ise uluslararası hukuka ve meşru devlet sistemlerinin egemenlik haklarına bel bağlıyordu. Her iki tarafın da kendi gerekçelerine göre, bir yanda Kıbrıslı Türklerin özerklik elde etme amacıyla KKTC'nin tanınması yönündeki arzuları, diğer yandan Kıbrıslı Elenlerin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğinin fiili olarak yeniden tesis edilmesi talebi müzakere sürecini tıkadı. Kıbrıslı Türk tarafı müzakerelerin başında statükonun resmi parametrelerini değiştirmek isterken, Kıbrıslı Elen tarafı ise parametreleri bilakis müzakerelerin bir sonucu olarak değiştirmek istiyordu. Kıbrıs Türk tarafı Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğinin fesh edildiğini ve bunun herhangi büyük bir müzakere öncesinde kabul edilmesi gerektiğini varsıyordu. Ne var ki Kıbrıslı Elen tarafı Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğinin müzakere süreci boyunca, en azından kapsamlı ve resmi bir çözüm elde edilene dek muhafaza edilmesi gerektiğini varsıyordu. Yukarıdaki teşhise dayalı bakış açısına göre, müzakere sürecinin, BM'in müzakereler için sürekli resmi bir çerçeve sağlama çabalarına ve amaçlanan anlaşmanın yapısına göre alınan resmi kararlara rağmen nasıl ve

neden sürekli başarısızlığa uğradığı kolayca anlaşılabilir.

Riskten Kaçınma ve Kayıptan Kaçınma

Müzakereler Neden Başarısızlığa Uğrar başlıklı çalışmasında, Mnookin, müzakere sürecinin başarılı bir sonuca ulaşmasını önleyen bir dizi engel ve güçlükleri/gizli tehlikeleri araştırır. Bunların arasında “riskten kaçınma” ve “kayıptan kaçınma” diye adlandırılan ve bilişsel psikolog Daniel Kaheman ve Amos Tversky’nin deneysel çalışmalarına dayanan kavramlar vardır (Mnookin, 1993). Her iki terim de, devreye sokulduğu vakit müzakerecilerin bir çözüme doğru gitmesini engelleyen bir dizi psikolojik dinamiği ifade eder.

Riskten kaçınma insanların daha fazla kazanmak için riske girmekten çok sahip olduklarını ellerinde tutmayı tercih etme eğilimini ifade eder. Az ama kesin olanın, ideal ama riskli olana yeğ tutulmasını ifade eder. Buna karşın kayıptan kaçınma, beraberinde belli bir kayıp getireceği kesin olsa da baştaki bu kaybı fersah fersah gölgede bırakacak/telafi edecek faydaları içeren cazip bir sonuca varacak bir karardan kaçınma eğilimini ifade eder. Müzakere yapılırken, kayıptan kaçınma bir çözüme doğru giden herhangi bir hamleyi askıya alır; dolayısıyla belli bir kayıptan kaçınma çabası daha büyük bir toplam kayıpla sonuçlanır.

Kıbrıslı Elenlerin ve Kıbrıslı Türklerin müzakere yaklaşımlarında, hem riskten kaçınma hem de kayıptan kaçınma, müzakerelerin başarısızlığa uğramasına katkıda bulunan psikolojik etkenler olarak devreye girmiştir. Kıbrıslı Elen tarafı genel olarak kayıptan kaçınmaya şartlanmışken Kıbrıslı Türk tarafı da riskten kaçınmaya daha çok eğilim göstermiştir. Kıbrıslı Elenler meşruiyetle ilgili olarak kayıptan kaçınmanın sıkıntılarını çektiler. Anlaşmaya giden bir yolun kaçınılmaz olarak devlet meşruiyetinin tekeli kaybetmek anlamına geleceğini biliyorlardı. Bununla birlikte, kati bir mutabakat dışında nispeten eksiksiz ve nihai bir bir çözüm için müzakere etme sürecinde, Kıbrıslı Elenlerin devlet meşruiyeti üzerindeki tekelci denetimlerini en ufak bir biçimde kaybetme endişeleri olumlu adım atmalarını engelledi ve müzakere açmazının devam etmesine katkıda bulundu. Diğer taraftan, riskten kaçınma eğilimi de Türkiye’nin desteklediği KKTC’ye bağımlılığı ve alışkanlığından ötürü Kıbrıslı Türklerin önünü tıkadı. Kıbrıslı Türklerin onlarca yıl boyunca gayrimeşru bir idare altında elde ettikleri asgari kazanımlar, hayal gücü ve yaratıcılıkla müzakereleri ileri taşıma isteklerini azalttı.

Kıbrıslı Türklere hem meşruiyet hem de günlük yaşamlarında daha büyük faydalar getirecek yeni ve ideal bir etnik toplumlar arası yönetim şekline dayalı uzlaşma/anlaşma arayışı 2004 yılına kadar ortaya çıkmadı. Riskten kaçınma, açık uçlu, tarihsel olarak amacına uygun ileri görüşlülük pahasına Kıbrıslı Türkleri KKTC'ye bağlayan indirgemeci/en azla yetinen ve hayatta kalmaya dayalı bir siyasi tavır yarattı.

FEDERASYON VE KONFEDERASYON: KAVRAM MI YOKSA SEMBOL MU?

Kıbrıs ile ilgili sürekli sarf edilen diplomatik çaba maratonu boyunca, müzakere sürecinde her iki taraf da öngörülen nihai siyasi anlaşmanın kapsamlı ana hatları üzerinde en azından sözlü olarak mutabık kaldılar. 1974'teki sorunlardan bu yana, BM Güvenlik Konseyi Kararlarının, "ihtilaf içindeki tarafların Kıbrıs meselesinin kapsamlı bir çözümüne doğru ilerleme konusunda anlaşmalarına dayalı" genel bir çerçeve taslağını defalarca çıkarıp masaya koyduğunu hatırlamaya değer. Ne var ki yıllar içerisinde, Kıbrıs'ta yaşayan her iki toplum tarafından anlaşma çerçevesinin nesnel ana fikriyle ilgili ortaya konan farklı yorumlar, anlamlı müzakerelere dayanak teşkil edecek bir asgari müşterek referans çerçevesi oluşturma olasılığını bile baltaladı.

1977 ve 1979 yıllarındaki BM yönergelerini arka plana alarak, iki taraf Kıbrıs sorununa çözümün iki bölgesi, iki toplumlu bir federasyona dayanacağı üzerinde teorik olarak mutabık kaldı. Fakat 1970'lerde ve 80'lerde bile Kıbrıslı Elen tarafı, *federasyonu* çok güçlü merkezi bir hükümet açısından yorumlama eğilimindeydi; bu, üniter bir devlet sistemine mümkün olduğunca yakın bir kavramsallaştırmaydı. Kıbrıslı Türk tarafı ise *federasyonu* "federal" kuruluşlara arttırılmış yetkiler veren çok zayıf bir merkezi hükümet açısından yorumluyordu. Bu da, iki ayrı egemen devlete dayalı konfedere sisteme mümkün olduğunca yakın bir kavramsallaştırmaydı. 1990'larda milliyetçiliğin depreşmesiyle birlikte bu farklı yönelimler tırmanıp yoğunlaşarak farklı yaklaşımların siyasi yorumlarıyla doruğa ulaştı. Bir yandan Kıbrıslı Türk tarafı ve Türkiye kendi kafalarındaki çözüme atıfta bulunmak için resmi olarak *konfederasyon* terimini benimserken diğer yandan birçok milliyetçi eğilimli Kıbrıslı Elen partisi siyasi sözlüklerine *federasyon* terimini dahil etmekten kaçınınca bu eğilim özellikle belirginleşti. Bu yaklaşımların her ikisi de, tarafların resmi ya da gayriresmi olarak BM'in hem dili hem de yönerge-

leriyle aralarına ne ölçüde mesafe koyduklarını gösteriyordu.

Politik sistemlerin genel gelişim sürecinde, federasyon ve konfederasyon arasındaki gerilim, otonomi/özerklik ile ortaklaşa yönetim arasında siyasi bir uzlaşma girişiminde bulunulan bir sürecin iki ucunu yansıtır. Bu süreç, "birlik/karşılıklı bağımlılığın ve otonomi/özerkliğin görünürde çelişen faydalarını" birbiriyle bağdaştırma girişimini de zorunlu kılar (Peristianis, 1998: s. 33). Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türklerin neden bu sürecin bir noktasında buluşmadıkları sorusunun cevabı Kıbrıslıların zihniyetine göre çok çeşitlidir. Ne var ki sorunun temel cevabı milliyetçiliğin iki toplumun ve 1950'lerden sonraki yıllar boyunca yavaş yavaş da olsa zayıflayan varlıklarının/ birlikliliklerinin üzerindeki tarihsel etkisinde yatar. Bunun izlerini, iki toplumun da kendi tek etnikli egemen devletini kurmaya yönelik milliyetçi ülküsünde sürmek mümkündür; Kıbrıs toplumunun çoketnikli ve aslen etnik olarak karışık nüfus yapısı göz önüne alındığında karşılıklı olarak uzlaşıp bağdaşamayacaklarını ispatlamış birbiriyle özdeş siyasi gündemler.

Tarihsel olarak, 1950'lerden bugüne esas milliyetçiliğin her iki toplumda ne ölçüde etkili olduğunu değerlendirerek iki tarafın da müzakerlerdeki başlangıç noktalarının ve konumlarının gelişiminin bir şemasını çıkarabiliriz. 1950'lerde Kıbrıslı Elenler, Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesini öngören *enosis* ülküsüyle yola çıktılar. 1960'larda, gönüllüsüzce ve bölünmüş olarak üniter bir devlet olan Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kurdular. Yine de, Yunanistan ile en baştaki birleşme gerekçeleri psikolojik olarak muhafaza edildiği sürece bu Cumhuriyet bir Elen devleti olarak addedildi. 1970'lerde, sivil ve toplumlar arası şiddetin sürdüğü ortamda ve Türkiye'nin 1974'teki müdahalesinde, Kıbrıslı Elenler federasyona tereddütlü yaklaştılar. Buna karşı federal bir anlaşmayı amaçlarken de Kıbrıslı Elenler 1960'daki üniter devletin tek egemenliğine tutunmanın bir yolu olarak güçlü bir merkezi devlet için pazarlık yaptılar. Bu devlet, Ada'nın varsayılmış Helen kimliğini hatırlatıyordu ve en baştaki milliyetçi *enosis* gayesi de bu varsayımdan türeyordu.

Buna karşın Kıbrıslı Türkler esasen milliyetçiliklerini, Kıbrıslı Türk basınında çıkan ve İngilizlerin Ada'dan çekilmesi durumunda Kıbrıs'ın Türkiye'ye iade edilmesi yönündeki talepleri yansıtan haberlerin arka planında ifade ediyorlardı (Crawshaw, 1978). 1950'lerde, Kıbrıs'ı Türkiye'ye teslim etme fikri *taksim* fikrine dönüştü; bu fikir Kıbrıslı Türklerin tamamen egemen bir devlet kurmaya giden yolu açmak için Kıb-

ns'ın etnik kökene dayalı ve coğrafi olarak bölünmesi taleplerine dayanıyordu. 1960'larda, Kıbrıslı Elenler gibi Kıbrıslı Türkler de gönülsüzce Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kabul ettiler fakat kendilerini güçlü bir biçimde Cumhuriyetin iki etnikli iki toplumlu tarafına konumlandırıp ayrı bir toplum olduklarını vurguladılar; bu konum, üstü örtülü olarak en baştaki milliyetçi ayrılık ve bölünmeyi muhafaza etmeye çabasıydı. 1974 yılındaki trajik olayların ardından, Kıbrıslı Türkler iki bölgeyi bir federasyon fikrini benimseyerek etnik ayrılığa coğrafi bir boyut eklediler. 1983 yılında KKTC'nin kurulmasıyla birlikte tek taraflı bağımsızlık ilan ettiler. Fakat, resmi tanınmışlıktan mahrum kalan Kıbrıslı Türkler müzakerede temel dayanak olarak konfederasyona bağlı kaldılar; bu görüş en baştaki *taksim* gayesine yol açan ve tek etnikli bir devlet kurmaya dayalı milliyetçi gündemi muhafaza ediyordu.

Çatışmanın her yeni aşamasında yaşananlar göz önüne alındığında, Kıbrıslı Elenlerin ve Kıbrıslı Türklerin en baştaki milliyetçi gündemlerinin gizli eğilimleri doğrultusunda her iki tarafın müzakere görüşleri/duruşları geçmişteki milliyetçiliğe dayalı köhnemiş dönemlerin tutsağı olmuştur. Milliyetçiliğin etkisi altında, tarihin kazandığı doğal ivmesi genel olarak geçmişin dizginlemesiyle hızını kaybedip sürüncemeye girmiştir. Kıbrıslı Elenlerin en baştaki algılamalarına göre, müzakereler için başlangıç noktası Ada'nın tamamen Helenistik yapıda olduğu varsayımına ve bir anlaşma uğruna bölgesel ve siyasi olarak ne kadarlık bir kısmının ödün verilebileceğine odaklanmıştı. Kıbrıslı Türklerin en baştaki algılamalarına göre, başlangıç noktası Kuzey Kıbrıs'ta tamamen Türk bir devletin fiili varlığı varsayımına ve bir anlaşma uğruna bu varlığın ne kadarının ödün verilebileceğine dayanıyordu. Müzakere sürecindeki birbirine zıt bu ayrılık noktaları anlaşma çabalarını sürekli, hatta tanınmış ve ayrı bir Kıbrıslı Türk devleti kurma ya da tüm Ada'ya yayılmış, üniter bir Helen devleti kurma olasılığı hükümsüz ve pratikte çürük ve savunulamaz hale geldiğinde bile baltaladı.

Geriye dönük bu siyasi eğilimlerin bıraktığı miras Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk siyasetini yarım yüzyıldan uzun bir zaman boyunca inatla tuzağa düşürürken, etnik toplumlar arası hoşgörünün çoğulcu siyaseti lehindeki güncel önerilere büyük zarar vermeye devam etti. Geçmişin dizginlemesi, her iki tarafın da tamamen tek etnikli bir devlet kurmaya yönelik milliyetçi amaç ve özlemlerinden kaynaklanıyordu. Bu ortam göz önüne alındığında, hem Kıbrıslı Elenler hem de Kıbrıslı

Türkler bir federasyon/konfederasyon için müzakere etme isteklerini çok büyük ve hatta ızdırap verecek ölçüde tahammül edilmez bir ödün olarak görüyorlardı. Her iki tarafın da vereceği ödünün büyüklüğü, her zaman müzakerede benimsenen görüşlerin üniter ve etnik merkezci bir Helen ya da Türk devleti kurmaya dayalı milliyetçi düşünceden ne kadar sapılacağıyla ölçülüyordu.

Yunanistan ve Türkiye'nin yanı sıra Kıbrıslı iki halkın kamuoyları incelendiğinde, çatışmanın bütün tarihsel aşamalarından kaynaklanan görüşlerin hâlâ geçerli olduğunu ama daha önceki *enosis* ve *taksim* görüşlerinin zayıfladığını görebiliriz. Her iki toplumdaki milliyetçilik, zaman içerisinde Kıbrıslı Türklerin konfederasyona dayanak olarak kuzeydeki tek etnikli devletlerinin tanınması talebi ve Kıbrıslı Elenlerin özünde Elen addedilen bir Ada'nın güçlü bir biçimde yeniden birleşmesi talebiyle yeniden ifade edilip vurgulandı. Kıbrıslı Türk tarafında tam bölünme ve ayrılmadan konfederasyona kadar değişen ve Kıbrıslı Elen tarafında ise Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yeniden tesis edilmesiyle güçlü bir federasyona kadar değişen görüşler, siyasi liderleri bağlayan seçmenleri temsil ederek müzakere sürecini etkiledi. Kıbrıslı Elenlerin güçlü bir merkezi hükümete dayalı federasyon görüşü de, Kıbrıslı Türklerin zayıf bir merkezi hükümete dayanan konfederasyon görüşü de, hâlâ daha mutasyona uğramış bir milliyetçiliği açığa vuruyordu. Değişim geçirmiş ve daha ılımlı bir kimliğe bürünmüş olsa da, bu milliyetçilik, müzakerelerin başarıya ulaşmasını engelleyen etnik merkezci devlete dayalı görüşleri hâlâ muhafaza ediyordu.

Uluslararası arenada, *federe* ve *konfedere* terimleri, klasik siyaset bilimleri kuramlarının bunlara atfettiğinden ya da milliyetçi kavramlara dayalı devlet oluşumlarının kavrayabileceğinden daha karmaşık ve bulanık anlamlar yüklenmişlerdir. Günümüz dünyasının gerçekleri artık sabit anlamları doğrulamaz zira söz konusu terimler çok büyük çeşitlikte yönetim olgusunu ve yetki paylaşım anlaşmalarını kapsar. Örneğin, İsviçre bir konfederasyon olarak anılır fakat bir federasyon gibi idare edilir. Buna karşın Kanada, bir federasyon addedilir fakat konfedere devlet özellikleri taşır. Teknolojinin etkisi ve önyak olduğu sosyoekonomik bütünleşme, tarihsel olarak Birleşik Devletler örneğinde görüldüğü gibi çoğu zaman yetkinin devletten devlet ötesi yetkililere devredilmesine yol açmıştır.

Daha gelişmiş demokrasilerde, klasik devlet egemenliğinin yetkileri-

nin devredilmesi, işlevlerin hem ulusaşırı hem de alt ulusal siyasi güç merkezlerine dağıtılmasıyla gerçekleşmiştir. AB bunun en belirli ve çarpıcı örneğidir. Ulus devletin siyasi yetkisini yerel ve bölgesel yetkililer lehine dağıtıp bağımsız yönetime geçmeye yatkınlık gösteren Galler ve İskoçya ve genel olarak AB örneklerinde olduğu gibi, devlet içindeki devlet yetkisinin devredilmesi, alt ulusal parlamentoların kuruluşunda açıkça görülür. Princeton Üniversitesinden Richard Folk, günümüzdeki uluslararası eğilimler açısından bakıldığında, bugüne dek bildiğimiz biçimiyle ulus devletin yapısının belirsiz geleceği üzerine ayrıntılı bilgiler aktarır. Tüm belirsizlikleriyle beraber bu gelecek “egemen devletin davranışlarını ve rolünü piyasalarla, ulusaşırı toplumsal güçlerle, siber alemle, nüfus istatistikleri/yapısı ve çevreyle ilgili baskılarla ve şehircilikle ilgili bir dizi dinamik güçle uyumlu hale getirebilmesine dayanır” (Falk, 1999: s. 30-35). Küreselleşmenin genel kapsamı içindeki tüm bu gelişmeler, devletlerin ortamında öyle değişimlere yol açmıştır ki, neredeyse her gün klasik tanımların ötesinde yeni idare biçimleri ortaya çıkmaktadır. Demokrasinin kurum ve kavramlarındaki karmaşık ve çok yönlü değişikliklere maruz kalıp giderek zenginleşen klasik yönetim kavramları ve bunların nesnel/tatbiki anlamları bulanıklaşmıştır.

Şüphesiz, federasyon ile konfederasyon arasındaki farklar prensipte yok olmamıştır. Fakat devlet gücünün yetki ve sorumluluk dağıtımına işaret eden tüm bu gelişmelerin geri planında federasyon ve konfederasyon arasındaki farka odaklanan bir sorunu çözme çabalarının daha kolay olması lazımdı. Ne var ki 1998 yılının Mart ayında AB’ne katılım görüşmelerinin başlamasına dek, Kıbrıs’taki siyasi görüş yalnızca uluslararası arenadaki siyasi değişimlerin çerçevesi dışında işlev görmekle kalmayıp aynı zamanda *federasyon* ve *konfederasyon* terimlerine ölçsüz anlamlar yükledi. Kıbrıs sorununun sürüncemeli yapısı *federasyon* ve *konfederasyon* kelimelerini kavram olmaktan çıkarıp son derece duygusal sembollere dönüştürdü.

Yıllar içerisinde Kıbrıslı Elenler için *konfederasyon* kelimesi, Türk tarafının bir çözüm arayışında dürüst olmaktan kaçınması ve siyaseten güvenilmez olması anlamına geldi. Kıbrıslı Elenlerin düşüncesine göre, bu kelime Kıbrıslı Türk yönetiminin *taksimi* meşru kılma çabasının bir kılıfıydı. Kıbrıslı Türk yönetimi açısından ise *federasyon* kelimesi Kıbrıslı Elen hâkimiyetiyle ilgili kuşkuları akla getiriyor, Kıbrıslı Elenlerin kontrolündeki üniter devletin 1974 öncesi rejimini yeniden tesis etme-

nin dolambaçlı bir yolunu ima ediyordu. Nesnel olmak gerekirse, bu görüşlerin ikisi de tam olarak doğru değildi. Ne var ki, Kıbrıslı Elenlerin federasyona, Kıbrıslı Türklerin ise konfederasyona atıfta bulunmaları büyük gerilim yaratan ve tartışmalı meseleler haline geldi zira her iki taraf da diğerinin kullandığı terime, diğer toplum içerisindeki radikal seslerin dile getirdiklerinden türettiği anlamları yükledi. Bu dinamik, etnik olarak dışlayıcı ve merkezietçi devlet görüşlerinin müzakere sürecini sürekli baltalamasına meydan verdi ve gerçek manada ilerlemeyi engelledi.

Federasyon ve konfederasyona yapılan atıflar kaçınılmaz olarak iki taraf arasındaki siyasi görüşmelerde ve kamuoyu görüşlerinin paylaşımında amaca zarar vermeye başladı. Fakat bu durum yeni bir Kıbrıs için geçerli siyasi ortaklık seçeneklerinin derinlemesine araştırılmasını engelleyen anlamlarla ve sonuca yönelik sabit görüşlerle ilgili sorunlar yaratarak bizzat müzakere sürecine daha çok zarar vermeye başladı. *Getting to Yes* (Evetle Ulaşmak) adlı kitaplarında Roger Fisher ve William Ury sondaki seçimlerin en başından yapıldığı müzakere sürecinin önemini ve önceliğini vurgulamıştır. Fisher ve Ury, müzakere sürecinde karşılıklı fayda getirecek ve kabul edilebilir bir sonuç verecek yaratıcı girdilerin ilk başta üretilen seçenek ve olasılıkları, sondaki tercih ve yükümlülüklerden ayırması gerektiğini kaydeder. Öneri, “Önce icat et, sonra karar ver” şeklindedir (Fisher ve Ury, 1991; s. 60). Kıbrıs meselesinde, *federasyon* ve *konfederasyon*’a yapılan atıflar ve bunlara yüklenen anlamlar resmi müzakerelere engel teşkil etti ve ayrıca, herhangi bir gerçek çabadan önce sabit bir siyasi sonucu varsayarak müzakere sürecinin yaratıcı yanını kalıcı olarak engellediğinden kamuoyunu da galeyana getirdi. Milliyetçiliğin mirası beraberinde peşin hükümlü ve son derece duygusal sonuçlar getirdiğinden, kelimeler, yeni fikirler üretmek ve çatışmayı aşan olasılıkları araştırmak için gerekli yaratıcı düşünceyi engelleyip kısıtladı.

Buradaki önemli zorluk her zaman yeni Kıbrıs’ın üç devlet oluşumuna -yani Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk kurucu devletleri ve merkezi, iki toplumlu devlete- anayasal yetki dağılımına değinmek üzere müzakere sürecinin nasıl başlatılıp geliştirileceğiyle ilgiliydi. Bu merkezi devlete ne isim verileceği ve nasıl bir yapıda olacağı baştan tespit edilemezdi. Eğer edilebilseydi, yaratıcılık ve yeni fikirler bir yana, müzakereye gerek kalmazdı. Üç oluşum çözümü açısından bakıldığında -merkezi, kapsayıcı,

müştereken yönetilen bir devlet ve Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk devletleri- yeni anayasanın yeni bir Kıbrıs'ı mı yoksa tadil edilmiş eski bir Kıbrıs'ı mı tanımlayacağı yersiz ve anlamsızdı. Ne var ki yaklaşımlar, milliyetçiliklerin ürettiği etnik merkezci devlet oluşumu kavramını muhafaza eden Kıbrıs Cumhuriyeti ile KKTC arasındaki kazan-kaybet kutuplaşmasının etrafında sürdürülüp yapılandırılan iki oluşumlu bir senaryo üzerine odaklandıkça mesele de bir sorun olarak kaldı.

Avrupa'daki deneyimler üzerine fikir yürüten Denton (1993), federalizmin belirli, iyi tanımlanmış bir idare sistemi olarak var olmadığını açıklamıştır. Denton, gerçek her federasyonun kendine özgü olduğunu zira her birinin belli bir takım coğrafi ve tarihi koşullara cevap verdiği ni kaydeder. Dolayısıyla federalizm, uygulamada, siyasi çıkarları uzlaştırmak için farklı durumların kendine özgü özelliklerine göre uyarlanabilen en esnek ve karmaşık yönetim sistemlerinden biri olduğunu göstermiştir. Bu göz önüne alındığında, Kıbrıslı Elenlerin ve Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs sorununu her defasında varsayılmış sabit bir federasyon/konfederasyon taslağından başlayarak müzakere etme alışkanlıkları, federalizmin esas anlamını ıskalamakla eş anlamlı hale geldi.

Zihinleri *federasyon* ve *konfederasyon* kavramlarıyla meşgul edip müzakereleri daha başlangıç noktasında tıkamaktansa, yeni siyasi anlaşmaya Kıbrıs Birleşik Devletleri diye atıfta bulunmanın daha akıllıca olacağı önerildi. Bu terim 1998 yılında, Dünya Barış Vakfı'nın gözetimi altında birlikte çalışan ve itibarlı Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen şahsiyetlerden, akademisyenlerden ve eski diplomatlardan oluşan iki toplumlu yurttaş düşünce havuzu Harvard Çalışma Grubu tarafından ortaya atılmıştı. Bu terminolojiyi ve yaklaşımı benimsemenin, çatışmanın sürdürümlü yapısının yıllardır süregelen kutuplaştırıcı ve duygusal söyleminden dikkatleri uzaklaştırarak, müzakere sürecini koruma potansiyeli vardı. Bu, askıda kalan anlam belirsizliğini, müzakere sürecinde yaratıcılık ve araştırmaya hız vermek için gerekli bir koşul olarak garantilemenin bir yoludu.

Kıbrıs Birleşik Devletleri'ne atıfta bulunma ilk başta her iki tarafın da kaygılarını giderdi; zira söz konusu oluşum içinde her bir devletin özerk ve ayrı olması Kıbrıslı Türklerin taleplerine ve yeni siyasi yapının genel birliği olması da Kıbrıslı Elenlerin hassasiyetlerine cevap veriyordu. Dilbilimsel ve deneyimsel bir araç olarak Kıbrıs Birleşik Devletleri, anlaşmanın son şekli üzerinde tercih ve kararlara varmadan önce, mü-

zakereleri yaratıcı seçenek ve olasılıkları devreye sokacak açık uçlu bir çerçeve içinde başlatınak açısından fayda sağlayacağı izlenimini yarattı. Müzakere uzmanlarının kaydettiği üzere, başarılı bir arabuluculuğun ana ilkesi, müzakerelerin “her iki tarafın da hem uluslararası arenada hem de ülke içinde itibarını kurtaracak” bir süreç ve sonucu içermesidir (Susskind ve Babbitt, 1994: s. 31).

HELSİNKİ ZİRVESİ, ARALIK 1999: KIBRIS SORUNUNUN YENİ SİYASİ ORTAMI

11 Aralık 1999’da düzenlenen Helsinki Zirvesi’nde, AB devlet başkanları Türkiye’ye AB üyeliği statüsü verme kararı aldılar. Bunun ardından, AB’nin aldığı kararla ve bu kararın Kıbrıs üzerinde yaratabileceği ve o zamana kadar görülmemiş etkilerle ilgili bir dizi tahminde bulunuldu. Bu tahminler, Helsinki kararından bu yana meydana gelen tarihsel olaylarla büyük ölçüde doğrulandı.

O dönemde, birtakım siyaset uzmanları AB tarafından alınan bu kararın Kıbrıs müzakerelerinin yürütüldüğü siyasi ortamı kökten değiştirebilecek bir tarihsel sürecin başlangıcına damgasını vurduğunu ileri sürdüler. İddialara göre bu o kadar önemli bir olaydı ki, Kıbrıslı Elenlerin ve Kıbrıslı Türklerin aralarındaki müzakereleri ve Yunanistan ve Türkiye’nin ikili ilişkilerini yürütme şartlarını değiştirebilirdi. Helsinki kararının Kıbrıs sorunu ele alınırken daha açık ve yaratıcı bir süreçte dayanak teşkil edebileceği tahminleri yürütüldü. Ayrıca kararın siyasi modelleri değiştirebilecek ve Doğu Akdeniz Bölgesi’nde daha önce hiç denenmemiş yeni yaklaşımları beraberinde getirecek potansiyele sahip olduğu öngörüldü.

Gerçekten de, Türkiye’nin AB üyelik statüsüne terfi etmesi ilk defa gelecekteki Avrupa-Türkiye ve Türk-Yunan ilişkileri için bir hukuk sistemi ve izlenecek yöntemlerle ilgili bir yol sundu. Daha da önemlisi, bu yeni statü, gelecekteki Avrupa-Türkiye ve Türk-Yunan ilişkilerinin daha ayrıntılı bir biçimde ele alınacağı iyi işleyen, siyasi, ekonomik ve toplumsal kurumları içeren bir bölgesel sistemi de gündeme getirdi. Helsinki’den bu yana AB çerçevesi ve ayrıcalıklar ve yükümlülükler açısından zorunlu kıldığı her şey Yunanistan ve Türkiye’nin yanı sıra Kıbrıs Cumhuriyeti şemsiyesi altındaki Kıbrıslı Elenler için kaçınılmaz olarak ortak bir paydaya dönüşecekti. Tarihi Helsinki Zirvesi’nde, Avrupa Konseyi, üye devletlerin “AB’nin değerlerini ve gayelerini Antlaşmalar-

da düzenlendiği gibi paylaşması" gerektiğini beyan etti (1999 AB Dönem Başkanlığı, Finlandiya). AB'nin ulusal, alt ulusal ve uluslararası düzeydeki milliyetçilikten uzak, çatışmayı önleyici ve barışı inşa eden yöntemler, kanunlar ve kurumları bundan böyle, Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs'ta yaşayan Yunanlılar ve Türkler arasındaki etkileşimleri geleneksel olarak şekillendiren düşmanlığa dayalı milliyetçi yaklaşımlara karşı koyup aynı şekilde karşılık verecekti. Bu, Avrupa Birliği'ne yaklaşmanın ve sonunda Avrupa ailesine katılmanın temel şartıydı.

Bu yeni çerçevenin özellikle de Kıbrıslı Elen yönetiminin AB katılım sürecine giderek artan bir biçimde dahil olmasıyla birlikte Kıbrıslı Elen toplumu üzerinde belli bir etki yaratacağı tahmin ediliyordu. AB yasalarına, kurumlarına ve kültürel değerlerine giderek daha fazla uyum sağlanmasıyla birlikte Kıbrıslı Elenler AB'ne daha da yakınlaştıkça, etnik merkezci milliyetçiliğin kalıntıları ve üniter ve teketnikli bir devlet söylemlerinin en azından liderler düzeyinde büyük ölçüde azalması bekleniyordu. AB, etnik toplumlar arası ve çoketnikli demokrasinin giderek artan bir yetki ve sorumluluk devri çerçevesinde tasarlanıp yapılandırıldığı bir Avrupa idealine sıkıca bağlı olduğundan, Helsinki'nin ardından, Kıbrıslı Elenlerin etnik merkezçiliğe dayalı, son derece merkezileştirilmiş ulusal hükümetlerin artık revaçta olmadığı gerçeğiyle yüzleşeceği öngörülmüyordu (Rifkin, 2004). Dolayısıyla Kıbrıslı Elenler bir yandan katılım görüşmelerinde ilerleyerek bir yandan da Kıbrıs sorununa bir çözümü müzakere ederken Avrupa'nın aşağıdan yukarıya doğru inşa edilen etnik olarak çok kökenli demokrasi ülküsü ile uzlaşmak zorunda kalacaktı.

Müzakere süreci dahil, Kıbrıs'ın siyasetini etkileyen tüm bu unsurlarla birlikte, Kıbrıslı Elenler açısından müzakere süreci boyunca ve çözüm anlaşması yapılırken devlet meşruiyetinin tekeline bozmadan sürdürmenin giderek zorlaşacağı öngörülmüyordu. Helsinki sonrası yeni siyasi ortam göz önünde bulundurulduğunda, Kıbrıslı Elenlerin sıkıca bağlı kalınması ve çözüm sonrası döneme taşınması gereken bir taktik olarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tek başına meşruiyetini ve tam tanınmışlığını ortaya koymaya dayalı geleneksel yaklaşımı, Kıbrıs sorununu çözme sürecine zarar verebileceğini göstermişti. Kıbrıslı Elenler için Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tek başına meşruiyetini sürdürmek şeklen ve soyut olarak mümkün olsa da, Kıbrıs için yeni bir devlet idare şeklini müzakere etmedikçe bu meşruiyetten, Ada'nın yeniden birleşmesini sağlaya-

cak ölçüde ve ciddi manada fayda sağlamalarının mümkün olmayacağı öngörülmüyordu (H. Anastasiou, 2000). Bir yandan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tek başına meşruiyetini geçerli saymaya ve itibar etmeye devam eden AB'nin bu Cumhuriyet'i, Kıbrıslı Türklerle yeniden bütünleşip Ada'yı yeniden birleştirecek bir yapı olarak görmediği açıktı. İlginçtir ki, Helsinki metninde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin değil Kıbrıs'ın katılımından bahsediliyordu zira Avrupa Kıbrıs sorununu, Ada'nın AB'ne girmesinden önce yeni bir etnik toplumlar arası yönetim sistemine dayalı olarak çözmeyi amaçlıyordu.

Helsinki Kararı aynı zamanda Kıbrıslı Türk yönetimi için de muazzam bir meydan okumaydı. Kıbrıslı Türk yönetiminin anlaşma için koşul olarak öne sürdüğü ayrılma/bölünme ve resmi tanınmaya dayalı müzakere taktiklerinin giderek savunulamaz hale gelmesi bekleniyordu zira bu gibi taktikler AB yasalarıyla ve katılım prosedürleriyle taban tabana zıttı. İlke olarak AB, Birleşmiş Milletler'in gayrimeşru addettiği ve statüsü sadece askeri güçle garanti altına alınan bir idareye asla devlet tanınmışlığı bahşetmiyordu. Tarihsel bir açıdan bakıldığında, bu gibi senaryoların önlenmesi AB kavramının temelinde yatıyordu. Milliyetçiliği ve militarizmi ardında bırakmak için titizlikle mücadele vermiş savaş sonrası, uluslararası ve ulusaşırı bir demokrasi sistemi olarak AB, hukukun üstünlüğüne sıkı sıkıya bağlıydı. AB sınırları ve çerçevesi içinde tek taraflı askeri hareketin siyasi sonuçlarını onaylamak mümkün değildi. Helsinki'de yaratılan yeni koşullar göz önüne alındığında, Türkiye'nin desteğindeki Kıbrıslı Türklerin devlet tanınmışlığı talebi kesin bir olanaksızlığa mahkûmdu. Dolayısıyla AB bağlamında, Türkiye'nin üye devlet statüsüne terfisi KKTC'nin tanınma gayesini zayıflatmaya yönelik yüksek bir potansiyel taşıyordu.

Türkiye'nin AB yoluna girmesiyle birlikte, Kıbrıslı Türk yönetimince o döneme kadar sürdürülen ayrılıkçılık ve tek taraflılığa dayalı siyaset ve stratejilerinin geçmişe kıyasla inandırıcılığını iyice yitirmesi bekleniyordu. Kıbrıslı Türk yönetiminin geleneksel milliyetçi politikaları köhneleşmeye mahkûmdu. Yunanistan'ın AB'ne tam üyeliği ve Türkiye ve Kıbrıslı Elen kontrolündeki Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB'nin bekleme odasında olmalarıyla birlikte, Kıbrıslı Türkler er ya da geç gelecekteki bölgesel gelişmelerin siyaseten dışında kalma ve marjinalleşme riskiyle karşı karşıya kalacaktı. Helsinki öncesi dönemin aksine, birden zaman Kıbrıslı Elenlerden çok Kıbrıslı Türklerin aleyhine işlemeye başlamıştı

(H. Anastasiou, 2000).

Bu kritik dönemde, Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Kıbrıslı Türk yönetimine destek vererek Kıbrıs sorununun Türk-Yunan ve Avrupa-Türkiye ilişkilerinin gelişiminin dışında tutulması görüşünü benimsedi. Cem, Kıbrıslı Türklerin ve Kıbrıslı Elenlerin uzlaşmazlıklarını müzakereler yoluyla kendi aralarında çözmelerine fırsat tanınmasını önerdi (*Bema ton Athenon*, 2000). Cem'in görüşünün, Türkiye'nin geleneksel yaklaşımını yansıtmasına ve Kıbrıslı Türk yönetimini tatmin etmesine rağmen AB bağlamı içerisinde sürdürülmesi giderek zorlaştı. Helsinki sonrası dönemde, Kıbrıs sorunu ile ilgili ayrılıkçı ve tek taraflı politikalar sözlü olarak vurgulanmaya devam edebiliyordu. Fakat pratikte, Türkiye kapsamlı bir çözüm arayışında Kıbrıs sorununa doğrudan değinmekten kaçınmazdı. Türkiye'yi AB üyeliğine kabul etmeye yönelik Helsinki'de alınan karar, Kıbrıs sorununu Türkiye'nin eşliğine her zamankinden daha çok yakınlaştırmıştı. Türkiye eninde sonunda Kıbrıs'ı AB üyeliğinin bir boyutu olarak ele almak zorunda kalacaktı.

AB bağlamında, Kıbrıslı Türk toplumu kendini yeni bir tarihsel konumda buldu. Kıbrıslı Türkler şimdi artık özgün kültürel kimlikleri, güvenlik ve siyasi eşitlik gereksinimleri, fiili olarak işlevini sürdüren yönetimleri ve ekonomik gelişme ihtiyaçlarıyla AB'nin anlayış ve kabulünü kazanmakla ilgili meseleleri zorla gündeme getirebiliyordu. Ne var ki, bu süreçte KKTC için resmi devlet tanınmışlığı elde etme olasılığı ümitsiz ve gerçek dışı bir beklentiye dönüşmüştü.

Helsinki Kararı'nın yarattığı yeni koşullar altında Kıbrıs sorunu aynı zamanda bir Avrupa sorunu oldu. Artık buna Kıbrıslı Türklerin yorumlamayı tercih ettiği şekliyle, sadece Kıbrıs dahilinde iki toplumlu ya da Kıbrıslı Elenlerin yorumlamayı tercih ettiği şekliyle uluslararası bir sorun olarak değil, ayrıca AB'nin Doğu Akdeniz genişleme sürecine bağlı bir Avrupa sorunu olarak yaklaşılmalıydı. Dolayısıyla AB, Kıbrıs sorununa değinmeye ve çözümüne etkin bir biçimde katkıda bulunmaya istekliydi. Tıpkı Birleşmiş Milletler gibi AB de resmi anlamda Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Kıbrıs'ın tek meşru devleti olarak ve KKTC'yi ise gayrimeşru bir rejim olarak görmeye devam etti. Ancak, resmi müzakere çabalarına paralel olarak AB, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Kıbrıslı Elenlerin kontrol ettiği bir oluşum olarak ele alırken, Kıbrıslı Türk toplumunun farklılığını KKTC'ye tanınmışlık verme dışında siyasi olarak her yönden kabul ediyordu. Bu yaklaşım AB'nin bölgesel, çatışmaları çözüme ka-

vuşturan ve barış inşa eden bir sistem olarak tarihsel kimliğinin ve amacının vizyonu ile tutarlıydı. O dönemde AB'nin siyasi mantığının, her iki tarafa da bir yandan resmi olarak hukuki fakat gayriresmi olarak belirsiz, diğer yandan nihai sözleşmenin şekillenmesini hem kolaylaştıracak hem de aşamalı olarak tamamlayacak şekilde yaklaşacağına dair varsayılmış stratejiye dayanacağı belli olmuştu. Helsinki sonuçlar bildirgesine göre, Kıbrıs'ın AB'ne girmesinden önce, Avrupa Konseyi şunların altını çizdi:

Kıbrıs sorununun siyasi çözüme kavuşturulması Kıbrıs'ın AB'ne katılımını kolaylaştıracaktır. Eğer katılım görüşmelerinin tamamlanmasına dek herhangi bir anlaşmaya varılamazsa, Konsey'in katılımı ilgili kararında yukarıda bahsi geçen çözüm ön koşul olmayacaktır. Bu konuda Konsey tüm alakalı unsurları dikkate alacaktır (1999 AB Dönem Başkanlığı, Finlandiya).

Kıbrıs'ın AB'ne katılımını siyasi çözümden ayrıştıran konsey Türk tarafına açık bir mesaj yollayarak Türkiye'nin bir çözüm arayışı sürecine dahil olmayı reddederek Kıbrıs'ı rehin alamayacağını belirtti. Ancak, Kıbrıs'ın katılım sürecinin tamamlanmasıyla ilgili "tüm alakalı unsurlar"ın göz önüne alınmasına atıfta bulunan Konsey, Kıbrıslı Elen tarafına da açık bir uyarıda bulunarak, Kıbrıslı Elenlerin Kıbrıs sorununu çözme yönündeki siyasi iradeleri ne olursa olsun Kıbrıs'ın AB'ne girmesine kesin gözüyle bakmaktan kaçınmalarını amaçladı.

AB'nin tek mesajı, iki tarafın da görüşme sürecini geleneksel görüşlerin ve bu görüşlerin doğrultusunda ortaya çıkan siyasi açmazın ötesine taşıyacak bir çözüme doğru ilerlemelerinin beklendiği yönündeydi.

Avrupa Konseyi kararının perspektifi, Kıbrıs'la ilgili bazı siyasi parametreler oluşturdu; bu parametreler, seçeneklerin tarihsel çeşitliliğini Kıbrıs'ta yaşayan iki topluma açık bir biçimde ortaya koydu. AB çerçevesi dahilinde, Kıbrıs Cumhuriyeti AB'ne girmeyi öngörebilirdi fakat Ada'yı yeniden birleştirme ve Kıbrıslı Türkleri meşru bir rejim içine tamamen dahil etme konusunda bir araç ve devlet yapısı olmayı varsayamazdı. Milliyetçilik sonrası döneme giren Avrupa yönelimli Kıbrıslı Elenler bu sınırlamayı tamamen kavradılar. Ne var ki, Kıbrıslı Elen toplumu içinde kendi siyasi görüşlerine kafa yoran milliyetçiler bunu ne anladılar ne de aldırış ettiler.

Türk tarafına baktığımızda, KKTC Kıbrıs'ın AB'ne katılım sürecinde

ilerlemesini geciktirecek bir siyaset izleyebilir ya da AB ile bir çeşit bağımsız bağlantı tesis etmeye çalışabilirdi. Ne var ki, AB'nin bakış açısıyla, KKTC bir yandan bağımsız devlet statüsü talep ederken asla AB'nin resmi yörüngesine giremezdi. Ayrıca Kıbrıslı Türkleri AB'ne taşıma aracı da olmamazdı. AB'nin yaklaşımındaki üstü örtülü ama net mesajla göre Türk tarafı, Kıbrıslı Elenlere karşı daha somut ve yapıcı ve nihayetinde BM kararları doğrultusunda kapsamlı bir Kıbrıs anlaşmasına ön ayak olacak bir siyasi sorumluluk sergilemediği müddetçe Kıbrıslı Türkler AB çerçevesinin dışında kalacaklardı. Avrupai fikirler benimseyen Kıbrıslı Türkler bu parametreleri açıkça anlarken, Kıbrıslı Türk toplumu içerisindeki milliyetçiler bunların, çatışmadan arınmış bir geleceğin siyasi seçenek ve olasılıklarını tayin eden etkenler olduğunu kabullenmeyi reddetti.

Helsinki kararı özünde Yunanistan ve Türkiye arasındaki, ayrıca Kıbrıslı Elenler ile Kıbrıslı Türkler arasındaki ilişkilerde geleneksel keskin hatlı çatışma sınırlarını ve dostlarla düşmanlar arasındaki farklılıkları belirsizleştiren gerçek ve potansiyel değişime yönelik yeni çerçeveler sundu. Türkiye için Yunanistan coğrafi anlamda Türkiye'ye en yakın AB üyesi sıfatıyla ve Türkiye'nin Avrupa ile bütünleşmesine giden uzun yolda iş birliği yapması beklenen bir ülke olarak artık sadece geleneksel bir düşman olamazdı. Ayrıca, AB sistemi dahilinde, Türkiye'nin kendisi gibi AB üyeliğine aday Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Kıbrıslı Türklerin düşmanı olarak görmesi mümkün olamazdı. Zira AB adayları sadece AB ile değil, AB prosedürlerine göre birbirleriyle de tam bir iş birliği içinde olmak zorundaydılar. Helsinki Zirvesi'nin genel hükümlerinden birine göre sınır ve bununla ilişkili diğer ihtilaflarını makul bir süre içerisinde çözemeyen adayların anlaşmazlıklarını Uluslararası Adalet Mahkemesi'ne götürmeleri zorunluydu. Bu mahkemenin otoritesi AB ve tüm adayları için kaçınılmazdır (1999 AB Dönem Başkanlığı, Finlandiya). Aynı belirsizlik Türkiye ile ilgili olarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nde de ortaya çıktı. Türkiye artık sadece yabancı bir işgal gücü değil aynı zamanda tıpkı Kıbrıs Cumhuriyeti gibi bir AB adayı idi. Halihazırda AB Gümrük Birliği koşullarının ağırlığını üzerinde hisseden Kıbrıs Cumhuriyeti 1974 sonrası duruşundan vazgeçmek ve Türkiye ile ticaretin başlayabileceğini resmi olarak ilan etmek zorunda kaldı. Fakat, Kıbrıslı Elenlerin kuzeydeki Kıbrıslı Türklere uyguladığı ambargo devam etti. Hem Kıbrıs Cumhuriyeti hem de Türkiye'nin gittikçe AB'ne doğru

ilerleyip yakınlaşması beklendiğinden, bu aykırılıklar ve paradoksların kaçınılmaz olarak üzerinde durulacak ve dolayısıyla bunlar Kıbrıs sorunu için siyasi bir çözüm ihtiyacına dayanak teşkil edecekti (H. Anastasiou, 2000).

2000 yılına gelindiğinde, Helsinki Kararı'yla gelişen yeni ilişkiler ağındaki çelişen unsurların Kıbrıs'ta çözüm için yapılan müzakereler üzerinde potansiyel olarak büyük bir etkisi olabilirdi. Düşmanca milliyetçiliğe dayalı geleneksel yaklaşımlar Kıbrıs'ta ve Türk-Yunan ilişkilerinde hüküm sürdüğü ve müzakere çabalarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği ölçüde, ortaya çıkacak sonuç süreci geriye götürecekti. Türkiye'de, Yunanistan'da, Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Elenler arasında etnikmerkezci milliyetçi politikalar sürdürüldüğü müddetçe Kıbrıs sorununda yer alan bütün tarafların AB ile ilgili ilişkilerinin esaslı zarar görmesi kaçınılmazdı. Bu, özellikle aday ülkeler için geçerliydi zira AB üyeliğine ilerleme süreçlerini tehlikeye sokacaktı. Helsinki'nin ardından Yunan ya da Kıbrıslı Elen tarafının veya Türk ya da Kıbrıslı Türk tarafının tek taraflı siyasi kararlarla tek etnikli ve etnik merkezci devlet oluşumunun milliyetçi kavramlarına dayanarak çıkarlarını güvence altına almaya yönelik girişimleri AB tarafından dışlanacaktı.

Buna karşın, müzakere çerçevesi ve Kıbrıs sorununa yaklaşımlar AB'nin düşmanlıktan ve milliyetçilikten uzak çatışma çözümleyici siyasetlerine dayandırılarak sürdürüldüğü müddetçe, Kıbrıs sorununda bir çözüme doğru ilerleme ve AB üyeliğinin hızlanması olası bir beklenti haline gelecekti. Bu, Kıbrıslı Elenlerle Kıbrıslı Türkler arasındaki müzakerelerin otomatikman daha kolay olacağı anlamına gelmiyordu. Daha ziyade, müzakere eden taraflar sadece birbirleriyle ilgili olarak değil, aynı zamanda AB'nin istikrarlaşma politikaları ve kurumlarıyla da ilgili olarak çıkarlarını güvence altına alma yönünde eşsiz bir tarihi fırsatı yakalamış olacaktı. Ne var ki, bu fırsat ancak Kıbrıs müzakereleri Avrupa demokrasisinin çoketnikli, etnik aşırı ve ulus aşırı ruhuyla harekete geçirildiği ölçüde tarihsel olarak yakalanabilirdi; Kıbrıs'ta bir çözüm elde etmenin ön koşulu ve Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkleri eşit şartlar altında AB hukukunun çerçevesi içine taşımanın tek yolu buydu.

Helsinki sonrası dönemin koşullarında, Kıbrıslı Elenlerin ve Kıbrıslı Türklerin yakalayabileceği tarihsel fırsatlar, müzakere çabalarını yeni ve yeniden birleşmiş bir Kıbrıs'ın idari yapısıyla ilgili uzlaşmaya varmak üzerine odaklamalarını gerektiriyordu; Bu idari yapının bir ucunda as-

gari ama güvence altına alınmış etnik toplumlar arası birlik, öteki ucunda ise ideal etnik özerlik olacaktı. Tüm BM kararları doğrultusunda yapının bir ucu yeniden birleşmiş bir Kıbrıs'ın tek egemenliğini, uluslararası şahsiyetini ve sade yurttaşlığı temsil eden merkezi, iki toplumlu bir devlet oluşumunu yansıtırken diğer uç Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk devlet oluşumlarının birbirinden ayrılmış iç yurttaşlıklarını ve özerkliği, eşitliği ve iki bölgeliliği yansıtacaktı. Helsinki Zirvesi'nden çıkan karar, bu yaklaşımı Kıbrıs sorununa getirilecek siyasi bir çözüm için ideal bir temel ve Türk-Yunan ilişkilerini normalleştirmenin ideal bir yolu durumuna getirmekle kalmayıp aynı zamanda AB değerleri ve siyasi kültürü ile en uyumlu yönetim biçimi olarak ifade etti. AB çerçevesi dahilinde, Kıbrıs sorununu çözmek için öngörülen ve BM'in de başından beri önerdiği bu yönetim modeli düşmanlığa dayalı milliyetçiliği aşarken bir yandan da ilgili tüm tarafların temel çıkarlarını birbirleriyle uyumlu hale getirecek tarihsel bir potansiyeli sahipti:

- Kıbrıslı Elenlerin Ada'yı yeniden birleştirme arzusu;
- Kıbrıslı Türklerin siyasi meşruiyet, özgünlük ve eşitlik elde etme özlemi;
- Yunanistan'ın Ege Denizi'ni güvence altına alma ve Türk-Yunan ilişkilerinin uzlaşma ve tamamen normalleşmesi yönünde ilerleme gayesi;
- Türkiye'nin AB'ne giden yolda güçlü adımlarla ilerlemesi; ve
- AB'nin istikrara kavuşturan ve demokratikleştiren siyasi çerçevesini Doğu Akdeniz'e kadar genişletme vizyonu.

Helsinki'de alınan karar AB'nin etnik toplumlar arası ve çoketnikli demokratik kurumlar ve sivil toplum sözleşmeleri vasıtasıyla farklılıkları gidermek ve barışı inşa etmek için elverişli ve yeni araçlar sağladığını keşfetmek üzere Kıbrıslı Elenlere, Kıbrıslı Türklere, Yunanistan'a ve Türkiye'ye, tarihsel fırsat sundu. Bu kurumların ve sivil toplum sözleşmelerinin eski milliyetçi yaklaşımlarla ve geçmişin etnik merkezci kahramanlık destanlarıyla pek az ortak noktası vardı. Doğu Akdeniz'deki Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler kendilerine mahsus gaye ve davalarını pekiştirerek, etnik-ulusal farklılıklarla ve çatışmayla başa çıkmanın düşmanca olmayan yollarını benimsemeye davet ediliyorlardı. Ulus devletlerin geleneksel milliyetçiliğinin ötesine geçmeye ve potansiyel olarak tarihlerini ve kültürel farklılıklarını bir yabancılaşma kaynağından ve çatışmadan birbirini tamamlama ve zenginleştirme

kaynağına dönüştürebilecek bir barış ve iş birliği kültürü geliştirmeye teşvik ediliyorlardı. Çatışmalarının çözümünün sadece ve sadece çok etnikli, çokkültürlü ve ulusaları demokratik çoğulculuğun ortak çerçevesinde mümkün olduğunu gösteren tarihsel zorunlulukla yüzleşiyorlardı. İleriye dönük bu dönüşümü gerçekleştirebilecek kültürel ve siyasi irade, AB'nin Doğu Akdeniz Bölgesi'ne taşıdığı mirastı; iki dünya savaşının ızdıraplarından doğan ve hayatta kalanların dehşet içinde söyledikleri şu sözle tohumları atılan bir miras: "Bir daha asla savaşmak yok!"

KAYNAKÇA

Adams, Thomas W., 1971, *AKEL: The Communist Party of Cyprus*, Stanford: Hoover Institute Press.

Adorno, Theodor ve Max Horkheimer, 1979, *Dialectic of Enlightenment*, Great Britain: Verso.

Alter, Peter, 1994, *Nationalism*, London: Edward Arnold, Hodder Headline Group.

Anastasiou, Andreas S., 2001, "Conflict and Otherness: Empathizing with the 'Enemy' in Cyprus" yayımlanmamış doktora tezi., Univ. of Pittsburgh.

Anastasiou, Harry, 1996a, "Conflict Alienation and the Hope for Peace: The Struggle for Peace in Militarized Cyprus." *The Cyprus Review* 8, no. 2: s. 79–96.

----- 1996b. "Peace Builders as the Crossroads." içinde *The Multi-Cultural Carpet: Reflections on Bi-communal Work in Cyprus*, Nicosia: American Center.

----- 2000. "Negotiating the Solution to the Cyprus Problem: From Impasse to Post-Helsinki Hope." *The Cyprus Review* 12, no. 1: s. 11–33.

----- 2002. "Communication Across Conflict Lines." *Journal of Peace Research* 39, no. 5: s. 581–96.

Anastasiou, Harry ve Birol Yesilada, 2003. "The Annan Plan: A Historic Challenge for the Cypriots." Turkish Industrialists' and Businessmen's Association—U.S. Representative Office (TUSIAD-US), March 11. http://www.tusiad.us/Content/uploaded/ANNAN_CYPRUS_PLAN_AND_TURKISH_CYPRIOTS.PDF.

Anastasiou, Harry ve Robert Gould, 2007, "Securing Human Rights Through War and Peace: From Paradox to Opportunity." içinde *Philosophical Perspectives on the War on Terrorism*, edited by Gail M. Presbey, s. 361–72. Amsterdam: Rodopi Press.

Anderson, Benedict, 1995, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, New York: Verso.

Arendt, Hannah, 1958, *The Human Condition*, Chicago: Univ. of Chicago Press.

Armstrong, John, 1994, "Nations before Nationalism," içinde *Nationalism*, edited by John Hutchinson ve Anthony D. Smith, s. 140–47. Oxford: Oxford Univ. Press.

"As Divided as Ever", 1994, *The Economist* 332, no. 7875, s. 43–44. <http://www.economist.com/index.html> (10 Ağustos 1994).

Arnold, Michael, 1979, *Cyprus: Nationalism and International Politics*, Edinburgh: Q Press.

Azar, Edward, 1990, *The Management of Protracted Social Conflict: Theory and Cases*, Hampshire, Eng.: Dartmouth Publishing Company.

Becheli, Tozun, 1998, "Cyprus in the Post-Cold War Environment: Moving Toward a Settlement?" içinde *Cyprus and Its People: Nation Identity and Experience in an Unimaginable Community, 1955–1997*, ed. Vangelis Calotychos, s. 105–19. Boulder, Colo.: Westview Press.

Bakhtin, Mikhail M., 1984, *Problems of Dostoevsky's Poetics*, ed. ve çev. C. Emerson. Minneapolis: Univ. of Minnesota Press.

Bema ton Athenon. 2000. *Bema ton Athenon*, 2000, 16 Ocak 2000.

Boulding, Elise, 1988, "Image and Action in Peace Building," *Journal of Social Issues* 44, no. 2: s. 17–37.

Bowlby, John ve C. M. Parkes, 1970, "Separation and Loss Within the Family", içinde *The Child in His Family*, ed. E. S. Anthony ve C. Koupnick, 1: s. 197–216. New York: Wiley Interscience.

Brennly, John, 1994, *Nationalism and the State*, Chicago: Univ. of Chicago Press.

Broome, Benjamin J., 1993, "Managing Differences in Conflict Resolution: The Role of Relational Empathy" içinde *Conflict Resolution Theory and Practice: Integration and Application*, ed. Dennis J. D. Sandole ve Hugo Van Der Merwe, s. 95–111. Manchester: Manchester Univ. Press.

----- 1997, "Designing a Collective Approach to Peace: Interactive Design and Problem-Solving Workshops with Greek-Cypriot and Turkish-Cypriot Communities in Cyprus." *International Negotiation* 2, no. 3: s. 381–407.

----- 1998a, "Designing Citizen-Based Peace-Building Efforts in Cyprus: Interactive Management Workshops with Greek Cypriots and Turkish Cypriots" içinde *Analysis for Peace Operations*, ed. Alexander Woodcock ve David Davis, s. 33–58. Cornwallis, Nova Scotia: Canadian Peacekeeping Press.

----- 1998b, "Overview of Conflict Resolution Activities in Cyprus: Their Contribution to the Peace Process." *The Cyprus Review* 10, no. 1: s. 47–66.

----- 1998c, "Views from the Other Side: Perspectives on the Cyprus Conflict." içinde *Readings in Cultural Context*, ed. Judith Martin, Thomas Nakayama ve Lisa Flores, s. 422–33. Mountain View, Calif.: Mayfield Publishing Company.

----- 2005, *Building Bridges Across the Green Line: A Guide to Intercultural Communication in Cyprus*, Nicosia: United Nations Development Program.

Bryant, Rebecca, 2004, *Imagining the Modern: The Cultures of Nationalism in Cyprus*, New York: I. B. Tauris.

Burns, John, 1990, *Conflict: Human Needs Theory*, New York: St. Martin's Press.

Cauthen, Bruce, 2004, "Covenant and Continuity: Ethno-symbolism and the Myth of Divine Election." *Nations and Nationalism* 10, nos. 1–2 (Ocak): s. 19–33.

Chatzalas, Angelos M., 1984, *Pearls of Wisdom: An Anthology of Quotations and Philosophical Thoughts*, Larnaca: Libarid.

- Clark, Kenneth**, 1973, *The Romantic Rebellion: Romantic versus Classic Art*, Canada: Longman.
- Clerides, Glafkos**, 1989, *Cyprus, My Deposition*, Long Island City, N.Y.: Seaburn Books.
- Crawshaw, Nancy**, 1978, *The Cyprus Revolt: An Account of the Struggle for Union with Greece*, London: George Allen and Unwin.
- Cyprus Mail**, 1995a, *Cyprus Mail*, 11 Mart 1995.
- Cyprus Mail**, 1995b, *Cyprus Mail*, 14 Mart 1995.
- Cyprus v. Turkey**, 2001, European Court of Human Rights, App. No. 25714/94 (Strasbourg, 10 Mayıs).
- Cyprus Weekly**, 4–10 Şubat 2000. <http://www.cyprus-weekly.com> (accessed 14 Şubat 2000).
- Damdelen, Mustafa**, 1998, *Scenarios to the Cyprus Problem*, European Union and Sustainable Peace. N.p.
- D'Arcy, Jean**, 1979, "The Right to Communicate." *Interim Report of the International Commission for the Study of Communication Problems*, Paris: UNESCO.
- Davidson, Roderic H.**, 1968, *Turkey*, New Jersey: Prentice-Hall.
- Denitch, Bogdan**, 1994, *Ethnic Nationalism: The Tragic Death of Yugoslavia*, Minneapolis: Univ. of Minnesota Press.
- Denkash, Rauf R.**, 1982, *The Cyprus Triangle*, London: Allen and Unwin.
- Denton G.**, 1993, *Federation and the European Union after Maastricht*, London: HMSO.
- Deutsch, Karl W.**, 1966, *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Diamond, Louise**, 1997, "Training in Conflict-Habituated Systems: Lessons from Cyprus." *International Negotiation* 2, no. 3: s. 353–80.
- Dobkin, Marjorie Housepian**, 1998, *Smyrna 1922: The Destruction of a City*, New York: Newmark Press.
- Drousiotis, Marios**, 1998, *EOKA: I Skotini Opsi (EOKA: The Dark Side)* Athena: Ekdosi Stahy.
- Durduran, Turgut**, 2000, "Jumping the Wire through the Internet." *Friends of Cyprus Report* 43 (autumn): s. 21.
- Economist Intelligence Unit**, 1996, Country Report: Cyprus, 1st Quarter (Şubat 1996).
- Ellul, Jacques**, 1969, *Violence: Reflections from a Christian Perspective*, New York: The Seabury Press.
- 1971, *Autopsy of Revolution*, New York: Alfred A. Knopf.
- 1972, *The Political Illusion*, New York: Vintage Books.
- 1973, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, <1> New York: Vintage Books.
- 1975, *The New Demons*, New York: The Seabury Press.
- Falk, Richard**, 1999, "World Prism: The Future of Sovereign States and International Order." *Harvard International Review* 21, no. 3: s. 30–35.
- Finnish Presidency at the EU**, 1999, Presidency Conclusions: Helsinki European Council, 10–11 Aralık 1999, <http://presidency.finland.fi/default.html> (2 Temmuz 2000).
- Fisher, Ronald J.**, 1992, *Peacebuilding for Cyprus: Report on a Conflict Analysis Workshop*, 17–21 Haziran 1991. Ottawa: Canadian Institute for International Peace and Security.
- Fisher, Roger ve William Ury**, 1991, *Getting to Yes: Negotiating Agreement without Giving In*, New York: Penguin Books.
- Gadamer, Hans-George**, 1975, *Truth and Method*, New York: The Seabury Press.

Gellner, Ernest, 1994a, "Nationalism and High Culture." içinde *Nationalism*, ed. John Hutchinson ve Anthony Smith, s. 63–69. Oxford: Oxford Univ. Press.

----- 1994b. "Nationalism and Modernization." içinde *Nationalism*, ed. John Hutchinson ve Anthony Smith, s. 55–62, Oxford: Oxford Univ. Press.

Gerard, James W., 2003, *The Plight of Asia: The Systematic Extermination of Christian Populations by Mohammedans and the Culpability of Certain Great Powers*, London: Taderon Press.

Giddens, Anthony, 1994, "The Nation as Power-Container." içinde *Nationalism*, ed. John Hutchinson ve Anthony Smith, s. 34–35. Oxford: Oxford Univ. Press.

Goff, Richard, Walter Moss, Janice Terry ve Jui-Hwa Upshur, 1998, *The Twentieth Century: A Brief Global History*, Boston, Mass.: McGraw-Hill.

Gumpert, Gary ve Susan J. Drucker, 1998, "Communication Across Lands Divided: The Cyprus Communication Landscape" içinde *Cyprus and its People: Nation, Identity, and Experience in an Unimaginable Community*, 1955–1997, ed. Vangelis Calotychos, s. 237–51. Boulder, Colo.: Westview Press.

Gundogdu, Ayten, 2001, "Identities in Question: Greek-Turkish Relations in a Period of Transformation", Mart 2001, *MERIA Journal*. <http://meria.idc.ac.il/journal/2001/issue1/jv5n1a8.html> (3 Haziran 2001).

Gündüz, Aslan, 2001, "Greek-Turkish Disputes: How to Resolve Them", içinde *Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization*, ed. Dimitris Keridis ve Dimitrios Triantaphyllou, s. 81–101. Dulles, Va.: Brassey's.

Gurr, Robert, 1993, *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflict*, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press.

Hadjilavrou-Trigeorgis, Maria, 1987, "Identity Conflict in Divided Societies: The Case of Cyprus", yayımlanmamış doktora tezi, Boston Univ.

----- 1998, "Different Relationships to the Land: Personal Narratives, Political Implications and Future Possibilities in Cyprus", içinde *Cyprus and Its People: Nation, Identity, and Experience in an Unimaginable Community*, 1955–1997, ed. Vangelis Calotychos, s. 251–76. Boulder, Colo.: Westview Press.

----- 2007, "Multiple Stories: The 'Crossings' as Part of Citizens' Reconciliation Efforts in Cyprus?", *Innovation* 20, no. 1: s. 53–73.

Hedges, Chris, 2002, *War is a Force that Gives Us Meaning*, New York: Anchor Books.

Hobsbawm, Eric, 1990, *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge: Cambridge Univ. Press.

----- 1994, "The Nation as Invented Tradition", içinde *Nationalism*, ed. John Hutchinson ve Anthony Smith, s. 76–82, Oxford: Oxford Univ. Press.

Howard, Michael, 1994, "War and Nations", içinde *Nationalism*, ed. John Hutchinson ve Anthony Smith, s. 254–57. Oxford: Oxford Univ. Press.

Huntington, Samuel, 1998, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon and Schuster.

Ignatieff, Michael, 1999, *Blood and Belonging: Journeys into the New Nationalism*, New York: Farrar, Straus and Giroux.

Ioannides, Christos, 1993, "Changing the Demography of Cyprus: Anatolian Settlers in the Turkish-Occupied North." *Cyprus Yearbook* 1992, Nicosia, Cyprus: KY.KE.M.

Joseph, Joseph S., 1985, "The Interaction Between Domestic Ethnic Conflict and the International Environment: The Case of Cyprus (Greece, Turkey, NATO, UN)" yayımlanmamış doktora tezi, Miami Univ.

Kaloudis, George S., 1982, "The Role of the UN in Cyprus from 1964 to 1979" yayımlanmamış doktora tezi, Univ. of Kansas.

Kasaba, Resat ve Bozdoğan, Sibel, 2000, "Turkey at the Crossroad." *Journal of International Affairs* 54, no. 1: s. 1–20.

Katse, Aristos, 1976, *Apo tin Anexartisia stin Eisvoli*, Athens: Papazisi.

Kedourie, Elie, 1994. "Nationalism and Self-Determination." içinde *Nationalism*, ed. John Hutchinson ve Anthony Smith, s. 49–54, Oxford: Oxford Univ. Press.

Keridis, Dimitris, 2001a, "Domestic Developments and Foreign Policy: Greek Policy Toward Turkey", içinde *Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization*, ed. Dimitris Keridis ve Dimitrios Triantaphyllou, s. 2–18. Dulles, Va.: Brassey's.

----- 2001b, "Greek-Turkish Relations the Era of European Integration and Globalization", içinde *Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization*, ed. Dimitris Keridis ve Dimitrios Triantaphyllou, s. xvi–1. Dulles, Va.: Brassey's.

----- 2006, "Earthquakes, Diplomacy, and the New Thinking in Foreign Policy", *The Fletcher Forum of World Affairs* 30, no. 1: s. 207–14.

Kitromilides, Paschalis M., 1979, "The Dialectic of Intolerance: Ideological Dimensions of Ethnic Conflict", içinde *Small States in the Modern World: The Conditions of Survival*, ed. Peter Worsley ve Paschalis Kitromilides, s. 143–84, Nicosia: Zavallis Press.

----- 1990, "Greek Irredentism in Asia Minor and Cyprus", *Middle Eastern Studies* 26, no. 1: 3–17.

Kızılyurek, Niyazi, 1993, *Hi Kypros Peran tou Ethnous* (Cyprus Beyond the Nation), Nicosia: G. Kasoulides and Son.

----- 1998, "The Politics of Separation and the Denial of interdependence", *The Cyprus Review* 10, no. 2: 33–39.

Kozyris, Phaedon J., 2001, "The Legal Dimensions of the Current Greek-Turkish Conflict: A Greek Viewpoint." içinde *Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization*, ed. Dimitris Keridis ve Dimitrios Triantaphyllou, s. 102–15. Dulles, Va.: Brassey's.

Lasch, Christopher, 1991, *The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations*, New York: W. W. Norton and Company.

Le Point, 1973, *Interview with Archbishop Maharios*, Le Point, 19 Şubat 1973.

Levinger, Matthew ve Paula F. Lyte, 2001, "Myth and Mobilization: the Triadic Structure of Nationalist Rhetoric", *Nations and Nationalism* 7, no. 2: s. 175–94.

Lijphart, Arend, 1994, "Ethnic Conflict in the West." içinde *Nationalism*, ed. John Hutchinson ve Anthony Smith, s. 258–60, Oxford: Oxford Univ. Press.

Loizos, Peter, 1981, *The Heart Grown Bitter: A Chronicle of Cypriot War Refugees*, London: Cambridge Univ. Press.

----- 1998, "How Might Turkish and Greek Cypriots See Each Other More Clearly?" içinde *Cyprus and its People: Nation, Identity, and Experience in an Unimaginable Community, 1955–1997*, ed. Vangelis Calotychos, s. 35–51. Boulder, Colo.: Westview Press.

----- 2006, "Bicommunal Initiatives and their Contributions to Improved Relations between

Turkish and Greek Cypriots", *South European Society and Politics* 11, no. 1: s. 179-94.

Mack, John E., 1979, *Foreword to Cyprus—War and Adaptation: A Psychoanalytic History of Two Ethnic Groups in Conflict*, Vamik D. Volkan, Charlottesville: Univ. Press of Virginia.

----- 1983, "Nationalism and the Self", *Psychohistory Review* 2: s. 47-69.

----- 1984, "Cultural Amplifiers in Ethno-nationalistic Affiliation and Differentiation", *Psikiyatri İlerleme Grubu Güz Toplantısı'nda Uluslararası İlişkiler Komitesi'ne sunulan metin*, Cherry Hill, N.J.

Markides, Kyriakos C., 1977, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*, New Haven: Yale Univ. Press.

Mavratsas, Caesar V., 1998, "Greek Cypriot Political Culture and the Prospect of European Union Membership: A Worst Case Scenario", *The Cyprus Review* 10, no. 1: s. 67-76.

McCarthy, Justin, 1996, *Death and Exile: The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922*, Princeton, N.J.: Darwin Press.

----- 2001, *The Ottoman Peoples and the End of Empire*, New York: Hodder Arnold.

McLuhan, Marshall, 1964, *Understanding Media: The Extensions of Man*, New York: McGraw-Hill.

Mcrae, C. Neil, Alan B. Milne ve Galen V. Bodenhausen, 1994, "Stereotypes as Energy-saving Devices: A Peak Inside the Cognitive Toolbox", *Journal of Personality and Social Psychology* 66: s. 37-47.

Meyrowitz, Joshua, 1985, *No Sense of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behavior*, Oxford: Oxford Univ. Press.

Mitscherlich, Alexander, 1971, "Psychoanalysis and the Aggression of Large Groups." *International Journal of Psychoanalysis* 52: s. 161-67.

Mitscherlich, Alexander ve Margarete Mitscherlich, 1975, *The Inability to Mourn: Principles of Collective Behavior*, New York: Grove Press.

Mnookin, Robert, 1993, "Why Negotiations Fail: An Exploration of Barriers to the Resolution of Conflict", *Ohio State Journal on Dispute Resolution* 8, no. 2: s. 235-39.

Nairn, Tom, 1979, "Cyprus and the Theory of Nationalism." içinde *Small States in the Modern World: The Conditions of Survival*, ed. Peter Worsley ve Paschalis Kitromilites, s. 21-43. Nicosia: Zavallis Press.

----- 1994, "The Maladies of Development." içinde *Nationalism*, ed. John Hutchinson ve Anthony Smith, s. 70-75, Oxford: Oxford Univ. Press.

Nossiter, Bernard, 1964, *The Washington Post*, 11 Kasım 1964.

Oberling, Pierre, 1982, *The Road to Bellapais: The Turkish Cypriot Exodus to Northern Cyprus*, New York: Columbia Univ. Press.

Orwell, George, 1945, "Notes on Nationalism." içinde *Collected Essays: Journalism and Letters of George Orwell*, ed. S. Orwell ve I. Agnus, s. 361-80. Vol. 3. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1971.

----- 1949, *Nineteen Eighty-Four*, London: Secker and Warburg.

Özgür, Özker, 2000, "This is the Situation." içinde *Friends of Cyprus Report* 43 (autumn): s. 21.

Papadakis, Yannis, 1993, "Perceptions of History and Collective Identity: A Study of Contemporary Greek Cypriot and Turkish Cypriot Nationalism", yayımlanmamış doktora tezi, Univ. of Cambridge.

- 1994, "The National Struggle Museums of a Divided City." *Ethnic and Racial Studies* 17, no. 3: s. 400-419.
- 1998, "Enosis and Turkish Expansionism: Real Myths or Mythic Realities?" içinde *Cyprus and its People: Nation, Identity, and Experience in an Unimaginable Community, 1955-1997*, ed. Vangelis Calotychos, s. 69-84, Boulder, Colo.: Westview Press.
- 2005, *Echoes from the Dead Zone: Across the Cyprus Divide*, London: I. B. Tauris.
- Peristianis, Nicos**, 1998, "A Federal Cyprus in a Federal Europe." *The Cyprus Review* 10, no. 1: s. 33-45.
- Pfaff, William**, 1989, *Barbarian Sentiments*, New York: Hill and Wang.
- 1993, *The Wrath of Nations: Civilization and the Furies of Nationalism*, New York: Simon and Schuster.
- Polanyi, Michael**, 1964, *Personal Knowledge*, New York: Harper Torchbooks.
- Report of Planning Bureau, 1975, Nicosia: Republic of Cyprus.
- Rifkin, Jeremy**, 2004, *The European Dream: How Europe's Vision of the Future is Quietly Eclipsing the American Dream*, Cambridge: Polity Press.
- Rösen, Jörn**, 2004, "How to Overcome Ethnocentrism: Approaches to a Culture of Recognition by History in the Twenty-First Century", *History and Theory* 43, no. 4: s. 118-29.
- Sandole, Dennis J. D.**, 1993, "Paradigms, Theories and Metaphors in Conflict and Conflict Resolution: Coherence or Confusion?" içinde *Conflict Resolution Theory and Practice: Integration and Application*, ed. Dennis J. D. Sandole ve Hugo van der Merwe, s. 3-24. Manchester: Manchester Univ. Press.
- Smith, Anthony D.**, 1993a, *National Identity*, Nevada: Univ. of Nevada Press.
- 1993b, "Ties that Bind." *LSE Economic and Political Science Magazine* 5, no. 1: s. 8-11.
- Spyridakis, Constantinos**, 1974, *A Brief History of Cyprus*, Nicosia: Zavallis Press.
- St. Clair, William**, 1972, *That Greece Might Still be Free: The Philhellenes in the War of Independence*, New York: Oxford Univ. Press.
- Staub, Ervin**, 1989, *The Roots of Evil: The Origins of Genocide and Other Group Violence*, New York: Cambridge Univ. Press.
- Stephen, Michael**, 1997, *The Cyprus Question*, London: The British-North Cyprus Parliamentary Group.
- Stern, Laurence**, 1977, *The Wrong Horse: The Politics of Intervention and the Failure of American Diplomacy*, New York: Times Books.
- Susskind, Lawrence ve Eileen Babbitt**, 1994, "Overcoming Obstacles to Effective Mediation of International Disputes", içinde *Mediation in International Relations*, ed. J. Berkovitch ve J. Rubin, s. 30-51, New York: St. Martin's Press.
- Turkish Resistance Organization (TMT), 1958, başlıksız broşür, 18 Mayıs.
- Turkish Republic of Northern Cyprus, 1995, "Joint Declaration by the President of Turkey and the President of the 'Turkish Republic of Northern Cyprus.'" Ankara: n.p., 28 Aralık 1995.
- United Nations, 1974, Security Council Resolution 353: Cyprus, 20 Temmuz 1974.
- United Nations Association of Northern Cyprus, 1996, *Cyprus and the European Union: The Turkish Cypriot Point of View and Some Selected Articles*, United Nations Association of North Cyprus, May 1996.
- Volkan, Vamik D.**, 1979, *Cyprus-War and Adaptation: A Psychoanalytic History of Two Ethnic*

230 Harry Anastasiou

Groups in Conflict, Charlottesville: Univ. Press of Virginia.

----- 1988, *The Need to Have Enemies and Allies: From Clinical Practice to International Relationships*, New Jersey: Jason Aronson.

Volkan, Vamik D. ve Norman Itzkowitz, 1997, *Turks and Greeks: Neighbors in Conflict*, Cambridgeshire, Eng.: Eothen Press.

Wolleh, Oliver, 2001, *Local Peace Constituencies in Cyprus: Citizen Rapprochement by the Bi-communal Conflict Resolution Trainer Group*, Berlin: Berghof Research Center For Conflict Management.

Woodhouse, C. M., 1968, *The Story of Greece*, London: Faber and Faber.

Kırık Zeytin Dalı

Milliyetçilik, Etnik Çatışma ve Kıbrıs'ta Barış Arayışları

Milliyetçilik ağırlıklı olarak Kıbrıs sorununun tarihi kökenlerine ve dirençli/değişmez yapısına dayansa da, asla Kıbrıs'a özgü bir olgu değildir ve bu şekilde ele alınması uzak görüşlülükten yoksun, sık bir yaklaşım olur. Milliyetçiliği, on dokuzuncu yüzyıldan başlayıp en az 2. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Avrupa'nın sosyopolitik tarihini şekillendiren ilginç bir Avrupa olgusu olarak ele almadan Kıbrıs sorununu tam anlamıyla tahlil etmek mümkün değildir. Milliyetçiliğin, Kıbrıs üzerindeki etkisini anlamak için öncelikle milliyetçi zihniyeti anlamak gerekir. Bu zihniyet Kıbrıs adasının kıyılarının ötesinde gelişip belirginleşmiştir. Dolayısıyla Kıbrıs sorununu tahlil ederken, milliyetçiliğin kendi içindeki mantığını teşhis ederek, grup kimliğine, topluma, tarihe, siyasete ve kolektif insan davranışının temel belirleyici etkeni olarak devlete olan bakışını açıklayarak ilerlemek kaçınılmazdır.

Kırık Zeytin Dalı, Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk halklarına, bilhassa da ister yüksek, ister önemsiz mevkilerde olsun, Doğu Akdeniz'de barış için çaba sarf eden Kıbrıslı Türklere, Kıbrıslı Elenlere, Yunanlılara ve Türklere ithaf edilmiştir.

